

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2006 Nr. 2
VERSUS AUREUS

Žurnalo leidimą remia

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ

(Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, Lietuva);

Tomas BALKELIS

(Manchester University, Didžioji Britanija);

Žilvinas BELIAUSKAS

(Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centras, Lietuva);

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos ambasada, Norvegija);

Dalia KUIZINIENĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(University of Tennessee, JAV);

Linas SALDUKAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Romas VAŠTOKAS

(Trent University, Kanada);

Vaiva VĖBRAITĖ

(JAV LB pirmininkė, Lietuvos Respublikos Prezidentūra).

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2006

© „Versus aureus“ leidykla, 2006

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI

Violetta PARUTIS. 'At home' in migration:

Construction of home by Polish and Lithuanian migrants in the UK 9

Ieva AKSTINAVIČIŪTĖ. Antropologinė „namų“ idėjos perspektyva:

lietuvių diasporos žmonių tikslas ar saugi vieta „judant“? 30

Gedas MALINAUSKAS. „Ar vaikas išgyvena krizę?“:

tyrinėjant laikinos darbo migracijos įtaką vaikui 43

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA

Tomas BALKELIS. Lietuvos vyriausybė ir Pirmojo pasaulinio

karo pabėgėlių repatriacija į Lietuvą, 1918–1924 m. 55

Arūnas ANTANAITIS. Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940 metais 75

Laima BUCEVIČIŪTĖ. Meninė intelektualinė kūryba egzilyje 95

IŠ ARCHYVŲ

Linus SALDUKAS. JAV lietuvių politiniai siekiai Pirmojo pasaulinio karo pradžioje. 115

RECENZIJOS

Leonidas DONSKIS. Laisvas žmogus lietuvių kultūroje. 125

Daiva DAPKUTĖ. „Surinkome lietuvių išeivių istoriją po kruopelę iš visos Amerikos ir dovanojame Lietuvai“	129
Kristina ŪSAITĖ. JAV lietuviai informacinių kovų kryžkelėse	135
Jonas VAIČENONIS. Trečioji Egzodo archyvo knyga Lietuvos diplomatijos istorijai	141
Ramutis KARMALAVIČIUS. Radikalaus ir švelnaus lietuvių ketverto proza.	143
Liūtas MOCKŪNAS. Svarbi lietuvių emigracijos studija	147
KRONIKA	
Politikoje	149
Visuomenėje	155
Lietuvių Išeivijos Institute	157
Ilona BUČINSKYTĖ. Reportažas apie Dubline vykusią konferenciją „Lietuvos išeivija: ekonominė dimensija“	159
Santraukos rusų kalba	179
Mūsų autoriai	181
Reikalavimai straipsniams.	183

CONTENTS

TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Violetta PARUTIS. 'At Home' in Migration: Construction of Home by Polish and Lithuanian Migrants in the UK	9
Ieva AKSTINAVIČIŪTĖ. An Anthropological Perspective on the Idea of "Home": a Diaspora Goal or a Safe Place While "on the Move"?	30
Gedas MALINAUSKAS. Is a Child Undergoing a Crisis?: Exploring the Impact of Temporary Labour Migration on a Child	43

HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Tomas BALKELIS. The Lithuanian Government and the Repatriation to Lithuania of WWI Refugees from 1918 to 1924.	55
Arūnas ANTANAITIS. Plans for Creating Lithuanian Colonies Abroad (1918-1940)	75
Laima BUCEVIČIŪTĖ. Artistic Creativity in Exile	95

FROM THE ARCHIVES

Linās SALDUKAS. The Political Goals of U.S. Lithuanians at the Beginning of WWI	115
---	-----

BOOK REVIEWS

Leonidas DONSKIS. The Free Human Being in Lithuanian Culture	125
Daiva DAPKUTĖ. Lithuanian Footprints All Over America	129
Kristina ŪSAITĖ. U.S. Lithuanians at the Crossroads of Information Struggles	135
Jonas VAIČENONIS. The Third Volume of the History of Lithuanian Diplomacy	141
Ramutis KARMALAVIČIUS. The Prose of a Radical and Tender Lithuanian Quartet	143
Liūtas MOCKŪNAS. An Important Study of Lithuanian Emigration	147

EVENTS

Politics	149
Society	155
The Lithuanian Emigration Institute	157
Ilona BUČINSKYTĖ. A Report from the Dublin Conference “Lithuanian Emigration: the Economic Aspects“	159
Summaries in Russian	179
Authors	181
Requirements for Contributors	183

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Violetta PARUTIS

'At Home' in Migration: Construction of Home by Polish and Lithuanian Migrants in the Uk

'Home,' our construction of it, where we feel 'at home,' how we share and designate it, is a key component of our identity. This idea is further developed by Blunt and Varley (2004) who explain that 'as a space of belonging and alienation, intimacy and violence, desire and fear, the home is invested with meanings, emotions, experiences and relationships that lie at the heart of human life' (Blunt and Varley 2004: 3). Some critics argue that only through the experience of leaving home does one come to feel a true sense of belonging. As Kateb puts it, in order to realize where your 'home' is it is necessary to become to some degree estranged and alienated from it (in Rapport and Dawson 1998: 9). In the context of migration, the word 'home' is often used to describe the migrants' society of origin, even in those cases when they seem to have made a new home in their country of settlement. Mobile people usually develop an attachment to a specific place which they call home and which provides them with identity (Olwig 1997: 35). In this way, despite their 'deterritorialization' through migration, migrants still have a place where they 'touch down' (Olwig 1997: 23).

1. THEORETICAL FRAMEWORK: HOME AND MIGRATION

1.1. *Home as House*

Researchers in different disciplines in social sciences and humanities have put a lot of effort into understanding the nature of people's relationship with a place and the factors that make them feel at home in one place but not another (Proshansky et al. 1983; Rapoport 1982; Shumaker & Taylor 1983). First of all, home may be understood as a physical structure in which we are housed. Economic, sociological, and political aspects of housing are studied by researchers in housing studies (see the journal *Housing Studies*). Their main interest lies in housing policy (how government decisions influence housing provision), the economics of housing (cost and quality of housing), and housing design (forms that houses take in different societies and cultures) (Blunt and Dowling 2006: 6). The latter aspect is well researched and documented by Paul Oliver

(1987), who studied forms of houses around the world. The main idea of Oliver's book is that people in different cultures shape their home environment in different ways.

Special attention in the literature on home design is devoted to suburban houses. The late 19th and early 20th century saw the changing nature of the relationship between production and reproduction of labour in Britain. Production areas concentrated in the central parts of the city, while reproduction activities moved to the suburbs (Mackenzie and Rose 1983). With the rapid development in motorization and roads' infrastructure, and supply of specialised services into the suburbs, it became possible to combine these two distant areas. Dolores Hayden (2003) is another researcher in the area of suburbs who studied the design of suburban houses in America which, according to her, represent gendered spaces. The design of suburban houses includes a lounge, a separate kitchen, and a laundry. The activities taking place in these spaces (child supervision, cooking, cleaning) are most often carried out by women, unless a household is wealthy enough to employ a domestic worker. Therefore, until the 20th century suburban houses were a workplace for women and a place of relaxation for men. Women were also less likely to own a car and were therefore less mobile than men. Similarly, they also had more troubles providing childcare in the suburban area which had no community facilities at that time. Hence, in most cases women were bound to be full-time housewives in the home that officially belonged to their husbands (Hayden 2003).

The gendered interpretation of housing is also discussed in the work of Ruth Fincher (2004), who bases her views on interviews conducted with housing developers. She found that developers make a distinction between high-rise buildings which are

suitable for people without families and suburban homes which are places for families (suburban residences were also studied by Chow 2003 and Hayden 2003). Fincher's findings indicate that proximity to nature makes suburban homes a good location for raising children, relaxing from work, and making a home. As Blunt and Dowling (2006) note, this particular type of house, located away from the city, symbolises a socio-spatial separation of the spheres of home and work (101). Similarly, it also serves as an indicator of status and class, as this type of housing is often seen as embodying middle-class cultural values (Gurney 1999). It has to be pointed out, however, that only heterosexual families could be imagined living in a suburban home (Costello and Hodge 1999).

Given the importance of having a house in the suburbs of the city, it is necessary to discuss the meaning of homeownership in general. Homeownership is related to factors such as economic and life cycle status and the length of community residence that may be associated with social attachments (Blum & Kingston 1984: 162). For example, owning a house is considered the main element of the American way of life. In the American culture homeownership is viewed as a reward or a right possessed by those citizens who follow the economic rules (Blum & Kingston 1984: 159). With regard to the English language, it is 'homeownership' and not 'houseownership' that describes the state of having a house, implying that ownership is linked to home (Blunt and Dowling 2006). Therefore it is often believed that homeowners are better at making a home than tenants are (for the importance of homeownership, see Rakoff 1977).

Homeownership by itself, however, may not make people feel at home. Hence some researchers such as the anthropologist Da-

niel Miller (1998) focus on the cultural practices that create a home from a house. Miller stresses the importance of objects and things in the house because through them we construct social reality and thus home as well: 'It is the material culture within our home that appears as both our appropriation of the larger world and often as the representation of that world within our private domain' (Miller 2001: 1). Things in the house are important because they reflect ideas about gender, class, sexuality, family, and nation (see Csikszentmihalyi and Rochberg-Halton 1981; Lenski 1966). Objects, according to Miller (2001), carry cultural meaning and symbolize identity. He goes into details describing processes of accommodation and appropriation by which a home is personalised, and shows that creating a home is an active process. Nevertheless, the material culture of a house does not guarantee a sense of home. Therefore, it is necessary to address other aspects of making a home, such as lived experience and emotions.

1.2. Home as Lived Experience and Emotions

As Nikos Papastergiadis puts it, 'The ideal home is not just a house which offers shelter... Apart from this physical protection and market value, a home is a place where personal and social meaning are grounded' (in Al-Ali & Koser 2002: 7). In the same line of thinking Roberta Rubenstein (2001) argues that a home is '[n]ot merely a physical or a geographical location but always an emotional space' (2001:1). A similar opinion is expressed by Easthope (2004:136), according to whom 'home is the fusion of a feeling 'at home', sense of comfort, belonging, with a particular place'. Even Witold Rybczynski (1987), whose main concern is with architectural inscriptions of the idea of home, states that 'to speak of domesticity is to describe a set of felt emotions,

not a single attribute. Domesticity has to do with family, intimacy, and a devotion to the home, as well as with a sense of the house as embodying... these sentiments' (1987: 75). Such domesticity is considered to be homely.

But there are many examples of unhomely homes too, for example, home as experienced by the homeless. One meaning of homelessness includes people who have no house and who are forced to sleep in places specially created to house the homeless (see Kellett and Moore 2003). Wolch and Dear (1993) have studied causes of homelessness which can range from domestic violence through economic or political restructuring in the state to natural disasters such as flood. These events often leave people without a roof over their heads. But there are also other meanings of homelessness, not related to having a shelter. For example, children growing up in a children's home or elderly people living in care homes may not feel at home in the houses where they live, even though they have a roof over their heads (Blunt & Dowling 2006: 127). The fact that homelessness is related to the lack of feeling at home is also acknowledged by the United Nations that define this phenomenon as 'a condition of detachment from society characterized by the lack of affiliative bonds...[that] carries implications of belonging nowhere rather than having nowhere to sleep' (UNCHS/Habitat 2000 cited in Blunt & Dowling 2006: 128). As this definition points out, homelessness is not just a lack of shelter, but it is a lack of community ties and hence a lack of belonging (Blunt & Dowling 2006: 128). April Veness (1993) calls this condition an 'unhome', i.e., trying to make home in a place which cannot be homed (in Blunt & Dowling 2006: 128). Instead, residents of a shelter for the homeless create a sense of belonging in other ways. Some of them describe the shelter as providing them with security, independence and social relations with other people. Others, however, notice that the

shelter accommodation prevents them from feeling at home there due to the temporality aspect of the residence (Kellett and Moore 2003 in Blunt and Dowling 2006: 129).

When addressing home as lived experience, a special attention needs to be devoted to domestic workers who are often migrants and who work and sometimes live in the homes of other people. Geraldine Pratt (2004) discusses experiences of Filipina domestic workers in Canada whose work she sees as racialised and gendered because they are paid less than European domestic workers and because they are viewed as less educated than them. Similarly, Rosie Cox and Rekha Narula (2003) describe home of au-pairs who live with their British host families. Cox and Narula emphasize the importance of rules governing the lives of people living in the house. Rules, according to Cox and Narula reinforce power relations at home and control spaces and behaviour of people residing in the house. Au-pairs who according to their employment contract are to be treated as family members, in reality have to obey many family rules, for example rules related to bringing visitors home or leaving home. Hence the ambiguity as to whether home is public or private for these domestic workers. Domestic and other migrants' feeling at home in a particular place is also related to their identity and a sense of belonging.

1.3. Home as Belonging and Identity

According to many scientists and writers, one's home is where one in the world 'most truly belongs'; that is, where a person is rooted (Matthews 2002: 192). Similarly, Relph (1976) claims that 'to have roots in a place is to have secure point from which to look out on the world, a firm grasp of one's own position in the order of things, and a significant spiritual and psychological attachment to somewhere in particular' (38). Some people are

rooted in space, society and time, as Terkenli (1995) argues, and therefore they find their home in their immediate working and living environment, as they have not experienced 'nonhome' (Terkenli 1995, 329). This form of rootedness is defined by Yi-Fu (1980) as long dwelling in one place and as 'a state of being made possible by an incuriosity toward the world at large and an intensity toward the flow of time' (Yi-Fu 1980: 4).

This steady type of rootedness, however, does not seem to be characteristic of the 21st century. Instead, one often hears that modern people are rootless. Doreen Massey (1994) criticises the idea that in the era of globalization places, including home, are losing their importance. Instead, she argues that places have a 'geometry of power', as different social groups and different people have a different relationship with a place at different points in time (Massey 1994:3). For example, home can mean different things for men and for women. A place for Massey is created out of different kinds of dynamic social relations stretched over a particular space: 'The view, then, is of space-time as a configuration of social relations within which the specifically spatial may be conceived of as an inherently dynamic simultaneity... Since social relations are inevitably and everywhere imbued with power and meaning and symbolism, this view of the spatial is an ever-shifting social geometry of power and signification' (1994:3). According to this theory, power relations between people result in dominant identities and dominant meanings of places. For example, a dominant meaning of home includes family, patriarchal relations between men and women, stability as well as homeownership (Blunt & Dowling 2006:256).

For another researcher, Relph (1976), home is 'the foundation of our identity as individuals and as members of a community, the dwelling place of being...it is...an irreplaceable centre of existence' (39). Everything

in the world rotates around home because home provides us with identity and allows us to orient ourselves towards the world (Relph 1976:40). But feminists have a different opinion on this issue. Pratt (1984) is one of those researchers who support the idea of multiple spaces of home. Just as we have multiple identities, claims she, so have we multiple homes. Pratt focuses here on different representations of identity and location. She provides her own example of being white, middle class, Christian-raised, and lesbian and analyses the relationship between each of her separate identities with three particular places in the American South at particular moments in her life: 'Raised to believe that I could be where I wanted and have what I wanted, as a grown woman I thought I could simply claim what I wanted... I had no understanding of the limits that I lived within: nor of how much my memory of a safe space [i.e., home] was to be based on places secured by omission, exclusion or violence, and on my submitting to the limits of that place' (Pratt 1984: 25-26). Similar ideas about multiple homes are expressed in the writings of Lesley Johnson (1996) and Sallie Marston (2000) who point out that construction of home includes multiple social processes (such as caring, relations with neighbours, etc.) and results in multiple identities (of gender, race, class, age, etc.) (on multiple homes see Fortier 2003). Multiple homes and multiple identities are phenomena especially common in migration.

1.4. Home in Migration

The concept of home is especially complex in the context of migration. Migration involves crossing many boundaries: between the familiar and the unfamiliar, the known and the unknown, the homeland and 'the away-from-home land' (Westin in Runblom 2000: 38). Thus, as Cohen notes, it is possible to feel at home in one place but simulta-

neously experience social exclusion (Cohen 1997). The experience of home in migration is among others explored by Edmund Bunkše (2004), a Latvian immigrant to the US who describes feelings related to coming back to native Latvia which he was forced to leave during WWII (in Blunt & Dowling 2006). As a victim of exile Bunkše realized the meaning of home and homelessness very early in his life. He came back to Latvia when it was occupied by the Soviet Union, but in spite of this Bunkše managed to experience unforgettable feeling of being at home there. Even constant surveillance did not disturb his positive emotions. Using the method of autobiography Bunkše explores such fundamental concepts as home, road, place, and landscape in the light of his own experiences in the world. Later he and his colleague humanist geographers were criticised for romanticising home and isolating it from society (Blunt and Dowling 2006). This gap was filled by other geographers (especially feminists) who based their theory of home on the idea that people of different social groups, different genders and age can experience home differently. For example, in his research on community and neighbourhood attachment Sampson (1988) indicates that attachment to a particular place (home) tends to increase with age, regardless of length of residence.

Whatever the criticism, in his writings Bunkše manages to skillfully present the problematic nature of transnational migrant's home. Lives of transnational migrants are often described in literature in terms of 'routes' and 'roots' (Clifford 1997; Gilroy 1993). Transnational migrant's identity is not rooted in one place but is based on two or more places due to transnational linkages. Both concepts ('roots' and 'routes') are related, for, according to Hall, stories of fixed origins and stories of mobility exist alongside each other, and both can be related to the influence of globalization (in Al-Ali & Koser 2002: 25). Other re-

searchers (Guest & Lee 1983; Hunter 1974; Goudy 1982; Hummon 1992) show that with time of residence attachment to a particular place becomes stronger. This is so because we are what Terkenli calls 'creatures of habit who [with time] appropriate a place and context as home' (Terkenli 1995: 325).

John Western (1992) shows how Barbadian Londoners create home. Being a migrant himself Western shares his experiences of home: "home for me is, or was a certain house on a certain Margate street; then, the Isle of Thanet; then, my county Kent; then, my country England – depending on the context. ...Having come to live half my life away from Britain, however, 'home' for me is no longer unproblematic: it is as likely to be 'Syracuse, New York,' as 'England. It depends on the context, is no longer a straightforward matter of scale, of telescoping, but an admission of uncertainty and ambiguity' (256 cited in Blunt and Dowling 2006:202). In this context it is useful to refer to Gilles Deleuze and Felix Guattari (1987) who invent another pair of concepts: 'homing of diaspora' and 'diasporising of home'. These two short phrases express the essence of diasporic existence: on one hand, 'home' and especially nostalgia for home left behind is infused into the very notion of diaspora; on the other hand, diasporas take their 'home' with them when they travel and reconstruct 'home' in the new environment. Even when staying in another country, migrants can influence the events in their homeland in a variety of ways, from engagement in homeland politics (see Axel 2001, Carter 2005, Ostergaard-Nielson 2002; Ellis and Khan 2002) to financial transfers and investment in homeland (Adamson 2002; Van Hear 2002).

Adapting to a new place does not however free migrants from 'homing desire' (Brah 1996:16). As Brah writes, 'the concept of diaspora offers a critique of discourses of fixed origins while taking account of a homing de-

sire, as distinct from a desire for a 'homeland' (Brah: 1996:16). What makes these concepts different is the probability of return. It is interesting to note that the English word 'nostalgia' is rooted in the ancient Greek word 'nostos' meaning 'return home' (Terkenli 1995: 328). Homesickness is also often the main factor that makes people return to their homeland (see Thomson 2005; Hammerton and Thomson 2005). Unfortunately, one can only return to the spatial location of home, not to its temporal location. By returning home migrants return to their origins which provide the basis for their identity. Our origins (or roots) provide us with the feeling of security in the world of intermixing cultures, traditions, and beliefs.

Connections with the country of origins are sustained more easily by new communication technologies such as the Internet. Blunt and Dowling (2006) pose a question: 'To what extent can cyberspace be interpreted as a new home-space, providing a virtual space of belonging and identification?' (207). Jordan (1999) supports the idea of cyberspace as a place which is completely different from all other places in the world. First of all we cannot enter this place with our bodies. Secondly, it is a space of unlimited possibilities in which we can be anything or anyone we want: 'The loss of a physical body... combined with an intimate relationship with knowledge, creates the belief that what it means to be human is different in cyberspace and that this realisation changes what it means to be human anywhere' (Jordan 1999:31). Hence Jordan creates a concept of 'cyberpower' (1999:208). The direct impact of the Internet onto people (children) was studied by Holloway and Valentine (2001). The impact of the Internet onto diasporic communities was researched by Staeheli et al (2002) who explored the role of internet in the political mobilization of diasporas. These studies confirm the fact that Internet con-

nection expands the space of home as people living all around the world can easily meet in cyberspace. Blunt and Dowling (2006) present examples of how the Internet facilitates the creation of new Transnational communities through the creation of websites such as www.anglo-indians.com (2006: 207). Similarly, Ella Shohat states that cyberspace is ‘an embattled space for becoming ‘at home’ in the world’ (1999: 224 in Blunt & Dowling: 208). Later she adds that ‘in Americas, as the homeland of diverse indigeneous people who became refugees in their own homeland, the new media are used to recuperate the symbolic space of Pindorama, Land of the Condor and Turtle Island. Such virtual spaces come to stand for an imaginary homeland’ (23 in Blunt and Dowling 2006: 208).

Having in mind the theoretical discussion reviewed above, I will now proceed with the empirical analysis of ‘home’ as perceived and experienced by Polish and Lithuanian migrants in the UK. I undertake to show that these migrants create home on the basis of a synthesis of material and imaginative, emotional, and symbolic elements discussed in the literature reviewed above.

2. MAIN QUESTIONS

The following analysis of the data serves as background information for my wider doctoral research. The main focus of this preliminary analysis is on two main questions, ‘What does home mean to Polish and Lithuanian migrants in the UK?’ and ‘What makes them feel at home at one place and not another?’ The places in question here are Poland, Lithuania, and the UK. In analyzing what meanings are attached to the concept of home by these migrants, I argue that their construction of home depends on an interplay of a number of personal, economic, political, and cultural factors.

3. DATA

The data for this analysis comes from the research project ‘Changing Status, Changing Lives? The Socio-Economic Impact of EU Accession on Low Wage Migrant Labour in the UK’ carried out by the Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS) at the University of Oxford (see Anderson et al 2006). This paper is based on in-depth (semi-structured) interviews conducted between April 2004 and January 2005 with 26 Polish migrants and 20 Lithuanian migrants in the UK working in 4 sectors: construction, hospitality, agriculture, and au-pairs (see Table 1 below).

Table 1: Respondents by sector of occupation

	Polish	Lithuanian
construction	8	7
hospitality	8	3
agriculture	7	6
Au-pairs	3	4

Table 2. Respondents by age

	Polish	Lithuanian
Aged 18-29	20	16
Aged 30-42	6	4
Total:	26	20

Table 3: Respondents by gender

	Polish	Lithuanian
Men	17	11
Women	9	9

The age of the respondents is between 18 to 42 (see Table 2 above). The maximum length of stay in the UK is 6 years. The analysis focuses on the migrants’ responses stimulated by the question ‘Do you feel at home in the

UK?’ To support my argument I also included other questions such as ‘Why did you come to the UK?’ or ‘Do you plan to stay in the UK?’ In order to explore why notions of home vary, I considered migrants’ characteristics (time spent in the UK, with/out partners, education, work at home and in the UK); migrants’ age, and their reasons for leaving the home country. In addition, I let myself include my own insights about Polish and Lithuanian migrants in the UK, based on the fact that I am one of them, being born in Poland, educated in Lithuania, and currently residing in the UK.

4. FINDINGS

4.1. *Social Status*

One of the main characteristics of migrants that I wanted to look at with regard to the main question of this paper was the variations in social status caused by migration. First of all, migrants may claim status as individuals and as members of families, communities, and other collectivities (Turner in Goldring 1998, 172). Thus one’s status may depend on personal accomplishments, education, occupation, or wealth; family reputation, connections, and resources; and groups of which one is a member. However, definitions of social status vary from one country to another and thus migrants can experience social mobility when moving from their country of origin to the destination country due to different elements according to which social status is measured in these countries. Sometimes it is enough to be rich to enjoy high social status, in other instances it is necessary to be educated. Studies show that in a society where education is the main requirement for social mobility, the level of education may be positively related to territorial movement (Day & Landis 1945, 200). For instance, poorly educated youth must often remain at home

because of lack of financial resources or lack of information about opportunities available in other countries (Day & Landis 1945, 207). Highly-educated people, on the other hand, have access to more information about other places and more resources to migrate. Many professionals go to richer countries after completing their studies at home, but others who complete their studies abroad often fail to go back to their country of origin. It is estimated that more than 70 % foreign-born PhDs remain in the US and take the citizenship (Stalker 2000, 109). Not all educated migrants, however, successfully use their skills in high status occupations. My expectation here was that a decline in social status resulting from migration would encourage negative feelings towards the country of residence, while a similar or higher status would help migrants create a new home abroad.

In fact, all the sectors considered in the interviews represented lower status. These were jobs in agriculture, hospitality, construction, and the au-pair sector. An initial expectation here would be that migrants who feel a rapid change in status should be those who prior to coming to the UK worked in high positions and/or were university graduates. Indeed, one reason for migrating for both Poles and Lithuanians younger than 30 was that they had just finished studies and were not sure what they had to do with themselves next. Thus they decided to go abroad. Some of the respondents had started university and then took a gap year to go abroad and earn money in order to be able to pay their fees. Most of these students studied agriculture and came to the UK farms via student exchange programmes. However, they did not feel any major change in their status because, first of all, they had not worked in their countries of origin at all, and their stay in the UK was very much temporary and goal-oriented, the goal being earning money for further studies. Being university graduates, on the other hand,

migrants were more conscious of the fact that their status in the UK was much lower than it should be considering their education. To illustrate this I will cite one 30-year-old Polish woman, a university graduate who worked in the UK as a waitress:

A:In Poland I never did this kind of work. Because in Poland I would be an intellectual worker and here I'm a physical worker in some sense. So first of all I had to change my attitude. Second, when working I noticed that I count more on experience than on knowledge. Once I had a greater respect for knowledge and was a more intellectual person. It's the result of the hours I work, of course, and lack of time for developing my intellectual skills. let's say... (iw45polo1)

It is interesting to note that this young woman admitted that she had to change in order to adapt to life in the UK. She had to change her attitude to herself and to the job that she was doing because in Poland she considered herself an intellectual and so could not imagine herself working in a restaurant. In order to come to terms with these status discrepancies she had to distance herself from the kind of person she was in Poland and take on a new role of a waitress in London. Blumer (1969), a sociologist researching the area of social roles, views human society as consisting of acting units and acting people. According to him, all activity in society comes from such acting units which are to be viewed as taking on the role of others and using interpretation (Blumer 1969, 186-7). Similarly, migrants take on new roles when they arrive in the destination country and distance themselves from their pre-migratory 'self'.

Very often migrants are aware of the negative effect of migration on their status but they still choose to migrate to a country where they would initially work in low-wage jobs, but where they believe they will eventually increase

their status (Stalker 2000, 24-25). With education or experience they hope to get better-paid jobs and be able to afford high-standard lives as do local people. This was the case with one 27-year-old Polish male construction worker who graduated from the university in Poland with a diploma in economics and came here:

A: First I came here as a student together with my friend. I noticed then that I can earn money here quite easily and much better money than in Poland. So I went back to Poland to finish my studies and came to the UK again. I chose UK because I knew English and because it was easy to get legalized here, to start a business. I didn't want to work illegally. Before that I worked in Norway and in France, so I thought that things would be similar here in the UK. But it's actually better here than anywhere else, in terms of money. (iw18)

In the beginning this young man worked in London as a construction worker but he had a bigger plan which kept him going. As soon as he had enough capital he set up his own construction company and invited his friends from Poland to come and work for him in London. So they did and this is how the man turned from an average labourer into an employer. He did not do physical work any more but worked in an organization with clients. His business was growing and expanding and soon he could afford his own house. In the future he said he would move into the property business: he would buy, renovate, and sell houses. This would prove the theory that highly-educated people have access to more information about potential destinations and are better positioned to take advantage of economic opportunities in the receiving country (stronger pull factors) (Day & Landis 1945, 207). And so this Polish migrant did not have a reason not to feel at home in the UK because he felt that his social status was equal to that of the local British people.

In this context it is useful to refer to the theory of relative deprivation by W. G. Run-ciman (1966). Relative deprivation is a sense of inequality resulting from a comparison with some reference group. The choice of this group is crucial. This theory would explain why the deprived or oppressed often accept their conditions, for if their reference groups are equally oppressed and poor, there is little sense of deprivation. Similarly, it is important whether migrants compare themselves against their co-nationals living in the immigration country, their co-nationals in the home country, or the host society. Most often migrants would like to live in the way that members of the host society do and therefore they feel deprived living in a rented accommodation and doing low-paid jobs. Thus migrants from the new accession countries can feel deprived if they compare themselves against members of the English society. On the other hand, they can view themselves as being quite well off if, for example, their comparison group consists of migrants from beyond the EU or from African countries. Or they may live in the community where the standards of living are similar for all members, which makes them accept their position. If their reference group is the community in the home country, they may like showing their superiority to them by doing things that non-migrants cannot afford, i.e., demonstrating their buying practices.

Another interesting finding is that the way people feel about their social status (and so about the place) is related to their expectations. Among the Lithuanian migrants, there were 5 teachers who came to the UK as au-pairs. They liked living in London, even though their status here clearly decreased. But it must be added that au-pairs like agricultural workers knew about the jobs that they were going to do in the UK before coming here. Thus they did not have higher expectations than those stated in their contracts. Researchers of migration often use a

value –expectancy framework to analyse motives for migration (De Jong & Fawcett 1981). According to Pedraza, men are usually motivated by employment and expected financial profit, while women move to create or to reunite with their families (Pedraza 1991). If their expectations are met, they feel good in the immigration country.

The earlier mentioned Lithuanian au-pairs felt at home in the UK because their expectations with regard to migration were related to learning English, traveling, and getting experience. And they did not relate their journey to the UK to their status in any way. Even after 1 May 2004, when they were able to leave the host families and were free to find another job, some of them did not do this, as for example this 27-year-old Lithuanian female au-pair:

A: I came as an au pair and my plan was not to make any changes until this autumn. I knew what I came for, what I am doing, and I didn't think of any changes. I have several friends with whom I came here (they are also au pairs). They started looking for new jobs after 1 May and they had quite a lot of anxiety. Whereas I didn't have any plans to change my occupation, so I lived without major disturbances. (iwo6lito5)

Expectations about the life that one is going to find in the destination country are not always grounded and may be even completely different from the actual living conditions elsewhere. This may cause a great number of people with valuable human capital to make the journey. For example, among the Lithuanian migrants there was a former web designer who came to the UK to work as a waitress because she was bored with routine in Lithuania. But soon after coming here she noticed that everything was not the way she had expected and so she started feeling homesick. She left the UK never to come back, as she said, because in Lithuania she was a different person: she had her circle of friends, she had her bo-

yfriend, and she had a well-established professional life. In the UK she was deprived of all of these things. She expected life to be easier in the UK from what she had heard from her friends and aunt, but found that in order to earn money here one had to sacrifice a lot, including human relations and dignity. This was not the life that she would choose to live.

Migrants' expectations are important because they determine the way that they view their position in society. For example, one Lithuanian migrant was a student in his country but took a gap year to come to the UK and earn money for further studies. He expected to accomplish his mission during 6 months and go back to Lithuania. Unfortunately, he had no luck with job searching in London and did not manage to earn what he planned because he had only temporary jobs which lasted for a maximum of 7 days, and for many days he did not have any job at all. He also had to stay in the UK much longer than he expected and go back to Lithuania with less money than he initially planned. Thus it is not surprising that his feelings about the UK were negative. In terms of status, having no job is definitely much worse in some cases than having a low-paid low-skilled job.

But in the same way migration can also be related to increasing one's social status if a person was unemployed in his country of origin and managed to find a job and a source of income in the immigration country. Among the respondents there were quite a few people who either lost their job in Poland or Lithuania or whose business collapsed and so they felt a great pressure of finding another source of income, especially if they had dependents. For example, there was one Lithuanian man who could not find a job in Lithuania among other things because he did not have any training, but after coming to the UK he became a construction worker. In this way he increased his status twice: not only did he get a job but he also got a profession.

In brief, most migrants who declared feeling at home in the UK were construction workers. Most of them had similar jobs in their own country but worked for little money. Here, although they still worked hard, they earned a decent amount of money, which made them feel good about the place, and increased their status because they could afford more. This applies to all workers regardless of how much time they spent in the UK: wealth helped them to reach social standards. Another group of migrants who felt good in the immigration country were au-pairs. As they admitted, they came to the UK because they were bored with what they had back home and looked for an interesting way to spend a couple of years of their lives. They might have had a poorly paid job or a well-paid job, but decided to leave everything and try something new. In addition to allowing them to escape routine, travelling also provided them with an opportunity to learn English and to get experience, which, as some of them noted, could open them new doors to a better career prospects in their home country. It is necessary to add that these women were younger than 30 years old. This shows the capacity of young people to take sudden decisions not worrying about risk, if the life that they lead at home does not fulfil their aspirations.

4.2. Homeownership

In the previous section I have discussed status in relation to education and occupation. But status (and so attachment to a place) may also depend on acquiring certain material things, as, for example, buying a house. The decision to invest in property raises several important issues. A residential investment by an immigrant family is often viewed as similar to investment in the host country's language in that it shows the family's commitment to a particular community and the beginning of their integration into the host country's culture.

re and society (Ethnic, 2). Acquiring property in the country of origin, on the other hand, can be interpreted as a sign of creating a myth of return or as a form of business investment. Whether in the immigration or in the home country, spending practices offer migrants the possibility of social mobility within their local community.

In the interviews conducted for this project the property issue was mostly brought forward by male migrants from both Poland and Lithuania. The respondents confessed that they were prevented from feeling at home in the UK by the enormously high prices of houses. They doubted if they would ever be able to afford their own house. Rented accommodation, on the other hand, reminded them that they were here only temporarily. This point of view was made clear by one 26-year-old Polish woman working in hospitality:

Q: Do you feel at home in this country?

A: No.

Q: Why?

A: ... Even though I feel good here, don't feel at home. This feeling is difficult to describe, a sense of feeling at home. Maybe if I lived in a smaller town... It's difficult to feel at home in London. This place is different from all other places. There are many people, many cultures in here and they all intermingle. Maybe if I lived in the countryside, had my own tree, my own house, my own well, my own stone, maybe then I would feel at home there in some 6 months, but not here. Even more so because we live in rented accommodation, so we live temporarily, we don't get rooted. (iw35polo1)

Rented accommodation is seen here as disturbing the process of getting emotionally attached to the place of residence. Therefore migrants aim to buy their own flat or house whenever possible.

Some of them decide to buy property in their country of origin. Nowadays migrants often take mortgages in their countries of origin on the basis of declaring their income in the UK. This investment in their homeland provides migrants with a certain level of security in case their plans of establishing themselves in the immigration country go wrong and they decide to go back. This would suggest that migrants who take mortgages in the home country plan to return one day. In any case, buying property is a good way of investing in their own country, which demonstrates what Cohen calls 'a collective commitment to one's country of origin' (Cohen 1997: 106). Contribution to the maintenance or even idealization of the real or imaginative family home is one of the common features of diasporas (Cohen 1997: 106). Other migrants want to buy property in the immigration country if they can afford it. The drawback is that if one decides to buy his/her own accommodation here in the UK, one may come to feel under pressure to settle down in this country, and in most cases migrants have not made up their minds about this yet. As most of them said, if the economic situation in their homeland improved, they would pack up and go to live and work there. On the other hand, because buying a home requires a relationship with a bank, homeownership proves a certain level of adaptation of the family into the host country's financial system and so into the host country in general.

In brief, homeownership is, as the interviews suggest, a very important element of creating 'home'. It is interesting to note that property figured mostly in the answers of male migrants. This would support Roger Andersson's theory that men and women have different references to homeland: men refer more to physical objects and women more to persons (a study from Northern Sweden by Roger Andersson in Runblom 2000,12). Similarly, when talking about home, male respondents whose inter-

views have been used for this analysis often mention money, house, and comfort, while women in the same context tend to refer to family, partners, and emotional factors.

4.3. Rootedness

However, socio-economic well-being does not guarantee a feeling of being at home, as home also has a symbolic meaning. It is also a private space related to cultural values and ideas. This was mentioned by one 30-year-old Polish waitress:

A: ...the language is a big barrier [to feeling at home in the UK] because we will be foreigners till the end of our lives because we will never be able to get rid of our accent. Or our cultural awareness. Because we have different meanings, we celebrate different festivals. Of course we adapt in some way or another, that is, we give up some of the customs. This is related, for example, to our work, when we have to work during Easter, for example, and we are not able to celebrate our festivals...

Q: Would you like to settle here?

A: No

Q: Why?

A: Because I'm emotionally tied to my family and the people who are in Poland. ...Because I simply have roots... (iw-45pol01)

This woman makes it clear that it is her different cultural background and different native language that prevents her from feeling at home in the UK. All these values make her rooted in Poland. This and similar answers received from the respondents would contradict the idea often found in the literature that migrants have no roots (Berger 1973; Chambers 1994), that they live between the country of origin which they have lost and the country

of immigration into which they cannot completely integrate (Chambers 1994). My respondents possessed a sense of roots even though in some cases they admitted that they created a new home in the immigration country.

4.4. Family

Migrants' rootedness in a particular place is often the result of the presence of their family there. The word family in old Chinese means 'people in the house' and stresses the connection between home and family (Terkenli 1995, 326). As one 28-year-old Polish male construction worker explained:

Q: Do you feel more or less "at home" in the UK?

A: I will never feel here like at home. My home is my wife. (iw41pol)

Many male and female respondents expressed similar opinions that their home is wherever their family is, unlike those migrants who did not have any family left in their country of origin and so were able to feel 'at home everywhere,' as one male Lithuanian respondent noted. This brings up the issue of whether migrants' parents are still alive.

Thanks to modern technologies of transport and communication, migrants are able to keep transnational ties with their family in the country of origin. The same means allow migrants to send remittances home and in this way demonstrate commitment to their family and home. Frequent remittances may indicate a close association and identification with the home community, as well as a higher probability of return (Papademetriou and DiMarzio 1986). It is interesting to note that a substantial proportion of those sending money claim to be sending it not for their family but for their own return home.

But remittances and other forms of transnational contacts often stop when migrants

bring their families to the immigration country because then they stop orienting themselves towards the country of origin and start constructing a new home in the country of residence. Similarly, if single migrants come to the UK and meet their partners here, their determination to return home becomes weaker and they start planning their new home abroad. As one 20-year-old Polish female au-pair said:

Q: Do you feel here like at home?

A: I feel good here, I like the atmosphere here and the general conditions, I have friends here, I have a close male friend and this probably also makes me want to be here, it holds me here. (iw07polo5)

This and other examples show that migration often expands the concept of family to include significant others such as friends, partners, and people one lives with, who, in the absence of one's real family members, have considerable influence upon an individual's life and well-being.

4.5. Nostalgia

However, if family members (especially spouses and children) are left in the country of origin, longing for these people often results in unbearable homesickness which makes migrants go back. This feeling was mentioned by one 48-year-old Lithuanian male construction worker who explained his plans to return home:

Q: Would you like to stay here permanently?

A: No way. I feel homesick. I miss Lithuanian people. You cannot take your native people with you. Local people are different. Lithuanians still have spiritual values. While here people's key value seems to be money. (iw08lit)

Human spirituality, according to this migrant worker, could be found only in Lithuania because in the UK everybody was concerned only about material well-being. This example also shows that, as noted by Cox, it is not just place that makes 'our' country different from 'theirs'; we tend to differentiate ourselves from others in ways that are flattering to us (Cox 2002:174). Therefore we miss our people and our home which were so familiar to us. As, for example, one 25-year-old Polish male construction worker, a former IT specialist, remarked:

Q: Do you feel at home in the UK?

A: Never. I see all this in a completely different light, you know. Sometimes there are moments in my life here that everything seems to be normal here, you know? That these streets are normal... but in reality I think I see everything here in a strange way. I don't think about things around me – all of them look grey to me. I have fun here, have a good time, but I can't say that this is my playground. You know, in Poland, in my own native town I know every pavement, every street – in general, the whole town, every centimeter of it is close to me. And here? Here it's simply ok: there are streets, zebras, pavements, some buildings, shops, but all these things are not dear to my heart. (iw44polo3)

This is the case of which Rapport and Dawson write that sometimes home can be recognized as an abstract ideal, in a longing for a nostalgic past or a utopian future (Rapport and Dawson in Al-Ali & Koser 2002, 7). This Otherness experienced by migrants in the immigration country weakens the foundations of their identity and so they look for the ways to restore their true self. One of the ways to achieve this is to return to one's origins and life in which one once participated.

It is also interesting to mention that nostalgia for home does not figure in the answers of

members of national minorities. Among the Lithuanian respondents there were 2 representatives of the Russian national minority in Lithuania. Although one of them was 25, the other a 38 year-old man, both of them came here with the intention to stay here for good. Both of them were construction workers. The older 38-year-old migrant believed that 'one's fatherland is where one feels good':

Q: Do you feel more or less "at home" in the UK?

A: I feel very good. The homeland is where you feel good. The world became so small that it doesn't matter where you live. The national borders are losing their importance. I don't know why Lithuanians like to complain – they come here, get good money, but nevertheless criticize the country.

Q: Would you like to stay here for good?

A: Yes, we will try to get the citizenship. (iw58lit)

The younger Lithuanian Russian migrant also wanted to settle down in the UK. He left his studies in Lithuania in order to come here and was happy being able to lead a relatively comfortable life. His only complaint was that he could not find work as a jeweller. But being optimistic, he hoped that with time this would change. It might be that in order to escape the role of a Russian in Lithuania, members of the Russian minority group, like two men quoted above, may decide to migrate to another, more diverse and 'tolerant' country like the UK. Hence, it might be easier for these individuals to create a home in the multicultural society of London where they successfully blend with other ethnic groups and do not feel 'different' or 'estranged'.

4.6. The EU Accession

Finally, I would like to comment on how the EU accession influenced the process of making a home by Polish and Lithuanian migrants in the UK. The major change the EU accession brought into the lives of Polish and Lithuanian migrants was the possibility to move freely between the UK and their country of origin. Before May 2004 they were afraid to leave this country because there was always the probability of not being allowed to come back. As Zygmunt Bauman argues, 'if locked from outside, if getting out is a distant prospect or not a feasible prospect at all, the home turns into jail' (in Matthews 2002, 194). This limitation was experienced by many friends and relatives of the migrants and in order to avoid similar experience, many of the respondents stayed in the UK and did not cross the border until they became EU citizens. Once the border was opened, a considerable number of migrants went to visit their families and friends in their home countries in the summer of 2004.

Open borders and cheap flights help to maintain relationship with migrants' countries of origin and their roots by frequent return visits. According to Simone Weil, as more and more people identify themselves according to origins, as if in an attempt at 'deterritorialization', their return home may be interpreted as some form of 're-territorialization': a relationship between people and place (in Runblom 2000, 96). The concepts of deterritorialization and reterritorialization were originally created by Deleuze and Guattari (1972) and quickly became used by others. In a wider sense, deterritorialization refers to the modern condition of globalization when the bond between culture and territory is weakened through transnational movements. In this context, migrants leaving their country of origin are regarded as detaching their social and cultural practices from their home

country, a relationship which can be restored by coming back 'home' (see Tomlinson 1999). For many East European migrants reterritorialization was possible only after they became EU citizens. As one 25-year-old Polish waitress put it, only after 1 May 2004 did she start to feel well in the UK because she was allowed to visit her country and come back whenever she wanted:

Q: Do you feel more or less "at home" in the UK?

A: Definitely, it is related to the fact that I don't feel anymore like I have to be here, but it is my choice. Before [the EU accession] I was afraid to leave the country in case they wouldn't let me back in. Also I feel more confident at work, because I know that if I don't like something I can always change my job without any problems. Also I can visit Poland whenever I want to. (Olka)

This freedom of choice provided the woman with a psychological relief that let her see life in the UK from a new perspective. As Terkenli argues, when the world becomes increasingly interconnected and interdependent, concepts of home increasingly 'shed their spatial character to become contingent on flows of information, exchange of ideas, long-distance connections, and proliferation of lifestyles' (Terkenli 1995, 324).

It was not only long-distance travelling but also existence inside the UK that raised fear among the migrants before Poland and Lithuania entered the EU. The migrants admitted that even the view of a policeman on a street petrified them because it reminded them of the danger of being deported, as one 39-year-old Polish male hospitality worker put it:

A: I feel much better now [after the EU accession]. Before, when we saw the police, it made us anxious, whereas now we feel confident. Having legal status made all the change. (o2)

After 1 May this danger disappeared because Poles and Lithuanians were allowed to work in the UK without restrictions. They felt that they had the right to live and work here as EU citizens. As EU citizens they also increased their status in the UK and were provided with an opportunity to look for better jobs which could not be accessed by them previously. All of these factors had a positive effect on the migrants' lives in the UK. Even though they admitted that they were still seen here as cheap labour, they felt better living here after than before the accession. Finally, their dreams of getting a better job, of setting their own company or entering a university in the UK could become true. It is a fact that the EU accession increased the number of those wishing to go abroad. Many of the respondents admitted having helped or encouraged their friends and family to come to the UK. The question remains, however, how many of those who leave will ever go back to their countries of origin. Most of the respondents admitted that they would like to go back to their country of origin. Most of the migrants interviewed here claimed that they planned to return home eventually. The only worrying thing here is that they did not know when that would happen. A typical answer would be this one, given by 25-year-old Polish waitress:

Q: Would you like to stay here permanently?

A: No! I am planning to stay here until I save enough money to be able to go back (iw44polo1)

However, it has to be said that a declaration of not planning or wishing to stay and the actual view on this issue may not coincide. I am suspicious about the credibility of the responses because in my opinion the migrants would run a risk of presenting themselves as betraying their homeland if they declared their plans of not returning there. This, of course, they would like to avoid.

DISCUSSION & CONCLUSIONS

I hope that this analysis of the meaning of home among Polish and Lithuanian migrants in the UK will contribute to the general discussion on how a sense of home is constructed in migration. The insights provided by the above analysis suggest a number of lessons for our understanding of the migrant home.

First of all, this introductory analysis contributes to the literature that challenges the placelessness of modern migrants. The Polish and Lithuanian migrants whose responses were analysed here reported their affiliation either with the home country or, in a few cases, with the host country. It is usually the homeland which, in Westwood and Phizacklea's words, offers people 'a cartography of belonging,' although with time spent in the immigration country the meaning and experience of homeland changes (Westwood and Phizacklea 2000: 29). The new environment starts to acquire the qualities of home. Only a couple of the respondents reported not being able to feel at home anywhere at all because of having no family left.

Furthermore, this brief analysis indicates that migrants feeling most at home in the UK (most often expressing positive opinions about life in the UK) were national minority individuals, unskilled workers, and construction workers. It is necessary to note that construction workers were among those earning the best money. Another group of people who were happy with their life in the UK were those who had no formal qualifications in their country of origin, despite which they managed to live a decent life in the UK, but not in Poland or Lithuania. Also, a couple of Baltic Russian respondents seemed to be among those who came to the UK with an intention to settle down here because, as one of them said, 'home is where one feels good'

(although no generalizations should be made here due to a very small sample).

At the same time, the study shows that home might have different meanings for different types of migrants. The preliminary findings suggest that perceptions on home differed with regard to gender and education. In many cases men associated home with homeownership and financial gains, while women stressed family and emotional attachment. As migrants' experiences show, migration often expands the concept of family to include significant others such as friends, partners, and people one lives with, who, in the absence of one's real family members, have considerable influence upon an individual's life and well-being. In the same line of thinking, highly educated migrants related the feeling at home with a relevant social status which could be reached by getting an appropriate job. Less-educated people did not focus on status but on financial gains resulting from the movement.

Regardless of which type of migrant they represented, the respondents unanimously agreed that their lives have changed after the EU enlargement. The main advantage of the EU accession mentioned by them was free travel between the UK and the country of origin. Before May 2004 they were afraid to leave this country because there was always a probability of not being allowed to come back. Being EU citizens they have the right to freely live and work in Britain, which increased their self-esteem and quality of life.

Despite these interesting insights, my data used for this analysis do not allow me to answer a number of interesting questions. First of all, I relied here only on a few migrant characteristics to explore their affiliation with home, while it might be that construction of home depends also on other characteristics which were not identified here, such as age. Second, the sample was too small to make hypotheses and genera-

lize about all Polish and Lithuanian migrants. Third, the sample included only people working in low-wage sectors, and it would be interesting to see whether businessmen, managers, and other professionals construct a sense of home in a similar way. And finally, my data used for the above analysis does not reflect differences between migrants and non-migrants with respect to their meaning

of home. It remains to be seen how these and other questions will be appropriately addressed in my primary data and doctoral thesis. Thanks to the fact that migration studies is a very diverse area, there is always scope for new research. Therefore my doctoral project seeks to both complement existing literature and forge an original contribution to the debates on home in migration.

References

- Adamson, F. (2002) 'Mobilizing for the transformation of home: politicized identities and transnational practices' in Al-Ali, N. and Koser, K. (eds), *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. London: Routledge, 15-5-68.
- Al-Ali, N., and Koser, K. (2002) *New Approaches to Migration*. London and NY: Routledge.
- Anderson, B., Ruhs, M., Rogaly B. and Spencer S. (2006) *Fair Enough? Central and East European migrants in low-wage employment in the UK*, COMPAS, Oxford <www.compas.ox.ac.uk/changingstatus> Accessed: October 2006.
- Axel, B. K. (2001) *The Nation's Tortured Body: Violence, Representation, and the Formation of a Sikh 'Diaspora'*. Durham, NC: Duke University Press.
- Berger, P. L., Berger, B. et al. (1973). *The Homeless Mind: Modernization and Consciousness*. New York, Random House, Vintage Books.
- Berger, J. and Mohr J. (1975) *A Seventh Man: A Book of Images and Words about the Experience of Migrant Workers in Europe*. Harmondsworth, England: Penguin.
- Blum, T. C. and William Kingston, P. (1984) „Homeownership and social attachment“. *Sociological Perspectives* 27:2:159-180.
- Blumer, H. (1969) *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Blunt, A. (2005) *Domicile and Diaspora: Anglo-Indian Women and the Spatial Politics of Home*. Oxford: Blackwell.
- Blunt, A. and Dowling R. (2006) *Home*. London: Routledge.
- Brah, A. (1996) *Cartographies of diaspora: contesting identities*. London: Routledge
- Bunkše, E. (2004) *Geography and the Art of Life*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- Carter, S. (2005) 'The geopolitics of diaspora', *Area* 37: 54-63.
- Chambers, I.(1994) *Migrancy, Culture, Identity*. New York: Routledge.
- Chapman, T. and Hockey, J. (eds) (1999) *Ideal Homes? Social Change and Domestic Life*. London and New York: Routledge.
- Chow, R.Y. (2003) *Suburban Space: The Fabric of Dwelling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Clifford, J. (1992) 'Travelling Cultures'. In L Grossberg, C Nelson and PA Treichler (eds) *Cultural Studies*. NY: Routledge, 96-116.
- Clifford, J. (1997) *Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas*. London: UCL Press.
- Costello, L. and Hodge, S. (1999) 'Queer/clear/here: destabilizing sexualities and spaces' in E. Stratford (ed) *Australian Cultural Geographies*. Melbourne: Oxford University Press, 131-52.
- Cox, K. R. (2002) *Political Geography: Territory, State, and Society*. Oxford: Blackwell.

- Cox, R. and Narula, R. (2003) 'Playing happy families: rules and relationships in au pair employing households in London, England.' *Gender, Place and Culture* 10(4):333-44.
- Csikszentmihalyi, M. and Rochberg-Halton, E. (1981) *The Meaning of Things: Domestic Symbols and the Self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Day, K. H. and Landis, P.H. (1945) 'Education and Distance of Migration of Youth.' *The Elementary School Journal*, Vol. 46, 200-208.
- De Jong, G. F. and Fawcett, J.T. (1981) 'Motivations for Migration: An Assessment and a Value-Expectancy Research Model. In DeJong, G F and Gardner, R W (eds) *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel studies in Developed and Developing Countries*. NY: Pergamon, 13-58.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1987) *A Thousand Plateaus*. Trans. B. Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1972). *Anti-Oedipus*. Trans. Robert Hurley, Mark Seem and Helen R. Lane. London: Althone, 1984. Vol. 1 of *Capitalism and Schizophrenia*. 2 vols. 1972-1980. Trans. of *L'Anti-Oedipe*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Dwyer, C. (2002) "Where are you from?" Young British Muslim women and the making of "home", in A. Blunt and C. McEwan (eds) *Postcolonial Geographies*. London: Continuum, 184-99.
- Easthope, H. (2004) 'A place called home.' *Housing Theory and Society* 21(3): 128-38.
- 'Ethnic Immigrant Enclaves and Homeownership: A Case study of an Urban Hispanic Community' <www.chicagofed.org/publications> Accessed: May 2005.
- Fincher, R. (2004) 'Gender and life course in the narratives of Melbourne's high-rise housing developers.' *Australian Geographical Studies* 42: 325-38.
- Fortier, A.M. (2003) 'Making home: queer migration and motions of attachment.' In S. Ahmed, C. Castaneda, A.M. Fortier and M. Sheller (eds) *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. Oxford: Berg, 115-35.
- Gilroy, P. (1993) *The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness*, London: Verso.
- Goldring, L. (1998) 'The power of status in transnational social fields' in M. P. Smith & L. E. Guarnizo (eds) *Transnationalism from Below*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 165-95.
- Gowans, G. (2001) 'Gender, imperialism and domesticity: British women repatriated from India, 1940-1947.' *Gender, Place and Culture* 8:255-69.
- Guest, A. M. and Lee, B. A. (1983) 'The Social organization of Local Areas' *Urban Affairs Quarterly*, 19, 217-240.
- Gurney, C. M. (1999) 'Pride and Prejudice: discourses of normalization in public and private accounts of home ownership', *Housing Studies* 14(2): 163-83.
- Hall, S. (1996) 'Introduction: Who Needs 'Identity'?' In S. Hall and P. Du Gay (eds) *Questions of Cultural Identity*, London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications.
- Hammerton, A.J. and Thomson, A. (2005) *Ten Pound Poms: Australia's Invisible Migrants*. Manchester University Press.
- Hayden, D. (2003) *Building Suburbia: Green Fields and Urban Growth, 1820-2000*. New York: Pantheon.
- Holloway, S.L. and Valentine, G. (2001) 'Children at home in the wired world: reshaping and rethinking the world in urban geography.' *Urban Geography* 22: 562-83.
- Hummon, D.M. (1992) 'Community Attachment, Local Sentiment and Sense of Place.' In D. I. Altman and S.M. Low, (eds.), *Place Attachment*, New-York: Plenum Press. 253-274.
- Hunter, A. (1974) *Symbolic Communities*. University of Chicago Press.
- Johnson, L. (1996) "As housewives we are worms": women, modernity and the home question', *Cultural Studies* 10(3):449-63.
- Jordan, T. (1999) *Cyberpower : the culture and politics of cyberspace and the Internet*. London: Routledge.
- Kaplan, C. (1996) *Questions of Travel: Postmodern Discourses of Displacement*. Durham, NC: Duke University Press.

- Kellett, P. and Moore, J. (2003) 'Routes to home: homelessness and home-making in contrasting societies.' *Habitat International* 27: 123-41.
- Lenski, G. (1966) *Power and Privilege: A Theory of Stratification*. New York: McGraw-Hill.
- Mackenzie, S. and Rose, D. (1983) 'Industrial change, the domestic economy and home life', in J. Anderson, S. Duncan and R. Hudson (ed.), *Redundant Spaces? Studies in Industrial Decline and Social Change*. London, Academic Press, pp. 155-199.
- Marston, S.A. (2000) 'The social construction of scale', *Progress in Human Geography* 24(2): 219-42.
- Massey, D. (1994) 'A Global Sense of Place.' In *Space, Place and Gender*. Minneapolis : University of Minnesota Press.
- Matthews, K. (2002) 'Boundaries of diaspora identity: The case of East Asians in Canada.' In P. Kennedy and V. Roudometof (Eds.), *Communities Across Boundaries: New Immigrants and Transnational Cultures*. London: Routledge.
- Miller, D. Ed. (1998) *Material Cultures: Why Some Things Matter*. London: UCL Press.
- Miller, D. Ed. (2001) *Home Possessions: Material Culture Behind Closed Doors*. Oxford: Berg.
- Olwig, K.F. (1997) 'Towards a Reconceptualization of Migration and Transnationalism' in F. Wilson and B Folke Frederiksen (Eds) *Livelihood, Identity and Instability*. Copenhagen: Centre for Development Research.
- Oliver, P. (1987) *Dwellings: The House across the World*. Oxford: Phaidon Press.
- Ostergaard-Nielsen, E. (2002) 'Working for a solution through Europe: Kurdish political lobbying in Germany', in Al-Ali, N. and Koser, K. (eds), *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. London: Routledge, 186-201.
- Papademetriou, D. and DiMarzio, N. (1986) *Undocumented Aliens in the New York Metropolitan Area : an Exploration into Their Social and Labor Market Incorporation* New York : Center For Migration Studies.
- Papastergiadis, Nikos. (2000) *The Turbulence of Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Pedraza, S. (1991) 'Women and Migration: The Social Consequences of Gender.' *Annual Review of Sociology* Vol. 17:p303, 23p.
- Pratt, G. (2004) *Working Feminism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Pratt, M. B. (1984). 'Identity: Skin blood heart.' In E. Bulkin, M. B. Pratt, and B. Smith (Eds.), *Yours in Struggle: Three Feminist Perspectives on Anti-Semitism and Racism*. Brooklyn, NY: Long Haul Press.
- Proshansky, H., Fabian, A. and Kaminoff, R. (1983) 'Placeidentity: physical world socialization of the self.' *Journal of Environmental Psychology*, 3(1), pp. 57-84.
- Rakoff, R.M. (1977) 'Ideology in everyday life: the meaning of the house.' *Politics and Society* 7: 85-104.
- Rapoport, A. (1982). *The Meaning of the Built Environment*. Sage: Beverly Hills.
- Rapport, N. and Dawson, A. (eds) (1998) *Migrants of Identity: Perceptions of Home in a World of Movement*. New York. Berg.
- Relf, E. (1976) *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Rubenstein, R. (2001) *Home Matters: Longing and Belonging, Nostalgia and Mourning in Women's Fiction*. New York: Palgrave.
- Runblom, H.(Ed) (2000) *Migrants and the Homelands: Images, Symbols and Realities*. Centre for Multiethnic Research Upsala University, Upsala.
- Runciman, W. G. (1966) *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-Century England*. London: Routledge & Kegan Paul .
- Rybczynski, W. (1988). *Home: A Short History of an Idea*. London: William Heinemann.
- Sampson, R. (1988) 'Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society' *American Sociological Review* 53, 766-779
- Shohat, E. (1999) 'By the bitstream of Babylon: cyberfrontiers and diasporic vistas', in H. Naficy (ed) *Home, Exile, Homeland: Film, Media, and the Politics of Place*. New York: Routledge, 213-32.
- Shumaker, S. A., and Taylor, R. B. (1983). 'Toward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place.' In N. R.

- Feimer and E. S. Geller (Eds.), *Environmental Psychology: Directions and Perspectives*. New York: Praeger.
- Staeheli, L. et al. (2002) 'Immigration, the internet, and the spaces of politics.' *Political Geography* 21: 989-1012.
- Stalker P. (2000). *Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration*. Rienner: London.
- Terkenli, T. S. (1995) 'Home as a Region.' *Geographical Review*. Vol. 85, No 3, 324-334.
- Thomson, A. (2005) 'My wayward heart': homesickness, longing and the return of British post-war immigrants from Australia', in M. Harper (ed), *Emigrant Homecomings: The Return Movement of Emigrants, 1600-2000*. Manchester University Press, 105-30.
- Tomlinson, J. (1999) *Globalization and Culture*. Cambridge: Polity Press
- Van Hear, N. (2002) 'Sustaining societies under strain: remittances as a form of transnational exchange in Sri Lanka and Ghana.' in N. Al-Ali and K. Koser (eds), *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home*. London: Routledge, 202-223.
- Veness, A.R. (1993) 'Neither homed nor homeless: contested definitions and the personal worlds of the poor.' *Political Geography* 12(4): 319-40.
- Western, J. (1992) *A Passage to England: Barbadian Londoners Speak of Home*. London: UCL Press.
- Westwood, S. and Phizacklea, A. (2000) *Transnationalism and the Politics of Belonging*. London and New York: Routledge.
- Wolch, J. and Dear, M. (1993) *Malign Neglect: Homelessness in an American City*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Yi-fu, T. (1980) 'Rootedness versus sense of place.' *Landscape*, 24(1):3-8.

PARUTIS Violetta

„NAMŲ“ KŪRIMAS MIGRACIJOJE: LENKAI IR LIETUVIAI MIGRANTAI JUNGtinėje KARALYSTėje

Namai, jų kūrimas, tai, kur mes jaučiamės namie, su kuo mes jais dalijamės ir kaip mes savo namus žymime – visi šie elementai neabejotinai daro įtaką mūsų identitetui. Šis straipsnis analizuoja, kaip namai kuriami migracijoje ir ką jie reiškia patiems migrantams. Tai platesnio doktorantūros projekto tema. Šis straipsnis parašytas reimiantis 46 išsamiais pokalbiais su pastaraisiais metais į Jungtinę Karalystę atvy-

kusiais lietuvių ir lenkų migrantais. Straipsnio išvados parodo, kad namų kūrimo procesas migracijos sąlygomis susijęs su simboline ir materialine namų sąvokomis. Šiame straipsnyje analizuojami tik kai kurie namų kūrime dalyvaujantys elementai: socialinis statusas, nekilnojamojo turto nuosavybė, priklausymas tam tikrai bendruomenei, šeima, gimtojo krašto ilgesys ir Europos pilietybė.

Ieva AKSTINAVIČIŪTĖ

Antropologinė „namų“ idėjos perspektyva: lietuvių diasporos žmonių tikslas ar saugi vieta „judant“?

*Niekur neišeisiu, niekur iš laukų,
Kur dangus toks melsvas, kaip melsvi linai,
Nors svetur ir auksu miestai grįsti būtų,
Be tėvynės dūmų trokši tu tenai.*

*Veltui tavo mintys į svetur keliauja
Saulė, nors šviesiausia, bus svetur tamsi.
Čia brangiau už auksą juodos žemės sauja,
Nes kiekvienos dulkėj čia tu pats esi...*
(K. Inčiūra)

Su ašaromis akyse ne vienas lietuvių diasporos atstovas, nuolat ar tik sezoniškai gyvenantis Lietuvoje, deklamavo K. Inčiūros eiles. Šiandien jau nebekeliame klausimo, kodėl tiek mažai yra grįžtančiųjų gyventi į Lietuvą, ilgesnį ar trumpesnį laikotarpį praleidusių kitose šalyse. Dažniau išgirsimė pasvarstymų: vis dėlto kur jų, diasporos lietuvių, „namai“, kodėl vyksta „judėjimas“, kaip paaiškinti transmigracijos fenomeną? Tai ir yra pagrindiniai šio straipsnio atsvaros taškai, kuriuos bus mėginama išplėtoti, remiantis Nigel Rapport, Andrew Dawson, Rainer Münz, Rainer Ohliger, Ullrich Kockel, Mari Ann Herloff-Mortensen teorinėmis perspektyvomis bei 2005 m. vasarą lauko tyrimo metu surinkta empirine medžiaga.

Refleksyvus požiūris į lauko tyrimą ir tyrimo metodus

Pirminį susidomėjimą transmigracijos tematika paskatino žiniasklaidoje skelbtos „pavyzdinių“ repatriantų, arba tiesiog patriotų, kurie po ilgų turtingo, aktyvaus gyvenimo metų Vakaruose, grįžta į tėvynę atiduoti savo energijos, žinių, patirties, finansinių santaupų, kad Lietuva greičiau pereitų tranzitinį posovietinės visuomenės laikotarpį, istorijos. Neabejotinai simpatijų kėlė linksniuojamos nostalgijos, ilgamečių vilčių išsipildymo, meilės tėvynei sąvokos. Kita vertus, viešose ir privačiose diskusijose gajūs stereotipai apie šalies „išdavikus“, pabėgusius iš Lietuvos, kai jai labiausiai reikėjo apsisprendusių ir pajėgių idėjinę ir finansinę prasme kovoti su okupantų valdžia žmonių, „garbėtroškas amerikonus“, ne tik neleido atsirasti subjektyviam vykstančių procesų vertinimui, bet kaip tik pastūmėjo atlikti tyrimą, taikant socialinių mokslų kokybinių tyrimų nestruktūruotą atvirų klausimų interviu bei socialinės antropologijos dalyvaujančio stebėjimo metodą. Daug dėmesio

skirta detalaus dienoraščio arba „lauko užrašams“, kuriuose žymėtos svarbiausios informantų išsakytos mintys, nuotaikos, gestuliacijos, santykis su aplinkiniais arba tiesiog su aplinka, kurioje vyko interviu, tyrėjos pastebėjimai, garso ir vaizdo medžiagai. Surinkti duomenys leido kuo nuodugniau panaлізуoti transmigracinius procesus, juos iliustruojant pačių informantų įvardijamais terminais ir sąvokomis.

Klasikinis antropologijos dalyvaujančio stebėjimo metodas dažnai taikomas „svetimoje“ kultūroje, mokantis naują kalbą ir neturint išankstinių nusistatymų ar pasąmoninių kategoriškų vertinimų apie tiriamą aplinką, vadinamą saitu arba lauku. Šiandieninė antropologija turi ir „antropologija namie“ tyrinėjimo metodą. Tiek pirmųjų interviu apie repatriaciją metu, tiek ir dalyvaudama konferencijose, dažnai lankydamosi informantų namuose, nuolat klausdavau savęs: ar aš esu „sava“, ar „svetima“ žvelgiant jų akimis? Jei dažnas iš jų jaučiasi esąs lietuvis, Lietuvoje jaučiasi kaip namie ar yra namie, tai mano tyrimas būtų tarsi iš „antropologijos namie“ perspektyvos. Esu lietuvė, moku lietuvių kalbą, žinau istoriją, politinę, ekonominę Lietuvos situaciją, pradedant įstatymais, oficialia valstybės pozicija grįžtančiųjų atžvilgiu ir baigiant vis dar egzistuojančiais stereotipais. Kita vertus, labai dažnai jaučiausi nieko nesuprantanti apie tikrąją jų patirtį, išgyvenimus, veiklą. Kalbu apie dalį informantų jau ne kaip individus, bet kaip socialinius vienetus, dirbusius Lietuvai, kai šalis buvo okupuota sovietų valdžios. Pavyzdžiui, Kostas¹ (88 m., JAV), kai lankiausi pas jį tris sykius namuose, vis apgailestavo, kad lietuviai labai mažai žino apie išeivijos veiklą ir dar mažiau domisi ja ir „Lietuvos laisvinimo klausimais“. Dalis informantų jau yra garbaus amžiaus, sukaupę ilgametę ne tik akademinę, bet ir gyvenimišką patirtį ir tai taip pat sukuria „svetimo“ distanciją.

Vis dėlto tai toli gražu ne klasikinis, kaip kad Mari Ann Herloff Mortensen² (1999) lauko tyrimas Latvijoje, kai ji atliko savaitės trukmės bandomąją tyrimą šalyje, apie kurią žinojo tik iš knygų, nemokėjo kalbos, apsigyveno pas vietinę latvę, kad nuolat turėtų tiesioginį kontaktą su vietiniu (*local*) žmogumi. Tokios sąlygos leidžia tyrėjui labiau įsitraukti į stebimą bendruomenę. Taigi mano kaip tyrėjos lietuvių tautybė gali būti vertinama dvejopai.

Asmeninių ryšių su repatriantais neturėjau ir nelabai įsivaizdavau, nuo ko reikėtų pradėti, kur kreiptis, norint tirti grįžimo į Lietuvą, arba transmigracijos, tematiką. Iš žiniasklaidos buvau girdėjusi apie vieną ponį, iš Amerikos grįžusią gyventi į Kauną, aktyviai dalyvaujančią visuomeniniame, kultūriniame gyvenime, organizuojančią susitikimus, įvairių datų, žymių žmonių minėjimus, parodas. Tik atsitiktinumo dėka pavyko su ja užmegzti ryšį.

Kai lankiausi pas Juditą (73 m., JAV) namuose trečią kartą, ji užrašė savo pažįstamų, panašaus likimo žmonių, telefonų numerius, trumpai apibūdindama kiekvieno iš jų biografiją, veiklą, gyvenamąją vietą. Apie kai kuriuos informantus informaciją suteikė Lietuvos išeivijos institutas, į kurį kreipiausi Juditos paraginta.

„Sniego gniūžtės“ principu, t. y. per pačių kalbinamųjų asmeninių ryšių plėtesi informantų ratas, leidžiantis atsekti socialinius transmigrantų tinklus. Tai rodo, kad gyvendami svetur žmonės pažinojo vieni kitus, buvo siejami bendros „Laisvės bylos“, bendros gyvenimo patirties Vakaruose, kurios tąsa matoma ir šiandien ne vien bendradarbiavimo, solidarumo prasme, bet ir išlaikant bei puoselėjant draugiškus asmeninius santykius.

Skirtingos „namų“ sąvokos teorinės perspektyvos

Šiandieniniai globalizacijos procesai suteikia galimybių išmokyti užsienio kalbų, pamatyti platesnį pasaulį, atsikratyti „kito/kitokio“ baimės, įsitraukti į tarpkultūrinį dialogą. Tad „namų“ sąvoka bendruomenių, ypač transnacionalinių, esančių skirtingose valstybėse ir vienijamų ne vien teritorinio, bet dažnai dar ir virtualaus bei įsivaizduojamo solidarumo, sparčiai kinta podraug su globalizacijos iššūkiais, pateikiamais mūsų gyvenimo stiliui ir vertybėms. Anot antropologų Nadje Al-Ali ir Khalid Koser³ (2001), „postmodernus požiūris į transnacionalų gyvenimą, kai lokali erdvė yra priešpriešinama globaliai, lemia globalių identitetų ir „namų“ kaip multi- ar translokalijų formavimąsi“.

Kaip teigia vizualinės antropologijos, feminizmo studijų atstovė Trinh T. Minh-Ha⁴ (1994), „namai“ gali būti suprantami kaip reguliarių veiklų šablonai, fizinė erdvė, kurioje ir veikia tam tikra bendruomenė. „Namai struktūroja laiką ir įvietina atmintį arba, kitais žodžiais tariant, per laiką organizuoja vietą“. Bet toks „durkheimiškas“ namų, kaip solidarios bendruomenės suvokimas, nelabai atitinka šiuolaikinio „judančio pasaulio“ konceptą. J. Berger⁵ (1984) įvardija, kad „žmonėms, trumpai tariant, namai yra vartojamų žodžių, pokštų, nuomonių, veiksmų, aprangos pasirinkimo būdas“.

M. A. H. Mortensen⁶ (1999) apibūdina, cituodama John Borneman, kad individai, pasakodami savo istorijas, yra selektyvūs, pateikdami jiems aktualiausius ir jų akimis, reikšmingiausius faktus ir nuomones. Kalbant apie Europos etnologijos istoriją, taip pat yra tendencija romantizuoti ir esencializuoti „kaimiškąsias periferijas“, todėl kalbant apie „namus“ yra labai svarbu atskirti, kada periferija vaizduojama pozityvioje šviesoje. Kaip teigia N. Al-Ali ir K. Koser⁷ (2001), „la-

bai dažnai namai suvokiami kaip idealizuota abstraktybė ir išreiškia nostalgiją praeičiai ir utopinei ateičiai“. Taigi dalyvaujantis stebėjimas, neformalus bendravimas, pakartotini susitikimai su informantais leidžia objektyviau suvokti „grįžtančiųjų ir judančiųjų“ poziciją, jai suteikiamas prasmės ir jų atminties selektyvumo priežastis.

G. Scheffer⁸ (2003) straipsnyje „Integracija ir etninės migracijos socialinė dinamika: žydai iš buvusios Sovietų Sąjungos“ apibūdina, kaip gimsta „namų“ idėja. Jis teigia, kad etninės, nacionalinės, prievarta ar savanoriškai emigravusios žmonių grupės yra arba susiformavusios ir ilgalaikės diasporos, arba besiformuojančios ir ryškiausiai atspindi naujųjų diasporų sampratą. Dauguma emigrantų, neatsižvelgiant į jų turimą statusą ir buvimo svetimoje šalyje laiką, linkę asimiliuotis ir nebegrįžti į tėvynę, nors ir sąmoningai nori išlaikyti etninę nacionalinę identitetą, kurti bendruomenes ir įvairias organizacijas. Net ir tie, kurie neplanuoja grįžti, stengiasi palaikyti ryšius su gimtąja šalimi, formuoti transnacionalinius tinklus, kas ir sukuria dviprasmiškus ir prieštarotus jausmus tėvynės ir gyvenamosios šalies atžvilgiu.

N. Rapport ir A. Dawson⁹ (1998), stebėdami nesėklių žmonių gyvenimą, siūlo šiuolaikinę visuomenę vadinti „bename“. „Namai“ virsta paradoksalia ir kintama kategorija, reiškiančia „vietą, kur individas geriausiai save suvokia, nors ir nėra laimingiausias. Taigi buvimas namie/ne namie nėra fizinio judėjimo, sociokultūrinio laiko ir vietos nestabilumo pasekmė, bet kognityvios aplinkos, kurioje atliekami kasdieniai veiksmai, leidžiantys formuoti identitetą, būseną. Kai tokios aplinkos žmogus nesusikuria – galima kalbėti apie benamystę“.

Tame pačiame straipsnyje rinkinyje autoriai apibūdina, kad postmodernioje visuomenėje „namai“ vis dažniau tampa tiesiog dominuojančiu, daugiareikšmiu simboliu,

pasireiškiančiu skirtingomis formomis skirtinguose judėjimo ir „nusėdimo“ kontekstuose, kaip antai: emigracija, imigracija, reemigracija, disidentizmas, bendruomenė, sava ir svetima šalis, tauta.

Moya Flynn¹⁰ (2003) atliktas tyrimas Saratovo srityje rodo, kad čia gyvenantiesiems „namų“ sąvokos apibrėžimas yra labai problematiškas. Tėvynė, arba „rodina“, buvo suprantama kaip gimimo vieta ir informantų įvardijama kaip „ten, kur gimiau“, nors labai dažnai buvo galima atpažinti ir „etniškumo“ sąvoką. Kadangi po Sovietų Sąjungos griūtis ekonominis, politinis nestabilumas Rusijoje daugelio sprendimą grįžti į „namus“ sustabdė, tad problemiška tai, kad istoriniai, politiniai įvykiai privertė žmones permąstyti savo „šaknų“ ir priklausymo tam tikrai teritorijai klausimą. „Integracija Rusijoje pirmiausia apima sąvokos „namai“ formulavimą, tad daugelis pasilieka palankią „namų“ sąsają, kuri tapatinama su saugumu, darbu, nekilnojamuoju turtu, socialiniu tinklu, ir atsisako turėtos „namų“ kaip etninės tėvynės sampratos“. Taip atsiranda paralelė su lietuvių tautos situacija, kai atgavus Nepriklausomybę, iškilo būtinybė subjektyviam apsisprendimui dėl „tikrosios tėvynės“ ir „tikrųjų namų“ įsivardijimo.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad į Lietuvą grįžtantys lietuviai „namus“ suvokia iš transnacionalinės perspektyvos, t. y., anot V. Čiubrinsko¹¹ (2005): „namai yra vieta, kuriai būdingas išvietinimas, nušaknijimas, bet vis tiek svarbi priklausymo ir identiteto palaikymo idėja“.

Kur yra Jūsų „namai“?

Iš daugumos mano informantų, išgirdusių klausimą apie namus, kai norėta tiesiogiai sužinoti, kur ir kas yra jų namai, kokia būtina sąlyga, kad vieta, kurioje gyvenama, būtų tikrieji namai, retas kuris atsakė ir plačiau generavo šią mintį. Ir tik pokalbiui išsirutuliojus, svarstant vieną ar kitą temą, išgirda-

vau jų atsakymus į prieš tai minėtą klausimą. Svarsčiau: kodėl? Ir priejau prie išvados, kad namai yra tėvynė. Ir būtent Lietuva. Juditai, Kostui, Kaziui, Zigmui ir kitiems namai – tai gimtinė, Petrui, Pauliui, Žymantui – tai gimtasis tėvų kraštas.

Išgirdau skirtingų interpretacijų, kaip apibrėžti namus. Anot Juditos (73 m., JAV), jos dėdė, gyvenantis emigracijoje daugelį metų, savo tėvyne vadinantis nebe Lietuvą, nesupranta tikrųjų „šaknų“ reikšmės:

O aš sakau: tu niekad nežinosi tos kultūros. Tai yra labai ten reikia gimti, būti nuo pat mažų dienų, nuo pat pirmųjų vaikiškų ABC, kad galėtum tikrai pasidaryti kitoks.

Jai pritartų Mindaugas (74 m., JAV), pagrindžiantis, kad apsisprendimui, kur yra tikrieji namai, įtakos neturi daugybė metų, praleistų toli nuo Lietuvos, gyvenamųjų vietų kaita, prisirišimas prie jų ar net gimimas ne Lietuvoje:

Tikrieji namai Lietuvoje, nors tiek laiko išgyvenom Pietuose. Čikagoje namus pardavėm, nors ten labai prie širdies buvo.

Namai visada buvo Lietuva, net jos ir nemačius. Bet tai auklėjimas. Aš prisimenu, gal ir išsigalvoju, bet pamenu, kaip tėtė pasisodino ir sako. Klausyk, tu esi lietuvis, bet tu taip pat esi ir Amerikos pilietis. Šita šalis, Amerika, mums davė, mamai ir man, ir tavo tėvukams (aš senelius tėvukais vadinu), išsigelbėti, išimokslinti, sukurti savo šeimas. Mylėk, gerbk, bet tu niekad nepamiršk, kad tu čia esi svetimas. [ašaros akyse]. Tai taip ir buvo. Aš niekad nesijaučiau Amerikoje, kad čia yra mano namai, kad čia yra mano tauta, mano žemė, aš tiesiog supratau, kad čia yra nuostabi vieta. Bet taip pat supratau, kad mano žemė yra anapus (Paulius, 35 m., JAV).

Lietuva visada buvo tikrieji namai, kuriems, kad ir kur būtų žmogus, reikia pagarbiai atstovauti, taip išreiškiant pagarbą Lietuvai, gimtajam kraštui:

Nepadarykit Lietuvai gėdos. Tai žinot, uždeda tokią naš tą tau, kad tu tikrai taip, kartais padarai sprendimą toki, nes tu žinai, kad tau negalima, kad tu gali Lietuvai vardą sugadint (Judita, JAV).

Paulius, gimęs dipukų šeimoje, tarsi pirtardamas Juditai ir namų sąvoką siedamas su „šaknimis“, pasiūlo „ambasados“ terminą:

Aš taip įsivaizduoju: kiekviena dipukų šeima buvo maža ambasada, jų namai buvo ambasada, tai yra Lietuvos teritorija kitoje valstybėje.

Namais Lietuvą laiko ir Kostas, pasitraukęs iš jos jau būdamas visuomenės veikėju. Jam namai, arba kitais žodžiais tariant, Lietuva, yra ne vien „šaknų sentimentai“, ne vien idealistiniai samprotavimai apie tėvynės meilę ir pareigą jai, bet labai konkretūs ir apibrėžti įvykiai, suformavę prisirišimą:

Čia per 60 metų buvo mano namai, čia ir augau, ir gal norės vaikai atvažiuot, anūkai, taip gal prisiriši prie Lietuvos truputį. O aš tai čia pradėjau gyvenimą, mokiausi, kalėjimuose sėdėjau, taip kad man čia būti natūralu. Važiuoju dabar per Lietuvą ir negaliu visko į save suimti: ir pievos, laukai, miškai, taip viskas sava. Čia buvau lupamas gestapo, bet dabar man įdomu, galėčiau čia visur vienas pats bamblinėti. Seniau tai nei transporto nebuvo, o dabar tai man jau gyvenimas.

Apibendrinant galima sakyti, kad visiškai apsisprendusieji grįžti gyventi į Lietuvą tikraisiais namais linkę įvardyti tėvynę Lietuvą. Taigi namai yra visa apimanti, „išisaknijimą“ atspindinti sąvoka, dažnai, kaip kad Kazys (86 m., Italija) sako, „savaiame suprantamas dalykas“:

Čia gi tėviškė, čia tėvynė, tai ir grįžau, net neįsivaizduoju kitaip.

Tuo tarpu tik „judantys“, transmigrantai, gyvenantys dviejoje ar kelioje šalyse, namus linkę „sumedžiaginti“ ir įvardyti taip: „kelių kambarių butas senamiestyje“. Kiti lietuviai

ar lietuvių kilmės žmonės, kurie nėra visiškai apsisprendę dėl savo galutinio „įsivietinimo“ Lietuvoje ar kitoje šalyje, apskritai nelinkę įvardyti „namų“ lokalizacijos. Živilei, nusprendusiai grįžti į Lietuvą, o vyrui – likti Amerikoje uždirbti pinigų ir dėl to pardavusiems namą, kad „tuščias nestovėtų“, sumanymas nebuvo labai sklandus. Dabar ji vyro Lietuvoje sulaukia tik per šventes ir atostogas. Ji planuoja vėl grįžti į Ameriką, nes mano, kad:

Namai ten, kur esi. Ten, kur mes abu esam.

P. L. Berger¹² (1984) apie nuolat keliaujančius transmigrantus, darbo migrantus sako, kad jiems namai yra „praktikų rutina, pasikartojimai įprastinių santykių ir veiksmų, elgesio bruožų, susietų prisiminimais, mitais, istorijomis, kuriomis dalijasi tų namų gyventojai“. Taigi namai yra šeima, ir žmonėms, branginantiesiems šią vertybę, visuomet atsirasi priežasčių, kaip patiems sau pateisinti vienus ar kitokius sprendimus.

Šiuo atžvilgiu labai įdomi ir Kosto (88 m., JAV) padėtis. Jis su žmona gyvena Lietuvoje ir čia planuoja „sutikti savo saulėlydį“, bet vienas iš didžiausių norų yra paskatinti vaikus ir vaikaičius, kurie gyvena Amerikoje, nenutraukti ryšių su Lietuva. Jis nori, kad vaikaičiams ne tik Amerika, bet ir Lietuva būtų namai, kad atvažiuavę čia jie jaustųsi saugiai ir gerai, galbūt dėl senelio, galbūt dėl savo „šaknų“, galbūt dėl įpročio atvažiuoti į žemę, apie kurią tiek girdėjo, tiek kartų lankė.

Namų idėja yra glaudžiai susijusi su pilietybės klausimu. Paraleles galima atsekti pagal tai, kaip informantas save suvokia, taip jis save ir „įvietina“. Skirmantė (69 m., JAV), kvestionuojanti savo tautybės ir pilietybės pasirinkimo būtinybę, taip pat kalba ir apie namus:

Tai aš dabar ir nežinau. Ir čia, ir čia. Kai aš Amerikoje gyvenau, tai noriu namo į Lietuvą, bet dabar, pasibaigus mokslui, važiuosiu namo į Ameriką. [juokiasi] Turiu ten ir butelį dar. Nespėjau gi vis dar sutvarkyt visko, uždaryt, išsikraustyt.

Įdomu pastebėti, kad pagrindinės vietos, kur grįžusieji arba „judantieji“ į Lietuvą apsisistoję, yra sostinė Vilnius, dažniausiai jo senamiestis. Štai Jonas, dirbantis Vilniuje, įstai-goje, sprendžiančioje repatriantų problemas, mano, kad tik čia yra palankiausios sąlygos įsikurti grįžus, nes:

Sostinė yra įvairiakalbė, yra galimybės leisti vaikus į mokyklą, tačiau brangus pragyvenimas, vis tik provincijoje pigiau, bet nėra anksčiau išvardintų privalumų. Jų grįžimo vieta yra visų pirma Lietuva, tėviškė, jie grįžta į Vilnių, paprastai į senamiestį, bet jaučiasi gimtojoje žemėje.

Dalis informantų yra gimę kituose Lietuvos miestuose. Pavyzdžiui, Vaidas (83 m., JAV), kilęs iš Šiaulių, gyvena Vilniuje, bet vis dar keletą kartų per metus važiuoja į Ameriką, kur namai dar neparduoti. Ir jau kalbėdamas apie namus, jis mini tikrai Vilnių, tarsi apimančią visą Lietuvą:

Yra daug žmonių, kurie prieštarauja Vilniaus dangoraižių statymui, bet man tai nieko, visai jie ten gražūs. Man vis tiek svarbiau, kad čia aplink taip gražu, nuostabi gamta Lietuvos.

Kiti, džiaugdamiesi, kad vėl gyvena tėvynėje, tik tarp kitko pamini atgautas žemes mažuose Lietuvos miesteliuose, tačiau gyventi lieka Vilniuje. Vergilijus (74 m., JAV) taip pat pasakojo apie savo prisirišimą prie Lietuvos.

Kaip priešprieša būtų dalies informantų apsigyvenimas Kaune. Pavyzdžiui, Juditos vienintelis uždavinys buvo apsigyventi ne savo gimtinėje Žemaitijoje ir ne sovietų valdžios metais statytame name, svarbu, kad tai būtų miestas. Likimas taip susiklostė, kad ji apsigyveno Kaune. Ir labai džiaugiasi, nes, anot jos, nėra didelio skirtumo, kur planuoti, galvoti, organizuoti. Nors esant galimybėms Judita važiuoja į Žemaitiją, kur įsirengė „svirną“, nes gyvenamojo namo jai nereikia, nes, sako, negalėtų čia nuolat gyventi. Kostui ir Kaziui butas sostinėje taip

pat nebuvo esminis reikalavimas grįžtant. Tikrai Skirmantė (69 m., JAV) į klausimą, kur norėtų gyventi, jei nuspręstų pasilikti Lietuvoje visam laikui, atsakė:

Kaune. Ir Vilnius visai ne mano miestas, o Kaunas mano, savas.

Šeimos relikvijos ir tėvynės simboliai – neatskiriami kasdienio gyvenimo atributai

Informantai, kurie dėl interviu pasiūlydavo atvažiuoti pas juos į namus, paprastai turėdavo daugybę suvenyrų, paveikslų, kolekcijų, daiktų, turinčių savo istoriją, prasmę, vertę. Dažnai pasijusdavau esanti ne privačiuose namuose, bet tikrame muziejuje. Įėjus į namus dėmesį patraukia šiaudų, molio dirbiniai, verbos, skoningai išdėstytos rūpintojėlių, medinių lietuviškų klumpių kolekcijos, „šeimos medžiai“, lietuvių autorių paveiksai, kuriuos dar Amerikoje pirkto vakarėliuose, surengtuose paremti lietuvius menininkus.

Juditos (73 m., JAV) namuose nepaprastai dailioje dėžutėje saugomas maišelis su mažyčiais gintaro gabalėliais ir juoda žeme, o jos istoriją Judita pasakojo taip:

Mes kai bėgom, tai žemės nepasiėmėm, bet vėliau mums atsiuntė mamos draugė, kuri tvarkė kapelius, tai buvo tuojau po Stalino mirties, kai jau buvo galima susirašinėti.

Judita mielai pasakojo apie dar vieną šeimos relikviją – medaus ąsotėlį, kuris Amerikoje visuomet stovėjo šaldytuve kaip šventas, nes buvo iš Lietuvos, iš gimtųjų namų atsivežtas, kad miršančiam šeimos nariui paskutinį kartą lūpas būtų galima patepti.

Skirmantė (69 m., JAV) pasakoja apie materialius simbolius, relikvijas, turėtas namuose:

Knygų turėjom daug. Knygų, lietuviškų knygų. Sesuo turėjo kankles, tai jos buvo, be abejo, salone visuomet, tos kanklės būdavo. Palyginti su kitais, tai pas mus iš tiesų turbūt buvo mažiau. Vat buvo kryželių, kryželiai

buvo mėgiamieji. Lietuviški. Šiaip buvo lietuviškų litografijų, lietuviškų, rodos, Kasiulio, ir Galdiko paveikslėliai, turbūt mama labiau mėgo knygas, mėgo meną, tokių visiškai tautinių simbolių tai buvo mažiau. Svečių kambarį ir salone, tai tikrai tos kanklės buvo. Sakau, kryželiai. Aišku, turėjom tautinius rūbus, bet viskas buvo sudėta gražiai spintoje, kai reikia.

Svarbus simbolis informantų namuose yra vėliava. Šaltenė, Živilė, Judita (ji net ir savo „kadilake“ vežiojosi) turi Lietuvos ir Amerikos vėliavas.

Živilės (JAV) namuose taip pat gausybė eksponatų – paveikslų, gintarinių mozaikų, statulėlių, knygų. Itin pagarbiai saugomos šeimos nuotraukos, protėvių portretai. U. Kockel¹³ (2002) žmonių prisirišimą prie materialių objektų iš kasdienio gyvenimo konteksto vadina „muzealizacija arba fiksacija, leidžiančia kalbėti apie kultūrą ne kaip sukurtą, bet paveldėtą ir išsaugotą“.

Visa ši materiali kultūra buvo atsivežta iš Amerikos. Daiktai, kurie leido sveturiams informantams išlikti prisirišusiems prie Lietuvos tėvynės, pavirto, anot M. A. H. Mortensen¹⁴ (1996), identiteto „srovėmis“, nepriklausančiomis nuo vietos, o jungiančiomis tiek lokalias, tiek globalias erdves.

Eminės diasporos „grįžimo“ termino įvardijimo variacijos

Straipsnyje vartojamas šiuolaikinis, neprievartinis diasporos apibrėžimas, kuris, anot J. Clifford¹⁵ (1994), implikuoja žmonių grupę, kuriai būdingi šie bruožai: mitai/atšiminimai apie tėvynę, grįžimo į tėvynę troškimas ir nuolatinė pagalba jai, išsisklaidymo istorija ir gyvenant svetimose šalyse troškimas kolektyvinio identiteto. J. Clifford antrina Nina Glick Schiller¹⁶ (1995) teigdamą, kad „šiuolaikiniai migrantai, kurie, nors ir būdami įsitraukę į svietimos šalies ekonomiką, politiką, nuolat palaiko ryšius su tėvyne, kuria institucijas,

padedančias bendradarbiauti, dalyvauja įvairiuose renginiuose gimtojoje šalyje, yra vadinami transmigrantais“. Tai rengiamos dainų šventės, įvairūs festivaliai, vasaros stovyklos ir žaidynės, seminarai, kai atsivežtos į kitą šalį lietuviškos tradicijos yra puoselėjamos ir svetur, o į Lietuvą grįžtama pasitikrinti ar susikurti savo „lietuviškąją“ identitetą, sustiprinti santykį su tėvyne, susirasti „antrąją pusę“, turinčią tas pačias „šaknis“. Vis dėlto kasdienėje informantų kalboje migracijos termino teorinių darinių neaptikau, o tai iliustruoja Mindaugas (74 m., JAV), kuris paklaustas, kuo save laiko – transmigrantu, repatriantu ar dar kuo nors, ironiškai atsakė:

Aš grįžau į savo šalį ir ne joks aš repatriantas.

Informantai, pasakodami apie apsigyvenimą Lietuvoje ir apibūdindami savo „judėjimą“ vartojo šiuos terminus: *persikelti, atvažiuoti, važiuoti, atvykti, sugrįžti, grįžti, apsigyventi*.

Aš pirmą kartą 90-ais ir 91-ais per Sausio įvykius važiavau į Lietuvą (Skirmantė, 69 m., JAV).

Aš neatvykau vien tam, kad atvykčiau, aš atvykau konkrečiai porai metų (Kristupas, JAV).

Dėl to atvažiavau į Lietuvą, kad lietuvišką gyvenimą gyvenčiau. Matot, aš grįžau dėl to, kad aš lietuvis, čia mano gimtinė. O tai žiūrėkit kaip aš atvažiavau (Zigmas, JAV).

Remiantis kosmopolitizmo teorija, šandien labai sunku kalbėti apie sienas ir ribas, taigi ir apie „grįžimą“, nes lieka nebeaišku, ar yra „iš kur“ ir „į kur“ sugrįžti? Per pastutinius du dešimtmečius sparčiai plėtojosi „globalaus kaimo“ idėja, remdamasi nuolat tobulinamomis susisiekimo technologijomis ir tinklais. Kaip sako U. Kockel¹⁷ (2002), „šiame drąsiame pasaulyje, su laisvu kapitalo, prekių, informacijos judėjimu, žmonės ribas padarė akytomis, pralaidžiomis, kas palengvino mobilumą, vedantį į eroziją ar bent jau į identitetų, bendruomenių ir tautų transformaciją“. U. Kockel teigia, kad šandienos globaliame pasaulyje nebėra visiškai

atskirtos erdvės, kaip kad nėra ir visiškai „kitioniškos“ (*other*) vietos. Todėl „žmonės yra visada ir niekada namuose“.

Norėtusi atrasti tendenciją, kaip informantų mintys apie ateityje jų būsimą gyvenamąją vietą koreliuoja santykyje su jų „judėjimo“ ar grįžimo į Lietuvą veiksmo įvardijimu. Tačiau kiekvienas iš jų labai skirtingai, net ir tas pats informantas vartoja vis kitokius terminus. Taigi, kai nuolat keliama klausimai, kodėl akademinė bendruomenė nesusikalba su likusia visuomene, kas apsunkina bendrų strategijų kūrimą, socialinė antropologija gali atsakyti į šį klausimą.

Motyvacijos grįžti atsiradimo svertai

Labai sunku lietuvių diasporos „grįžimo“ ar „judėjimo“ motyvacias išgryninti ir generalizuoti dėl kiekvieno iš jų subjektyvių patirčių ir skirtingų gyvenimo istorijų. Vis dėlto galima pabandyti suskirstyti jas į dvi dideles, sąlygotas inkultūracijos ir idealizuoto pragmatizmo idėjų, grupes.

Norėčiau pradėti nuo to, kad šeima yra pirminės socializacijos vieta, kurioje prasižėdėdama vaiko auklėjimas, vertybių mokymas, požiūrio į gyvenimą formavimas. Išsiskiria Juditos (73 m., JAV), Kristupo (JAV) nuostatos, kad ne kas kitas, o tėvai pasakojimais ir savo pavyzdžiu išmokė tėvynės meilės, tik jie gali duoti pirmąjį šio jausmo pajautimą, suformuoti esminį požiūrį į esamą istorinę situaciją. Judita pasakoja:

Eidavom ar į šokių ar vakarėlį koki, tai tėvai visada sakydavo: vaikai, atsiminkit, kai pro duris išeinat, jūs jau nebeesat čia mano vaikai, jūs atstovaujate Lietuvai. Tai reiškia, tave padaro atsakomingą, ir nors tu nieko iš tiesų negali padaryt, bet savo elgesiu gali taip sugadint. Ir tokį duoda savotišką, kad tu kitoks, esi Lietuvai.

Kaip patvirtinimas, kad socializacija, arba pirminė žmogaus gyvenimo patirtis, jos reiškimosi forma turi didelę reikšmę apsisprendžiant dėl grįžimo, yra Zigmo (JAV) pasakojimas:

Ir mano kokia tai ten giminaitė prieš karą labai sunkiai gyveno, žydams batus valydavo, nu, tarnaitė, žodžiu, buvo, tai jau kai buvo Amerikoje, visą laiką net nesileisdavo į kalbas, sakydavo „aš jau į tą ubagų kraštą negrįšiu“. Ir niekada negrįžo.

Didelė dalis transmigrantų atstovauja tai informantų kategorijai, kuri buvo auklėjama meilės tėvynei dvasia, pagal galimybes sekė Lietuvos įvykius, bet nebuvo labai politiškai angažuotos asmenybės, prioritetais laikė realius, apčiuopiamus veiksmus, gėrio skleidimą ir bendravimą. Judita (73 m., JAV) pasakoja apie daugybę ritualų, šeimos ir bendruomenės tradicijų, kaip antai laidotuvių ceremonijos, suėjimai, kurie padėjo išlaikyti dvasinį ryšį su Lietuva. O tas ryšys, anot Juditos, yra ne kas kita, o savęs kaip asmenybės suvokimas ir savo gyvenimo įvertinimas:

Nors iš pradžių sakys man nereikia, aš nukerpu, aš dabar laisvas, nu darykit, darykit, gerai, aš nieko nesakau, bet kai vakare atsiguli į lovą ir pagalvoji, o kas toliau? Turiu jau pinigų, turiu namą, turiu mašiną, turiu, nu ir ką? Nu ir ką? Ką? Ar nereikėtų apie namus pagalvoti? Tai čia sakau, tokie bendražmogiški dalykai, kada ateina laikas su savim susitaikyt. Tai vat būtų toks, kaip man atrodo. Juk negaliu už kitus kalbėt.

Ir tai atskleidžia, kad nepakanka vien tėvų įtakos, negana būti bendruomenės dalimi, čia svarbu ir kiekvieno individo vidinė motyvacija, subjektyvus troškimo pasitarnauti tėvynei ar tėvų kraštui suvokimas. Galima vadinti populiariu socialinės antropologijos diskursuose terminu *call back to the roots*. Jis implikuoja neapibrėžtą gimimo vietą, neišvardijamą gyvenimo stiliaus pasirinkimą, bet apimantis to paties „etniškumo“ žmones, turinčius bendrus protėvius, siejamus bendros praeities. Šio termino pasirinkimas nusako ir tarsi savaiminę, įgimtą motyvaciją grįžti:

Nors aš tai negaliu pasakyti, kad aš kokių tai idealistiškų sentimentų pilnas. Man tai natūralu, aš čia šitos žemės žmogus. Tai vat dabar tas grįžimas, kurie grįžta, sunku, bet, žinoma, daugelis, o kaip ir aš pats, tai kai ateina vakaras, turi sugrįžti namo, kada jauti, kad, reiškia, tavo saulė jau leidžiasi (Kostas, 88 m., JAV).

Kostas, prisimindamas visus pažįstamus, kurie grįžo gyventi į Lietuvą, visų pirma pasakoja apie Juditą:

Ponia Judita – tai tikrai sentimentų atvesta buvo, ji jau tokia idealistė, na, tokia stipri patriotė.

Antrinės socializacijos, anot P. L. Berger ir T. Luckmann⁸ (1999), „kai individas tampa visuomenės nariu, išitraukia į naujas objektyvaus jo visuomenės pasaulio sritis“, saitais galima laikyti įvairias lietuvių diasporos institucijas, kuriose vyko inkultūracija. Kaip sakė Valerija (JAV), „viską reguliudavo mūsų katekizmas – *Lietuvių Charta*“. Tai lietuviškos savaitgalio mokyklos, kuriose Lietuvos išeiviai mokėsi lietuvių kalbos, liaudies šokių ir į kurias dažnam reikėdavo ilgą kelią važiuoti, taip pat ateitininkų, skautų organizacijos, lietuvių klubai, organizavę valstybinių švenčių minėjimus, rinkliavas labdarai, dainų šventes, vakarones, kurių metu džiaugdavosi lietuviškomis tradicijomis, valgiais, dalydavosi prisiminimais, kurdavo planus, kaip padėti Lietuvai, kaip išsaugoti lietuviškumą, nes:

visi sakė, kad bus daug sunaikinta, ką atsi-nešėm iš Lietuvos, turim išsaugoti jums, ateičiai, kaip pavyzdį (Judita, 73 m., JAV).

Kostas (88 m., JAV) atskleidžia ir savotišką tragizmą, kalbėdamas apie patriotinius motyvus, skatinančius grįžti emigravusius lietuvius. Anot jo, dipukų karta buvo išskirtinė šiuo atžvilgiu, nes tiesioginis, „fizinis“¹⁹ negalėjimas grįžti į tėvynę suformavo ypatingą, nepaisant lyties, centro – periferijos gyvenimo sąlygų, išsilavinimo, sąryšį su tėvyne:

Dabar jau mūsų, idealistų, karta taip praretėjusi, dabar jau pagrinde tik dėl garbės, gal pinigų, tai ta idealistinė karta greitai pasibaigs. Profesorius Kubilius, tragiškai žuvęs, sakė, kad tokios kartos vargiai ar bus kada greitai, kurie galėjo aukotis. Aš žinau, mano dėdė kaimietis pasakojo, kad spaudžia tris dolerius kišenėje, bet kai pradėjo kalbėti apie Lietuvą, tai ištraukė ir tuos paskutinius. Vat ir kaimietis.

Kita vertus, tragiška tai, kad ne tik idealistų karta mažėja, ir individų grįžimas į tėvynę, paremtas idealizmu, tampa utopinis. Živilės (JAV) likimas yra geriausia iliustracija. Ir nors negalėčiau priskirti jos prie grįžusiųjų vien iš idealizuotų paskatų, nes faktas, kad ji Amerikoje neturėjo nuolatinio darbo, o grįžusi bandė įsidarbinti, leidžia daryti prielaidą, kad jos idealizuotas grįžimas turėjo ir pragmatinių atspalvį. Pastaruoju metu ji dirba savanore. Visgi nusivylusi žiniasklaida, dominuojančia „sovietine biurokratija“, nepagarba senyvo amžiaus žmogui, dėl socialinio ir asmeninio nesaugumo Živilė planuoja ateinančiame penkmetyje grįžti į Ameriką.

Lauko tyrimo metu dalis sutiktų ir kalbintų informantų į Lietuvą atvyko ar dažnai atvyksta būtent dėl verslo. Vienas ryškiausių pavyzdžių būtų Bronius (JAV), į Lietuvą atskrendantis vieną kartą per du mėnesius, bei Petras (45 m., JAV), nuolat gyvenantis Lietuvoje, sukūręs šeimą, bet sakosi nenutraukęs ryšių su Amerika. Jis turtingas, turi pažinčių, todėl kada panorėjęs gali grįžti ten, kur gimęs. U. Kockel teigimu, tokiai žmonių grupei yra būdingas orientavimasis tiek į laikiną, tiek ir į ilgalaikį vietos suvokimą, išitraukimas į vietos kultūros ir bendruomenės gyvenimą bei dėl susikurtos ekonominės, socialinės gerovės galimybės nepaisyti galimų sunkumų, laukiančių jų įsitvirtinant Lietuvoje.

Dar kitiems „grįžimas ar judėjimas“ į Lietuvą buvo pakankamai priimtinas ir nereikalavęs labai daug pastangų, nes jie radi-

kaliai nekeitė savo gyvenamosios atvykdami pasidžiaugti tėvynės siūlomais kultūriniais renginiais, muzika, tradicijomis, be to, jie Lietuvoje laikosi savo buvusios nuolatinės gyvenamosios vietos papročių. Antai Živilė (JAV) po Naujųjų metų šventės paskambino ir pakvietė pietų:

Kviečiu ateiti į svečius, kaip mes sakom: „for lunch“. Nieko nereikia atsinešti, nes čia bus toks paprastas lunch.

Grįžtantieji pasižymi ryškia socialine atmintimi („jie ten tokie idealizmo pilni ir kalba dažniausiai apie paskutines minutes ir idealizuotus prieškarinius santykius“, pasak Beno, 47 m., Lietuva), prisiminimais apie buvusią paliekamos Lietuvos santvarką, Lietuvos gamtą, kuri yra vienas iš svarbesnių šiandienos grįžimo motyvų:

Kasmet į Nidą tam ir važiuojam, kad ten gamta jau tokia nuostabi (Kastytis, 82 m., JAV).

Ir nors grįžimas būna paremtas pragmatiniais tikslais, karjera, grįžusiesiems būdingas nusivylimas visuomene, valdžia, bendra tvarka šalyje. U. Kockel²⁰ (2002) teigimu, „migrantams, kurie grįžo 7-ajame dešimtmetyje į Airiją, realybė neatitiko migrantų idiliškų namų paveikslą ir jie vėl pasitraukė į gyventas valstybes“. Taip ir Lietuvoje, Benas, dirbantis valstybinėje institucijoje, sako:

Bet atvažiavus trenkia kaip į balą. Nu, pavyzdžiui, Ugnė Karvelis – buvo pasikėlus, o dabar nukrito.

Sutikau žmonių, savo „judėjimą“ tiesiogiai siejančių su finansiniu išskaičiavimu ir nevengiančių apie tai kalbėti. Vergilijus (74 m., JAV) – bene ryškiausias pavyzdys. Telefonu prisistačiau ir trumpai papasakojau tyrimo idėją, vos tik atėjusi į svečius išgirdau pasakojimą:

Per brangu ten, žinai, neįmanoma, net traukiniui važiuojant į teatrą su nuolaida virš 100 dolerių, tai kur tau.

Algis (70 m., JAV), su kuriuo teko susipažinti „Santaros-Šviesos“ konferencijoje, mano, kad „nieko tokio, jei negyveni tėvynėje ir šiandieninės kartos, priklausomai nuo finansinių galimybių gali gyventi keliose šalyse, keliauti, pažinti ir mylėti kitus kraštus“. Lietuvoje jis apsigyveno prieš 9 metus ir besimėgaudamas turimu statusu²¹, tvirtu socialiniu tinklu, galimybė keliauti po visą pasaulį, mąstė apie kosmopolitizmą: „Lietuva jau normali šalis, tad gali būti kosmopolitu“. Tačiau Pasaulio lietuvių bendruomenių pirmininkų suvažiavime Trakuose prelatas kunigas Edis Putrimas kalbėjo, kad būtent kosmopolitizmas ir yra didžiausia transmigrantų problema:

Pagrindinės išeivijos bėdos šiandien tai, kad dūpukų karta sparčiai mažėja ir augantis kosmopolitizmas, kaip kultūrinės negalios priežastis. Taip prarandamas tautinis sąmoningumas ir tautiškumas. Taip pat šeimyninė krizė ir mažas pilietiškumo lygis. Kosmopolitas nepriklauso nei Lietuvai, nei kur kitur ir tai ne ekonominis ar politinis kosmopolitizmas, o veda į kultūrinį naikinimą.

Valerija iš JAV, naudodamasi subjektyvia patirtimi bei pažįstamųjų veiksmų ir poelgių vertinimu, apibendrintai įvardijo lietuvių diasporų atstovų grįžimo arba negrįžimo priežastis:

Neklausyk, jei sako dėl anūkų, vaikų negrįžta. Nori mušti šunį, lazda visada rasi. Juk nuo seno taip yra, kad vaikai užaugę atsiskiria nuo tėvų. Jie tik nenori grįžti, nesgi patogiai gyvena. O grįžta, kas grįžta, tau galiu išvardinti. Pirma. Tie, kur ten gauna pensiją, kurios keičiantis gyvenimui Amerikoje nebepakanka. Tai Lietuvoje pats tas gyventi. Kitaip – grįžta numirti, nu bet taip nesakysi. Geriau sakyk „praleisti paskutinių savo“. Antra. Patriotai, iš meilės Lietuvai, ką tai duoti Lietuvai, dirbti jai. Nors Lietuva – tai žmonės, bet aš grįžau tarnauti Lietuvai. Mano vaikai ne Lietuvoje, taip kad vaikų negalėjau duoti Lietuvai, taip kad nors aš nors ką darysiu. Ir trečia. Turis-

tai, kurie nei čia, nei ten. Viena koja Amerikoje, kita Lietuvoje. Nusiperka butą ir nereikia sėdėti viešbutyje ar giminėms ant sprando. Kaip tautiniai turistai, tautturistai.

Išvados

Pasak T. Heleniak²² (2003), nėra vienintelės tarptautinę migraciją ir visus jos niuansus paaiškinančios postmodernios teorijos, todėl labai sunku daryti apibendrintas ir kategoriškas išvadas. Globalizacijos procesai sąlygoja daugelio koncepcijų neapibrėžtumą, procesualumą, tad ir „namų“ idėjos samprata yra situacinė ir kontekstinė.

Nagrinėjant lietuvių transmigracijos motyvą, būtų galima išskirti du tipus: inkultūracijos ir idealizuoto pragmatiškumo. Pirmuoju atveju transmigrantų „parjudėjimą“ nulėmė vertybinės, moralinės nuostatos, perduotos iš šeimos, išugdytos lietuviškose institucijose. Idealizuoto pragmatiškumo motyvai išreikšti žmonių, kurie, būdami susieti su lietuviška bendruomene, savo „judėjimą“ tiesiogiai sieja su finansiniu išskaičiavimu, neakcentuoja patriotiško, Lietuvių Chartos išugdyto ar sustiprinto solidarumo jausmo su lietuvių bendruomene.

„Namų“ sąvoka, kaip diasporų judėjimą nusakantis terminas, iš dalies atitiktų N. Rapport ir A. Dawson²³ (1998) siūlomą apibrėžimą, kad „šiūolaikiniai namai yra nei čia, nei ten“, arba kad „namai“ yra saviraiškos, kasdienės veiklos vieta. Taigi lietuvių diasporos „judančioji“ dalis, gyvenanti dviejose ar kelyse šalyse, „namus“ linkusi „sumedžiaginti“ ir įvardyti kaip „kelių kambarių butą“ arba „ten, kur esu“. Nemažos dalies informantų „namų“ sąvoka atitinka M. Flynn²⁴ (2003) „ten, kur gimiau“ arba V. Čiubirinsko²⁵ (2005) koncepciją: „vietos, kuriai būdingas išvietinimas, nušaknijimas, bet vis tiek svarbi priklausymo ir

identiteto palaikymo idėja“ apibrėžimą. Apibendrinant galima sakyti, kad galutinai apsisprendusieji grįžti gyventi į Lietuvą tikraisiais „namais“ linkę įvardyti Lietuvą abstrakčiai kaip „savaimę suprantamą dalyką“: „Čia gi tėviškė, čia tėvynė, tai ir grįžau, net neįsivaizduoju kitaip“ (Kazys, 86 m., Italija).

„Grįžtančiųjų“ namų aplinka iliustruoja M.A.H. Mortensen²⁶ (1999) siūlomą teoriją, kad transmigrantų identitetui yra labai svarbūs artefaktai (meno dirbiniai), šeimos relikvijos (gintarėliai, juoda žemė iš „mamiškės“, šeimos nuotraukos Živilės namuose) ir tėvynės simboliai (vėliava, vytis), tradicijų, paslaugų, idėjų, įsivaizdavimų „srovės“, o individai gali puikiai save išreikšti „judėdami“, komunikuodami ir išlikdami „didesni lietuviai negyvendami Lietuvoje“ (Šaltenė, JAV).

Kaip pastebėjo M. A. H. Mortensen²⁷ (1999), tiek grįžtančių latvių, tiek lietuvių pasakojimai apie daugybę metų puoselėtas viltis sugrįžti į tėvynę yra labai emociniai. Jei informantai okupacijos laikotarpiu nesilankė tėvynėje, noras kuo greičiau grįžti ir gyventi visavertį gyvenimą buvo ypač didelis. Žmonės, nusprendę grįžti gyventi į gimtąją savo arba savo tėvų šalį, turi susikūrę tam tikrą įvaizdį, susiformavę lūkesčius, kurie labai dažnai neišsipildo, negalimi įgyvendinti. Skirmantė (69 m., JAV) sako: „O taip jau laukėm, taip svajojom apie tą dieną, kai grįšime, vis rodė tuoj tuoj, jau čia pat, bet man buvo didžiausia naujiena ir tokia staigmena didelė, kai prezidentu išsirinko buvusį komunistų partijos sekretorių, Brazauską, kad balsavo už tuos LDDP, tai dauguma, nu tiesiog buvo didelė staigmena visiems“. Živilės atvejis taip pat įrodo, kad lūkesčiai neišsipildė, nes ji nusivylė žiniasklaida, vyraujančia „sovietinė biurokratija“, nepagarba senyvo amžiaus žmogui, jaučiasi socialiai ir asmeniškai nesaugi, tad nemato kitos išeities kaip vėl išvykti gyventi į Ameriką.

Nuorodos

- 1 Tiek empirinio tyrimo metu, tiek šiame straipsnyje siekiama išlaikyti konfidencialumą, tad informantams suteikiami netikri vardai. Nors didelė dalis jų neprieštaravo pavardės viešinimui, dalis net pageidavo būti įvardyti tikromis pavardėmis, tačiau norėdama išvengti galimo politizavimo, nekomentuojau nė vieno iš informantų socialinio statuso, veiklos, pareigybių, kurios leistų identifikuoti jų tapatybę, ir vadinu juos slapyvardžiais. Skliausteliuose žymimas informanto amžius bei šalis, kurioje jis ar ji priklausė išeivijai.
- 2 Mortensen M.A.H., Mortensen M.A.H. *Narratives of Place and Identity among Local and Diasporic Latvians*. Copenhagen University, 1999.
- 3 Al-Ali N., Koser K. *Transnationalism, international migration and home*// Al-Ali N., Koser K. (eds.). *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of home*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis Group, 2001, p. 6.
- 4 Minh-Ha T. *Other than Myself, My Other Self*// Robertson. G. (ed.). *Travellers' Tales. Narratives of Home and Displacement*. London: Routledge, 1994, p. 14.
- 5 Berger J. *And Our Faces, My Heart, Brief as Photos*. London: Writers and Readers, 1984, p. 64.
- 6 Mortensen M. A. H., 1999.
- 7 Al-Ali N., Koser K., 2001, p. 7.
- 8 Sheffer G. *From diasporas to migrants – from migrants to diasporas*// Münz R., Ohliger R., (eds.). *Diasporas and ethnic migrants*. Frank Cass: London, Portland, OR, 2003, p. 26.
- 9 Rapport N., Dawson A. (eds.). *Migrants of Identity. Perceptions of Home in a World of Movement*. New York: Oxford, 1998, p. 8.
- 10 Flynn M. *Returning home? Approaches to repatriation and migrant resettlement in Post-Soviet Russia*// Münz R., Ohliger R. (eds.). *Diasporas and ethnic migrants*. Frank Cass: London, Portland, OR, 2003, p. 180.
- 11 Čiubrinskas V. *Transnational Lithuanian identity and heritage: imagined, constructed and contested*// Kockel U., Craith N. M. (eds.). *Communicating cultures*. Munster: Lit Verlag, 2004.
- 12 Berger P. L., Luckmann T. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 7.
- 13 Kockel U. *Regional Culture and Economic Development. Explorations in European Technology*. Ashgate Publishing Company, USA, 2002.
- 14 Mortensen M. A. H. *We Are not Us: Intra-Ethnic Differentiation Among Latvians*. University of Copenhagen, 1996, Vol. 14, No. 1.
- 15 Clifford J. *Diasporas*// *Cultural Anthropology*. Copyright: American Anthropological Association, 1994, 9(3): 302–338.
- 16 Schiller N. G., Basch L., Blanc C. S. *From Immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration*// Grinker R. R. (ed.). *Anthropological Quarterly*. George Washington University, 1995, p. 48.
- 17 Kockel U., 2002, p. 136.
- 18 Berger P. L., Luckmann T.
- 19 Kastytis kalbėjo, kad šiandienos ekonominės emigracijos bangos atstovai gali savo nenorą grįžti interpretuoti kaip priverstinį pasitraukimą ir grįžti užkirstus visus kelius, taip lygiuodamiesi į dipukų situaciją, bet, anot jo: „žinai gi, finansinis atskyrimas negali būti lyginamas su politiniu ir kartu fiziniu atskyrimu“.
- 20 Kockel U., 2002, p. 146.
- 21 „čia įdomiau gyventi“.
- 22 Heleniak T. *The end of an empire: migration and the changing nationality composition of the Soviet Successor States*// Münz R., Ohliger R. (eds.). *Diasporas and ethnic migrants*. Frank Cass: London, Portland, OR, 2003.
- 23 Rapport N., Dawson A.
- 24 Flynn M.
- 25 Čiubrinskas V.
- 26 Mortensen M. A. H., Mortensen M. A. H. *Narratives of Place and Identity among Local and Diasporic Latvians*. Copenhagen University, 1999.
- 27 Mortensen M. A. H., 1999.

AN ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE ON THE IDEA OF “HOME”: A DIASPORA GOAL OR A SAFE PLACE WHILE “ON THE MOVE”?

In the hope of elucidating how diaspora Lithuanians “returning” to Lithuania understand the term “home,” what symbols, relics, and activities this concept embraces, where this “home” is for them, and why and how this process takes place—is it a return or just a “moving around” in global space?—this paper presents the results of a field investigation carried out in the summer of 2005, along with

the theoretical perspectives and academic sources used. Anthropological methods, such as participant observation, observation, and open question qualitative interviews, allow us to hear the informants’s words “live” articulated in the key concepts they themselves use in order that we may understand from their own perspective what the real experience of those “returning” is like.’

Gedas MALINAUSKAS

„Ar vaikas išgyvena krizę?": tyrinėjant laikinos darbo migracijos įtaką vaikui

Straipsnyje nagrinėjami laikinos darbo migracijos poveikio vaikui ypatumai Lietuvoje. Laikina darbo migracija – specifinė migracijos forma, kai vienas arba abu tėvai laikinai išvažiuoja dirbti į užsienį, palikdami savo branduolinę šeimą¹. Ypatingas dėmesys skiriamas vaiko išgyvenimams, kuriuos jis patiria, kai tėvai išvyksta uždarbiauti į užsienį. Straipsnyje keliama hipotezė, kad laikinai migruojantys tėvai yra „pagauti“ siekio greitai susikurti gerovę, neįvertindami galimų neigiamų pasekmių šeimai, ypač vaikui.

Nematoma darbo migracijos pusė: vaikai laikinos darbo migracijos procese

Įvairūs migracijos reiškinių diskursai Lietuvoje šiandieną kaip niekada yra aktualūs, nes emigrantų skaičius, tenkantis 1000 gyventojui, yra didžiausias Europos Sąjungoje – minus 2,2. Statistikos departamento duomenimis (2006), 1990–2006 m., įvertinant ir neoficialią migraciją, iš Lietuvos iš viso emigravo apie 404 tūkst. žmonių, t. y.

vidutiniškai 25 tūkst. žmonių kasmet². Tai sudaro apie 10 proc. visos Lietuvos populiacijos. Lietuvių emigracijai būdingos įvairios formos: darbo migracija (protų nutekėjimo, žemos kvalifikacijos), studijų ir kvalifikacinė, bėgimas nuo socialinių problemų ir kt. Viena iš bendrosios darbo emigracijos formų yra laikina darbo migracija, kai šeimos nariai laikinai važiuoja dirbti į užsienį, o kita šeimos dalis, dažniau mama su vaikais, lieka gyventi Lietuvoje. Nors šis reiškinys ir minimas Socialinių tyrimų instituto leidiniuose, oficialios statistikos bei studijų apie šią migracijos formą, jos įtaką šeimai nepavyko rasti³.

Ši tema mažai nagrinėta dėl kelių priežasčių. Visų pirma dėl žmonių nenoro skleisti informaciją apie nelegalios migracijos procesus. Pasak Caroline Brettell ir James F. Hollifield, žmonių nenoras dalintis informacija nelegalios migracijos procese grindžiamas tuo, kad žmonės, arba patys būdami nelegalūs emigrantai, arba turėdami artimųjų, dirbančių nelegaliai užsienyje, stengiasi šios informacijos neskleisti, bijodami būti deportuoti iš šalies, mokėti

mokesčius užsienyje, pakenkti savo išvažiavusiems artimiesiems⁴. Nors nelegalios migracijos mastai nėra tiksliai žinomi, tačiau Audros Sipavičienės teigimu, iki Lietuvos ES narystės lietuviai dažniausiai rinkdavosi nelegalią darbo migraciją⁵. Kasmet iš Lietuvos nelegaliai išvykdavo per 20 tūkst. žmonių, kai legalių migrantų skaičius iki 2000 metų siekdavo vos per tūkstantį per metus. Situacija pradėjo keistis 2004 metais Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Deklaruojamų išvykimų padaugėjo. Statistikos departamento duomenimis, 2005 metais emigravusių žmonių skaičius jau siekia 15 571⁶. Nepaisant didėjančios oficialios emigracijos statistikos, tikėtina, kad lietuviai į kai kurias šalis ir toliau važiuoja dirbti nelegaliai, nes tik trys šalys: Airija, Didžioji Britanija ir Švedija – netaiko apribojimų į jų šalį dirbti įvažiuojantiems lietuviams. Norą neskleisti informacijos apie išvykusį artimąjį įrodo ir Kauno ikimokyklinių įstaigų vadovų (N=88) apklausa⁷. Remiantis ja, apie išvykusius tėvus buvo sužinoma tik sudarant svarbių šeimos artimųjų, kuriems būtų galima paskambinti vaiko nelaimės atveju, sąrašą. Tik tada ikimokyklinė įstaiga gaudavo informaciją, kad vieno ar kito vaiko tėvas dirba užsienyje.

Antra priežastis, kodėl nėra studijų, nagrinėjančių laikinos darbo migracijos procesus – tai nusistovėjusios Lietuvos mokslo tradicijos, kai linkstama nagrinėti migraciją iš makroperspektyvos. K. Kuzmickaitės teigimu, tiek senoms, tiek ir naujoms migracijos sociologinėms studijoms iš makroperspektyvos būdinga kiekybinė demografinė analizė su kai kuriais kokybinio tyrimo aspektais⁸. Individo, šeimų patirtys migracijos procese yra mažai plėtotą tema. Išskyrus Kuzmickaitės atliktą kokybinį tyrimą, kitose Lietuvoje vykdytose studijose mažai nagrinėjami socialiniai šeimos aspektai kaip viena iš pagrindinių priežasčių, lemiančių ryžtą dirbti užsienyje, bei migracijos įtaką šeimos santykiams⁹.

Nagrinėti laikinos migracijos fenomeną, jos poveikį šeimai ir vaikams paakino 25 atvejų, susijusių su migracija, studija¹⁰. Analizuojant VŠĮ Šeimos santykių instituto socialinio darbuotojo atvejų dokumentus, pastebėta, kad 2004–2005 m. į VŠĮ „Šeimos santykių institutą“ kreipėsi 25 šeimos, kurių pagrindinė kreipimosi priežastis – pakitęs vaiko elgesys, kurį suformavo ilgalaikis išsiskyrimas su vienu arba abiem tėvais¹¹. Šių šeimų vaikai turėjo elgesio ir emocinių sunkumų tiek namuose, tiek mokykloje. 8 vaikai iš 25 buvo ikimokyklinio amžiaus. Net 11-kos minėtų šeimų vaikai buvo palikti senelių priežiūrai, 14-kos – liko gyventi tik su mama. Reiktų pabrėžti ir tai, kad po kelių susitikimų socialiniam darbuotojui paaiškėdavo, kad sunkumų dėl išsiskyrimo patiria ne tik vaikas, bet ir kiti su vaiku pasilikę artimieji – tai įvardijo 9 šeimos.

Pasakojamųjų socialinio darbuotojo darbo dokumentų analizė, ieškant svarbiausių metaforų ar sakinių apie laikinos darbo migracijos priežastis, atskleidė netiesioginį klausimą: *Kokioje socialinėje situacijoje yra šeima, kad tėvai ryžtasi išsiskirti su mažamečiais vaikais ir išvykti dirbti į užsienį? Juk vaikai labai jautriai išgyvena išsiskyrimą su tėvais*. Remiantis R. Chris Fraley ir Philip R. Shaver, visaverčiam vaiko vystymuisi reikia tėvų, jų meilės ir nuolatinės priežiūros. Ypač išskiriamas ikimokyklinis vaikų amžius (iki 6–7 m.), nes tokio amžiaus vaikai, „netekę“ vieno iš tėvų, praranda prisirišimo objektą¹². Pagal Ross A. Thompson, vaikai, nutrūkus ryšiui su prisirišimo objektu – tėvais arba vienu iš tėvų, išgyvena krizę, kuriai užsitęsęs pasekmių gali likti visą gyvenimą – jie gali būti uždari, rūpintis tik savimi (neempatiški), turėti elgesio problemų¹³. Todėl straipsnyje ir keliamas pagrindinis klausimas – kiek vaikų iki 7 metų ir kaip išgyvena krizę dėl laikinos darbo migracijos, kai tėvai važiuoja dirbti į užsienį?

Kauniečių tėvų, esančių laikinoje darbo migracijoje, esminis apibūdinimas

Ieškant atsakymo į pagrindinį klausimą, naudojami kiekybinio tyrimo „Darbo emigracijos Kaune tendencijos ir ypatumai“¹⁴ ir struktūrinės apklausos, kurios metu apklausta 15 darželių auklėtojų¹⁵, duomenys. Kiekybinio tyrimo duomenys yra naudojami siekiant atsakyti į pagrindinį straipsnyje keliamą klausimą – kiek vaikų išgyvena krizę, o struktūrinės apklausos duomenys leidžia giliau išnagrinėti aprašomus duomenis, t. y. atskleisti, kaip vaikai išgyvena krizę, kai tėvai laikinai dirba užsienyje.

Tyrimas „Darbo emigracijos Kaune tendencijos ir ypatumai“ atliktas Kauno ikimokyklinėse įstaigose dėl dviejų priežasčių: a) siekta apklausti šeimas, kurios augina mažamečius vaikus iki 7 metų; b) ikimokyklinėse įstaigose yra daugiau galimybių gauti informaciją apie išvykusius tėvus. Darželiuose tai sužinoti lengviau, nes juose sudarinėjami artimųjų, kuriems galima paskambinti, jei vaikui kažkas atsitinka, sąrašai. Mokyklose ši informacija dažniausiai paaiškėja tik tada, kai vaikams atsiranda mokymosi, elgesio sunkumų ir administracija siekia išsikviesti tėvus¹⁶.

Kiekybinėje apklausoje naudotas tikslinis visos populiacijos respondentų atrankos būdas, nes siekta į tyrimą įtraukti visas šeimas, kurių vaikai lanko Kauno ikimokyklinės įstaigas ir kuriose vienas arba abu tėvai dirba užsienyje. Šeimų atrankos kriterijai buvo du: a) jei tyrimo metu bent vienas iš tėvų dirbo užsienyje; b) bent vienas iš tėvų buvo neseniai grįžęs (-usi) iš užsienio (ne daugiau nei prieš 3 mėn.). Reikia pabrėžti, kad dalis respondentų sutiko dalyvauti tyrime baimindamiesi dėl kai kurių dalykų: „Ar nebus perduota, kad vyras dirba neoficialiai?“, „Tėvai abu dirba, ar neatims iš manęs globojamo anūko?“ (tyrėjų užrašai, 2005 spalio).

2005 m. rudenį ikimokyklinės Kauno įs-

taigas lankė 398 vaikai, kurių tėvai (globėjai) dirbo užsienyje arba buvo neseniai sugrįžę (ne anksčiau kaip prieš 3 mėn.), 88 iš jų iš karto atsisakė dalyvauti tyrime. Tyrime sutiko dalyvauti 310 šeimų, tačiau anketas grąžino 236-ių šeimų nariai. Ne visi respondentai pateikė atsakymus apie santykių kaitą šeimoje, pabrėždami, kad „Klausimai per daug asmeniškai“ (tyrėjų užrašai, 2005 spalio).

Iš tyrimo dalyvavusių 236 respondentų 81,4 proc. sudarė moterys, 18,4 proc. buvo vyrai. Beveik po lygiai pasiskirstė jaunesnio (20–29 m.) ir vidutinio (30–39 m.) amžiaus respondentai – 39 proc. ir 40,7 proc., o 40–49 amžiaus grupė sudarė 8,1 proc. Respondentų amžius akcentuotas siekiant išsiaiškinti, kiek tyrimo dalyvių atstovauja šeimoms, kurių vaikus, tėvams išvažiavus dirbti į užsienį, globoja seneliai. Amžiaus skalė parodė, kad 12,2 proc. vaikų prižiūrėjo 50–59 m. amžiaus asmenys, o 2 proc. – 60 m. ir vyresni. Nagrinėjant, kas prižiūri vaikus, kai bent vienas iš tėvų dirba užsienyje, paaiškėjo, kad 60,6 proc. vaikų prižiūrėjo Lietuvoje likęs sutuoktinis, 36,4 proc. vaikų prižiūrėjo seneliai, o 3 proc. vaikų prižiūrėjo giminės.

Tiriant, kuriam laikui tėvai ryžtasi išsiskirti su vaikais, nustatyta, kad 63 proc. tėvų dirbo užsienyje iki 6 mėnesių, 21,3 proc. dirbo užsienyje iki 1 metų, 7,4 proc. – iki 2 metų, o ilgiau nei 2 metus užsienyje dirbo 8,2 proc. tėvų. Siekiant sužinoti, ar tėvų išsiskyrimas su vaikais yra tik vienkartinis, išryškėjo, kad tik vieną kartą su tėvais buvo išsiskyrę maždaug pusė vaikų – 55 proc. tėvų turėję vienkartinės darbo užsienyje patirties, 17 proc. buvo išvykę du kartus, 14 proc. – 3 kartus, o 12 proc. – penkis ir daugiau kartų.

Ieškant atsakymo, kas lemia dažną išvykimą į užsienį, išryškėjo, kad tėvai važiuoja dėl to, jog buvo nepatenkinti mažu atlyginimu (69,2 proc.), tačiau net ir išpildžius finansinius lūkesčius (72,2 proc.), tik 35,9 proc. sugrįžusių į Lietuvą respondentų lieka patenkinti darbu užsienyje. Tai galima paaiškinti tuo, kad su-

grijus sunku rasti naują darbą – tai pabrėžė 64,6 proc. respondentų, o 49,1 proc. respondentų nuomone, buvo sunku vėl dirbti už daug mažesnę atlyginimą Lietuvoje, lyginant su gautuoju užsienyje.

Apibūdinant sociologinę ir ekonominę respondentų padėtį tėvų edukacijos lygis įvairuoja nežymiai: vidurinį išsilavinimą buvo įgiję 31,8 proc., aukštesnįjį – 34,8 proc. ir 33,4 proc. respondentų turėjo aukštąjį išsilavinimą. Tėvų edukacijos lygis išskiriamas atsižvelgiant į Thompson klasifikavimą. Autorė teigia, kad tėvai, turintys nepakankamai žinių, kurias dažniausiai suteikia išsilavinimas, ne visada supranta vaiko išgyvenamos situacijos specifiškumą ir sudaro aplinkybes krizėms susidaryti¹⁷. Remiantis šiuo teiginiu, kyla kitas klausimas – ar tėvai (neoficialūs globėjai – seneliai) pakankamai pasirengia išvažiuoti, ar supranta savo vaikų išgyvenamas situacijas, nes, jeigu tėvai turi pakankamai žinių apie vaiko reagavimo į krizę ypatumus, tikėtina, kad vaiko krizė bus trumpalaikė.

Tėvų ir artimųjų nuomonė apie išsiskyrimo įtaką vaikams: ar vaikai išgyvena krizę?

Tėvai, kurie ryžtasi važiuoti dirbti į užsienį, palikdami Lietuvoje savo vaikus, gali jiems „sukurti“ psichosocialinę krizę – prisirišimo prie saugaus objekto nutraukimą. Remiantis Fraley ir Shaver, kurie pabrėžia tėvų svarbą ikimokyklinio amžiaus vaikams, kelta hipotezė, kad visi vaikai, bent vienam iš tėvų išvažiavus dirbti į užsienį, turėjo patirti išsiskyrimo krizę¹⁸.

Nancy B. Webb teigia, kad ryšys tarp vaiko ir jo prisirišimo objekto – tėvų – sukuria „saugų pagrindą“, nuo kurio vaikas tyrinėja ir „valdo“ savo gyvenimą¹⁹. Saugus prisirišimas yra pagrindas vėlesnei raidai. Per prisirišimą vaikai mokosi mylėti, pasitikėti ir bendrauti. Nepalaikant nuolatinių santykių, varžomas ir neigiamai veikiamas emocinis, kognityvinis ir socialinis vaiko vystymasis. Analizuodami vaiko prisirišimo aspektus, dauguma tyrėjų

pabrėžia mamos ir vaiko ryšį, tačiau vėlesnia-me amžiuje, t. y. nuo 3 iki 6 m., ypač svarbus tampa ir tėvo vaidmuo. Prisirišimas prie tėvo, sekimas jo elgesiu padeda vaikams identifikuoti savo lytį, išmoki socialinių vaidmenų²⁰.

Thompson teigia, kad vaikas išgyvena vidinį nerimą bijodamas būti paliktas, todėl išsiskyrimas su vienu iš tėvų sukelia dar didesnę įtampą ir traumą²¹. Nagrinėjant ikimokyklinio (daugiausia nuo 3 iki 6 metų) amžiaus vaikų reakvimą į stresą, Webb pažymi, jog dauguma šio amžiaus vaikų nesugeba išreikšti tai, ką jaučia, mąsto ir išgyvena²². Savo būseną jie išreiškia per veiksmą, elgesį ir emocijas. Socialinėje grupėje (šeimoje, grupėje tarp kitų vaikų arba tarp suaugusių žmonių) vaikų išgyvenamus jausmus dažniausiai „parodo“ pakitęs elgesys, kalba ar emocijų raiška. Thompson teigimu, ikimokyklinio amžiaus vaikų reagavimą į stresą galima suprasti iš „staiga“ atsiradusio pernelyg didelio verkimo, nenoro atsiskirti nuo artimo žmogaus (pavyzdžiui, kai reikia likti darželyje), regresavimo į infantilų elgesį, šlapinimosi ir tuštinimosi nekontroliavimo, naktinių košmarų, naujų žmonių baimės, baimės būti vienam²³.

Siekiant ištirti, ar ikimokyklinio amžiaus vaikai patiria krizę, atliekant tyrimą „Darbo emigracijos Kaune tendencijos ir ypatumai“ buvo parengta kita klausimų grupė, kurių tikslas – atskleisti artimųjų nuomonę apie laikinos darbo migracijos poveikį vaikui. Atsakymus į šiuos klausimus pateikė tik 188 respondentai iš 236.

Turint omenyje, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų išgyvenamą stresą galima suprasti iš pakitusio vaiko elgesio, t. y. pakitusių veiksmų ar emocijų, artimiesiems buvo suformuluotas klausimas „Įvertinkite atsakymus, kurie apibūdintų: ar jūsų ir/ar jūsų partnerės (-io) išvažiavimas dirbti į užsienį turėjo įtakos jūsų vaikams ar ne“? Į šį klausimą respondentams buvo pateikti 5 atsakymai, kiekvieną atsakymą reikėjo įvertinti nuo 1 iki 5 (1 – visiškai ne, 5 – taip, labai). Tėvų (globėjų) atsakymai pateikiami procentine išraiška 1 lentelėje.

1 lentelė

Artimųjų nuomonė apie tėvų išvykimo poveikį jų vaikams (n=188)

Klausimas Įvertinkite atsakymus, kurie apibūdintų: ar jūsų ir/ar jūsų partnerės (-io) išvažiavimas dirbti į užsienį turėjo įtakos jūsų vaikams ar ne?	Skalinis įvertinimas (procentais)				
Atsakymai:	Visiškai ne	Labiau ne	Nežinau	Labiau taip	Taip, labai
Vaikui/ vaikams iškilo tam tikrų emocinių problemų (pyko, buvo liūdni).	44,1	4,3	13,8	15,4	22,3
Sugrįžus su vaiku/ vaikais buvo sunku, nes buvo pasiilgę, bet greitai „viskas atsistojo į savo vietas“.	44,1	4,3	13,8	15,4	22,3
Išvažiavimas dirbti į užsienį neturėjo jokios įtakos vaikui/ vaikams.	45,2	5,9	20,7	15,4	12,8
Vaikui/ vaikams iškilo tam tikrų elgesio problemų (pavyzdžiui, neklausė).	62,8	10,6	12,8	8,5	5,3
Vaikui/ vaikams mano išvažiavimas turėjo didelę teigiamą įtaką, jis/ jie tapo savarankiškesni, paklusnesni.	62,8	9,6	15,4	5,9	6,4
Vaikui/ vaikams mano išvažiavimas turėjo labai didelę neigiamą įtaką, jis/ jie iki šiol turi elgesio ir emocinių problemų.	73,4	9,6	8,5	4,3	4,3

Analizuojant tėvų atsakymus išryškėja prieštaringos išvados, atmetant hipotezę, kad visi vaikai turėjo patirti išsiskyrimo krizę. Tėvai nurodo, kad išvažiavus dirbti į užsienį, 37,7 proc. vaikų patiria emocinių problemų, o su elgesio problemomis susiduria 13,8 proc. jų vaikų. 37,7 proc. tėvų teigė, jog sunkumai su vaiku buvo trumpalaikiai, po tam tikro laiko viskas „atsistojo į vietas“. Įdomu, kad taip pat nedaug tėvų pažymėjo, kad išsiskyrimas buvo teigiamas (vaikai tapo savarankiškesni, paklusnesni) – 12,3 proc. Tačiau aktualus atradimas, visgi sutapęs su Thompson nuomone, kad 8,6 proc. tėvų (globėjų) pripažino, jog vaiko išsiskyrimas su vienu iš tėvų (arba net abiem tėvais) turėjo didelę neigiamą įtaką vaiko visavertei psichosocialinei raidai²⁴. Tai reiškia, kad kas 11-toje šeimoje, kuri yra laikinai emigravusi, vaikai turi liekamąsias pasekmes – jie, net ir tėvams sugrįžus, iki šiol turi elgesio ir emocinių problemų.

Vertinant situacijas, kai vaikai yra paliekami su seneliais, iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad prisirišimo objektas tikrai smarkiai pakinta, todėl vaikui turėtų būti sunkiau ir jam tektų išgyventi didesnę krizę. Atliekant Chi-kvadrato (χ^2) testą, lyginant senelių ir tėvų atsakymus apie vaikų išreiškiamos krizės pokyčius, nenustatyta jokių esminių ar specifinių skirtumų. Tai galima paaiškinti remiantis Carollee Howes, kuri nagrinėjo vaikų prisirišimo prie globėjų ypatumus ir priėjo prie išvados, kad dauguma vaikų, siekdami saugumo, lengvai prisiriša ir prie naujo žmogaus²⁵. Svarbu, kad globėjas kaip naujas objektas daugiau (ar tam tikrą laiką) nekistų, būtų pastovus ir teiktų šilumą bei meilę.

Faktą, kad dauguma tėvų teigė, jog bent vieno iš tėvų išvykimas nesukelia vaikui jokių pasekmių, galima paaiškinti Howes, kuri

tvirtina, kad nebūtinai, pakitus prisirišimo objektui (t. y. išvykus tėvui ar mamai), vaikas išgyvena krizę, nuomone²⁶. Tai gali atsitikti dėl trijų priežasčių:

a) net 60,6 proc. iš apklaustų šeimų vaikų liko su mama, kuri kartais išskiriama kaip svarbesnis vaiko prisirišimo objektas²⁷;

b) tėvai ieško galimybių išsiskirti kuo trumpesniai laikotarpiui, 63 proc. tėvų dažniausiai renkasi darbą ir buvimą užsienyje iki 6 mėnesių;

c) anot Michael Murray, socialinis ryšys nenutraukiamas, šiuo atveju – prisirišimo objektas mažamečiam vaikui, jei jis palaikomas telefonu, internetu²⁸.

Ieškant atsakymo į tyrimo klausimą, kodėl tėvai mano, kad vaikai neišgyvena krizės, prieinama prie paradoksalių išvadų. Naudojant koreliacinę analizę²⁹ buvo atskleista, kad reikšmingų sąsajų, dėl ko tėvai galvoja, jog vaikai neišgyvena krizės, nėra. Tai reiškia, kad vaikas išgyvena krizę nepriklausomai nuo to, koks tėvų (globėjų) amžius, išsilavinimas ar darbo padėtis. Tokiu būdu atmetamos visos prielaidos, tarp jų ir ta, kad mažesnio išsilavinimo tėvai mažiau supranta, ką išgyvena vaikai, negu turintys aukštesnį išsilavinimą.

Tačiau išvadas apie migracijos įtaką vaikui papildoma vienas iš įdomesnių sąryšių – tai sąryšis tarp dviejų nepriklausomų kintamųjų. Atsakymas „*Vaikui/vaikams mano išvažiavimas turėjo didelę teigiamą įtaką, jis/jie tapo savarankiškesni(s), paklusnesni(s)*“ koreliuoja silpnai santykiu ($r=0,303^{**}$)³⁰ su atsakymu „*Sugrįžus su vaiku/vaikais buvo sunku, nes buvo pasiilgę, bet greitai viskas „atsistojo į savo vietas“* ir silpnai, bet koreliuoja ($r=0,269^{**}$) su atsakymu „*Vaikui/vaikams iškilo tam tikrų elgesio problemų (neklusė, suprastėjo mokymasis)*“. Nors tai ir „silpnos“ koreliacinės sąsajos, bet neatitinkančios klausimų prasmės yra teigiamos. Tokiu atveju, net ir iškilus sunkumų dėl vaiko išsiskyrimo su vienu iš tėvų, gali būti pastebimas ir teigiamas poveikis. Galima manyti, kad dalis tėvų, nematydami svarbos

atsakinėti apie migracijos poveikį vaikams, tiesiog nesigilindami į klausimus pasirinko atsakymus „*Ne*“.

Barbara H. Fiese ir Arnold J. Sameroff studijoje, tyrinėjančioje krizės ištiktas šeimas, pabrėžta, kad tėvai, kurie sprendžia socialinius sunkumus bei problemas, dažnai taip yra „pagauti“ noro išspręsti problemą, kad bet kuri kliūtis, tarp jų ir artimųjų išgyvenimai, nesąmoningai atmetami kaip galimi sprendimo trikdžiai³¹. Remiantis šia studija, taip pat įvertinus faktą, kad 21 proc. iš visų tyrime dalyvavusių tėvų (globėjų) neatsakė į klausimų grupę apie poveikį vaikams, o ir iš atsakiusiųjų didesnė pusė nepastebėjo neigiamų pasekmių, keliama hipotezė – kad laikinai migruojantys tėvai, „pagauti“ siekio greitai susikurti gerovę, nepastebi galimų neigiamų pasekmių šeimai, o ypač vaikui.

Vaikų išgyvenimo ypatumai auklėtojų akimis

Kiekybinio tyrimo kontraversiški rezultatai davė pagrindą praplėsti duomenų analizę kokybinio tyrimo elementais (struktūriniu apklausa), akcentuojant tai, kaip vaikai išgyvena išsiskyrimą su tėvais, kurie važiuoja dirbti į užsienį. Kaip jau buvo minėta, ikimokyklinio amžiaus vaikams sunku įvardyti savo patyrimą žodžiais, todėl, į tai atsižvelgus, buvo apklausama 15 darželių auklėtojų, prižiūrinčių vaikus, kurių tėvai yra išvykę į užsienį arba neseniai iš ten sugrįžę (ne anksčiau kaip prieš 3 mėn.). Ikimokyklinių įstaigų auklėtojoms buvo keliamas svarbiausias klausimas – „*Kaip keitėsi vaikų elgesys, emocinė būseną išvykus vienam iš tėvų arba vaikui pasilikus gyventi su seneliais?*“ Atsakymus buvo prašoma pagrįsti konkrečiais faktais, kuriuos pastebėjo pačios auklėtojos ugdydamos vaikus.

Gauta informacija analizuojama pagal Thompson aprašytus kriterijus, kurie atspindi vaiko išgyvenimus, kai vienas iš artimųjų ryžtasi palikti šeimą ir išvažiuoja dirbti į užsienį³².

Vertinti šie kriterijai: pernelyg didelis vaiko verkimas, negalėjimas atsiskirti nuo artimo žmogaus, regresija į infantilų elgesį, šlapinimosi ir tuštinimosi nekontroliavimas, naktiniai košmarai, nepažįstamų žmonių baimė, baimė būti vienam ir per didelis irzlumas.

Analizuojant interviu metu surinktą informaciją, išryškėjo tiek elgesio, tiek emocijų kaitai būdingi požymiai. Kokybinių duomenų analizė atskleidė, kad vaikų reagavimas į stresą dažniausiai pasireiškia liūdesiu bei verkimu (emocijomis):

...Gustė (2,5 m.)...išsiskyrimas su mama mergaitėi buvo nepaprastai skausmingas. Ji pasidarė nervinga, dažnai verkdamo... verkdamo net per sapnus. Ne kartą buvo nualpus... [interviu su auklėtoja, 2005].

...Juozukas (5 m.)... ilgą laiką verkė, blogai valgydavo. Kartais prisišlapindavo net į lovytę... jo elgesys nuo kitų bendraamžių labai skiriasi. Jis nedrįsta nieko pats daryti.... jaučia nevisavertiškumo kompleksą [interviu su auklėtoja, 2005].

...Vilija (2,5 m.)... buvo labai stiprus ryšys su tėčiu – jis ateidavo jos pasiimti, visada mergaitę išmyluodavo ir išbučiuodavo.... mergaitė niekaip negali susitaikyti su tėčio išvykimu, beveik kiekvieną rytą sako, kad sapnavo tėvelį ir kad labai nori, jog jis sugrįžtų. Dažnai jautriai reaguoja, verkia... [interviu su auklėtoja, 2005].

...Donata (6 m.)... yra prižiūrima močiutės – jos mama išvyko į užsienį. Teigia, jog „reikia pinigėlių“, todėl mama ir važiuoja. Kai mama išvykusi – Donata vieniša, liūdna, neranda užsiėmimo, o mamai grįžus – iš karto pradeda daugiau bendrauti su vaikais ir su auklėtoja [interviu su auklėtoja, 2005].

Kokybinio tyrimo analizės metu pastebėta ir tai, ko nepabrėžė Webb, t. y. kad vaikai ne tik liūdi, bet ir netekę saugumo (prisirišimo objekto) užsisklendžia³³:

...Šią mergaitę prižiūri seneliai. Po mamos išvykimo ... Laura (4 m.) tapo labai uždara, nedaug bendraujanti [interviu su auklėtoja, 2005].

...Greta (5 m.) dažnai būdavo lyg paskendusį savo mintyse... [interviu su auklėtoja, 2005].

...Dainius (3 m.) atėjo po vasaros atostogų labai pasikeitęs. Buvo kaip nesavas, nelinksmas, beveik nežaidė, o tik sėdėjo ir apie kažką mąstė... paaiškėjo, kad vaiko elgesį lėmė tėvelio išvykimas, nes jis išvyko kelios dienos prieš vaikui einant į darželį. Vaiko užsisklendimas truko apie 2–3 savaites, dabar vaikas vėl judrus ir noriai bendrauja [interviu su auklėtoja, 2005].

Be to, tyrimo duomenys parodė, kad vaikai, išsiskyrę su tėvais, pradeda bijoti ir nepažįstamų žmonių, ir tų, su kuriais susitinka kiekvieną dieną. Štai kaip auklėtojos apibūdina šiuos vaiko elgesio pokyčius:

... tėvams išvykus, Giedrė (3 m.) sunkiai prisileidžia svetimus žmones. Turi praeiti tam tikras laikas, kol apsipranta prie naujų žmonių... [interviu su auklėtoja, 2005].

Gema (5 m.) su visais suaugusiais ir vaikais elgėsi labai šaltai ir abejingai, iki šiol yra priešiška kai kuriems vaikams, mergaitėms... [interviu su auklėtoja, 2005].

Webb nuomone, tai būtų galima paaiškinti tuo, kad vaikai netekę „prisirišimo objekto“ arba saugumo, kurį tas prisirišimo objektas jiems teikia, bijo iš naujo susikurti naujus socialinius ryšius³⁴. Howes pastebi, kad vaikai, suradę naują asmenį, su kuriuo jaučiasi saugiau, stengiasi su juo būti kuo ilgiau, šitaip jie ieško naujo saugumo garanto³⁵:

... Saulė (2,5 m.) po tėvų išvažiavimo tapo irzli ir lyg visada pavargusi... prastai miega... man (auklėtojai) dažnai tenka ją nešioti ant rankų... [interviu su auklėtoja, 2005].

...pastebėjau, kad po mamos išvažiavimo mergaitė (Irma, 6 m.) nuolat kimba mums už rankų, tarsi ieškotų paramos, šilumos [interviu su auklėtoja, 2005].

... Liza (2 m.) nuolat glaustosi prie auklėtojų, prašo, kad ją palaikytų, paglostytų galvytę. Jei tik kas užsimena ką nors apie mamą, iškart susigraudina, sako, kad labai pasiilgo... [interviu su auklėtoja, 2005].

Vaikai ne tik prieštarauja išsiskyrimui su „nauju“ asmeniu, kuris teikia saugumą, bet ir pradeda su juo tapatinti naujus prisirišimo ryšius, pavyzdžiui, močiutę ima vadinti mama:

... Kęsto (6 m.) išvykę abu tėvai. Vaikas gyvena su močiute. Santykis tarp vaiko ir močiutės labai stiprus... jis nenoriai skirdavosi su močiute... [interview su auklėtoja, 2005].

...Greta (5 m.) turi motiną... ši išvažiavo į užsienį ir paliko mergytę saugoti savo mamai... mergaitė močiutę vadina „mama“... [interview su auklėtoja, 2005].

Howes teigia, kad vaikai taip „sugeba“ prisirišti prie naujo asmens, su kuriuo jaučiasi saugiai, kad net buvusius artimuosius išstumia iš savo vidinio pasaulio³⁶. Šiuos aspektus atskleidžia įprasti pokalbiai, o kartais ir piešiniai:

Gema (5 m.)... lanko X grupę. Gema yra prižiūrima tėčio, o mama užsienyje dirba jau trejus metus. Mergaitė mamos labai trūksta, vienu metu Gema teigė net jos neturinti [interview su auklėtoja, 2005].

... Marius (6 m.), piešdamas šeimą, piešinio viduryje vaizduoja tėvą, o mama lieka kažkur kamputyje ir yra beveik nepastebima... (mama yra išvykusi 6 mėn.) [interview su auklėtoja, 2005].

... Vaikai piešė savo šeimą. Irmos (6 m.) piešinys mamos nebuvo, nors į užsienį ji išvyko prieš 3 savaites. Ji nupiešė tik tėtį ir toli, antrame fone, senelį, kurio ji net nėra mačiusi [interview su auklėtoja, 2005].

Kokybinių duomenų analizė atskleidė ir priešingus vaiko reagavimo būdus, t. y. tam tikra prasme „teigiamus“: apie kai kuriuos vaikus, jų elgesio pokyčius, auklėtojos kalbėdavo kaip pozityvius, teigdamos, kad vaikai, išvykus tėvams, tapo savarankiškesni:

...Gintautės (5 m.) mama išvažiavusi dar tik mėnuo į užsienį. Mamai išvažiavus, mergaitė surimtėjo... pradėjo rūpintis kitais vaikais... pavyzdžiui, ji pirmoji stengiasi apsirengti ir

kaip mama draugiškai padeda auklėtojai aprengti kitus vaikus einant į lauką. Ji skaičiuoja juos, žiūri, ar visi su pirštinėmis [interview su auklėtoja, 2005].

Emilija (4 m.) prieš tėvelių išvykimą buvo labai kaprizinga.... Išvykus tėvams tapo daug rūpestingesnė, savarankiškesnė, nerodo „ožiukų“. Išvykus tėvams labai pamėgo rūpintis kitais, mažesniais vaikais: padeda jiems rengtis, auna batukus... [interview su auklėtoja, 2005].

Apibendrinant kokybinius duomenis galima vienareikšmiškai teigti, kad visi vaikai išgyvena išsiskyrimą su tėvais, jiems važiuojant dirbti į užsienį. Daugumai vaikų tai skausmingas išgyvenimas, pasireiškiantis arba emociškai – liūdesiu, užsidarymu savyje, verkimu, arba elgesio pokyčiu – saugumo ieškojimu palaikant nuolatinį kontaktą su koku nors asmeniu. Ne visi vaikai, bet 3 iš 15, praradę „prisirišimo objektą“ įvairiais būdais ieškojo naujo „saugaus“ asmens, prie kurio galėtų prisirišti, pavyzdžiui, močiutės, o tėvus stengėsi išstumti iš savo vidinio pasaulio. Įdomu, kad kelios auklėtojos išsiskyrimo su tėvais poveikį vaikams įvardijo kaip teigiamą (vaikai tapo savarankiškesni, pradėjo rūpintis kitais). Nors kita vertus, tik sąlygiškai galima galvoti, kad tai pozityvi įtaka. Anot Mark Sichel, krizės ištikti vaikai nesijaučia saugūs, todėl susikuria saugumą rūpindamiesi kitais, kas gali pasirodyti kaip teigiamas poveikis³⁷.

Išvados

Kiekybinio ir kokybinio tyrimo duomenys apie vaikus, išgyvenančius išsiskyrimą su tėvais, išryškina laikinos darbo migracijos reiškinio įvairovę ir kontraversiškus rezultatus. Kiekybinėje tyrimo dalyje tėvai teigė, kad ne visi vaikai patiria sunkumų. Kaip rodo apklausos duomenys, tik trečdalis (37,7 proc.) vaikų patiria trumpalaikę emocinę krizę, o

13,8 proc. vaikų kartu turi ir elgesio sunkumų. Tačiau net kas 11 vaikui ši krizė užsitęsia (8,7 proc.), sukeldama ilgalaikių pasekmių – nemenkų elgesio ir emocinių sunkumų. Prieštaringi kokybiniai duomenys, atskleidžiantys išsiskyrimo pasekmes, byloja ką kita. 15 auklėtojų nuomone, beveik visi vaikai išgyvena krizes, kai bent vienas iš jų tėvų važiuoja dirbti į užsienį. Tokie skirtingi duomenys gali būti paaiškinami įvairiomis išvadomis.

Tėvų nuomonė, kad vaikas neišgyvena krizės, kai bent vienas iš sutuoktinių važiuoja į užsienį, gali būti pagrįsta tuo, kad tėvai neturi pakankamai žinių, kaip ikimokyklinio amžiaus vaikai išgyvena sunkumus. Nors ir nėra tiesioginių statistiškai reikšmingų sąsajų su tėvų išsilavinimu, tačiau tikėtina, kad tėvai (nesvarbu, koks tėvų, globėjų ar senelių išsilavinimas) ne visada supranta, ką išgyvena jų vaikai, kuriam nors iš tėvų išvykus dirbti į užsienį. Interviu su auklėtojais atskleidė faktą, kad vaikai nebūtinai akivaizdžiai išreiškia krizę, o tiesiog nori saugumo, priežiūros, tampa uždari. Nesuvokdami, kas vyksta vaiko viduje, tėvai gali manyti, kad tai, kaip vaikas elgiasi ir jaučiasi, tiesiog yra normali psichosocialinė jo raida. Pavyzdžiui, nelengva atskirti, kada vaiko prieštaravimas yra sąlygotas jam būdingos raidos (2–3 metų) ypatumų, o kada prieštaravimą lemia artimo žmogaus nebuvimas.

Be to, mažai atlikta tyrimų, nagrinėjančių tėvų ir vaikų socialinių ryšių palaikymą telefonu, internetu, kurie paaiškintų, ar bendraudami per atstumą mažamečiai vaikai nesijaučia praradę „saugaus prisirišimo objekto“. Kita vertus, tėvai planuoja atsiskyrimą ir vaikas lieka ne vienas, o su jį prižiūrinčiu asmeniu, kuris vaikui yra labai reikalingas kaip nekintamas prisirišimo objektas. Ypač tai aktualu mažamečiams vaikams. Žinomi atvejai (iš socialinio darbuotojo darbo dokumentų), kad iki darbo emigracijos pradžios tėvai taip buvo įsitraukę į darbą, kad seneliai jau seniai buvo perėmę tėvų vaidmenį ir sukūrę saugią socialinę aplinką.

Vis dėlto įvertinant, kad 21 proc. tėvų (globėjų) neatsakė į klausimus apie išsiskyrimo įtaką vaikui, o ir atsakiusieji į visus klausimus tendencingai teigė, kad jokio poveikio vaikams nepastebėjo, keliama hipotezė – laikinai migruojantys tėvai taip yra „pagauti“ siekio greitai susikurti gerovę, kad stengiasi atmesti visus trukdžius, tarp jų ir vaikų išgyvenimus. Apibendrinant galima daryti išvadas, kad laikinos darbo migracijos kontraversiški rezultatai, jų prieštaravimas psichosocialinėms teorijoms rodo būtinumą, jog šis įvairialypis reiškinys būtų nagrinėjamas naujais aspektais, t. y. tolesniais kokybiniais tyrimais, kuriuose būtų nagrinėjami pačių šeimų patyrimai – ką šeimos išgyvena laikinos darbo migracijos proceso metu.

Nuorodos

- 1 *World Economic and Social Survey 2004: International migration*. New York: United Nations, Department of Economics and Social Affairs, 2004, p. 127.
- 2 Statistikos departamento duomenys: <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1298>.
- 3 *Lietuva stojant į Europos Sąjungą: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 176.
- 4 Brettell C. B., Hollifield J. F. *Migration theory: talking across disciplines*. New York: Routledge, 2000.
- 5 *Lietuva stojant į Europos Sąjungą: ekonominė, sociologinė ir demografinė padėties analizė*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 175.
- 6 Statistikos departamento duomenys: <http://www.std.lt/lt/pages/view/?id=1298>.
- 7 Ikimokyklinių įstaigų vadovų (n=88) apklausa vyko 2006 m. rugsėjo mėn. bandomojo tyrimo „Darbo emigracijos Kaune tendencijos ir ypatumai“ metu.
- 8 Kuzmickaitė D. K. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*, Kaunas: VDU, 2004, p. 13.
- 9 Kuzmickaitė D. K., p. 171.
- 10 25 atvejų studija (2004–2005 m.) atlikta nagrinėjant VšĮ Šeimos santykių instituto socialinio darbuotojo atvejų dokumentus.
- 11 Viešojo įstaiga „Šeimos santykių institutas“ teikia psichosocialines paslaugas vaikams, turintiems emocinių ar elgesio problemų.
- 12 Fraley R. C., Shaver P. R. *Loss and Bereavement: Attachment theory and recent controversies concerning „Grief work” and the nature of detachment*. // *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York: The Guilford press, 1999, p. 738.
- 13 Thompson R. A. *Early attachment and later development* // *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York: The Guilford press, 1999, p. 256.
- 14 Tyrimą laikotarpiu 2005-10–2005-12 atliko Vytauto Didžiojo universiteto Socialinio darbo institutas.
- 15 15 ikimokyklinių įstaigų darbuotojų – tai auklėtojos, prižiūrinčios vaikus, kurių tėvai yra išvykę į užsienį arba yra neseniai sugrįžę (ne anksčiau kaip prieš 3 mėn.)
- 16 2005 m. rugsėjo mėn. bandomojo tyrimo metu apklausti 23 mokyklų socialiniai darbuotojai telefonu. Apklaustų socialinių darbuotojų teigimu, labai dažnai informacijos neturima apie išvykusius tėvus, kol neatsiranda sunkumų su vaikais.
- 17 Thompson R. A., p. 259.
- 18 Fraley R. C., Shaver P. R., p. 736.
- 19 Webb N. B. *Assessment of the Child in crisis// Play therapy with children in crisis: individual, group and family treatment*. New York: The Guilford Press, 1999, p. 10.
- 20 Dallos R. Draper. *An introduction to family therapy: systemic theory and practise*. Buckingham: Open University Press, 2000, p. 36.
- 21 Thompson R. A., p. 260.
- 22 Webb N. B., p. 12.
- 23 Thompson R. A., p. 260.
- 24 Thompson R. A., p. 259.
- 25 Howes C. *Attachment Relationship in the context of multiple caregivers* // *Handbook of attachment: theory, research and clinical applications*. New York: The Guilford press, 1999, p. 672.
- 26 Howes C., p. 673.
- 27 Webb N. B., p. 10.
- 28 Murray M. *Narrative psychology* // *Qualitative Psychology: a practical guide to research method*. London: Sage Publication, 2003, p. 113.
- 29 Koreliacinė analizė, besiremianti Pearson koreliacijos (r) koeficiento skaičiavimu imant statistinės paklaidos tikimybę $p \leq 0,05$ arba $p \leq 0,01$. Analizėje ieškota sąsajų tarp priklausomų (tėvų lytis, amžius, šeimos padėtis, išsilavinimas, darbo padėtis ir vieta) ir nepriklausomų kintamųjų (atsakymai apie migracijos įtaką šeimai).
- 30 reiškia patikimumą $p < 0,01$.
- 31 Fiese B. H., Sameroff A. J. *Narrative connection in the family context: summary and conclusions* // *The stories that families tell: narrative coherence, narrative interaction and relationship beliefs*. Ed. Barbara H. Fiese. *Monographs of the society for research in child development*. 1999, Serial No. 257, Vol. 64, No. 2, 1999, p. 107.

- 32 Thompson R. A., p 260.
33 Webb N. B., p. 13.
34 Webb N. B., p. 14.
35 Howes C., p. 674.
36 Howes C., p. 678.

- 37 Sichel M. *Healing From Family Rifts : Ten Steps to Finding Peace After Being Cut Off From a Family Member*. New York: McGraw-Hill books, 2004, p. 17.

MALINAUSKAS Gedas

IS A CHILD UNDERGOING A CRISIS?: EXPLORING THE IMPACT OF TEMPORARY LABOUR MIGRATION ON A CHILD

The article introduces and analyses the peculiarities of the impact of temporary labour migration on a child in Lithuania. Temporary labour migration is a specific form of migration when one or both parents go to work abroad leaving their nuclear family. This topic received little attention for two reasons: the impact of illegal migration on a family when information about a person who left illegally was concealed, and the scholarly tradition to analyse migration from macro perspectives.

The article deals from an analytical perspective with a child's experiences after his/her parents left to work abroad. According to the theories of attachment and children in crises, the hypothesis that all preteen children whose parents work abroad had to experience a crisis was proposed. To support the hypothesis, data from the quantitative research study *Trends and Peculiarities of Labour Emigration in Kaunas* as well as those from a structured interview with 15 kindergarten teachers were used.

Diasporos istorija ir kultūra

Tomas BALKELIS

Lietuvos vyriausybė ir Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlių repatriacija į Lietuvą, 1918–1924 m.*

Viena naujesnių socialinių ir humanitarinių mokslų tendencijų Vakaruose yra susidomėjimas priverstinėmis gyventojų migracijomis. Palyginti neseniai socialinė „pabėgėlio“ kategorija tapo humanitarinių ir socialinių mokslų objektu; teoriškai pagrindžiamos ir tiriamos įvairiausios politinės, socialinės ir psichologinės civilių populiacijų judėjimo sąsajos¹. Šiandien daug intelektualų kelia klausimą, kokią poveikį gyventojų masių išvietinimas (*displacement*) turėjo moderniųjų valstybių, tautų ir identitetų formavimosi procesams XX amžiuje, kuris buvo kaip niekad brutalus².

Kai kurie istorikai teigia, kad Pirmojo pasaulinio karo metu, 1917 metais, vien Rusijos imperijoje buvo apie šešis milijonus karo pabėgėlių³. Be abejonės, toks masiškas populiacijų judėjimas turėjo palikti pėdsakų valstybių, tautų ir visuomenių istorijose. Be to, tai regionas, kurio būdingas bruožas buvo vieningos (imperinės) politinės erdvės skilimas į daugybę mažesnių erdvių (ją pakeitusių tautinių valstybių).

Šiame straipsnyje nagrinėju gyventojų masių išvietinimo poveikį Lietuvoje, kurioje ne-

tikėta Pirmojo pasaulinio karo baigtis ir senų politinio gyvenimo formų nykimas bei naujų atsiradimas pradėjo visiškai naują istorijos etapą. 1918 metais Lietuva, ką tik išlindusi iš Pirmojo pasaulinio karo apkasų, buvo vėl įvelta į karus su bolševikų, lenkų ir barmontininkų kariuomenėmis, kurie truko iki 1920 metų pabaigos. Lietuvos kovą dėl nepriklausomybės lydėjo intensyvus valstybės ir tautos kūrimo procesas, kuriam vadovavo ambicinga patriotinė inteligentija.

1918 metais naujai susikūrusi Lietuvos valstybė siūlėsi tapti nauju politiniu prieglobsčiu šimtams tūkstančių įvairių tautybių (lietuviams, lenkams, žydams, gudams, čigonams, totoriams) karo pabėgėlių, kurie prieš karą gyveno buvusiose Kauno, Vilniaus, Suvalkų ir Gardino gubernijose, o vėliau buvo nublokšti į Rusijos gilumą. Anot vieno iš pirmųjų Lietuvos vidaus reikalų ministro Rapolo Skipičio, 1918 metais Rusijoje buvo apie 550 000 Lietuvos karo pabėgėlių⁴.

Ši studija apie Lietuvos karo pabėgėlių (vadinamųjų *karo tremtinių*) likimą pokariename politiniame ir socialiniame Lietuvos valstybės ir tautos formavimosi kontekste. Šis

gyventojų masės judėjimas Lietuvos valdžiai buvo savotiškas iššūkis, bet taip pat ir galimybė karo pabėgėlius įkurdinti ir paversti lojaliais valstybės piliečiais ir tautos nariais. Karo nublokštųjų repatriacija atspindėjo Lietuvos valstybės pastangas apibrėžti naujas politines, socialines ir kultūrines nepriklausomos Lietuvos valstybės ribas.

Anot anglų istorikų Peter Gatrell ir Nick Baron, „tautinis populiacijos ar etnoso identitetas paprastai remiasi jų nuolatine rezidencija apibrėžtoje erdvėje“. Tuomet ryškėjantys lietuvių nacionalizmo kontūrai reiškė, kad karo tremtinių judėjimas ir jų išblaškymas po įvairias šalis turėjo būti pakeisti jų sėslumu. Tik tie, kurie atsisakė „tremties“ ir priėmė „tėvynę“, galėjo būti laikomi lojaliais naujos valstybės piliečiais. Karo pabėgėlių įkurdinimas taip pat reiškė, kad jie privalejo būti registruojami, skaičiuojami, tiriami, klasifikuojami, siunčiami į karantiną, tikrinami ir prireikus atitinkamų valstybės institucijų atmetami kaip „nepageidaujami elementai“. Trumpai sakant, mane domina Lietuvos vyriausybės pastangos objektyvizuoti karo pabėgėlius ir juos transformuoti į lojalius piliečius.

Kvestionuodamas teiginį, kad karo pabėgėliai šiame repatriacijos procese atliko vien istorinio objekto, o ne subjekto vaidmenį, juos siūlau tirti kaip specifinę socialinę grupę, kurią nuolat formavo ir veikė ne tik valstybės repatriacijos strategija, bet taip pat pačios tremties patirtis. Todėl nagrinėsiu valstybės politiką ne vien pabėgėlių atžvilgiu, bet ir tai, kaip pabėgėliai reagavo į ją. Kokios buvo jų savivokos formos? Ar jie suvokė „tėvynę Lietuvą“ tokią, kokia jiems buvo peršama valstybės institucijų? Kokie motyvai juos skatino ar vertė grįžti į Lietuvą? Kokie asmeniniai pasirinkimai jų laukė bolševikinės revoliucijos ir Rusijos pilietinio karo metais?

Du repatriacijos etapai

Pirmojo pasaulinio karo pabėgėlių grįžimas į Lietuvą prasidėjo netrukus po Vokietijos–Sovietų Rusijos Taikos sutarties pasirašymo Brest-Litovske 1918 metų kovo mėnesį⁶. Jų repatriacija buvo ilgas ir nepastovus procesas. Oficiali norinčių grįžti pabėgėlių registracija buvo baigta 1922 metų pabaigoje⁷. Nepaisant to, pavienių pabėgėlių grįžimas tęsėsi net iki 1930 metų⁸.

1919 metų vasarį prasidėjęs Lenkijos–Sovietų Rusijos karas praktiškai nutraukė prasidėjusią repatriaciją. Tai buvo tik vienas iš keleto karinių konfliktų, kuris formavo ir veikė karo bėglių srautų judėjimą buvusioje Rusijos imperijoje. Žinoma, lietuvių repatriacija buvo tik vienos gyventojų grupės judėjimas: į naujus namus bandė sugrįžti ir latviai, lenkai, ukrainiečiai, žydai bei baltarusiai. Besikeičiančios fronto linijos tarp bolševikų, lietuvių, lenkų, latvių, vokiečių, baltagvardiečių ir ukrainiečių kariuomenių tapo nauja kliūtimi pabėgėlių kelionėse į gimtus kraštus. Išvengę vieno didžiojo karo, bėgliai pateko į daugybę mažų pasienio karų. Kai kuriais atžvilgiais Brest-Litovskas jų tremtį ne sušvelnino, bet pratęsė – ji įgijo naujų formų ir ypatumų.

Pirmieji pabėgėlių traukiniai Lietuvą pasiekė 1918 metų balandį⁹. Kalkūnuose pabėgėlius iš pradžių tikrindavo ir registruodavo vietinė vokiečių karinė valdžia, kuri, norėdama užkirsti kelią iš Rusijos plintančioms užkrečiamosioms ligoms, miestelyje įvedė karantiną. 1919 metų žiemą Lietuvoje taip pat prasidėjo kariniai susidūrimai tarp besiburiančios Lietuvos kariuomenės ir bolševikų, kurie sausio pabaigoje okupavo didesniąją rytų Lietuvos dalį. Trumpos bolševikinės okupacijos metu, kuri truko iki bolševikų išvijimo 1919 metų rugpjūtį, tūkstančiai karo bėglių grįžo į rytines Lietuvos dalis ir Vilnių¹⁰. Taigi kai kuriems iš jų (ypač tiems, kurie atsidūrė gretimuose kraštuose) besikeičiančios ir dažnai

pralaidžios karinės fronto linijos greičiau buvo galimybė, o ne kliūtis grįžti. Vis dėlto oficialiai organizuotas pabėgėlių grįžimas tapo įmanomas tik po Lietuvos–Sovietų Rusijos Taikos sutarties pasirašymo 1920 metų liepos 12 dieną¹¹. Viena vertus, į Lietuvą dabar galėjo grįžti karo nublokštieji iš tolimų buvusios Rusijos imperijos kraštų. Antra vertus, oficialioji repatriacija žymėjo nusistovėjusias Lietuvos–Sovietų Rusijos sienas: nuo šio momento ji tapo ne vien pačių karo pabėgėlių, bet ir valstybės biurokratų reikalas.

Karo pabėgėlių grąžinimo sutartis, abiejų šalių pasirašyta 1920 metų birželio 30 dieną, nustatė organizuotos repatriacijos tvarką. Ji reiškė pirmojo, spontaniško, karo pabėgėlių grįžimo etapo pabaigą. 1924 metais dauguma Lietuvos pabėgėlių, pareiškusių norą grįžti, jau buvo palikę buvusią Rusijos imperiją. Suprantama, repatriacija nuo 1918 iki pirmųjų 1920 metų mėnesių ir nuo 1920 metų vidurio iki 1924 metų vyko skirtingomis politinėmis sąlygomis ir todėl įgijo skirtingus bruožus bei tendencijas, kurios atsispindėjo tiek valstybės tarnautojų vykdomoje repatriacijos politikoje, tiek pačių pabėgėlių elgesyje. Vis dėlto svarbiausias šiuos du periodus skiriantis ypatumas buvo valstybės pastangų laipsnis kontroliuojant sugrįžtančiųjų mases.

Spontaniško grįžimo periodas, 1918 metų pavasaris– 1920 metų vasara

Beveik nėra jokių oficialių duomenų apie 1918 metų pavasarį–1920 metų vasarą vykusią repatriaciją, kai dauguma karo pabėgėlių sugrįžo į nepriklausomą Lietuvą, jeigu tikėsime Skipičiu. Norint apibūdinti šios ankstyvosios repatriacijos sąlygas, dinamiką ir geografines kryptis, negalima pasikliauti vien negausia oficialia medžiaga, bet tenka remtis keliais išlikusiais pabėgėlių atsiminimais, kurie pateikia autentiškus jų kelionės namo liudijimus¹². Pagal liudijimus galima nustatyti ne tik

erdvinius ir organizacinius pabėgėlių kelionės bruožus. Būdami vieninteliais šaltiniais, reprezentuojančiais autentišką pabėgėlių balsą, jie gali daug pasakyti apie bėglių politines simpatijas, nuotaikas, mentalitetus, taip pat ir jų identiteto pokyčius.

Jau 1918 metais dėl Lietuvos pabėgėlių politinio palankumo pradėjo varžytis tiek bolševikų valdžios organai, tiek *Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti Centralinis komitetas*. Nepaisant visų patriotinės inteligentijos pastangų, proletarų revoliucijos idealai smarkiai veikė Lietuvos pabėgėlius, žadėdami jiems šviesesnę ateitį kaip būsimos Sovietų valstybės piliečiams. Tarp Lietuvos pabėgėlių Rusijoje veikė kelios bolševikų organizacijos, aktyviai skleisdamos socialistinę propagandą, o keliais atvejais jos net bandė pažaboti savo konkurentų – lietuvių inteligentijos – veiklą. Vietinis Voronežo lietuvių bolševikų komitetas, vadovaujamas Zigmo Angariečio, veikė tarp Lietuvos pabėgėlių, rengdamas juos nelegaliai veiklai nepriklausomoje Lietuvoje¹³.

1918 metų pradžioje Voronežo lietuvių pabėgėlių bendruomenė suskilo į dvi stovyklas. Pirmieji, lietuviai bolševikai, tapo galingiausia vietinės sovietų milicijos grupuote ir pradėjo antros grupuotės, kuriai priklausė Lietuvių *Centralinio komiteto* nariai, areštus. Iš devyniolikos komiteto narių aštuoni atsidūrė kalėjime. Taip pat Voronežo lietuvių bendruomenę skyrė ir generacinis konfliktas: daug vietinės lietuvių gimnazijos gimnazistų užsirašė į sovietų milicijos gretas, tuo tarpu vyresnio amžiaus pabėgėliai laikėsi nuo bolševikų atokiau. Maskvos Lietuvių bolševikų komisariatas koordinavo visus vietinių lietuvių bolševikų komitetų, tokių kaip Voroneže, veiksmus¹⁴. Bolševikai nebuvo vieninteliai, kurie siekė karo pabėgėlių politinių simpatijų. Generolas Stasys Raštikis savo atsiminimuose mini, kaip lenkų ir gruzinių armijos bandė prisivilioti jį kaip carinės armijos karininką Tiflise¹⁵.

Motyvai, kurie vertė pabėgėlius grįžti į Lietuvą 1918–1920 metais, buvo įvairūs ir slėpė tas prieštaringas emocijas, kuriomis jie gyveno pokarinėje suirutėje. Teigti, kad svarbiausias motyvas buvo jų emocinis prisirišimas prie gimtosios žemės – vadinasi, supaprastinti tą sudėtingų pasirinkimų gausą ir priešiškas politines ir ekonomines aplinkybes, kuriose jie atsidūrė 1918 metais. Grįžimo motyvai buvo patys įvairiausi – nuo ideologinio prisirišimo prie nepriklausomos Lietuvos idėjos, geresnio gyvenimo, karjeros vilčių iki paprasto noro išvengti politinio teroro, suirutės ir bado Rusijoje. Patriotinės nuotaikos buvo būdingesnės inteligentijai, tačiau bado baimė persekiojo daugumą kitų pabėgėlių. Tremties patirtis vertė pabėgėlius naujai apsibrėžti ir įvertinti savo „tėvynės“ sampratą. Namų ilgesys padėjo suvirtinti etninį jų identitetą ir išskyrė juos iš kitų vietinių gyventojų grupių. Karo metai, praleisti tremtyje, vertė konsoliduotis į bendruomenes ir naujai apmąstyti savo tautiškumą.

Veronika Janulaitytė, Vokietijoje įgijusi gydytojos specialybę, dirbo tarp pabėgėlių Minske. Savo atsiminimuose ji rašė:

„Rusijoje buvo revoliucija. Lietuviai norėjo grįžti į tėvynę. Jie keliavo traukiniais, vežimais arba pėsčiomis. [...] Niekas nenorėjo pasilikti Rusijoje“¹⁶.

Skipitis sugebėjo grįžti į Kauną iš Voronežo per Maskvą ir Rygą 1918 metų balandį. Prieš sugrįždamas, jis daug keliavo po įvairias Lietuvos pabėgėlių bendruomenes Rusijoje, apeliuodamas į jų patriotiškumą. Vėliau jis rašė: „visų nuotaika buvo pakilusi, bet kiekvieną slėgė ir susirūpinimas, kaip ir kada galės sugrįžti namo“¹⁷. Kaip prisiminė Janulaitytė, „niekas mūsų Lietuvoje nelaukė“.

Labiausiai veržėsi sugrįžti patriotiškai nusiteikusi inteligentija. Socialinė jos padėtis ir politiniai ryšiai jai padėjo gauti tam tikrų privilegijų iš Lietuvos, sovietų ar vokiečių valdžios institucijų. Paprasti bėgliai to tikėtis negalėjo. Pavyzdžiui, nors Lietuvos Bolševikų komitetas ketino jį areštuoti už agitacinį darbą, Skipitis

sugebėjo ne tik papirkti lietuvių komisarą, bet ir gauti atskirą vagoną savo artimiesiems¹⁸. Padėdama savo mokslo draugo vokiečio V. Millerio, Janulaitytė sugebėjo gauti 17 vagonų Minske įstrigusiems lietuvių pabėgėliams¹⁹.

Jau 1918 metų pradžioje Lietuvos vyriausybė bandė pirmumo tvarka susigražinti inteligentus ir technikos specialistus. Paprasti pabėgėliai liko priklausomi nuo pareigūnų malonės ir turėjo laukti savo eilės pagal ilgus sąrašus. Lietuvos valstybiniame istorijos archyve yra išlikę keli Lietuvos pabėgėlių Ukrainoje sąrašai, sudaryti vietos karo aukų šelpimo komitetų Lietuvos vyriausybei 1918 metais. Liepos mėnesį Poltavos komitetas sudarė 50 inteligentų sąrašą, kuriame buvo gydytojų, studentų, mokytojų, technikos specialistų, teisininkų, kunigų, matininkų ir profesorių²⁰. Charkovo komitetas parengė 45 inteligentų sąrašą²¹. Kijeve komitetas surašė 68 inteligentus.

Grįžtančiųjų tautybė 1918 metais Lietuvos valdžios atstovams nevaicino tokio didelio vaidmens kaip vėlesniais metais. Jaunai valstybei ypač trūko išsilavinusių tarnautojų, profesionalų ir įvairių specialistų. Daug Lietuvos tremtinių bendruomenės Rusijoje narių iš karto aktyviai įsiliejo į valstybės institucijų darbą, dalydamiesi savo vertinga administracine, profesine ir politine patirtimi, įgyta karo metais²². 1918 metais vyriausybė patvirtino į Lietuvą norinčių sugrįžti žydų inteligentų sąrašą, į kurį buvo įtraukta 21 Lietuvos žydų bankininkas, pramonininkas, pirklys, gydytojas ir profesorius²³. Savo Lietuvos pilietybės prašymuose dauguma iš jų nurodė moką lietuvių kalbą ir turį darbo patirties ikikarinėje Lietuvoje. Išskirtinis jų prašymų bruožas buvo tas, kad daugelis pareiškė norą kurį laiką nemokamai dirbti Lietuvos valdžios institucijose. Galima tik spėlioti, ar jų norą grįžti į nepriklausomą Lietuvą lėmė jų giminės šaknys Lietuvoje, bolševikinis teroras, ekonominiai sunkumai, patriotizmas ar naujos valdiškos karjeros perspektyvos.

Dauguma paprastų pabėgėlių bandė grįžti traukiniais, kurie 1918 metais tapo bolševikų, taip pat įvairių plėšikaujančių gaujų, susiformavusių iš dezertyrų ar badaujančių miestelėnų, taikiniais. Dažnai pabėgėlių traukiniai atsidurdavo tiek bolševikų, kurie bandydavo rekvizuoti maisto atsargas, tiek ginkluotų „duonos ieškotojų“ ugnyje. Buvo daug nukautų ir sužeistų pabėgėlių²⁴. Kitų kelias namo, pavyzdžiui, Lietuvos pabėgėlių Gruzijoje, vokiškais traukiniais vedė pro Juodosios jūros pakrantę, Rumuniją, Vengriją, Čekiją ir Lenkiją. Minsko lietuviai karo pabėgėliai keliavo tiesiai į Vilnių²⁵.

Tiems, kurie keliavo savo priemonėmis, sekėsi ne ką lengviau – jie turėjo pasikliauti vietinių gyventojų geranoriškumu, menkomis vietovės žiniomis ir mokėdami kyšius sovietiniams pareigūnams ar įvairiems spekuliantams. Nenuostabu, kad tokiomis sąlygomis kelionė užsitedavo mėnesius. Buvęs caro karininkas Jurgis Jakelaitis savo memuaruose rašė:

„Mūsų lietuvių važiavo per šimtą žmonių keturiuose vagonuose, daugiausia kariškiai su šeimom, su mažais vaikais. [...] Vagonas prekinis, šaltis kasdien nemažesnis kaip dvidešimt laipsnių. Vagono vidury – geležinė krosnelė, mes ją kūrenam be pertraukos, nes anglių prisivogti stotyse visada sugebame. Važiuojam labai lėtai. Iš Voronežo į Vilnių važiavom visą mėnesį“²⁶.

Vis dėlto didžiausi priešai buvo ne bolševikai ir šaltis, bet badas ir ligos. Keliaujantys didelėmis grupėmis galėjo lengviau apsirūpinti maistu nei pavienės šeimos. Karo tremtiniai kelionėje dažnai būrėsi pagal savo kilmės vietą²⁷.

Kaip pabėgėliai bendravo vieni su kitais kelionės namo metu? Ar tremties patirtis diktavo jiems tam tikras komunikacijos formas? Ar jie jau įsivaizdavo save nepriklausomos Lietuvos piliečiais ar patriotais? Norint atsakyti į panašius klausimus reikia atidžiai skaityti vos kelis išlikusius memuarus, todėl daryti platesnius apibendrinimus sudėtinga. Vis dėlto kai kurie prisiminimų fragmentai

liudija tam tikrą Lietuvos karo pabėgėlių atvirumą ir lankstumą kuriant naujus kultūrinius ir politinius identitetus tremtyje. Tai suprantama, turint omeny, kad Lietuvos pabėgėliai reprezentavo didelį įvairių etninių ir kultūrinių grupių mišinį; juos daugiausia vienijo tik bendra geografinė kilmė ir tremties patirtis. Gyvenimas Rusijoje kai kuriuos iš jų privertė išmokyti naujų kalbų, taip pat kurti šeimas su svetimtaučiais. Štai vienas prisiminimų fragmentas apie tremtinių bendravimą kelionės iš Ukrainos į Lietuvą metu:

„Eina pašnekesiai visokiomis kalbomis, ar tikriau mišiniu visų kalbų tremtinių tarpe. Nežiūrint, kad mūsų ešeloną galima pavadėti „nepaprastu“ lietuvių ešelonu, nes daugumoje grįžta Tėvynėn lietuviai, [...] visgi lietuvių kalba nėra viešpataujanti [...] Ir aišku: išgyvenę tiek metų sodiečiai svetur, susigiminiavo su ukrainiečiais, vėžasi dauguma Lietuvon žmonas iš ten [...] nei žodžio lietuviškai nesuprantančias. [...] Negirdėti lietuvių kalbos ir „diplo-
matiniam“, arba „misijos“ vagone, [...] kur grįžta Tėvynėn buvusieji Lietuvos Atstovybės valdininkai“²⁸.

Daugeliui bėglių tai, kad Lietuvoje žmonės nebadavo, buvo šviesesnės ateities pažadas ir pakankamas motyvas leisti į tolimą kelionę. Atvykę į Lietuvą, jie apstulbo dėl maisto gausos²⁹.

Pabėgėliai negalėjo jaustis visiškai saugūs net pasiekę savo kelionės tikslą. Šalies viduje vokiečių, lietuvių, bolševikų ir lenkų dalinių buvimas jiems grėsė areštais arba net egzekucijomis dėl to, kad jie neturėjo atitinkamų dokumentų, buvo kaltinami dezertyravimu arba šnipinėjimu. Pavyzdžiui, Jakelaitį ir kelis jo bendražygius, bandžiusius padedant žydo vežikui nukakti iš Vilniaus į Kauną, pirmiausia apiplėšė bolševikai, o paskui kaip „raudo-nuosius agentus“ areštavo vokiečiai.

Kai kurių pabėgėlių pirmieji susidūrimai su Lietuvos kariuomenės kariais Kaune liudijo jų nuostabą, sutrikimą ir nesugebėjimą

orientuotis naujose 1918 metų politinėse realijose. Nauji Lietuvos valstybės kariniai ženklai ir institucijos buvo nepažįstami ir nelaikomi savais, „tėvynę“ reprezentuojančiais galios simboliais, bet turėjo būti naujai suvokiami ir interpretuojami. Regis, pabėgėliai pirmiausia juos suvokė savo karo tremties kontekste:

„Prašvitus man į akis krito keistas reginys: paprastas kaimo bernas su klumpėm ir „sieračkine“ vatinuke, tokiom pat kelnėm, o ant rankovės prisiūta Lietuvos trispalvės vėliavos skiautelė, per petį pasikabinęs karišką rusišką karabiną. Vėliau ir daugiau tokių pasirodė: vienas su batais, kitas su klumpėm, ir kepurės visų savotiškos, ir vis kiekvieno ant rankovės užsiūtas vėliavos trikampis. [...] Aš prisitaikęs priėjau ir klausiu: „Ar jūs lietuvis? Jis tik nustebo ir sako: žinoma, lietuvis, lyg nematai?“ Aš sakau: „Labai atsiprašau. Tik šiandakt grįžau iš Rusijos, aš čia nieko nežinau. [...] Ką reiškia tas trikampis ant rankovės? Čia matau ir daugiau tokių vyrų, kas jie? Kodėl jiems vokiečiai leidžia ginklą nešiotis?“ Man tas vyriškis ir sako: „Žmogau, tu lyg nuo mėnesio nukritęs. Šitie vyrukai – tai Lietuvos valstybės kariai savanoriai. [...] Vokiečiai pas mus tikrai svečiai...“ Pasikalbėjęs su Lietuvos kariu tapau lyg ir drąsesnis“³⁰.

Daugeliui Lietuvos karo bėglių, kurie iš Rusijos sugrįžo 1918–1920 metais ir prie sienos nebuvo sutikti jokių valstybės pareigūnų, kas tapo neišvengiama vėliau, naujieji Lietuvos valstybės simboliai ir institucijos reprezentavo visiškai naują politinę tvarką, kuri turėjo būti integruota į jų mąstymą ir jauseną. Nėra žinoma, kiek bėglių užsirašė į Lietuvos kariuomenę, bet kai kuriems, pavyzdžiui, Raštikiui, ši idėja buvo patraukli. Savanoriams buvo žadama duoti žemės, o kai kurie galėjo tikėtis ir karjeros armijoje. Tačiau nemažai bėglių iš Rusijos grįžo persiėmę kairiosiomis politinėmis idėjomis; tokiems tautinė valstybė vargu ar galėjo kelti didesnių simpatijų. Daugiausia sugrįžusiųjų pastangomis Pane-

vėžyje, Šiauliuose ir Suvalkijoje 1918 metų vasarą pradėtos kurti komunistinės kuopelės, kurias bandė suvienyti besiburianti Lietuvos Komunistų partija³¹.

1918–1920 metais bėgliai galėjo keliauti praktiškai be jokios valstybinės kontrolės. Jų kelionių sėkmė priklausė nuo jų atkaklumo, sugebėjimo organizuotis, finansinių galimybių, karo aukų šalpos, komitetų aktyvumo ir, be abejonės, paprasčiausios laimės karų draskomoje buvusios Rusijos imperijos teritorijoje.

1918 metais vokiečiai Kalkūnuose įkūrė karantiną, kurio tikslai buvo užkirsti epideminių ligų plitimą į Lietuvą, taip pat filtruoti tarp pabėgėlių bolševikų šnipus ir agentus. Savo prisiminimuose pabėgėlis Švaistas rašė:

„Karantino vieta toli užmiestyje [...] Čia susitikau įvairių tautybių žmonių. Visi karo išblokšti, dabar begrižta į gimtąsias vietas – Lietuvą, Lenkiją, Latviją, Gudiją. Karantine tenka išbūti apie pora savaitių ir daugiau, kol susidaro grupė arba visas ešelonas. Gyvenimas kaip kalėjime. Visur spygliuotos vielos ir sargybiniai. Niekur be leidimo neįeisi. [...] Niekas nepasako, kada jis išeis. [...] Maistas – kad tik nenumirtum. Pirmą kartą mačiau ir ragavau tokią duoną ir kavą. Sunku net suprasti, iš ko pagaminta“³².

Pabėgėliai turėjo pereiti „kažką panašaus į pirtį“ ir traukiniais buvo vežami į Vilnių ir Kauną, kur gavę specialius leidimus, keleiviniais traukiniais galėjo keliauti į savo gimtąsias vietas. Jų laisvė vis dėlto liko ribota: leidimai leido keliauti tik gimtajame valsčiuje.

Lietuvoje sugrįžusieji paprastai neišsaugodavo savo tremties organizacinių formų, jie pasyviai pasidavė naujam valstybės piliečių vaidmeniui. Tik retais atvejais, kai sugebėjo grįžti ištisos pabėgėlių organizacijos, pavyzdžiui, ligoninės, mokyklos, prieglaudos, jos toliau tęsė savo veiklą nepriklausomoje Lietuvoje. Pavyzdžiui, Lietuvos pabėgėlių ligoninė iš Minsko, grįžusi į tėvynę, darbą tęsė Vilniuje turėdama 20 darbuotojų. Ji net išsiplėtė, besi-

rūpindama tremtiniais, grįžtančiais pro Vilnių. 1918–1919 metais vyriausybės padedama ji galėjo priglobti 700 Lietuvos karo našlaičių³³.

Pirmosios organizuotos repatriacijos pastangos

Anot *Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpiti Centralinio komiteto* pirminko Martyno Yčo, būtent šis komitetas, įkurtas 1914 metais, pradėjo dėti tvirtus pamatus nepriklausomai Lietuvos valstybei tarp lietuvių pabėgėlių. Vėliau Adolfas Šapoka pripažins, kad „komitetas šį didelį šelpimo darbą vedė su tam tikra politine idėja“³⁴. Nors jo, kaip tautos formuotojo, vaidmenį vėliau perėmė valstybė, *Centralinis komitetas* atliko itin reikšmingą darbą tiek kuriant ir palaikant lietuvišką pabėgėlių identitetą karo, tiek repatriacijos, ypač ankstyvosios, metais. Jo veikla buvo esminė lietuvių pabėgėlių likimui tremtyje. Ši institucija buvo pasiryžusi išsaugoti ne tik politinį ir kultūrinį pabėgėlių lojalumą, bet ir kaip moralės sargas ginti jų dvasines ir moralines vertybes. Yčas rašė:

„Jo rūpesčiu buvo teikiama globa šimtams tūkstančių lietuvių ir saugojamos išblaškytos lietuvių minios nuo moralinio suirimo. [...] Komiteto rūpesčiu buvo pasiekta žymios psichologinės atmainos tarp pačių lietuvių veikėjų. Tie, kurie buvo nutautę ir virtę gyvais mūsų tautos nabašnikais, [...] įgavę gyvojo mūsų tautos meilės impulso „stojo į bendrą darbą“³⁵.

Svarbiausias komiteto tikslas buvo „palaikyti ir stiprinti pabėgėlių ryšius su Lietuva ir jos kultūra; palaikyti savo tautiečiuose gyvą troškimą grįžti į Tėvynę [...]“³⁶. Todėl nenuostabu, kad komitetas buvo pirmoji institucija, kuri po Brest–Litovsko sutarties pasirašymo 1918 metų pavasarį pradėjo karo pabėgėlių repatriaciją. Tuo metu, turint omeny Lietuvos vyriausybės naujumą ir silpnumą, kylantį iš jos komplikuoatų santykių su Vokietija ir Sovietų Rusija, komitetas buvo vienin-

telė organizacija, galinti imtis tokio sunkaus uždavinio. Jis turėjo daugiau nei 250 skyrių tinklą, kuris rūpinosi daugiau nei 100 000 Lietuvos pabėgėlių. Tačiau nuo pat pradžių jis turėjo konkuruoti su stiprėjančia sovietinės valdžios propaganda, kuri tarp karo pabėgėlių surado sau gana palankią dirvą. Komitetas nedelsdamas pradėjo karo pabėgėlių registraciją per savo vietinius skyrius visoje buvusioje Rusijos imperijoje.

Be inteligentų ir įvairių specialistų, repatriacija pirmiausia pradėta nuo įvairių šalpos organizacijų, prieglaudų, ligoninių ir mokyklų. Grįžtančiųjų registracija buvo lengvesnė ten, kur lietuviai tremtiniai buvo susibūrę į glaudesnes bendruomenes ar įvairias organizacijas, pavyzdžiui, Maskvoje, Peterburge, Voroneže, Charkove ar Minske. Ukrainos komitetas pirmiausia repatriavo 150 psichinių ligonių, išvežtų iš Vilniaus 1915 metais³⁷. Gruzijoje komiteto atstovas Pranas Dailidė kreipėsi į vietinę vokiečių valdžią ir gavo leidimą grąžinti Lietuvos pabėgėlius iš Tifliso³⁸.

Daugeliu atvejų pabėgėliai, išgirdę taikos naujieną, grįžimu pradėjo rūpintis patys. Pavyzdžiui, Jekaterinoslave jie išsirinko komitetą, kuriam patikėjo rūpinimąsi leidimais ir transportu³⁹. Pirmasis Lietuvos pabėgėlių ešelonas iš Jekaterinoslavo turėjo duoti kyšius įvairiems Ukrainos ir Rusijos pareigūnams aštuonis kartus, kol pasiekė Lietuvą. Minske vietinis šalpos komitetas paskyrė penkis Lietuvos pareigūnus, atsakingus už grįžimą⁴⁰.

Karo aukų šalpos komitetų pastangos mobilizuoti pabėgėlius dažnai buvo bejėgės prieš emocijų painiavą, kuri pabėgėliams kilo dėl sunkumo apsispręsti, ar grįžti į naująją tėvynę, ar pasilikti Rusijoje ar Ukrainoje. Daug jų, pasimetę kaleidoskopiškame politinių įvykių sraute, negalėjo tvirtai apsispręsti. Dezertyravęs caro armijos karininkas Švaistas-Balčiūnas, susidūręs su panašia dilema, savo atsiminimuose rašė:

„Kai sugrįžtu į anuos laikus, daugiau sutemų nei prošvaisčių pajuntu savo sieloj. Frontai sugniužo, subyrėjo, o karas nepa-

sibaigęs dar. Kažkoks nesusipratimas – nei karas, nei taika. Rusijoje ir Vokietijoje revoliucijos. Blaškosi tautos, žmonių maišalynė. [...] Stiprinama Lietuvos nepriklausomybė, atstatoma savoji valstybė. [...] O čia vėl, antraip pažvelgus – korupcija [...] ir pasižvejojimai drumstame vandenyje“⁴¹.

Jei Švaistas nusprendė grįžti, tai kitas lietuvių kilmės caro kareivis, Uborevičius, kurį laiką praleidęs vokiečių karo belaisvių stovykloje Latvijoje, manė kitaip:

„O ką gi aš čia veiksiu? Iš viso nemanau Lietuvoj pasilikti. Man čia siaura ir nuobodu. Kas kita ten (parodė į rytus) – platumas, begaliniai šuoliai!“⁴²

Nepaisant pastangų užsitikrinti politinių pabėgėlių lojalumą, vyriausybė buvo priversta pripažinti, kad galutinį sprendimą grįžti ar negrįžti gali priimti tik patys tremtiniai. Jų Rusijoje buvo tiesiog per daug, kad valstybė pajėgtų juos kontroliuoti. Savo ataskaitoje vidaus reikalų ministrui Rytų Departamento direktorius Kubilius buvo priverstas pripažinti, kad valdžia gali reikalauti pabėgėlius ir optantus grįžti „tik tol, kol jie patys rūpinasi savo grįžimu“⁴³. Vis dėlto, nepaisant Lietuvos valdžios pastangų, į Lietuvą nebegrižo apie 185 000 Lietuvos karo pabėgėlių (tarp jų apie 35 000 lietuvių)⁴⁴.

Lietuvos vyriausybė jau 1919 metų pabaigoje išreiškė savo rūpestį pabėgėlių likimu. Oficiozas *Lietuva* 1920 metų vasario 20 d. pranešė, kad *Lietuvos Raudonojo kryžiaus* atstovai, vadovaujami dk. Alekno, išvyko į Sovietų Rusiją oficialiai derėtis „dėl įkaitų ir karo belaisvių pasikeitimo“⁴⁵. Delegacija taip pat ketino aptarti pabėgėlių repatriaciją, nors šis klausimas greičiausiai buvo tik antraeilis, turint omeny neseną karinį Lietuvos ir Rusijos konfliktą, pasibaigusį tik 1919 metų pabaigoje.

Savo atsiminimuose Skipitis teigia, kad oficialus pabėgėlių grąžinimas prasidėjo tik 1920 metų rudenį, po Taikos sutarties pasirašymo liepos mėnesį⁴⁶. Vidaus reikalų ministerijos

Tremtinių skyrius tapo atsakingas už repatriaciją. Į Lietuvos diplomatinę misiją Maskvoje jis nusiuntė du savo atstovus, kuriems buvo patikėta organizuoti pabėgėlių registraciją ir koncentravimą Maskvoje, o vėliau ir jų siuntimą traukiniais į Lietuvą. Abiem pareigūnams buvo įsakyta „patikrinti dokumentus kiekvieno asmens, ketinančio sugrįžti į Lietuvą, ir įsileisti tik tuos, kurie atitinka Tremtinių grąžinimo sutarties sąlygas“⁴⁷. Rusijoje Lietuvos Užsienio reikalų ministerija turėjo parūpinti traukinius bei kurti naujus repatriacijos komitetus, o Vidaus reikalų ministerija ėmėsi tikrinti pabėgėlių sąrašus ir sudaryti traukinių tvarkaraštį į Lietuvą⁴⁸. Diplomatinė misija į tolimas Rusijos ir Ukrainos vietas, kur buvo nublokšti Lietuvos pabėgėliai, siųsdavo savo atstovus. Pavyzdžiui, inžinierius Bačelis dirbo tarp tremtinių Volgos–Samaros regione. Jis ten nusivežė 4890 kg maisto, o *Raudonasis kryžius* nusiuntė papildomą ešeloną⁴⁹.

Tremtinių skyriuje beveik visi darbuotojai buvo lietuviai. 1921 metais jame dirbo 14 pareigūnų, tarp jų trys atstovai Latvijoje ir du Rusijoje⁵⁰. Daugelis jų buvo lietuviai inteligentai. Nepaisant vyriausybės pažadų, kad pabėgėliai nebus diskriminuojami dėl tautybės ar politinių įsitikinimų, pareigūnai pirmiausia stengėsi sugrąžinti tremtinius lietuvius⁵¹.

Vyriausybės pastangos sugrąžinti pabėgėlius tuo labiau stiprėjo, kuo labiau stabilizavosi politinė Lietuvos padėtis ir brendo valdžios institucijos. Praradusi Vilnių ir Klaipėdą su jų gyventojais, Lietuvos valstybė palaipsniui suvokė, kad sugrįžtantys Lietuvos karo pabėgėliai yra svarbus politinis ir demografinis veiksnys, skatinantis tolesnį jos išgyvenimą. Nors karo tremtiniai, regis, nuo pat pradžių buvo laikomi potencialiais Lietuvos valstybės piliečiais, jų grąžinimas pirmos reikšmės politiniu valstybės uždaviniu tapo tik nuo 1921 metų – kai daugelis iš jų jau buvo sugrįžę. Šią tendenciją atspindėjo repatriacijai išaugęs ne vien pareigūnų, bet pirmiausia politikų ir plačiosios visuomenės dėmesys. Vis dėlto

toks domėjimasis taip pat reišė, kad pabėgėlių srautas tapo vis labiau varžomas – imta stengtis sugrąžinti ne visus Lietuvos karo pabėgėlius, bet tik lietuvių tautybės.

Pabėgėlių grįžimą reguliuojančios nuostatos keitėsi besikeičiant bendrai repatriacijos politikai 1920–1924 metais. Bendroji tendencija buvo griežčiau taikyti taisykles ir kontroliuoti imigraciją. Ji liudijo intensyvesnės biurokratinio aparato pastangas stiprinti valstybę bei užtikrinti palankias atvykstančių gyventojų politines ir tautines simpatijas. Kadangi daugelis lietuvių karo pabėgėlių sugrįžo 1918–1920 metais, vyriausybė vis labiau linko apriboti nelietuvių tremtinių, pareiškusių norą tapti Lietuvos piliečiais, įvažiavimą 1921–1924 metais. Pilietinės valstybės sampratą pamažu keitė tautinės valstybės modelis.

1921 metų rugpjūtį VRM pasiūlė sugriežtinti kai kurias repatriacijos nuostatas, kad „būtų užkirstas kelias svetimšalių atvykimui į Lietuvą“⁵². Norintys įsikurti Lietuvoje imigracijos pareigūnams turėjo pateikti dokumentus, liudijančius jų rezidenciją Lietuvoje prieš karą. Naujos taisyklės iš esmės reišė, kad tie bėgliai, kurie neteko dokumentų arba neturėjo giminių, gyvenančių Lietuvoje, praktiškai negalėjo sugrįžti į Lietuvą nuo 1921 metų pabaigos. Šis pokytis aiškiai atsispindėjo tų pačių metų imigrantų statistikoje. Pavyzdžiui, gegužę tik 25 proc. bėglių, pareiškusiems norą grįžti, nebuvo leista grįžti į Lietuvą, o lapkritį net 61 proc. pabėgėlių buvo išbraukti iš bėglių sąrašų ir tik 39 proc. jų gavo leidimą grįžti. Tarp grįžusiųjų lapkritį 61 proc. buvo lietuvių, 18 proc. rusų, 11 proc. žydų, 9 proc. lenkų ir 0,2 proc. kitos tautybės⁵³. Tuo tarpu 1921 metų gegužę lietuviai sudarė 27,7 proc., žydai – 29,8 proc., rusai – 11,7 proc., lenkai – 4,5 proc. grįžusiųjų pabėgėlių. Taigi griežtesnė imigracijos politika smarkiai padidino lietuvių ir sumažino lenkų, žydų ir rusų pabėgėlių skaičių.

Tuo pat metu vyriausybė sugriežtino ir pabėgėlių šeimų narių įvažiavimą į Lietuvą. Tai,

kad kai kurie pabėgėliai, būdami Rusijoje, turėjo civilines, o ne bažnytines santuokas, tapo kliūtimi jiems grįžti⁵⁴. Ši nuostata pirmiausia neigiamai atsiliepė tiems lietuviams, kurie tremtyje vedė svetimtautes. Po 1922 metų tai, kad prieš karą jie visi gyveno Lietuvoje ir todėl turėjo teisę reikalauti Lietuvos pilietybės, nebeteko reikšmės. Nepaisant to, 1920 metais pasirašyta repatriacijos sutartis daugelio pabėgėlių buvo sutikta su viltimi. Tūkstančiams ji tapo galimybe pamatyti artimuosius. Kitiems tai buvo ilgos kelionės naujos „tėvynės“ paieškose pradžia.

Repatriacijos institucijos ir eiga

Svarbiausios institucijos, lėmusios atskirų pabėgėlių likimą, buvo Pabėgėlių reikalų skyrius Lietuvos diplomatinėje misijoje Maskvoje ir pabėgėlių karantinas Obeliuose.

Pasiekti Maskvą buvo pirmasis tikslas tūkstančiams pabėgėlių, išbarstytų po visą Rusijos teritoriją. Iš Maskvos jų kelionė krovininiais traukiniais suko į Vakarus: per Rezeknę, Daugpilį, Kalkūnus ir Obelius⁵⁵. Latvijos pareigūnų pamaitinti Rezeknėje, jie buvo tikrinami ir Latvijos karantine. Tie, kurie sirgo užkrečiamosiomis ligomis, buvo izoliuojami ir specialiuose vagonuose siunčiami į Lietuvą, o keliavusieji į buvusias Gardino ir Vilniaus gubernijas buvo išlaipinami ir perduodami Lenkijos pareigūnams⁵⁶. Nei Latvijos, nei Lenkijos pareigūnai neįtė didelės simpatijos Lietuvos karo pabėgėliams, kurie buvo įvairių tautybių ir kalbėjo skirtingomis kalbomis.

Norintieji gauti reikiamus kelionės dokumentus pirmiausia Lietuvos pareigūnų buvo patikrinami Maskvoje. Pabėgėliai Lietuvos misijai arba jos regioniniams skyriams turėjo įteikti asmeninius pareiškimus, užpildyti anketas ir pateikti oficialius savo gimimo vietą liudijančius dokumentus. Leidimus jie gaudavo tik tuomet, kai jų duomenys buvo

patikrinami Lietuvoje⁵⁷. Valdžios pastangos kontroliuoti pabėgėlių srautą atsispindėjo nuolatiniuose Kauno skunduose Maskvai dėl vizų suteikimo tiems optantams, transemigrantams ir svetimtaučiams, kurie keliavo ne pabėgėlių traukiniais, bet individualiai. Būtent todėl jie į Lietuvą galėdavo patekti ne per Obelius (kaip reikalavo nuostatos), o per Joniškį ar Kaišiadoris⁵⁸.

Obelių karantinas atliko pagrindinį vaidmenį Lietuvos valdžiai stengiantis kontroliuoti pabėgėlių srautą. Jame pabėgėliai buvo tikrinami, skaičiuojami, registruojami, dezinfekuojami ir „filtruojami“ pačiais įvairiausiais būdais. Moterys ir vaikai keliavo tiesiai į karantiną, o vyrai turėjo iškrauti lagaminus specialiuose barakuose dezinfekcijai. Šeima, gavusi porą gabaliukų muilo, privalėjo eiti į pirtį, kurią prižiūrėjo gydytojai. Po kūnų prausimo pabėgėlių laukė politinis patikrinimas, kurį atliko *Pabėgėlių kontrolės komisija*. Pareigūnai juos registravo pagal jų tautybę, profesiją, kelionės tikslą ir repatriacijos laiką⁵⁹.

Šią komisiją sudarė Darbo ir socialinės apsaugos bei Krašto apsaugos ministerijų atstovai, taip pat Savivaldybių departamento pareigūnai. Be to, į komisijos sudėtį įėjo Žvalgybos skyriaus bei kariuomenės pareigūnų. Jiems buvo įsakyta „rinkti duomenis apie politines pabėgėlių pažiūras [...] ir kontroliuoti jų pilietinę ir politinę ištikimybę“. Komisija cenzūravo pabėgėlių laiškus ir telegramas ir turėjo teisę juos apieškoti. Sprendimą įsileisti į Lietuvą atskirus pabėgėlius turėjo priimti visi komisijos nariai. Tie, kurių dokumentai pasirodė įtartini, politinės pažiūros netinkamos, o praeitis neaiški, buvo siunčiami į pabėgėlių sulaikymo stovyklas. Jose pabėgėliai turėdavo laukti savaites ar net mėnesius, kol policija patikrindavo jų ryšius su ta vieta, kurioje jie ketino apsistoti. Tie, kurie neatitiko pilietybės kriterijų, buvo deportuojami atgal į Sovietų Rusiją⁶⁰.

Tai, kad kai kuriems pabėgėliams suteikus kelionės vizas Maskvoje, buvo uždrausta įva-

žiuoti į Lietuvą Obeliuose, apsunkindavo jų likimą bei trikdė valdžios institucijų darbą. Pavyzdžiui, vienas iš kariuomenės vadų, A. Merkys, atsisakė priimti daugiau pabėgėlių į sulaikymo stovyklas motyvuodamas tuo, kad jos jau perpildytos⁶¹. Bandymai deportuoti sulaikytuosius įjudė karinės ir civilinės valdžios pareigūnus bei komplikavo santykius su Rusija.

Išsikovojojusi nepriklausomybę, Lietuva susidūrė su rimtomis ekonomikos problemomis. Šalies ūkis po karo buvo praktiškai sugriautas. Repatriacijos pareigūnų darbą nuolat trukdė lėšų, reikalingų priimti tokių srautą pabėgėlių, trūkumas. 1921 metais dėl europinėje Rusijos dalyje prasidėjusio bado ir masinio pabėgėlių susigrūdimo Maskvoje tarp jų prasidėjo humanitarinė krizė. Lietuva negalėjo su ja susidoroti vien savo jėgomis. 1921 metų spalio mėnesį ji kreipėsi į Maskvos miesto tarybą prašydama skubios pagalbos, kad ši padėtų užtikrinti bent minimalų Lietuvos pabėgėlių išlaikymą mieste. Apie lietuvių karo našlaičius, atsidūrusius Maskvoje, buvo rašoma, kad „jie yra siaubingoje būklėje: pusiau nuogi, išsekinti bado ir kelionių nuovargio; daugelis kelyje neteko savo tėvų, todėl yra ypač sunkios būklės“⁶². Neturėdami lėšų pamaitinti mirštančiuosius bado, pareigūnai kreipėsi į *Raudonąją Lietuvos kryžį*, kuris nuo 1921 metų vasario perėmė atsakomybę dėl pabėgėlių maitinimo Rusijoje⁶³.

Vyriausybės nesugebėjimas rasti pakankamai lėšų repatriacijai taip pat atsispindėjo jos kivirče su Latvija, kuri apkaltino Lietuvą Repatriacijos sutarties, pasirašytos tarp abiejų šalių pirmojoje 1921 metų pusėje, nesilaikymu⁶⁴. Sutartis numatė, kad latviai parūpins traukinių pabėgėliams vežti nuo Sovietų Rusijos sienos iki Lietuvos bei garantuos, kad jie bus maitinami. Už tai sumokės Lietuva. Tačiau Lietuvai laiku nesumokėjus, praktiškai buvo stabdoma repatriacija ir kilo staigi humanitarinė krizė tarp Lietuvos pabėgėlių, įstrigusių ties Latvijos–Rusijos siena. VRM Rytų departamentas

desperatiškai bandė padėti 1500 pabėgėlių, kurie „kenčia nuo ligų, šalčio ir miršta iš bado“. Skipitis buvo paragintas vietoj grynų pinigų sumokėti Latvijai natūra – atiduoti 326 tonas grūdų. Kadangi pasiūlymas buvo priimtas, praktiškai būsimoji Lietuvos piliečiai buvo išmainyti į grūdus⁶⁵.

Vyriausybė, bandydama surasti papildomų lėšų, įvedė nemažus mokesčius (200 marikių šeimai) tiems repatriantams, kurie nors ir neturėdami *pabėgėlio* statuso, pareiškė norą sugrįžti į Lietuvą. Pirmiausia tai lietuviškai vadina muosius *optantus*, į Sibirą ištremtų 1863 metų sukilimo dalyvių palikuonis⁶⁶. Jų oficialus įvardijimas *Lietuvos kolonistais* liudijo valdžios nenorą jiems suteikti *pabėgėlio* ar *tremtinio* statusą. Sunku pasakyti, kiek *optantų* dėl tokios politikos nusprendė nebegrįžti. Valstybė sunkiai galėjo susimokėti už tuos, kuriuos laikė potencialiais piliečiais, nekalbant apie visus kitus norinčiuosius grįžti.

Kintančios sienos ir politiniai lojalumai: Vilniaus ir Gardino karo pabėgėliai

Repatriacija – tai užsienio valstybėje esančių kitų valstybės piliečių grąžinimas arba jų savanoriškas grįžimas į savo šalį, kurioje yra apibrėžta ir pastovi politinė erdvė, kurioje sugrįžtantieji gali įsikurti kaip nuolatiniai gyventojai. Šiuo atžvilgiu nepriklausoma Lietuvos valstybė pirmaisiais pokario metais buvo sudėtingas atvejis dėl dažnų sienų pasikeitimų. Naujos valstybės sienos visai nepanašėjo nei į istorines Didžiosios Kunigaikštystės sienas, nei į etnines ribas, kuriose gyveno lietuviai. Tai, kad Lenkija okupavo rytų Lietuvą, smarkiai apsunkino karo pabėgėlių grįžimą į savo gimtąsias Gardino ir Vilniaus gubernijų žemes. Ar Lietuvos valdžia šiuos pabėgėlius laikė svetimšaliais, ar potencialiais valstybės piliečiais? Kiek tarptautinės Lietuvos, Lenkijos ir Sovietų Rusijos įtampos atsispindėjo šių pabėgėlių repatriacijoje?

1919 metų balandį Lenkijos kariuomenė užėmė Vilnių, o Lietuvos vyriausybė buvo priversta trauktis į Kauną. Nors Lietuvos kariai 1920 metų viduryje sustabdė lenkų veržimąsi į Lietuvą, spalį Želigovskio pulkai vėl užėmė Vilnių. Tūkstančiams Vilnijos ir Gardino karo pabėgėlių paliaubos suteikė progą sugrįžti namo. Vieni iš jų keliavo kartu su kitais pabėgėliais per Latviją ir Obelius. Tačiau kiti bandė pasiekti gimtąsias vietas per Baltarusiją ir Vilnių.

1920–1921 metais Lietuvos kariai turėjo daug sunkumų kontroliuodami rytinę valstybės sieną: jiems reikėjo reaguoti ne tik į lenkų manevrus, bet taip pat ir į tūkstančius karo pabėgėlių, bandančių pereiti demarkacinę liniją be jokių valdžios leidimų. Skipitis 1921 metų vasario mėnesio raporte krašto apsaugos ministrui E. Galvanauskui nekontroliuojamą pabėgėlių masės judėjimą įvardijo kaip pavojų visai valstybei:

„Reikėtų dar esančią pasienio sargybą padidinti kelis kartus, nes Vievio rajone kasdien praleidžiami būriai pavieniui grįžtančių per Lenkiją tremtinių, o rajone Obelių taip yra silpna pasienio sargyba (60 verstų 30 kareivių) kad ne tik keliaujantys asmenys pėsti ir arkliais nesutinką mūsų sargybos, bet ir einantis traukinys gali visuomet pravažiuoti nieko nekliudomi“⁶⁷.

Galiausiai, nepajėgdama sukontroliuoti nelegalaus pabėgėlių srauto per demarkacinę liniją, vyriausybė buvo priversta įsakyti visus pabėgėlius praleisti į Lietuvą tik per Obelių karantiną⁶⁸. Tačiau ši priemonė nepagerino situacijos, o sukūrė naujų problemų. Karantiną užtvindė Gardino ir Vilnijos pabėgėliai, o nelegalus judėjimas per demarkacinę liniją toliau tęsėsi. VRM atstovas pranešė, kad spalio mėnesį karantine susigrūdė 300 Vilniaus krašto pabėgėlių, o jų ilgas užsibuvimas Obeliuose brangiai kainuoja. Jis paragino vyriausybę kuo greičiau juos siųsti į okupuotą kraštą⁶⁹. Be finansinių sunkumų bei baimės, kad „nepageidaujami

elementai“ pateks į šalį, taip pat buvo baiminamasi, kad pabėgėliai į Lietuvą gali atnešti choleros epidemiją⁷⁰.

Taigi dėl daugelio priežasčių 1921 metų vasarą Lietuvos pabėgėliai, keliaujantys į gimtąsias Vilniaus ir Gardino apylinkes, pasijuto nekviestais svečiais savo gimtinėje. Palaipsniui ši situacija darėsi vis grėsmingesnė, kol pagaliau ne vien Lietuva, bet ir Rusija bei Lenkija sureagavo ir ėmė bendradarbiauti. Prasidėjo tarpvalstybinės derybos, kurių metu aiškin-tasi, kas turėtų prisiimti atsakomybę dėl šių pabėgėlių likimo.

Lietuva bandė įtikinti Lenkiją, kad pastaroji leistų Vilniaus ir Gardino pabėgėlius transportuoti per Kalkūnus į okupuotą Vilniaus kraštą⁷¹. Tačiau Lenkija pareiškė, kad priimsianti tik nedidelę jų dalį. Be to, lenkai praktiškai nustojo įsileisti žydus pabėgėlius, išskeldami Lietuvai galvosūkį, ką daryti su pastaraisiais⁷². Galų gale Skipitis 1921 metų liepos 12 dieną vyriausybei rekomendavo apskritai sustabdyti pabėgėlių repatriaciją į okupuotą teritoriją⁷³. Tačiau savo įsakyme jis vis dėlto paragino vyriausybę į Lietuvą priimti iš Vilniaus ir Gardino kraštų kilusius lietuvius, kurie yra „specialistai“ ir „gali prisidėti prie bendro valstybės kūrimo darbo“.

Po 1921 metų Lietuvos karo pabėgėliai vyrai tapo potencialiais šauktiniais Lietuvos, Lenkijos ir Sovietų Rusijos armijoms. Pirmaisiais 1921 metų mėnesiais sovietų valdžia išreiškė augantį nerimą, kad lietuviai vyrai pabėgėliai, kilę iš Vilniaus ir Gardino apylinkių, gali atsidurti Lenkijos kariuomenėje. Lietuvos užsienio reikalų ministras J. Purickis pranešė, kad Rusijos konsulas jo asmeniškai pasiteiravo, ką daryti su jaunais vyrais, kuriuos Želigovskis gali mobilizuoti į savo kariuomenę. Be to, rusai paklausė, „ar jie neturėtų būti siunčiami į Kauną ir ten mobilizuojami“⁷⁴. Jis taip pat buvo informuotas, kad sovietai pro savo ir Lenkijos sieną į Vilniaus kraštą nepraleidžia 18–40 metų amžiaus vyrų.

Nepaisant vyriausybių pastangų, Lietuvos pabėgėliai toliau rinkosi į Maskvą ir prie Lietuvos sienų, desperatiškai bandydami išvykti iš Rusijos. Spaudžiama Rusijos, Lietuvos vyriausybė galiausiai sutiko priimti visus pabėgėlius, kilusius iš okupuotų teritorijų. Daugelis iš jų vėliau galėjo grįžti namo per Lietuvos – Lenkijos demarkacinę liniją⁷⁵.

Archyviniai valdžios dokumentai daug pasako ne tik apie vyriausybės pastangas reguliuoti pabėgėlių srautą, bet atspindi ir politines jų pažiūras bei emocijas, kurio-mis jie gyveno. Lietuvos pasiuntinys Sovietų Rusijoje, J. Baltrušaitis, mėgindamas įkalbėti vyriausybę atšaukti savo sprendimą dėl Vilniaus ir Gardino pabėgėlių repatriacijos sustabdymo, viename savo laiškų rašė, kad „nustojus darbo, paskutinius skudurus šiaip ar taip realizavus, tujų mūsų piliečių padėtis pasidaro taip baisi, kad dalis jų nyksta, o likusieji gyvi keikia Atstovybę ir Lietuvos valdžią, kad josios [...] atstūmė nuo savęs pavargėlių ir elgetų ašaras“⁷⁶. Jis paminėjo, kad tokia situacija gali pakenkti Lietuvai politiškai, nes „pereinamuose punktuose – tuose bado utėlynuose – tie varguoliai šaukia, kad Lietuvos valdžia nori vien Gardino ir Vilniaus žemių, o gyvi žmonės jai suvis nerūpi“. Be to, Baltrušaitis pridėjo, kad kai kurie pabėgėliai jau atvirai keikia nepriklausomą Lietuvą, o tuo naudodamiesi lenkai tarp jų jau veda aktyvią politinę propagandą⁷⁷.

Vilnijos ir Gardino karo pabėgėlių repatriacija atskleidė jaunos Lietuvos valstybės silpnumą ir repatriacinės politikos nenuoseklumą. Susidūrusi su priešiška kaimynių politika, augančiais repatriacijos kaštais, epidemijų pavojumi ir svarbiausia, potencialia politinio nestabilumo grėsme, vyriausybė buvo linkusi laikinai atsisakyti savo pačios gyventojų, tarp jų ir lietuvių, atsidūrusių kritinėje situacijoje. Kintančios valstybinės sienos ir priešiški tarptautiniai santykiai diktavo savas repatriacijos taisykles.

Pabėgėlių tautybė ir „žydų pabėgėlių klausimas“

Viešoji nuomonė pabėgėlių grįžimo klausimu buvo aiškiausiai išreikšta žydų pabėgėlių atžvilgiu ir ypač kritikuojant repatriacijos politiką, kurią vykdė Skipitis. Savo prisiminimuose Skipitis atkakliai bandė apsiginti nuo jam pasipylusių viešų kaltinimų anti-valstybine imigracijos politika 1921–1922 metais ir nuo priekaišto, kad neva jis „prieleido žydų pilną Lietuvą“⁷⁸. Jį puolė ne vien spauda, bet taip pat ir kairiųjų bei dešiniųjų politikai ir organizacijos. Buvęs vidaus reikalų ministras Jonas Vileišis, garsus tautinio atgimimo veikėjas, jam asmeniškai priekaištavo, kad jis į Lietuvą iš Rusijos įsileido per daug žydų⁷⁹. Panašiai kritikavo ir kairiųjų laikraštis *Darbininkas*:

„Reikia pažymėti, kad daugiausia grįžusių tremtinių – žydai. Jie atsivežę turto, aukso, įgyto Rusijoje neteisėtu keliu, varo čionai Lietuvoje, ir reikia pasakyti gana sėkmingai, „šmugelį““⁸⁰

Panašiai buvo užsipuolama ir konservatyviajame *Tėvynės sarge*:

„Dėl ypatingo mūsų krašto geografinio, politinio ir ekonominio padėjimo, jis tampa daugeliui svetimšalių „pažadėtąja žeme“. Jie iš visų kraštų plaukia į mūsų šalį, nešdami daug įvairių pavojų ir nepatogumų tikriems krašto piliečiams ir pačiai valstybei“⁸¹.

Vyriausybės imigracijos politiką kritikavo ne vien spauda, bet ir kai kurie inteligentai. Jie viešai šaipėsi iš stereotipiškų „naujų lietuvių“, kurie nė žodžio nemokėjo lietuviškai. 1921 metais *Vilkolakio* teatras pastatė spektaklį „Avelių karantinas“, kuris susilaukė pasisėkimo dėl to, kad išjuokė korumpuotus Obelių karantino pareigūnus. Spektaklyje taip pat buvo šaipomasi iš žydų pabėgėlių⁸². Skipitis, kadaise ir pats šio teatro narys, rašė, kad „*Vilkolakio* juokai ne juokais veikė publiką prieš žydų grąžinimą iš Rusijos“⁸³.

Viešasis nepasitenkinimas vis stiprėjo ir 1922 metų sausį šį klausimą apsvarstyti pareikalavo Seimas. *Tėvynės sargas* plakė ministrą dėl to, kad jis „pasigailėjo kitų tautų narių“⁸⁴. Oficiozas *Lietuvos žinios* paskelbė statistinius duomenis, rodančius, kad žydų pabėgėlių dalis procentiškai buvo trigubai didesnė nei žydų dalis tarp kitų Lietuvos gyventojų. Anot oficiozo, šis pabėgėlių skaičius buvo gerokai didesnis nei Lenkijoje, Latvijoje ar Vokietijoje. Prieita prie išvados, kad „tremtinių grąžinimas gal yra žalinga mums Lietuvos kolonizacija“⁸⁵. Lietuvos politikų nejaudino tai, kad tarp atvykstančių svetimšalių buvo ir daug antibolševikiškai nusiteikusių žmonių, kurie bėgo nuo bolševikinio persekiojimo. Tačiau aštriausią politinę ataką prieš Skipičio vykdomą repatriaciją suarošė krikščionys demokratai, priėmę atskirą rezoliuciją, kuri paragino vyriausybę sumažinti žydų pabėgėlių skaičių⁸⁶.

1922 metų pradžioje repatriacijos politika tapo konservatyvesnė ir palankesnė grįžtantiems lietuviams. Politikų ir visuomenės veikėjų skundai, kad sugrįžusieji negalėjo pasakyti nė vienos savo pažįstamo Lietuvoje pavardės ar miestelio, į kurį jie keliavo, pavadinimo, palengva pasiekė vyriausybės ausis. Daugelis sveikino pokyčius pažymėdami: „gaila, kad mūsų vyriausybė ėmėsi griežtesnių priemonių tik dabar, kai sostinėje Kaune ant kiekvieno gatvės kampo pilna šių svetimšalių [...] Bet geriau vėliau, negu niekada“⁸⁷.

Kadangi oficiali repatriacijos politika rėmė įvairių pabėgėlių specialistų grįžimą, todėl suprantama, kodėl kai kurie žydai į naują Lietuvos valstybę žvelgė kaip į tinkamą vietą savo profesinei karjerai ar verslui. Po Spalio revoliucijos ir Pilietinio karo, ieškodami prieglobsčio, į Lietuvą bandė emigruoti (arba išvykti tranzitu į užsienį) daug išsilavinusių žmonių, tarp jų nemažai ir žydų⁸⁸. Tai, kad žydai pabėgėliai daugiausia koncentravosi miestuose, juos padarė ypač pastebimus visuomenei. Be to, naujoje valstybėje taip pat

vyko ir arši ekonominė konkurencija tarp lietuvių ir žydų, o 1920–1921 metais šalyje stigo maisto produktų ir gyvenamųjų būstų. Nepaisydamas spaudimo, Skipitis gynė žydus pabėgėlius apeliuodamas į humanitarinės paramos aspektą ir pabrėždamas, kad žydų pabėgėlių klausimas tapo kovos dėl politinės įtakos įrankiu⁸⁹.

Vis dėlto 1922 metų vasarį liberalųjį Skipitį pakeitė kur kas konservatyvesnis krikščionis demokratas K. Oleka. Jis iš karto sugriežtino pabėgėlių kontrolę Obeliuose, sustiprino pasienio apsaugą bei sustabdė nelegalią prekybą pabėgėlių turtu, kuri klestėjo prie Obelių karantino⁹⁰. Pasikeitusi repatriacijos politika atsispindėjo ir VRM atsakyme leisti Lietuvos žydų komiteto atstovui, kurį rėmė Lietuvos žydų reikalų ministerija, dalyvauti VRM darbe priimant žydus pabėgėlius⁹¹.

Pabėgėliai ir užkrečiamųjų ligų epidemijos

Plantacijos dėmėtosios šiltinės ir choleros epidemijos tapo nauju iššūkiu valstybės institucijoms ir veikė repatriacijos procesą. 1921 metų liepą Sveikatos departamentas įspėjo Skipitį, kad masiškas pabėgėlių sugrįžimas iš Rusijos kelia choleros epidemijos pavojų ir pasiūlė Obeliuose per savaitę priimti ne daugiau kaip 1200 pabėgėlių. O ir tie patys turėtų būti skiepijami ir karantine laikomi penkias dienas⁹². Tačiau šiam pasiūlymui pritarta nebuvo motyvuojant, kad repatriacijos apribojimas pakenks ir patiems pabėgėliams, ir valstybei. Masinis grįžimas tęsėsi netrukdomas tol, kol apie epidemijos pavojų buvo paskelbta spaudoje. 1922 metų gegužę *Lietuvos žinios* paskelbė, kad „grįžta tremtiniai. Ir jie, ar tai tiesiogiai iš Rusijos, arba užsikrėtę Obelių karantine, parneša ligas“⁹³.

Panašūs straipsniai padėjo suformuoti neigiamą pabėgėlių įvaizdį plačiai visuomenei. Pabėgėliams tapo praktiškai neįmanoma atsikratyti „užkrato nešiotojų“ ir „nepagei-

daujamo elemento“ įvaizdžio, kas mažino jų integracijos į visuomenę galimybes. Oficialioji korespondencija mirgėte mirgėjo pabrėžiamomis sąsajomis tarp „tremtinių“ ir „užkrečiamųjų ligų pavojaus“. Šio negatyvaus įvaizdžio negalėjo pakeisti nei tai, jog paaiškėjo, kad nemažai pabėgėlių buvo apkrėsti pačiame Obelių karantine dėl prasto valstybės pareigūnų darbo⁹⁴.

VRM bandė pristabdyti epidemijos pasekmes laikinai nutraukdama pabėgėlių transportavimą iš Maskvos į Obelius 1922 metų gruodžio mėnesį⁹⁵. Reaguodama į viešą pasipiktinimą, vyriausybė taip pat sugriežtino repatriacijos tvarką. Griežčiau tapo kontroliuojamos ne vien pabėgėlių politinės pažiūros, bet ir fizinė jų būklė.

Silpniausia repatriacijos sistemos grandis buvo jos centrinė institucija – Obelių karantinas. Anot vieno amžininko, „ir vienokio, ir kitokio plauko bėgliai – visi privalėjo tapti klusniomis karantino avelėmis, jei norėjo apsigyventi Lietuvoje. „Vienos kirptos“, „kitos skustos“, „trečios beuodegės“⁹⁶.

Obeliai buvo ne vien pagrindinis pabėgėlių priėmimo punktas, bet taip pat vieta, kurioje atvykstantys tūkstančiai pritraukdavo šimtus spekuliantų, pigiai superkančių ir brangiai perparduodančių bėglių turtą arba siūlančių valiutos keitimo paslaugas⁹⁷.

1921 metų viduryje VRM buvo priversta atlikti kelias karantino inspekcijas, po kurių paaiškėjo didelių jo vidinės organizacijos, finansavimo ir pareigūnų darbo trūkumų. Birželio mėnesį VRM Sveikatos departamentui direktorius po patikrinimo raportavo, jog „karantino tikroje to žodžio prasmėje dabar Obeliuose nėra. [...] Dabar jis neapsaugoja krašto [...] nuo epideminių ligų. Jo reikšmė veikiau politinė negu sanitarinė“⁹⁸. Reikiamų patalpų stygius ir didelis atvykstančiųjų skaičius (dažnai daugiau nei tūkstantis pabėgėlių vienu metu) dezinfekciją padarė neefektyvią. Be to, buvo neįmanoma izoliuoti sveikų pabėgėlių nuo užsikrėtusiųjų;

pabėgėliams trūko geriamo vandens, praustuvų, skalbyklų, neveikė pirtis. Savo išvadose pareigūnas paminėjo, jog karantinas turėtų vykdyti tik medicininės, o ne politinės pabėgėlių „sijojimo“ funkcijas.

Tačiau problemos tęsėsi iki pat 1921 metų pabaigos. Pastatyta nauja pirtis sudegė ir vėl buvo atstatyta. Visą mėnesį dėl termometrų trūkumo neveikė dezinfekcijos kamera, ir pasitaikė keli atvejai, kai „buvo išimti iš kameros drabužiai su gyvomis utelėmis“⁹⁹. Paskerstų galvijų kaulai buvo naikinami ne pagal taisykles, o sumetami į netoliese esantį ežerą, kurio vandenį gerė pabėgėliai¹⁰⁰. Tarp pabėgėlių pasitaikydavo nemažai vagysčių, o vien spygliuotos vielos nepakako karantinui apsaugoti nuo spekuliantų. Galų gale VRM padarė išvadą, kad vienintelė išeitis sustabdyti epidemijos plitimą yra dezinfekuoti patį karantiną¹⁰¹. Gruodžio 5–10 dienomis seni mediniai gultai buvo išlupti ir nuplauti dezinfekuojančiais skysčiais.

Išvados

1918–1924 metais maždaug 350 000 karo bėglių, kilusių iš Lietuvos ir priklausiusių kelioms tautinėms grupėms, atvyko į nepriklausomą Lietuvą. Masinė Lietuvos pabėgėlių repatriacija iš buvusios Rusijos imperijos buvo reikšmingas istorijos epizodas tiek naujos valstybės kūrimosi, tiek besitęsiančių nepriklausomybės karų kontekste. Užsitęsę karai reiškė, kad masinis populiacijos judėjimas nesibaigė po Pirmojo pasaulinio karo, bet truko, kol pabėgėliai sugrįžo į savo tėvynę.

Kuriant homogenišką tautinę valstybę reikėjo, kad pabėgėliai atsisakytų tremtyje įgytų tapatybės formų ir būtų įkurdinti tautinės tėvynės ribose. Tačiau „tėvynės“ politinė erdvė dar nebuvo galutinai nusistovėjusi dėl karų su Sovietų Rusija ir Lenkija 1918–1920 metais. Dėl šios priežasties pabėgėliai, kilę iš buvusios Vilniaus ir Gardino gubernijų, negalėjo tapti Lietuvos piliečiais. Jų sunki situacija tapo dar

sunkesnė po Rusijoje 1921 metais prasidėjusio bado, kuris privertė bendradarbiauti Sovietų Rusiją, Lietuvą, Latviją ir Lenkiją, sprendžiant pabėgėlių repatriacijos klausimą. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, pabėgėliai tapo kariaujančių valstybių propagandos taikiniu; dėl jų politinio lojalumo varžėsi tiek dešiniojos, tiek kairiosios vyriausybės, o jų nekontroliuojamas judėjimas ir šio judėjimo keliamas „pavojus“ vertė vyriausybės bendradarbiauti.

Pirmaisiais savo gyvavimo metais Lietuva bandė užsitikrinti politinį lojalumą tos daugiatautinės populiacijos, kuri prieš karą gyveno jos teritorijoje. Tai atspindėjo pilietinėse ir kultūrinėse teisėse, suteiktose tautinėms mažumoms (pavyzdžiui, žydai 1918–1924 metais gavo kultūrinę autonomiją). Šiuo atžvilgiu ankstyvoji repatriacijos politika atspindėjo liberalų valdžios požiūrį į Lietuvos pabėgėlius, tarp kurių buvo daug žydų ir lenkų. Tarp atvykstančių pabėgėlių buvo daug patyrusių politikų ir pareigūnų, kurie savo profesinę patirtį įgijo dirbdami įvairiose karo pabėgėlių šalpos organizacijose Rusijoje. Tarp pabėgėlių buvo daug gydytojų, karininkų, teisininkų, profesorių, menininkų ir verslininkų, kurie aktyviai įsitraukė į Lietuvos valstybės kūrimą.

Ankstyvoji Lietuvos repatriacijos politika, kuriai vadovavo vidaus reikalų ministras Skipitis, buvo gana liberali, lyginant du buvusiąja po 1922 metų vidurio, kai ji tapo griežta ir konservatyvi. Šis pokytis atspindėjo ne vien politinės atmosferos kaitą Lietuvoje, kurią nuo 1923 metų valdė dešinieji krikščionys demokratai, bet ir valstybės aparato pastangas atsikratyti daugiatautinės Rusijos imperijos palikimo. Be to, tokia repatriacijos eiga atspindėjo ir besikeičiančią valdžios politiką tautinių mažumų atžvilgiu: tos liberalios teisės, kurias pastarosios įgijo 1918 metais, 1922–1924 metais pamažu buvo varžomos arba atimamos.

1922 metais užkrečiamųjų ligų pavojus, repatriacijos sistemos korupcija ir neefektyvumas bei nestabili ekonominė situacija lėmė tai,

kad kai kurios pabėgėlių grupės (daugiausia žydai) tapo plačiosios visuomenės ir dešiniųjų politikų nepasitenkinimo taikiniu. Į pabėgėlius vis dažniau buvo žiūrima kaip į žalingą svetimtautį elementą, keliantį pavojų šalies stabilumui. Ši nuostata lėmė tai, kad tautinė pabėgėlių priklausomybė tapo esminiu juos diferencijuojančiu kriterijumi. Tai skatino didėti lietuvių pabėgėlių ir mažėti kitų tautybių pabėgėlių, kurie atvyko į Lietuvą, skaičių.

Daugeliui pabėgėlių pirmieji jų kontaktai su nepriklausomos Lietuvos valstybės simboliais ir institucijomis buvo ypač reikšmingi, nes jie formavo naują „valstybinį“ jų

identitetą. Tačiau šiuos simbolius pabėgėliai vis dar interpretavo savo karo tremties patirčių kontekste. Nors daugelis sugrįžusiųjų tapo lojaliais valstybės piliečiais, nemažai Lietuvos pabėgėlių pasiliko buvusios Rusijos imperijos teritorijose. Be abejonės, tai buvo neigiamas veiksnys Lietuvos visuomenės demografinėje struktūroje.

Daugiau nei trijų šimtų tūkstančių pabėgėlių sugrįžimas į naują Lietuvos valstybę buvo reikšmingas demografinis, ekonominis, politinis ir socialinis įvykis, kurio įvairialypės pasekmės dar nėra išanalizuotos.

Šaltiniai

1. Archyvų kolekcijos:
Lietuvos centrinis valstybės archyvas, LCVA:
Lietuvos vidaus reikalų ministerija, fondas 377;
Lietuvos užsienio reikalų ministerija, fondas 383;
Lietuvos krašto apsaugos ministerija, fondai 299 ir 300.
2. Periodiniai leidiniai:
Darbininkas
Lietuva
Lietuvos žinios
Tėvynės sargas
Šiaurės Atėnai
3. Atsiminimai:
Dambrava Vytautas. *Kelyje į laisvę*. Vilnius, 1995.
Gaucys Povilas. *Tarp dviejų pasaulių: iš mano atsiminimų, 1915–1938 metai*. Vilnius: Mintis, 1992.
Gintneris Antanas. *Lietuva caro ir kaizero naguose: atsiminimai iš Pirmojo pasaulinio karo laikų, 1914–1918*. Chicago, 1970.
Jakelaitis Jurgis. *Jeigu kas nors skaitys: atsiminimai*. Kaunas, 1991.
Janulaitytė-Alseikienė Veronika. *Kūno pacientai ir dvasios draugai // Šiaurės Atėnai*, Vilnius, Nr. 43, 2001.
Jonaitis J. F. *Mano patyrimai Didžiojojo karė*. Boston, 1920.
4. Antriniai šaltiniai:
Juodvalkis Jonas. *Mano dienos: atsiminimai*. Chicago, 1973.
Raštikis Stasys. *Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai*. Los Angeles, 1956–1957.
Raštikis Stasys. *Lietuvos likimo keliais: iš mano užrašų*. Chicago, 1982.
Skipitis Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą stant: atsiminimai*. Chicago, 1961.
Skipitis Rapolas. *Nepriklausoma Lietuva: atsiminimai*. Chicago, 1967.
Švaistas-Balčiūnas Juozas. *Dangus debesyse: autoriaus išgyvenimai 1918–1919*. London, 1967.
Vaičiūnas Petras. *Iš šiaurės į vakarus // Lietuva*, Kaunas, Nr. 36–38, 1920.
Vileišis I. *Lietuvių tautos taryba Charkove // Lietuva*, Kaunas, Nr. 48 (330), 1920.
Žukas Konstantinas. *Žvilgsnis į praeitį: žmogaus ir kario atsiminimai*. Vilnius, 1992.
4. Antriniai šaltiniai:
Šapoka Adolfas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1936.
Šleževičius Mykolas. *Tremtiniai Rusijoje ir jų „globėjai“: oficialūs M. Šleževičiaus pranešimai Centro komitetui*. Voronežas, 1918.
Dunn Sean (ed.). *Europe and Identity: the First World War and Contemporary Ethnic Conflict*. London, New York, 1996.
Eberhardt Piotr. *Przemiany narodowosciowe na Litwie*. Warsaw, 1997.

Gatrell Peter; Baron Nick (eds.). *Homelands: War, Population and Statehood in Eastern Europe and Russia, 1918–1924*. London, 2004.

Gatrell Peter. *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I*. Bloomington, 1999.

Koncevičius V. *Apžvalga darbuotės belaisvių grąžinimo skyriaus prie Lietuvos pasiuntinybės Berlyne nuo 1919 m. vasario 28 d. iki rugsėjo mėn. 18 d.* // *Lietuva*, Kaunas, Nr. 2–3 (284–285), 1920, sausio 3–4 d.

Laurinavičius Česlovas. *Lietuvos – Sovietų Rusijos taikos sutartis*. Vilnius, 1992.

Lietuvių enciklopedija. Boston, Vol. 21, 1963.

Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos istorinė raida 1918–1919. Mokslinės konferencijos, skirtos VRM 80-mečiui, medžiaga. Trakai, 1998.

Lukomski Grzegorz. *Wojna domowa: z dziejów konfliktu Polsko – Litewskiego 1918–1920*. Warsaw, 1997.

Radensky Paul. *Žydų reikalų ministerija ir žydų tautinė autonomija Lietuvoje 1919–1923 metais* // *Lietuvos istorijos metraštis*. Vilnius, 1996.

Ruseckas Petras (red). *Lietuva Didžiajame kare*. Vilnius, 1939.

Sutkus Antanas. *Vilkolakio teatras*. Vilnius, 1969.

The Misery of the Lithuanian Refugees in Russia: for the Benefit of the Lithuanian War Relief Fund. Lausanne, 1915.

Truska Liudas. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.

Tumas-Vaižgantas. *Raštai: su bėgliais ir tremtiniais*, XVI tomas. Kaunas, 1929.

Yčas Martynas. *Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę* // Barauskas J. (red.) *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*. Kaunas, 1990 (3 leidimas).

Nuorodos

- * Straipsnis skelbtas knygoje “The Lithuanian Government and the Return of WWI Refugees to Lithuania, 1918–1924” in: Baron, Nick and Gatrell, Peter (eds.), *War, Population Displacement and Statehood in the East-West Borderlands, 1918–1924*, Anthem Press: London, 2004, pp. 74–98. Į lietuvių kalbą vertė autorius.
- 1 Marrus Michael. *The Unwanted: European Refugees in the 20th century*. New York, 1985; Papastergiadis Nikos. *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Cambridge, 2000; Malkki H. Lisa. *Purity and Exile. Violence, Memory and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania*. Chicago, 1995; Ther Philipp. Ed. *Redrawing Nations: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*. Lanham, 2001.
- 2 Eksteins Modris. *Walking Since Daybreak: A Story of Eastern Europe, World War Two, and the Heart of Our Century*. Toronto, 1999; Mazower Mark. *Dark Continent:*

Europe’s twentieth century. London, 1998; Applebaum Anne. *Gulag: A History of the Soviet Camps*. London, 2003.

- 3 Gatrell Peter. *A Whole Empire Walking: Refugees in Russia during World War I*. Bloomington, 1999. p. 212.
- 4 Skipitis Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Chicago, 1961, p. 265.
- 5 Gatrell Peter, Baron Nick (eds.). *Homelands: War, Population and Statehood in Eastern Europe and Russia, 1918–1924*. London, 2004, p. 4.
- 6 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 259.
- 7 Lietuvos Centrinis valstybinis archyvas (LCVA), Vidaus reikalų ministerija (VRM), fondas (f.) 377, aplankas (a.) 7, byla (b.) 4, p. 194. Ši data greičiausiai negalioja Lietuvos pabėgėliams ir optantams, grįžtantiems iš Sibiro.
- 8 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 212, 213.
- 9 Švaistas-Balčiūnas Juozas. *Dangus debesyse: autoriaus išgyvenimai 1918–1919 metais*. London, 1967, p. 60.

- 10 Jakelaitis Jurgis. *Jeigu kas nors skaitys: atsiminimai*. Kaunas, 1991, p. 218–231.
- 11 *Lietuva*, 1920. 07. 13, Nr. 144.
- 12 Jakelaitis Jurgis. *Jeigu kas nors skaitys: atsiminimai*. Kaunas, 1991; Švaistas-Balčiūnas Juozas. *Dangus debesyse: autoriaus išgyvenimai 1918–1919 metais*. London, 1967; Raštikis Stasys. *Lietuvos likimo keliais: iš mano užrašų*. Chicago, 1982; Skipitis Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant: atsiminimai*. Chicago, 1961; Vaičiūnas Petras. *Iš šiaurės į vakarus // Lietuva*, Kaunas, Nr. 36–38, 1920; Janulaitytė-Alseikienė Veronika. *Kūno pacientai ir dvasios draugai // Šiaurės Atėnai*, Vilnius, 2001-11-17, Nr. 43.
- 13 Jakelaitis, p. 218.
- 14 Skipitis Rapolas. *Nepriklausoma Lietuva: atsiminimai*. Chicago, 1967. p. 55.
- 15 Raštikis, p. 108.
- 16 Janulaitytė, p. 9.
- 17 Skipitis. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 48.
- 18 Skipitis. *Nepriklausoma Lietuva*, p. 57.
- 19 Janulaitytė, p. 9.
- 20 LCVA, VRM, f. 377, a. 9, b. 2, p. 7.
- 21 LCVA, VRM, f. 377, a. 9, b. 2, p. 1.
- 22 Tarp tokių žmonių buvo daug žinomų visuomenės veikėjų: R. Skipitis, M. Yčas, M. Šleževičius, A. Rimka, P. Leonas, S. Šilingas ir daugelis kitų.
- 23 LCVA, VRM, f. 377, a. 9, b. 2, p. 95.
- 24 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 261.
- 25 Raštikis, p. 109.
- 26 Jakelaitis, p. 221.
- 27 Jakelaitis, p. 222.
- 28 Mikų Dėdė. *Lietuvos tremtiniai iš Ukrainos // Lietuvos žinios*. Kaunas, 1922, Nr. 136, 140, 141.
- 29 Jakelaitis, p. 227–228.
- 30 Jakelaitis, p. 229–230.
- 31 Angarietis Zigmas. *Lietuvių Komunistų partijos įsikūrimas ir proletarinė revoliucija Lietuvoje, 1918–1920*. Vilnius, 1962, p. 31.
- 32 Švaistas, p. 98–99.
- 33 Janulaitytė, p. 9.
- 34 Šapoka Adolfas. *Lietuvos istorija*. Kaunas, 1936, p. 535.
- 35 Yčas Martynas. *Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę // Bar-kauskas J. (red.) Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*. Kaunas, 1990 (3 leidimas), p. 25.
- 36 Yčas, p. 26.
- 37 LCVA, Užsienio reikalų ministerija (URM), f. 83, a. 5, b. 45, p. 251.
- 38 Raštikis, p. 108.
- 39 *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922, Nr. 136, p. 140–141.
- 40 Janulaitytė, p. 9.
- 41 Švaistas, p. 7.
- 42 Švaistas, p. 78.
- 43 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 9, p. 43.
- 44 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 265.
- 45 *Lietuva*, 1920. 02. 20, Nr. 40.
- 46 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 262.
- 47 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 263.
- 48 LCVA, URM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 153.
- 49 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 44.
- 50 LCVA, URM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 151–152.
- 51 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 263.
- 52 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 160.
- 53 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 97. 1921 metų spalį, tik 38,5% pabėgėlių buvo leista įvažiuoti į Lietuvą. Iš jų lietuviai sudarė 39,6%, žydai – 27,6%, rusai – 23,4%, lenkai – 8% ir kitų tautybių asmenys – 1,4% (p. 156).
- 54 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 234–235.
- 55 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 264.
- 56 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 154.
- 57 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 34, p. 115.
- 58 Užsienio reikalų ministro Jurgučio laiškas vidaus reikalų ministrui Olekai, 1922. 08. 20 // LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 4, p. 189.
- 59 LCVA, VRM, f. 377, a. 7, b. 78, p. 104.
- 60 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 144.
- 61 LCVA, URM, f. 383, a. 5, b. 45, p. 3.
- 62 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 48.
- 63 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 7.
- 64 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 137–141.
- 65 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 142.
- 66 VRM iš kiekvienos šeimos reikalavo 200 markių mokesčio už jos pergabenimą Rusijoje. Žr. LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, 44.
- 67 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 32.
- 68 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 32.
- 69 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 90.
- 70 Skipičio laiškas krašto apsaugos ministrui J. Šimkui, 1921. 06. 01 // LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 76.
- 71 Skipičio telegrama Obelių karantinui, 1921. 05. 26 // LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 52.

- 72 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 59.
- 73 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 61.
- 74 Purickio laiškas Ministrų kabinetui, 1921. 07. 06 // LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 67.
- 75 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 67.
- 76 Baltrušaičio laiškas Rytų departamento direktoriui Lisauskui, 1921. 05. 23 // LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 73.
- 77 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 73.
- 78 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 267.
- 79 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 267.
- 80 *Darbininkas*, Kaunas, 1921. 07. 30, Nr. 19, p. 7.
- 81 *Tėvynės sargas*, Kaunas, 1920. 02. 20, p. 78.
- 82 Vienas iš *Vilkolakio* dalyvių, Antanas Sutkus, rašo, kad Obeliuose valstybės tarnautojai pelningai prekiaavo pilietybės teisėmis, atimdami iš lietuvių pabėgėlių dokumentus tam, kad galėtų išduoti dokumentus svetimšaliams, kurie turėjo pakankamai pinigų pareigūnų kyšiams. Žr. Sutkus Antanas. *Vilkolakio teatras*. Vilnius, 1969, p. 90–93. 128 puslapyje nuotrauka vaizduoja kelis „Avelių karantino“ aktorius, aprengtus „žydišku“ stiliumi.
- 83 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 270.
- 84 *Tėvynės sargas*, Kaunas, 1922. 01. 30, Nr. 11, p. 50.
- 85 *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922. 03. 28, Nr. 25, p. 3.
- 86 Rezoliucijos tekstas pateiktas: LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12.
- 87 *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922. 09. 28, Nr. 170. Pagal oficialius duomenis tarp visų 69728 pabėgėlių, kurie grįžo 1921 metais, buvo 37,4% žydų ir 42,5% lietuvių. Be to, iš viso iš Rusijos į Lietuvą negrįžo 80000 žydų ir 35000 lietuvių (Skipitis, *Nepriklausomą*, p. 265). Taigi teiginys, kad dauguma 1920–1921 metais grįžusiųjų buvo žydai, yra neteisingas.
- 88 Sutkus, p. 91.
- 89 Skipitis. *Nepriklausomą*, p. 268–269.
- 90 Kazimieras Oleka // *Lietuvių enciklopedija*, t. 21. Boston, 1963.
- 91 LCVA, URM, f. 83, a. 5, b. 45, p. 71.
- 92 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 61.
- 93 *Lietuvos žinios*, Kaunas, 1922. 05. 03, Nr. 52.
- 94 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 146.
- 95 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 132.
- 96 Sutkus, p. 92.
- 97 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 63.
- 98 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 64.
- 99 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 160.
- 100 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 158.
- 101 LCVA, VRM, f. 377, a. 5, b. 12, p. 161.

THE LITHUANIAN GOVERNMENT AND THE REPATRIATION TO LITHUANIA OF WWI REFUGEES FROM 1918 TO 1924

The article explores how population displacement operated in independent Lithuania in the immediate post-WWI period. The author argues that population displacement presented the Lithuanian authorities with an opportunity to claim and to establish WWI refugees as potential members of a new nation-state, thereby defining its spatial, demographic, and cultural boundaries. According to rough estimates, the total number of Lithuanian refugees who settled in the Russian interior stood at 550,000 at the beginning of 1918. The article explores their fate in the immediate post-war period as well as the official policies the new Lithuanian state adopted towards the refugees.

One of the key premises is that the logic of the homogenising nation-state required that the refugees had to be persuaded to abandon their identities born in exile and rooted down in the single space of the national homeland. Nevertheless, the spatial pattern of 'the home-

land' was still in flux, due to the border wars between Lithuania, Soviet Russia, and Poland in 1918-1920. As a result, some refugees, as in the case of those from Vilnius and Grodno areas, could not be integrated into the ranks of Lithuanian citizenry. Their difficult situation was further aggravated by famine in Russia in 1921, which called at least for limited international cooperation between Soviet Russia, Lithuania, Poland, and Latvia. On the one hand, the refugees served as a focus for the propaganda of the belligerent states, while on the other hand their uncontrollable movement compelled governments to co-operate internationally. For many refugees their first encounters with the symbols and institutions of an independent Lithuanian state were crucial in shaping their 'fixed' national, as opposed to 'itinerant' multicultural, identities. Yet those symbols of state power were read and interpreted in the light of their experience of displacement.

Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940 metais

Po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusi Lietuvos valstybė nepajėgė sustabdyti savo šalies gyventojų emigravimo į kitus kraštus. Ekonominė krašto problemų staiga išspręsti nepavyko, todėl Lietuvos gyventojai svetur keliavo dažniausiai dėl nedarbo ir tikėdamiesi surasti ten geresnį gyvenimą. Daugiausia gimtinę palikdavo žemės ūkio darbininkai, kurie vyko gyventi į JAV ir paprastai apsistodavo didžiausiuose šios šalies rytinės pakrantės miestuose kaip Čikaga, Bostonas, Filadelfija, Detroitas ar Niujorkas. Šiuose milijoniniuose miestuose lietuviai įsimaišydavo tarp kitataučių gyventojų ir ilgainiui, prarasdami savo tautiškumą, pradėjo asimiliuotis. Trečiajame dešimtmetyje JAV pradėjus taikyti imigrantų ribojimo politiką, nemaža dalis Lietuvos išeivių patraukė į Pietų Amerikos kraštus, daugiausia į Braziliją ir Argentiną. Kitos emigracijos kryptys vedė į Kanadą, Urugvajų ir Pietų Afrikos Respubliką (PAR). Šių valstybių ekonomika buvo silpnesnė nei JAV, todėl naujakuriams neretai teko kęsti skurdą, nepriteklus ir darbdavių išnaudojimą. Visose šiose šalyse tolydžio vyko lietuvių nutautėjimas. Ekonominiai emigrantų sunkumai ir jų

nutautėjimas išeivijoje, nedarbas Lietuvoje ir nesustojanti lietuvių emigracija vertė šalies intelektualus kurti lietuvių kolonijų atsiradimo planus. Kolonizacijos planai yra neatsiejama praeito amžiaus trečiojo ir ketvirtąjo dešimtmečių lietuvių emigracijos dalis.

Straipsnio tikslas – apibūdinti ir analizuoti lietuvių kolonijų kūrimo planus, atskleisti šių planų įgyvendinimo galimybes, nusakyti valstybės poziciją emigracijos ir kolonijų steigimo klausimu.

Tikslui keliami **uždaviniai**:

Išsiaiškinti, kokios buvo kolonijų kūrimo planų atsiradimo priežastys ir tikslai. Papasakoti apie autorius, kūrčius kolonijų planus. Apibūdinti, kuriose Afrikos, Šiaurės ir Pietų Amerikos valstybėse buvo planuojama steigti kolonijas. Kokius pranašumus ar trūkumus šiose šalyse išvėlgdavo kolonizacijos planų autoriai. Panagrinėti, kokio tarpusavio bendradarbiavimo buvo tikėtasi tarp įsteigtos kolonijos ir Lietuvos.

Naudotuose šaltiniuose kolonizacija apibūdinama kaip lietuvių, o ne Lietuvos kolonijų kūrimas. Tokios krypties bus laikomasi ir šiame darbe. Kolonizaciją reikia atskirti nuo

emigracijos. Šias dvi sąvokas vartosime taip, kaip jas savo kūrinuose pateikė prof. Kazys Pakštas. **Emigracija**, anot K. Pakšto, – tai stichiškas žmonių kėlimasis į kitus kraštus, kuris vyksta be ypatingo valstybės įsikišimo ir specialaus emigrantų srauto nukreipimo į tam tikras naujakuriams paruoštas vietas. Emigracija dažniausiai vykdavo į didmiesčius ir pasmerkdavo išeivį nutautėti¹.

Kolonizacija, K. Pakšto teigimu, – tai **planinė emigracija**. Valstybė reguliuoja ir kreipia emigrantų srautus į specialiai naujakuriams iš Lietuvos išpirktas ir paruoštas gyventi žemes. Kolonija, kokią įsivaizduoja K. Pakštas, atitinka tautinę parapiją, lietuviškų sodybų spiečių, turintį perspektyvą išaugti į nedidelį miestelį ir priimti naujus išeivius iš Lietuvos².

Lietuvių istoriografijoje lietuvių kolonijų kūrimo planams praktiškai nėra skirta dėmesio. Dera paminėti 1993 metais išleistą Alfonso Eidinto knygą „Lietuvių kolumbai“³, kurioje aprašoma lietuvių emigracija nuo XIX a. antrosios pusės iki 1950 metų. Dar viena istoriografijos pozicija – Juozo Ereto darbas apie K. Pakštą, kuriame greta bendros geografo veiklos aptariami ir kolonijų kūrimo planai⁴. Būtina paminėti ir istoriko Broniaus Pšibilskio Vyginto straipsnį „Antrosios Lietuvos idėja Kazio Pakšto nepriklausomybės laikotarpio darbuose“⁵.

Rašant straipsnį buvo naudojamosi archyviniais dokumentais iš LCVA fondų, publikuotais šaltiniais ir knygomis, išleistomis aptariamuoju laikotarpiu.

Šiame darbe naudoti **šaltiniai** suskirstyti į archyvinius dokumentus ir publikuotus šaltinius. Pastarieji dar skirstytini į spaudoje pasirodžiusius straipsnius, tiriamuoju laikotarpiu leistas ir išeivijoje pasirodžiusias knygas.

Emigracija ir/ar kolonizacija

Mintis pradėti vykdyti planinę lietuvių kolonizaciją, turimais duomenimis, viešai pirmą kartą buvo išsakyta 1924 m. profesoriaus Kazio

Pakšto⁶. Profesorius lig tol vykusią emigraciją tautiškumo atžvilgiu laiko pasmerkta mirčiai. Išeivystė, jo nuomone, – *dumpingas, gyventojų išmetimas per sieną*⁷. Išeivybę K. Pakštas siūlo keisti planine kolonizacija, kuri suvokta kaip „*naujos tėvynės steigimas*“⁸, „*persodinimas tautos dalies į platesnius ir derlingesnius kraštus*“⁹. Kolonizacija, anot K. Pakšto, – tai lietuviškos etnografinės erdvės kūrimas svetimuose kraštuose¹⁰. Vėliau iš K. Pakšto šią idėją perėmė Stasys Šalkauskis ir kiti visuomenės veikėjai, besidomintys emigracijos problemomis. Tokia idėja buvo aktyviai svarstoma Draugijos užsienio lietuviams remti (DULR) organizacijos, taip pat 1935 metais Pirmajame pasaulio lietuvių suvažiavime. Ja domėjosi ir Užsienio reikalų ministerija, prašiusi surinkti reikiamą medžiagą tiek įvairiuose Lietuvos konsulatuose, tiek ir DULR turimų duomenų¹¹.

Autoriai, svarstę kolonizacijos klausimą, bent iš dalies rėmėsi ir kitų valstybių patirtimi. Dauguma jų kolonijų organizavimo pavyzdžiu laikė tuometinę Italijos emigracijos politiką, o labiausiai vykusiu rezultatu – gausiai prancūzų apgyvendintą Kvebeko provinciją Kanadoje. Vokietija, Lenkija, Japonija, airių tauta ir net Ukraina – visos šios šalys ar tautos minimos ir laikomos pavyzdžiu, kai kalbama apie emigracijos organizavimą. Jos tuomet jau buvo sukūrusios arba vykdžiusios tautinę kolonizaciją kituose kraštuose ir šitaip palengvinusios savo emigrantų padėtį, saugojusios jų tautiškumą.

Kolonizacijos nauda, ypač siekiant išlaikyti išeivių tautiškumą, rodos, abejojama nebuvo. Diskusijos (jei šiuos, daugiausiai išeivijos spaudoje pasirodančius straipsnius galima būtų vadinti diskusija) mezgėsi dėl geografinių kolonizacijos kryptių, organizacinių reikalų, kai buvo rūpinamasi žemių pirkimu, finansinių problemų sprendimu ir emigrantų ruošimu. Kiti kolonizacijos teikiami pranašumai apėmė tiek paramą pačiai metropolijai, tiek ir garantijų teikimą emigruojantiems naujakuriams.

Autoritetingiausi kolonizacijos teorijų kūrėjai, DULR pirmininkas R. Skipitis ir vienas idėjos pradininkų K. Pakštas, rėmė žemės ūkio kolonijas ir kolonizaciją kaimuose, teigdami, kad reikia vengti miestų kaip didžiausių nutautėjimo kaltininkų¹². Pakštas siūlė pirmiausia leisti kolonizuotis darbštiems ūkininkams ir kaip tik stabdyti darbininkų emigraciją¹³. Tuo tarpu R. Karuža, rašydamas apie Kanados galimybes priimti kolonistus iš Lietuvos, daugiausia vertina darbininkų padėtį ir galimybes ir jiems teikia pirmumą¹⁴. Jo pozicija aiškinama tuo, kad Kanadoje trūksta darbininkų ir menkai auga pramonė. K. Pakštas, aiškindamas ūkio kolonijos pranašumus, pažymi, jog iš lietuviškų sodybų ir parapijos ilgainiui savaime išaugtų lietuviškas miestelis su sava pramone ir prekyba¹⁵.

Emigracijai besiplečiant, greta susirūpinimo emigracijos procesu ir emigrantų padėtimi, vis aktyviau buvo keliamas ir lietuvių kolonizacijos klausimas. Tuo domėjosi privatus asmenys – K. Pakštas, T. Narbutas, J. Janilionis, J. Šidlauskis ir kiti. Susidomėjimą kolonizacija rodė ir Lietuvos URM, kuri į įvairius pasaulio kraštus siuntė savo atstovus studijuoti sąlygų kolonijoms steigti. Kolonizacija domėjosi ir XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžioje susikūrusi DULR.

Pasiruošimo ir kolonizacijos įgyvendinimo planai

Autoriai, aprašę kolonijų kūrimo planus, nepaliko nuošalėje ir pasirengiamųjų darbų plano. Neretai buvo teikiami jų pačių teoriniai apmąstymai, dar dažniau – aprašoma kitų Europos šalių patirtis, t. y. kaip Vokietijoje, Japonijoje, Didžiojoje Britanijoje buvo vykdomi kolonijų kūrimo planai. Gavus didesnę valstybės paramą, palyginti sėkmingas kolonijas pavyko sukurti kaimyninėms Lenkijai, Latvijai ir Ukrainai¹⁶. Labiausiai lietuviams imponavo fašistinės Italijos vykdomos emigracijos pavyzdys. 1927 metais užsienio

reikalų ministras A. Voldemaras gavo Lietuvos atstovo Italijoje pranešimą apie Italijos vykdomą organizuotą emigraciją. Pranešime pabrėžiamas B. Musolini požiūris, kad emigracija nebus tokia žalinga, jei ji bus organizuota¹⁷. Kad A. Voldemarui parūpo Italijos požiūris į emigraciją ir jos organizavimo būdai šioje šalyje, neturėtų būti naujiena; šiam politikui labai imponavo fašistinė Italijos santvarka ir vykdoma politika ne tik emigracijos klausimu¹⁸. Neretai šalia Italijos pavyzdžio pabrėžiamas ir Vokietijos dėmesys savo tautiečiams emigracijoje.

Italijos ir Vokietijos emigracijos politikos laikymas pavyzdžiu gali sukelti mintis apie fašistinius autorių, rašiusių kolonizacijos tema, įsitikinimus. Tačiau tiek Italijoje, kurios diktatorius B. Musolini siūlė apskritai uždrausti emigraciją, tiek Vokietijoje, kurioje radikaliai įsivyravo idėjos apie arijams reikalingą gyvybinę erdvę, gyventojų, kartu ir emigrantų tautiškumo ugdymui ir išlaikymui buvo skiriama itin daug dėmesio. Nenuostabu, jog kaip tik šios dvi valstybės turėjo pavyzdinę emigracijos organizavimo struktūrą. Visgi kažin ar vertėtų K. Pakšto, T. Daukanto, S. Šalkauskio ir kitų autorių idėjas sieti su simpatija radikaliai nacionalizmui. Šalia šių dviejų šalių, greta lyginama ir kitų, demokratinių, valstybių emigracijos politika.

Autoriai nuolat pabrėžia, kad pirmiausia reikėjo Lietuvos vidaus politiką tvarkyti taip, kad norinčiųjų išvažiuoti būtų kuo mažiau. Nors čia pat sutinka, kad šalies ekonomikos augimas per lėtas, todėl emigracijos bangų kurį laiką išvengti nepavyks¹⁹.

Kolonijos turėjo būti kuriamos ne miestuose, kuriuose lietuviams grėsė nutautėjimas, tačiau žemės ūkio kolonijose²⁰. Tą pastebi dauguma autorių, tiek patys kurdami teorijas, tiek stebėdami lietuvių išeivių padėtį emigracijoje, tiek remdamiesi kitų šalių planine emigracija.

K. Pakštas po Antrojo pasaulinio karo tęsdamas kolonijų kūrimo planus nurodė tinkamų ir netinkamų kolonizacijai kraštų

ypatybes²¹. Nors šis šaltinis netelpa į chronologinius straipsnio rėmus, tačiau jį verta paminėti, nes pagrindiniai kraštų pasirinkimo principai nedaug kuo skyrėsi. Autorius pažymėjo, kad lietuviškai kolonizacijai netinka kraštai, kurie turi didelius miestus arba yra tankiai apgyvendinti. Tankiai apgyvendintas kraštas, Pakšto vertinimu, yra 25 žmonės viename kvadratiniam kilometre²². Netinka kraštai, kuriuose vyrauja baltoji arba geltonoji rasė. Neverta vykdyti kolonizacijos kraštuose, kurių mokyklose leidžiama mokytis tik viena kalba ir nėra galimybės turėti lietuvišką bažnyčią. Kolonizaciją verta vykdyti šalyse, kuriose dar yra laisvų įsikurti tinkamų žemių ir nėra didelių miestų, kur gyventojų tankumas palyginti nedidelis. Tinkami kraštai, kuriems būdinga daugiakultūrinės tradicijos ir nėra vienos smarkiai dominuojančios kalbos bei kultūros. Tinka kraštai, kurie lietuvių kolonijai leistų turėti kultūrinę autonomiją²³.

Pirmasis žingsnis kolonizacijos link turėjo būti teorijos rinkimas ir studijos, kuriose būtų tiriami tiek kolonizacijai tinkami kraštai, tiek emigracijos vykdymo būdai. Šiems darbams atlikti būtų reikėję steigti Emigracijos departamentą²⁴ arba kokią kitą valstybinę instituciją, kuri galėtų atlikti tyrimus ir skaičiavimus kolonizacijos galimybėms nustatyti.

Kolonizacijai tinkami kraštai turėjo būti lyginami geografiniu ir ekonominiu požiūriu, nekreipiant dėmesio į atstumą, skiriantį šalį nuo Lietuvos, pirmenybę teikiant kolonijoms, kuriose nutautėjimo tikimybė mažiausia²⁵. K. Pakštas, pritariant kitiems autoriams, nereitai pabrėždavo, kad nutautėjimo išvengtume esant patiems minimaliausiems santykiams su baltosios rasės žmonėmis, todėl reikalinga *pusiausvyra tarp rasinės izoliacijos ir ekonominės komunikacijos*²⁶. Kiek išskirtinis yra Kanados atvejis. Šioje šalyje baltieji sudaro ryškią daugumą gyventojų, tačiau vyraujant dviem kultūroms – prancūziškai ir angliškai, trečiajai kultūrai – lietuviškai – jau būtų daug lengviau išsaugoti savąją tapatybę²⁷.

Pasirenkant kolonizacijai tinkamą valstybę, reikėjo atsižvelgti ir į jos ekonomikos augimo perspektyvas ir esamą padėtį. Be galimybės kolonizuotis, dar reikalingi ir neblogi uždarbiai²⁸, kurie būtų bent jau ne prastesni nei Lietuvoje, kad netektų emigrantams gyventi prasčiau nei gimtinėje gyveno²⁹. Renkantis koloniją turėjo būti svarbu jos skirtinaga nei Lietuvos produktų pasiūla, nes šitaip buvo galima išlaikyti artimus prekybinius ryšius tarp kolonijos ir metropolijos³⁰.

Išsirinkus galimą koloniją, į ją reikėjo siųsti keletą atstovų, kurie atliktų galutinius ir svarbiausius tyrimus jau vietoje. Reikėjo išsiaiškinti žemės kainas, jos pardavimo sąlygas, per kiek laiko reikia už žemę išsimokėti, iš ko geriau (iš privačių asmenų ar iš valstybės) žemę pirkti. Svarbu buvo sužinoti, kokios sąlygos taikomos tautinėms mažumoms, kokia yra kitų kolonistų padėtis. Kokia valdžios politika, kiek ji liberali ir kiek ji tinkama kolonizacijai vykdyti. Gal taikomos, jei taip, tai kokios nuolaidos ir išskirtinės sąlygos naujakuriams. Svarbu buvo žinoti ir žemės ūkio produktų kainas, svarbiausius prekybos centrus, kad kolonijos ūkius būtų galima kurti netoliese. Reikėjo žinoti prekybos galimybes, rinką, prekių transportavimo kokybę ir galimybę, kiek platus kolonijos geležinkelio, plentų tinklas, kokios yra susisiektis su Europa ir konkrečiai Lietuva galimybės. Ar yra sąlygos uždirbti darbininkams ir amatininkams. Žodžiu, išsamiai išsiaiškinti ir apžvelgti realią krašto politinę, ekonominę, socialinę ir geografinę padėtį³¹.

Kolonistai į koloniją turėjo būti atrenkami tik pagal tam tikrus kriterijus. Prireikus, siekiančius emigruoti asmenis reikėjo mokytis, idant jie galėtų tinkamai tvarkytis naujoje šalyje. Į koloniją, kartu su pirmąja išeivių banga reikėjo siųsti po kelis įvairių profesijų atstovus: gydytoją, inžinierių, architektą, agronomą, mokytoją, kunigą, pagal kolonistų skaičių derėjo parinkti reikiamą skaičių amatininkų, prekybininkų ir įvairių kitų sričių specialistų.

tų³². Tačiau dauguma emigrantų, važiuojančių į kolonijų ūkius, pirmiausia turėjo būti geri ir darbštūs žemdirbiai³³.

Viena skaudžiausių kolonizacijos problemų buvo lėšų stygius. Skipitis savo pranešime apie Pietų Amerikos lietuvių gyvenimą pažymi, jog tai viena didžiausių kolonijos steigimo problemų³⁴. Realiai DULR ją sprendė skelbdama rinkliavas, organizuodama loterijas ir gaudama lėšų iš valstybės³⁵. Tačiau jų pakako jau isikūrusiems emigrantams remti, bet ne naujai kolonizacijai vykdyti – jai reikėjo kur kas daugiau lėšų. K. Pakšto manymu, paremti kolonizaciją turėjo svarbiausios ir didžiausios finansinės Lietuvos įstaigos, tokios kaip tuometinis Lietuvos Bankas, Žemės Bankas ar Finansų Ministerija³⁶. Būtent šios įstaigos turėjo investuoti į lietuvių kolonizaciją, nes be jų paramos kolonijų kūrimo planai, anot autoriaus, *neperžengs teorijų slenkščio*³⁷.

R. Karuža, kalbėdamas apie emigruojančiųjų į Kanadą finansinių problemų sprendimus, pabrėžė valstybės paramą. Kelionės į Kanadą kaina ir ribojimo galimybę važiuoti į šią šalį. Karuža siūlė Lietuvos vyriausybei pirmiausia pasirašyti su Kanada sutartį ir joje aptarti, kaip sumažinti kelionės išlaidas. Anot autoriaus, būtina reikėjo sumažinti transporto išlaidas ir susitarti dėl kreditų kelionės išlaidoms išdavimo ir vėlesnio susigrąžinimo sąlygų. Karuža teigia, kad Kanada jau buvo pasirašiusi panašias sutartis su kitomis šalimis. Kaip pavyzdys pateikta Anglija, kuriai pasirašius šią sutartį bilieto kaina atpigo nuo 65 iki 15 dolerių³⁸. Tačiau gali kilti abejonių, nes pats autorius nepateikė kitų, panašų statusą kaip ir Lietuva, tarptautinėje arenoje turinčių valstybių pavyzdžių. Atsižvelgiant į glaudžius Anglijos ir Kanados ryšius, galimybė gauti panašių nuolaidų buvo tik teorinė. Rašydamas apie finansinių reikalų sprendimą Karuža siūlė teikti konsultacinę globą emigrantams ir dar prieš išvykstant garantuoti jiems darbo vietą. Taigi turintis garantuotą,

neblogai apmokamą darbą emigrantas galėtų grąžinti kelionės paskolą. Kanados valdžia, anot autoriaus, pati galėjo finansuoti emigranto kelionę į šalį, o vėliau, per vienerius metus, tuos pinigus galėtų susigražinti, nes Kanadoje darbdavius vienija organizacijos, kurios panorėjusios gali priversti savo darbdavius išskaičiuoti iš darbininko algos reikiamą sumą³⁹. R. Karuža neatsitiktinai savo pranešime šalia planinės emigracijos (bet ne ūkinės kolonizacijos) siūlė Kanadoje steigti Lietuvos konsulatą⁴⁰, kuris rūpintųsi ir emigrantų reikalais. Konsulato steigimas – dar vienas svarbus žingsnis kuriant lietuvių koloniją. Steigti konsulatą būtina toje šalyje, kurioje kuriama lietuvių kolonija.

Kaip būtų perkama žemė kolonijai steigti, plačiau bus aprašoma kiekvienos valstybės atveju, nes žemės įsigijimo sąlygos kiekvienoje valstybėje buvo vis kitokios. Tačiau bendri dėsningumai kartojosi. Žemė turėtų būti perkama tose krašto vietose, kuriose klimatas yra tinkamas lietuviui gyventi. Tai ypač akcentuojama kalbant apie šiltuosius kraštus. Žemė turėjo būti tinkama žemdirbystei arba bent jau gyvulininkystei, ne per toliausiai nuo prekybos centrų ir didesnių miestų, kad užaugintus produktus būtų galima brangiau ir greičiau parduoti.

Visus kolonizacijos darbus reikia atlikti kruopščiai, bet verta paskubėti, nes geriausiuose žemės plotuose jau apsigyvena kitų šalių naujakuriai⁴¹. Skubėti, anot K. Pakšto, reikėjo ir dėl dar vienos priežasties. Privalu buvo paruošti koloniją prieš kylant emigracijos bangai, kokia, autoriaus pastebėjimu, buvo 1927 metais⁴² (straipsnis rašytas 1935 m.).

Apie lietuvių kolonijų kūrimo planus rašę autoriai siūlo gana panašias idėjas kolonizacijai įgyvendinti, daugelis jų remiasi kitų šalių, daugiausia Italijos, patirtimi. Pirmiausia atliekant tyrimus reikėjo išsirinkti tinkamą kolonizacijai kraštą. Klimatas, ekonominė ir politinė situacija – tai svarbiausi kriterijai renkantis šalį kolonizacijai. Būsimieji kolo-

nistai turėjo būti mokomi gyvenimo kitame krašte. Kolonizacija negalėjo prasidėti nesuradus lėšų, už kurias būtų perkama žemė ir steigiami ūkiai.

Planuotos lietuvių kolonizacijos kryptys

Lietuvių kolonizacijos planų teoretikai nepamiršo apsvarstyti įvairių galimų kolonijų steigimo kryptų. Išsamiausiai buvo išnagrinėtos įsikūrimo galimybės Šiaurės, Pietų Amerikoje ir Afrikoje, tik nesvarstyta galimybė steigti koloniją Australijoje, veikiausiai dėl didelio atstumo tarp Australijos ir Lietuvos, ir Azijoje. Pastarosios variantas atmestas dėl menkų galimybių rasti tuščios, kolonizacijai tinkamos erdvės.

Lietuvių kolonizacijos planai Šiaurės Amerikoje

Šiaurės Amerikos žemyne, kaip dabar, taip ir aptariamuoju laikotarpiu, buvo labai didelės valstybės – JAV ir Kanada. Pirmoji iki XX a. trečiojo dešimtmečio vidurio sutraukė didžiąją dalį visų Lietuvos emigrantų, kol JAV vyriausybė pradėjo riboti atvykstančių naujakurių skaičių. Nepaisant draudimo, dėl savo ekonominių galimybių ir teritorijos dydžio JAV liko išeivių svajonių šalimi, kurioje buvo tikimasi surasti savąją, dažniausiai ekonominę, laimę. Kalbant apie planuotą kolonizaciją, JAV, nors ir turėdama didžiausią skaičių lietuvių emigrantų⁴³, tarytum iškrinta iš tyrimo ribų – planų kurti kolonijas šioje šalyje nebuvo. Apie galimybę kolonizuotis JAV nustota kalbėti ir dėl emigracijos ribojimo, ir dėl tankaus tinkamų kolonizacijai žemių apgyvendinimo. Jei 1924 metais K. Pakštas dar mini JAV esant „laisvų žemių“⁴⁴, tai vėliau ši šalis dingsta iš kolonizacijos planų ir jau 1935 metų pranešime neminima⁴⁵, nepavyko rasti kitų autorių rašytų konkrečių planinės emigracijos idėjų, susietų su JAV. Visgi reikėtų

išskirti teorinius samprotavimus apie galimą įsikūrimą labiausiai į šiaurę nutolusioje šalies valstijoje – Aliaskoje.

Tyrinėjant lietuvių tautos išeivių galimybę kolonizuotis Kanadoje ir Aliaskoje, pirmiausia reikia remtis 1926 metų Romo Karužos pareiškimu, skirtu Lietuvos Užsienio Reikalų Ministerijai⁴⁶. Dokumente R. Karuža siūlė savo paslaugas organizuojant lietuvių emigraciją ir kaip alternatyvą JAV ragino keliauti į Kanadą kaip į labiausiai kolonizacijai tinkamą šalį⁴⁷, tačiau apie šiauriau esančią Aliaską R. Karuža nerašė. Apie abi šalis tyrinėdamas šiuo aspektu rašė ir prof. K. Pakštas. 1935 metais vykusiam Pasaulio lietuvių kongrese K. Pakštas skaitė paskaitą kolonizacijos galimybių tema⁴⁸. Teorijos apie įsikūrimą šiauriniuose kraštuose buvo mažiau populiarios nei idėjos organizuoti planinę emigraciją pietiniuose kraštuose. Tikėtina, jog taip yra dėl to, kad šaltesnio klimato tinkamų kolonizacijai laisvų žemių tuo metu buvo gerokai mažiau nei šiltesniuose kraštuose. Daugiausia tokių teritorijų dar buvo likę Vakarų Kanadoje ir Aliaskoje⁴⁹.

Lietuviško klimato kraštai Kanadoje aptariamuoju laikotarpiu buvo apgyvendinti jau pakankamai tankiai ir turėjo milijoninio dydžio miestus, todėl planinei kolonizacijai tinkamos žemės yra gerokai į šiaurės vakarus. Nors šios teritorijos savo gamtinėmis sąlygomis yra panašios į Sibirą, K. Pakštas siūlo dėl to nesijaudinti ir pastebėti, jog ilgainiui civilizacijos centrai skverbiasi į šiaurę. Šiauriausio miesto Sankt Peterburgo (tuometinio Leningrado) vidutinė metinė temperatūra yra apie 4 laipsnius šilumos, Kvebeke ir Monrealyje ji keliais laipsniais aukštesnė: 6–7 laipsniai šilumos⁵⁰.

R. Karuža XX a. trečiojo dešimtmečio Kanadą lygina su XIX a. pab.–XX a. pradžios JAV, kuri tuo metu buvo pasirengusi priimti itin didelį emigrantų skaičių. Kanada aptariamuoju laiku pradėjo aktyviai eksploatuoti savo gamtinius išteklius, todėl, pasak R. Karužos, emigrantai turi didžiausias galimybes

įsitvirtinti ekonomiškai. Tokia galimybė yra tiek žemės ūkio, tiek ir pramonės sferoje. Kanados fermeriai savo darbininkams siūlo „fenomenaliai aukštus“ uždarbius. Vidutinis žemės ūkio darbininko atlyginimas yra 30–40 dolerių per mėnesį neįskaičiuojant pragyvenimo lėšų ir metams užtikrinto darbo. Tokių darbo vietų Kanadoje yra šimtai tūkstančių, nes žemdirbystė šioje šalyje yra svarbiausia verslo šaka⁵¹. Stambioji šalies pramonė – kasyklos, miškų ūkis – siūlo darbą ne mažesniame emigrantų skaičiui. Šiuo laikotarpiu Kanados pramonė sparčiai plėtojosi, todėl reikėjo vis daugiau darbuotojų. R. Karužos duomenimis, 1921 metais Kanadoje gyveno daugiau kaip 9 milijonai gyventojų. To aiškiai nepakako Kanados pramonei ir žemės ūkiui, o natūralus vietinių gyventojų prieaugis buvo per mažas, kad patenkintų pramonės plėtros poreikius. Krašte trūko darbininkų, o šį stygių galėjo kompensuoti tik didelis skaičius emigrantų⁵².

Prof. K. Pakštas savo pranešime remiasi šiaurės šalių tyrinėtojo V. Stefanssono duomenimis ir idėjomis. Kaip galimą veiklą gyvulininkystės sferoje K. Pakštas išskiria šiaurės elnių auginimą. Kaip dar vieną Kanados gamtos išteklių siūlomą pragyvenimo šaltinį geografai siūlė žuvininkystę. Privalumu jis laikė tai, jog Kanadoje galima sėkmingai užsiimti žemės ūkiu ir auginti tas pačias kultūras kaip ir Lietuvoje. Dar didesnę perspektyvą žadėjo šiuose kraštuose esantys gausūs gamtos ištekliai, ypač auksas ir varis⁵³. R. Karuža Kanadą vadina tinkamiausia šalimi organizuotai emigracijai⁵⁴.

Kalbėdami apie lietuvių emigrantų nutautėjimą svetur, įvairūs autoriai, ypač K. Pakštas, rekomenduoja kolonizaciją vykdyti tik tuose kraštuose, kur baltųjų gyventojų dalis yra maža. Šitaip siekiama apsaugoti išeivius nuo svetimos kultūros įtakos. Kanados atvejis, priešingai nei JAV, K. Pakštas vertina kitaip. Tautinei kolonizacijai ši šalis palanki, nes ji sudaryta ne iš vienos tautos, o iš dviejų – anglų ir prancūzų. Prancūzų kova už savo gimtą-

ją kalbą ir siekis išlaikyti katalikybę, K. Pakšto nuomone, gali užkrėsti lietuvių neatsižadėti savo kalbos⁵⁵.

Kolonijos Kanadoje modelis patrauklus gali būti ir dėl Kvebeko pavyzdžio kaip labai nusisėkusios kolonijos. Šios Kanados rytuose esančios ir prancūzų apgyvendintos žemės labai priimtinos autoriams, rašiusiems kolonijų kūrimo klausimu. Kvebekas neretai vaizduojamas kaip nepasiekiamas, bet labai trokštamą pavyzdys.

Romo Karužos pareiškimas, raginantis kurti kolonijas arba bent jau emigruoti į Kanadą, rašytas 1926 m. Tačiau jo pasiūlymu susidomėta nebuvo. Išeivių į Kanadą padaugėjo nežymiai, į siūlymą steigti Lietuvos konsulatą Kanadoje neatsižvelgta, taip pat nesiimta steigti kolonijos. Lietuvių išeiviai ir toliau daugiausiai rinkosi kitus kraštus. 1934 m. gruodį Lietuvos generalinis konsulas JAV P. Žadeikis savo pranešime Užsienio Reikalų Ministerijai teigia nežinąs tikslaus lietuvių skaičiaus Kanadoje. Tačiau išeivių yra vos kelios parapijos, daugiausia neturtingi bedarbiai, siekiantys emigruoti į JAV. Tarp jų beveik nėra inteligentų, daugiausia darbininkai⁵⁶.

Paties R. Karužos manymu, Kanada tarp lietuvių nepopuliari dėl brangios kelionės, kuri, jo duomenimis, nuo Kauno iki Vinipego kainuoja nuo 1600 iki 2000 litų vienam asmeniui. Tokia suma yra didelė net ir pasiturinčiam lietuviui, kuris taupumo sumetimais vyksta į Braziliją ar Argentina, kur kelionė kainavo 600–700 litų pigiau⁵⁷.

Taigi Kanada, būdama šalia JAV, kuri labiausiai viliojo⁵⁸ ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių emigrantus, dažniausiai emigrantų siekiuose tebuvo tik laikinas sustojimas kelionėn į JAV. Dar viena Kanados nepopuliarumo priežastis buvo nuolatinis šios šalies gretinimas su kaimynine JAV. Lyginant šias dvi Šiaurės Amerikos valstybes, beveik visais atžvilgiais JAV buvo pranašesnė. Todėl Kanada nublanko prieš kaimynę, nors ji ir buvo tinkamesnė kolonizacijai nei Pietų Amerikos šalys.

Lietuvių kolonizacijos planai Afrikoje

Daugiausia dėmesio iš Afrikos žemyno šalių sulaukė tuometinė Portugalijos kolonija Angola. Ją, specialiai domėdamasis kolonizacijos galimybėmis, tyrinėjo K. Pakštas, vėliau išleidęs knygą⁵⁹. Tai pakankamai išsamus darbas, parašytas po 1930 metais vykusios autorius kelionės Afrikos kraštuose. Knygoje K. Pakštas apibendrina gamtines krašto sąlygas ir galimybę jose prisitaikyti šiaurės Europos gyventojui – lietuviui. Dėstomos autoriaus mintys apie galimybę rinktis kolonizacijai tinkamiausias teritorijas. Atliekami skaičiavimai ir galimos kelionės, žemės pirkimo ir įsikūrimo išlaidos. Aprašomi žemdirbystės, gyvulininkystės ypatumai, gamtiniai Angolos ištekliai, susisiektimo kokybė ir ekonominė šalies perspektyva. Knygoje aprašomas vietinių juodaodžių gyventojų būdas, darbininkų gyvenimo sąlygos ir teisės, dabartinė kolonizacija ir naujakurių padėtis.

Iš visų tropiškųjų Afrikos kraštų Angola laikoma tinkamiausia europiečių kolonizacijai⁶⁰. Tokios klimatinės sąlygos susiklostė dėl gerokai iškilusio virš jūros lygio paviršiaus ir šaltosios Bengelos srovės. Tačiau didesnį Angolos dalis netiko sėsliam europiečio gyvenimui. Tinkamos, anot K. Pakšto, teritorijos yra puikiai pasiekiamos geležinkeliu⁶¹. Šios teritorijos – siauras pietinio pamario ruožas ir Angolos plokščiakalniai – labiausiai europiečių vertinami tiek dėl minėto baltiesiems tinkamo klimato, tiek dėl tinkamiausio dirvožemio⁶². Oro sąlygos leidžia Angoloje, kurioje nėra žiemos, du kartus sėti ir pjauti, o gyvulius lauke ganyti ištisus metus. Tačiau ne visoje krašto dalyje tai pasiekama, nes sausros periodu, kuris trunka beveik pusę metų, laukus reikia drėkinti. Šita problema, anot autoriaus, išsprendžiama nesunkiai, nes Angoloje patogų vykdyti irigacinius darbus, kuriuos sėkmingai atlikus, galima užsiimti žemdirbyste ištisus metus⁶³.

K. Pakšto nuomone, gamtiniai Angolos ištekliai dar mažai ištirti ir eksploatuoti bus pradėti ateityje. Todėl kurį laiką svarbiausia krašto eksportuojama prekė bus žemės ūkio produkcija. Geografas savo knygoje aptarė galimas žemės ūkio produkcijos rinkas, produkcijos gabenimo sąlygas ir kryptis. Nemažai dėmesio buvo skirta žemės įsigijimo klausimams. Buvo palygintos skirtingos paskirties žemės kainos ir jos įsigijimo sąlygos. Paskaičiuota, kiek lėšų reikia turėti norint pradėti ūkininkauti⁶⁴.

K. Pakštas pripažino, jog Angola labiau tiko ūkininkams įsikurti, o ne darbininkams, kurie sudarė didžiausią emigrantų iš Lietuvos skaičių. Tačiau, jei visgi lietuviai bandytų Angoloje įgyvendinti planinę kolonizaciją, tai būtų pirmasis bandymas išplėsti savo diasporą Afrikos žemyne. Pirmąją koloniją turėtų sudaryti apie 1000 šeimų, geriausiai tam tiktų dalis Brazilijos lietuvių, jau pramokusių portugalų kalbos⁶⁵. Pirmiesiems naujakuriams įsitvirtinus, tolesnė kolonizacija galėtų vykti be valstybės paramos.

K. Pakštas nevadino Angolos geriausia vieta lietuvių kolonizacijai vykdyti. Vis dėlto, jo teigimu, ši šalis puikiai tiko tokiam užmojui siekiant išplėsti metropolijos ir kolonijos bendradarbiavimą, tiek plėtojant ekonomines naujakurių galimybes, tiek siekiant apsaugoti išeivius nuo nutautėjimo. Šioje knygoje K. Pakštas neminėjo kelionės iš Lietuvos į Angolą kainų ir nespėdė lietuvių kolonistų pradinio kapitalo klausimų, tačiau dar iki pasirodant šiai knygai jis parašė keletą straipsnių tomis temomis.

Pietų Afrikos Respublika (PAR), tuometinė Pietų Afrikos Sąjunga, taip pat buvo lietuvių kolonizacija besirūpinančių intelektualų domėjimosi objektas. Apie šią šalį savo ataskaitose URM rašė Lietuvos konsulas PAR K. Račkauskas. Daug žinių apie PAR surinko kunigas J. Janilionis. Spaudoje apie galimybes vykdyti kolonizaciją šioje šalyje praktiškai nėra šyta.

1930 metų gegužės mėnesį K. Račkauskas siuntė pranešimą Lietuvos URM apie švietimo padėtį PAR⁶⁶. Pranešime konsulas daugiausia dėmesio skyrė europiečių mokykloms, kurios veikė toje šalyje. Jo teigimu, didelė dalis PAR valdžios remiamų mokyklų buvo nekonfesinio pobūdžio. Europiečiams naujakuriams ir apskritai baltiesiems skiriama daugiau dėmesio nei vietiniams juodaodžiams. Pastarųjų švietimu daugiausia rūpinasi misijinės mokyklos.

1931 metų pabaigoje K. Račkauskas Lietuvos URM siuntė dar vieną pranešimą, informuodamas apie galimybę kolonizuotis PAR⁶⁷. Konsulas pranešime išvardija įstatymų aktus, reglamentuojančius naujakurių teises įsigyjant, nuomojant ir tvarkant žemę.

Apibendrinamas savo informaciją, Račkauskas pažymėjo, kad valstybės pardavinėjamos žemės nelabai tinka žemdirbystei, o tinkamų yra daugiausia šalies pietuose – toli nuo prekybos centrų⁶⁸. Norėjusiems įsigyti žemių PAR, konsulas patarė pirkti jas iš privačių asmenų geresnėse klimatinėse sąlygose ir kur geresnis susisiekimas su prekybos centrais⁶⁹. K. Pakštas, užsimindamas apie PAR, rašė, kad joje dar galėtų apsigyventi apie 2 milijonus išeivių iš Europos⁷⁰. Todėl galime manyti, kad šioje šalyje kolonizacijai tinkamų rajonų dar buvo. Račkauskas pranešime patarė pirkti žemę ne pavieniams naujakuriams, o susibūrus po kelis.

1930 metų pabaigoje PAR lankėsi ir K. Pakštas, tačiau vėlesniuose savo rašiniuose apie šalį, kuriose gali kolonizuotis lietuviai, šio krašto praktiškai nemini. PAR geografas lankėsi užtekstinai ilgai⁷¹, kad susidarytų vaizdą apie galimybes vykdyti kolonizaciją. Viešėdamas jis netgi skaitė keletą paskaitų apie Baltijos šalį ir bendravo su svarbiais Keiptauno žmonėmis⁷². Visgi, grįžęs iš kelionės po Pietų Afriką, K. Pakštas parašė straipsnį apie kolonizacijos galimybes Angoloje latvių geografijos metraštyje, o po metų apie tai išleido knygą Kaune⁷³. Kodėl jis neskyrė dėmesio valstybei, kuria domėjosi Lietuvos URM? Šis kraštas netinkamas galėjo

pasirodyti dėl pakankamai didelio ir nuolatos didėjančio⁷⁴ europiečių emigrantų skaičiaus, kas galėjo lemti į PAR atvykusių lietuvių kolonistų nutautėjimą. 1930 metais PAR pradėjo labiau riboti emigraciją į šalį⁷⁵, tai smarkiai apsunkino galimybę steigti koloniją šiame krašte. Nors ekonomiškai stiprus kraštas⁷⁶ su gausiais gamtiniais ištekliais ir galėjo pasirodyti patogus vykdyti kolonizaciją, tačiau nutautėjimo galimybė PAR būtų buvusi didelė. Žinant, kad K. Pakštas didelę reikšmę skyrė tautiškumui išlaikyti, šis kraštas jam galėjo pasirodyti nepriimtinas būtent dėl šios priežasties.

Be Angolos ir PAR, kolonizacijos šalininkų planuose buvo ir kitos Afrikos valstybės, iš kurių tyrinėtojo dėmesio sulaukė Tanganika⁷⁷ (dabartinė Tanzanija). K. Pakšto paskaičiavimu, apskritai Afrikoje galima buvo apgyvendinti apie 30 milijonų europiečių⁷⁸. Tačiau, be jau aptartų Angolos ir PAR, likusioms šalims dar reikėjo skirti daug papildomų tyrimų, nes turimų duomenų buvo per mažą organizuojant kolonizaciją. Informacijos stygius apie mažiau aprašytas Afrikos šalis atspindi ir šaltiniuose, tuo tarpu mažiau tirtiems Pietų Amerikos kraštams dėmesio skirta gerokai daugiau. Afrikos šalyse, K. Pakšto nuomone, tykojo mažesnis nutautėjimo pavojus, nei, pavyzdžiui, Pietų Amerikos kraštuose. Taip buvo dėl palyginti nedidelio baltųjų gyventojų skaičiaus Afrikos šalyse⁷⁹. Taip pat daugumos Afrikos valstybių politika buvo ganėtinai palanki naujakurių tautiškumui išlaikyti⁸⁰.

Lietuvių kolonizacijos planai Pietų Amerikoje

Vykstant diskusijai dėl galimų kolonizacijos krypčių, daug dėmesio skirta Brazilijai. Gamtinės šio krašto sąlygos atitiko kolonizacijos ideologų keliamus reikalavimus. Išskyrus valstybės šiaurėje esančias Amazonės lygumas, kurios dėl karščio netiko europiečiams apsigyventi, visa likusi Brazilijos dalis kolonizacijai tiko⁸¹.

K. Pakšto duomenimis, Brazilija pagal išeivių iš Lietuvos skaičių nusileido tik JAV, Sovietų Sąjungai ir Vokietijai. Lietuvių emigrantai plūsti į ją pradėjo po JAV įvestų kvotų, ribojančių emigraciją⁸². Kelionė į Braziliją buvo pigesnė nei į Kanadą⁸³. Dauguma emigrantų, nieko nežinodami apie Braziliją, ją rinkosi apgauti laivininkystės bendrovių, žadėjusių „aukso kalnus“ naujame krašte⁸⁴.

Skipičio skaičiavimais, Brazilijoje gyvena 24 tūkst. lietuvių⁸⁵. Kitais duomenimis, jų yra apie 35 tūkst⁸⁶. Daugumą Brazilijoje gyvenančių išeivių iš Lietuvos sudaro ūkininkai ir miestų darbininkai. Miestuose darbininkai, Skipičio skaičiavimu, uždirbo mažiau nei Lietuvoje⁸⁷.

Lietuvių amatininkams Brazilijoje sekasi geriau, tačiau jų ten buvo mažai. Geriausiai Brazilijoje gyvena, Skipičio teigimu, mokslus pradėję, bet dažniausiai jų nebaigę emigrantai iš Lietuvos⁸⁸.

Skipičio vertinimu, Brazilija – atsilikusi nuo pažangių Europos valstybių šalis, turinti aiškių korupcijos problemų⁸⁹. Maigonis išskyrė šalyje esančias gausias akmens ir įvairių metalų iškaskenas, o kaip svarbiausias šalies pramonės šakas paminėjo geležies, audinių, popieriaus, alaus, baldų, cigarų, cukraus ir chemijos pramonę⁹⁰.

Skipitis nepalankiai vertina Brazilijos vyriausybės vykdomą politiką emigrantų atžvilgiu. Nors šalis neriboja imigracijos, tačiau varžo kitataučių naujakurių teises išlaikyti savo tautinį savitumą. Visi gimusieji Brazilijoje laikomi brazilais, valstybės švietimo sistema siekia kuo greičiau juos asimiliuoti. Brazilijos kitataučių švietimo įstaigos negali gauti jokios pašalpos iš užsienio⁹¹.

Brazilijos kitataučiams sąlygos susirasti darbo buvo gerokai sunkesnės nei vietiniams gyventojams. Pagal šalies įstatymus įmonėje ar fabrike negali dirbti daugiau nei trečdalis kitataučių, todėl prireikus darbdaviai pirmiausia atleisdavo būtent juos⁹².

Brazilijos vyriausybė neleido steigti kitataučių kolonijų. Valdžia siekė, kad naujakurių

sodybos būtų kuo įvairiau išmėtytos ir imigrantai būtų integruoti į vietinių gyventojų gyvenamas teritorijas. Šitaip siekta kuo greičiau asimiliuoti imigrantus ir priversti juos vartoti brazilų kalbą⁹³.

1929 metais išleistoje Maigonio knygoje Brazilijos valdžios suteiktos sąlygos imigrantams kurtis pateikiamos kaip labai palankios. Valdžia pristato ateivį į jo koloniją, tris mėnesius sumoka už visos šeimos maitinimą, duoda reikiamų įrankių, nemokamų statybos medžiagų⁹⁴. Tuo tarpu 1939 metų Brazilijos situaciją Skipitis apibūdina kaip labai nepalankią kolonizacijai. Kitataučių kolonijų steigimo ribojimas, bendra vyriausybės vykdoma nutautinimo politika, nedarbas, alkoholizmas ir kultūrinis nuosmukis – visa tai išvardijęs Skipitis pateikia savo įvertinimą: Brazilija netinkama kolonijoms steigti. Tarsi apsidrausdamas autorius prideda, kad dauguma valstybės dekretų tėra tik deklaracijos⁹⁵. Taip pat savo pranešime Skipitis stebisi kunigo Janilionio pateiktu teigiamu Brazilijos įvertinimu ir pastarojo siūlymu steigti šioje šalyje koloniją⁹⁶.

Brazilija, kuriant kolonijų kūrimo planus, buvo vertinama labai prieštaringai. Kolonizacijos Brazilijoje idėjai pritarė kunigas J. Janilionis, veikėjai T. Daukantas, K. Pakštas. Jiems prieštarauti buvo linkęs priešingą įvertinimą pateikęs R. Skipitis. Tiesa, R. Skipitis neneigė, jog kolonizacija Brazilijoje yra neįmanoma, bet rekomendavo pasiieškoti geresnių kraštų. Tikėtina, kad pateiktas skirtingas – R. Skipičio vienoks, o St. Maigonio ir J. Janilionio kitoks – krašto vaizdas gali būti per 10 metų pasikeitusios Brazilijos politikos emigracijos atžvilgiu pasekmė.

Dar viena Pietų Amerikos šalis, sulaukusi pakankamai daug planinės emigracijos teoretikų dėmesio, buvo Argentina, kuri tuo metu buvo antroji pagal lietuvių išeivių skaičių šalis Pietų Amerikoje.

Argentinoje gyvenęs L. Ryselis buvo vienas aktyviausių kolonizacijos šioje šalyje šalinin-

kų. Jo manymu, tereikėjo ištirti žemės ūkio sąlygas ir sudarius kolonizacijos planą, gavus lėšų, galima buvo pradėti įgyvendinti kolonizaciją. Kartu su naujakuriais reikėjo siųsti reikalingus specialistus, pavyzdžiui, gydytoją, ekonomistą, agronomą⁹⁷. Kalbėdami apie ūkių kolonijų steigimą, kurias steigti ragino L. Ryselis, T. Narbutas ir palankiai vertino R. Skipitis, daugiau dėmesio kreipta į to meto Argentinos žemės ūkį ir jo perspektyvas. Taip pat kalbėta apie geras sąlygas darbininkams, kurių atlyginimai Argentinoje buvo vieni didžiausių kontinente⁹⁸.

Argentina pateikiama kaip žemės ūkio šalis. 95 proc. jos išvežamų produktų sudaro gyvulininkystės ir žemės ūkio produkcija⁹⁹. Argentinos ganyklos apibūdinamos kaip pačios geriausios visame pasaulyje¹⁰⁰. Kiek santūriau tai aprašo R. Skipitis, taip pat teigęs, jog dauguma žemės plotų buvo naudojama ganykloms. Gyvuliai be didelės priežiūros auga ganyklų teritorijose, kurios tėra aptvertos¹⁰¹.

Vertindamas žemės išsigijimo galimybes ir jos kokybę, Skipitis pastebėjo, jog pigiai jos išsigyti nepavyks¹⁰². Argentinos žemės savininkai praktiškai žemės neparduoda, o valdžios siūlomos kolonizacijai teritorijos būdavo toli nuo gyvenamųjų vietų, atskirtos prasto susisiekimo¹⁰³. Argentinos valdžia nesuteikia paramos ir neduoda kreditų žemės ūkio reikmėms¹⁰⁴.

Svarbiausias susisiekimo Argentinoje būdas buvo jūrų ir upių keliai. Geležinkelio tinklas buvo palyginti menkai išplėstas, nors jis plėtėsi¹⁰⁵. Geležinkelių tinklas, taip pat ir kita pramonė daugiausia priklausė kitataučiams (anglams, prancūzams)¹⁰⁶.

Skipitis teigė, jog Argentinos švietimo padėtis prastesnė nei Brazilijos. Mokyklose nors ir vykdoma nutautinimo politika, tačiau ji nėra labai drastiška. Mokiniais teikiama įvairi socialinė pagalba, pavyzdžiui, mokiniai nuvežami į mokyklą ir parvežami namo¹⁰⁷.

Argentina, anot Skipičio, turėjo daug tinkamos žemės lietuvių kolonijai steigti. Tačiau

kolonizuojantis šioje šalyje reikėjo apskaičiuoti ekonominę jos perspektyvą, nes Argentinoje įsivyravę žemvaldžių sindikatai nu konkuruoja smulkiuosius ūkininkus¹⁰⁸.

Teodoras Narbutas rašė apie kitų šalių sukurtas kolonijas Argentinoje. Jis analizavo anglų, japonų ir žydų įsikūrimo šalyje atvejus, pateikdamas juos kaip teigiamus pavyzdžius Lietuvai¹⁰⁹.

T. Narbuto straipsnis pasirodė 1938 metais. Jį verta lyginti su R. Skipičio pranešimu ir jo pateiktu Argentinos vaizdu. Šių pranešimų pasirodymą skiria vieneri metai, tačiau interpretacijos labai skirtingos. Narbutas aprašo vykstančią kolonizaciją, o Skipitis nagrinėja beveik neišsprendžiamą žemės išsigijimo klausimą. Toks skirtumas galėjo atsirasti dėl to, jog Narbutas aprašo Argentinoje jau įsikūrusias kolonijas, o Skipitis – esamą situaciją. Per tuos kelerius metus Argentinos vyriausybės politika emigrantų atžvilgiu ir apskritai situacija iš tiesų galėjo keistis ir tapti nepalanki kolonijoms kurti. Geriausios žemės jau apgyvendintos, o šalies vyriausybė pradėjo riboti imigrantų skaičių. Ir Brazilijos, ir Argentinos valdžiai steigti kitataučių kolonijas buvo nepalanku, nes ateityje galėjo kilti įvairių rūpesčių, susijusių su tautinėmis mažumomis.

Be Brazilijos ir Argentinos, daugiausia dėmesio kuriant kolonijų planus buvo skirta Urugvajui. Tokia situacija susidarė dėl šiose šalyse jau gyvenančių emigrantų iš Lietuvos. Kitos Pietų Amerikos šalys – Peru, Čilė, Paragvajus – dėmesio beveik nesulaukė.

R. Skipičio vertinimu, Urugvajus – pati kultūringiausia šalis visoje Pietų Amerikoje. Lyginant su kitais žemyno kraštais, jos valdžia toleruoja kitokius politinius įsitikinimus. Šalies administravimas, DULR pirmininko manymu, pažangesnis nei Brazilijoje¹¹⁰.

Aprašydamas švietimo sistemą Skipitis ją įvertina teigiamai, nors šalyje visuotinio privalomo mokslo tuomet nebuvo. Mokyklose nėra tokios griežtos nutautinimo politikos, valstybė tik prižiūri, kad vietinės kalbos būtų mokoma pagal nustatytą programą¹¹¹.

Urugvajus, Skipičio nuomone, vienintelė lietuvių kolonijoms tikusi Pietų Amerikos valstybė. Visos šio žemyno valstybės turėjo didelius naudingos žemės plotus, todėl svarbiausi vertinimo kriterijai buvo ekonominės ir politinės sąlygos, nulėmusios Urugvajaus pirmumą vertinant Skipičiui¹¹².

1928 metų pradžioje K. Račkauskas, dirbdamas Lietuvos konsulate Londone, kalbėjosi su Peru konsulu Londone dr. Del Solar. Pastarasis kalbėjo apie Peru siekį pritraukti iš Europos gerų emigrantų ir apie galimybę suteikti lietuvių emigrantams žemės plotą kolonijai kurti¹¹³.

Del Solar raštu informavo Račkauską apie tuometinę Peru ekonominę politinę situaciją ir jos tikslus. Peru, pasak Del Solar, „anksčiau ar vėliau taps pasaulio kolonizacijos centru“, o šalies vyriausybė naujakuriams teikia daug lengvatų. Bendravimas su Del Solar galėjo tęstis, juolab kad Lietuvos URM prašė surinkti daugiau informacijos iš Del Solar¹¹⁴. Kodėl šis bendradarbiavimas neperaugo į realius darbus, atsakymui gauti trūksta šaltinių medžiagos.

Ne tokiomis gražiomis spalvomis Peru pavaizduota St. Maigonio knygoje. Joje rašoma, kad Peru kenčia karo su Čile padarinius ir išgyvena ekonomikos nuosmukį. Šalyje trūksta gerų uostų, todėl susisiekimas jūra nėra lengvas. Krašto klimatas kalnų rajone nelabai skiriasi nuo Pietų Europos klimato¹¹⁵.

Kolonijos ir metropolijos santykis

Planinė tautos kolonizacija neretai lyginama su perspektyvia investicija, iš kurios ateityje tikimasi konkrečios naudos. Aprašydami galimus kolonijų planus autoriai neretai greta naudos patiems išeiviams pabrėždavo ir kolonijos teikiamą naudą metropolijai.

Beveik visuose Lietuvos spaudoje pasirodžiusiuose straipsniuose kolonizacijos tema pabrėžiama organizuotos lietuvių išeivijos

nauda tėvynei. Tokios paramos būta realiai¹¹⁶. JAV lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metu šelpė Lietuvos gyventojus, 1916 metais JAV prezidento V. Vilsono šalyje paskelbta „Lietuvos diena“, kurios metu amerikiečiai galėjo aukoti pinigų nuo karo nukentėjusiems lietuviams remti. JAV buvo vykdoma ir kitokia politinė propaganda, rašant straipsnius anglų kalba, leidžiant atsisaukimus¹¹⁷. JAV lietuviai suteikė Lietuvai labai reikšmingą finansinę paramą, kuri siekė apie 100 milijonų dolerių¹¹⁸. Nepaisant išeivijos teikiamos naudos, autoriai, siekę išplatinti kolonizacijos idėją, turėjo įtikinti skaitytoją abipuse – Lietuvos „čia“ ir Lietuvos „ten“ – bendradarbiavimo nauda. Tokia propaganda buvo reikalinga, nes Lietuvoje likę lietuviai neretai į emigrantus žiūrėdavo kaip į išdavikus¹¹⁹, palikusių gimtąją šalį ir iškeliavusius laimės ieškoti kituose kraštuose¹²⁰.

Kaip minėta ankstesniame skyriuje, kolonizacijos planuose numatyta pradiniu išeivijos organizavimo etapu – t. y. emigrantų ruošimu kolonizacijai, kelionės organizavimu, žemių pirkimu, apgyvendinimu ir kolonijos administravimu, finansinės pagalbos teikimu, kitais organizaciniais reikalais – turėjo rūpintis metropolija. Diasporos auginimo ir ugdymo darbai turėjo tekti valstybei, o juos sėkmingai įvykdžius tolesnis bendradarbiavimas turėjo tapti abipusis. Valstybės indėlis į kolonijos gyvenimo organizavimą sumažėtų, tačiau švietimo ir kultūros srityje išliktų labai svarbus.

Įsikūrusios kolonijos ir metropolijos bendradarbiavimo idėjos modelis daugiausia rėmėsi jau susiklosčiusiu išeivijos lietuvių ir Lietuvos bendravimu (arba jo trūkumu), kitų šalių patirtimi ir teoriniais kai kurių autorių samprotavimais.

Tuometinei jau įsikūrusiai ir ekonomiškai įsitvirtinusiai lietuvių išeivijai grėsė nutautėjimas, todėl Lietuva turėjo teikti kultūrinę pagalbą. Beveik visų šia tema rašiusių autorių išskirta sritis – lietuvių vaikų išeivijoje švieti-

mas. Siekiant išlaikyti tautiškumą ir neleisti išeiviams pamiršti gimtosios kalbos, ypatingas dėmesys buvo skiriamas mokykloms. Lietuvos valdžios parama šiuo aspektu galėtų būti ypač didelė ir reikšminga. Kaip ji turėtų būti vykdoma, 1933 metais rašytame straipsnyje dėsto dr. V. Bartuška. Autorius siūlo skirti stipendijas lietuvių kalbos ir literatūros, Lietuvos istorijos mokytojams lietuvių išeivijos mokyklose ir siųsti juos į Lietuvos universitetus, siekiant stiprinti ryšius tarp šalies aukštųjų ir išeivijos mokyklų¹²¹.

Apibūdindamas kolonijos ir metropolijos bendradarbiavimo santykius, V. Bartuška teigė, kad Lietuvos valdžia turėtų skirti dovanas mokiniams, pasiekusiems geriausių rezultatų per lietuvių kalbos ir literatūros, Lietuvos istorijos egzaminus. Inicijatyviems studentams leisti apsilankyti gimtinėje, sumokėti už jų kelionę ir padėti užmegzti ryšius su Lietuvos mokslo žmonėmis. V. Bartuška taip pat siūlė anglų kalba išleisti knygą apie lietuvių kalbos grožį ir dainas, ją platinti lietuvių kolonijose išeivijoje¹²². Autoriaus siūlymas išleisti knygą angliškai sietinas su JAV, Kanada ir kitais kraštais, kuriuose dominuoja anglų kalba. Kitais atvejais knyga turėtų būti leidžiama ta kalba, kuri labiausiai paplitusi valstybėje, kurioje vykdoma kolonizacija. Nors šie V. Bartuškos siūlymai skirti esamai to laikotarpio išeivijos padėčiai gerinti, tačiau jie tinka ir kolonijų kūrimo planui, nes buvo tikėtina, jog planingai kurtos kolonijos susidurs su panašiomis problemomis, tik ne taip skaudžiai.

Reikėjo tam tikrų pastangų siekiant kolonijoje išsaugoti lietuvišką Bažnyčią. Išeivijoje labai stigo lietuvių dvasininkų, todėl kalbama apie Lietuvos katalikų bažnyčios paramą siunčiant kunigus į kolonijas. Esant pakankamam jų skaičiui tikimasi kunigų pagalbos išlaikant lietuvių tautiškumą ir pakeliant dvasingumą¹²³.

Įsikūrus ir įsitvirtinus pirmiesiems kolonijos gyventojams, valstybei ir toliau tektų organizuoti išeivių vežimą į koloniją, prieš

tai juos atrenkant ir paruošiant kolonizacijai tinkamų profesijų atstovus, idant būtų sudarytos pačios geriausios sąlygos diasporai išlikti ir plėstis. Būtina, kad veiktų įvairios valstybinės institucijos, analogiškai kokias buvo įsteigusios organizuoti kolonizaciją vykdančios šalys, pavyzdžiui, Italija, Vokietija ar Japonija¹²⁴. Emigracijos reikalams tvarkyti reikėtų steigti Emigracijos departamentą, kuris rinktų statistinius duomenis ir juos analizuotų siekiant kiek įmanoma geriau pažinti Lietuvos emigrantus¹²⁵.

Lietuvos valstybei ypač svarbus buvo ekonominis emigrantų indėlis¹²⁶. A. Eidinto skaičiavimu, 1920–1925 metais Lietuvoje įsikūrė 17 JAV organizuotų akcinių bendrovių, kurių pagrindą sudarė apie 18 milijonų auksinų¹²⁷. V. Bartuškos duomenimis, visa JAV finansinė parama Lietuvai iki 1932 metų siekė 100 milijonų dolerių. Ginčytis galima tik dėl skaičių, tačiau išeivijos parama išties buvo didelė, todėl organizuoto kolonizavimo idėjų vienas iš pranašumų buvo ekonominė kolonijos nauda, teikiama metropolijai.

Lietuvai bendradarbiausiant su tariaama kolonija buvo itin svarbu išplėtoti tarpusavio prekybinius santykius. Tokie santykiai užsiėmė tarp JAV gyvenančių lietuvių ir Lietuvos, tačiau jie plėtojosi gana lėtai¹²⁸. K. Pakštas pastebi, kad kolonijos produktai turėtų atitikti Lietuvos importo reikalavimus ir abi šalys turėtų keistis skirtingomis prekėmis¹²⁹. Šiuo aspektu koloniją patogiau kurti skirtingo nei Lietuvos klimatas kraštuose, kuriuose gausu gamtinių produktų, nerandamų Lietuvoje. Savo kolonistų produktams Lietuvos valdžia galėtų suteikti ypatingas muito normas, leisdama plėsti pasaulinę lietuvių kolonizatorių prekybą, skatindama emigrantus įsikurti kolonijose ir aktyvinti tautinius išeivių ryšius¹³⁰.

Prekyba, be teikiamos ekonominės naudos, turėjo pagyvinti ir kultūrinį abiejų šalių bendradarbiavimą. K. Pakštas tikėjo, jog tai būtų leidę dar labiau sustiprinti kolonijos ir Lietuvos tarpusavio ryšį¹³¹.

Be prekybos, Lietuvai ekonomiškai naudinga ir savanoriška turtingiau gyvenančių išeivių parama, kuri, kaip minėta, buvo gausi kuriantis valstybei. K. Pakšto nuomone, jei Lietuva turi akivaizdžios naudos iš palyginti neturtingų ir nelabai tautiškai susipratusių kolonistų, tai organizuotų išeivių parama būtų keliskart didesnė¹³². Savo finansinę paramą jie galėtų skirti Lietuvos kultūros, švietimo arba ekonominėms reikmėms ir šitaip stipriai paremti metropoliją¹³³.

1935 metais kalbėdamas apie geopolitinę Lietuvos situaciją, K. Pakštas pažymi nestabilią Europos politinę padėtį¹³⁴. Ji ypač nepalanki Lietuvai, esančiai tarp Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Todėl išskiria ir politinę diasporos naudą Lietuvos valstybės gyvenimui. Siekdamas įtikinti skaitytoją, kaip pavyzdį nurodo milijoną JAV piliečių surinktų parašų už Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą, taip pat Amerikos Lietuvių tarybos atsišaukimus, kuriuose išdėstyta Lietuvos teisė į nepriklausomybę¹³⁵. Autoriaus nuomone, iškilus pavojui Lietuvos valstybei, diaspora galėtų imtis atsakomųjų veiksmų, į koloniją galėtų persikelti ir karo atveju ten reziduoti šalies vyriausybė. V. Bartuška taip pat kalba apie išeivių paramą valstybei politinės krizės laikotarpiu, pateikdamas airių emigrantų pavyzdį, kurie, autoriaus nuomone, „prisidėjo prie laisvės įgijimo ir šiandien ji gelbsti nelygioje kovoje“¹³⁶.

Kurdami lietuvių kolonijų planus, autoriai numatė ir galimas kolonijos bei metropolijos tarpusavio bendradarbiavimo galimybes. Steigiantis kolonijai, Lietuva turėjo organizuoti pradinius darbus ir skirti lėšų žemei pirkti ir ūkiams įsigyti. Kolonijai įsikūrus, metropolija turėjo skirti daugiau dėmesio išeivių švietimo ir kultūros sferai. Kita galima bendradarbiavimo sritis – prekyba, kuriai plėtojantis kolonijos ir Lietuvos bendravimas taptų gyvesnis. Abi šalys turėjo keistis prekėmis, kurios papildytų trūkstamas jų ūkių reikmes.

Planų įgyvendinimo galimybės

Sovietams okupavus Lietuvą, baigėsi ir Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpis. Kartu nutrūko kolonijų kūrimo planai ir bandymai juos įgyvendinti. Tiesa, vėliau idėja buvo pratęsta, tačiau pakitęs jos pobūdis (kalbėta apie kolonijų kūrimą iš išeivijoje gyvenančių lietuvių, o ne apie kolonizaciją iš Lietuvos¹³⁷) ir chronologinės ribos palieka šiuos planus už mūsų tyrimo rėmų.

Kokias realias įgyvendinimo galimybes turėjo visi ligi šiol aptarti planai? Ar tikrai tik Antrasis pasaulinis karas sustabdė Lietuvos kolonizacijos politiką? Koks buvo valdžios požiūris į emigraciją ar kolonizaciją?

Apie lietuvių emigracijos įnašą į ekonominį besikuriančios Lietuvos gyvenimą jau buvo kalbėta ankstesniuose skyriuose. Ši finansinė parama neabejotinai sudarė svarbų indėlį besikuriančiai valstybei, kurios ekonominė padėtis dėl bendrosios pasaulinės krizės trečiojo dešimtmečio pabaigoje–ketvirtąjo pradžioje susilpnėjo. Lietuvos valdžia buvo suinteresuota stiprinti šalies ekonomiką įplaukomis iš JAV, tačiau po 1926 metų gruodžio 17 dienos perversmo išeivijoje susidarė stipri opozicija valdžioje įsitvirtinusiai tautininkų partijai¹³⁸. Dėl to tautininkai įvairiais būdais bandė gerinti išeivijos ir metropolijos santykius. Emigrantams buvo lengvinamos sąlygos pirkti žemę, namus ar butus miesteliuose. Turintiems nekilnojamojo turto JAV lietuviams buvo suteikiama teisė nuolatinei apsigyventi Lietuvoje¹³⁹. Oficialioji tautininkų ideologija, skelbianti visos lietuvių tautos vieningumą, labai tiko santykiams su išeivija gerinti¹⁴⁰. Nors tautininkai daugiausia dėmesio skyrė JAV gyvenantiems lietuviams, tačiau bendroji emigracijos politika vertė juos rūpintis ir kituose kraštuose įsikūrusiais tautiečiais. Šis rūpinimasis buvo paskirtas oficialiai nepartinei organizacijai – DULR. Organizacijos tikslas – palaikyti ir stiprinti ryšius

su užsienyje gyvenančiais lietuviais. Jos veikla labiausiai kryo į švietimo ir kultūros sritis: draugija įvairiais būdais – organizuodama loterijas, šventes, rinkdama aukas, rengdama parodas – kaupė lėšas, kurias vėliau skirdavo išeivijoje gyvenantiems lietuviams paremti. Pirmieji surinkti pinigai buvo skirti bedarbiams išeiviams remti, perkama knygų, laikraščių. Tai pat buvo organizuojamos knygų leidyklų paramos akcijos išeiviams, šelpiamos mokyklos San Paule¹⁴¹, samdomas autobusas vaikams į mokyklą ir iš jos vežti¹⁴².

Be realios paramos išeiviams, DULR palaikė kolonizacijos idėjas, tačiau neskubėjo bandyti jų įgyvendinti. Šis delsimas buvo argumentuojamas tuometiniu kolonizacijos neaktualumu, „nes beveik visi imigracijos kraštai uždarė savo sienas emigrantams iš Europos kontingento“¹⁴³. Organizacijos pirmininkas R. Skipitis viešnai ragėjo Pietų Amerikoje metu rašė, jog kolonijai kurti trūksta lėšų ir tinkamų žmonių išeivijoje¹⁴⁴.

1935 metais Kaune DULR surengė Pirmąjį Pasaulio Lietuvių kongresą. Nors jame daugiausia buvo liejama politinių aistrų¹⁴⁵, atkreiptas dėmesys ir į kolonizacijos planus. Kongrese kolonizacijos tema paskaitą skaitė K. Pakštas, o susikūrusi Pasaulio lietuvių sąjunga (PLS) savo tiksluose minėjo kolonijų kūrimo naudą ir būtinumą „visą mūsų tautą sugestionuoti didžiajai lietuvių tautos ekspansijai“¹⁴⁶. PLS dėl politinių tarpusavio nesutarimų negalėjo ir neveikė taip, kaip buvo tikėtasi¹⁴⁷.

Nebuvo įkurtas Lietuvos emigracijos departamentas, kurio tikslas turėjo būti informacijos apie lietuvių kolonizacijai tinkamus kraštus rinkimas.

Turime sutikti, kad ūkinėms kolonijoms kurti kituose kraštuose būtų reikėję ganėtinai didelių investicijų, kurioms atsipirkti prireiktų ir laiko, ir kantrybės. Lietuvos vyriausybė, nuolatos jausdama lėšų stygių, vargu ar būtų radusi laisvų pinigų kolonizacijai. K. Pakštas 1937 metais rašė, jog kolonizacija neprasi-dės, jei į ją neinvestuos didžiausios valsty-

bės finansinės įstaigos ir Lietuvos bankai¹⁴⁸. Pastarieji, visai tikėtina, nesusiviliojo labiau tautiškais idealais, o ne finansiniais skaičiavimais paremtais planais, kurie investicijas, jei ir žadėjo, tai tik labai greitai.

Per 16 metų, nuo 1924, kai K. Pakštas paminėjo kolonizacijos idėją, iki pat sovietų okupacijos 1940 metais, daugiausia, kas buvo padaryta, – tai informacijos apie kolonizacijai tinkamas šalis pateikimas. Buvo organizuotos kelios ekspedicijos į PAR, Pietų Ameriką, tačiau tuo ir apsiribota. Galima manyti, kad tai tik tautininkų žaidimas, siekiant parodyti neva jiems rūpimas emigracijos problemas. Vis dėlto tenka pripažinti, kad tam tikro dėmesio, pavyzdžiui, dėl ekonominių priežasčių, išeiviai sulaukė.

DULR veikla, palanki išeiviams tautininkų politika ir siekis sumažinti įtampą, kilusią tarp opozicijos išeivijoje ir Lietuvos valdžios, iš tiesų vykdė naudingą veiklą, kuriai neprireikė tiek išlaidų, kiek reiktų kolonijoms steigti. Todėl visai tikėtina, kad turint reikiamų lėšų ir suradus tinkamą kolonizacijai kraštą, būtų buvę bandoma kurti lietuvių sodybas – ūkių kolonijas. Kitas klausimas, ar jos būtų pateisinusios lūkesčius. Tautiš-kumo išlaikymo atžvilgiu – greičiausiai taip. Ekonominė prasme viskas priklausytų nuo sėkmingo organizavimo, valstybės su tinkama politika išrinkimo, žemių pirkimo ir tolesnės pačių naujakurių veiklos.

Ketvirtajame dešimtmetyje daugelis šalių, lig tol traukusių imigrantus, pradėjo riboti jų skaičių. Apie šią emigraciją ribojusį reiškinį kalbėję DULR nariai daugiausia dėmesio skyrė Pietų Amerikos kraštams, pamiršdami Afriką, kurią nuolatos piršo K. Pakštas. Žvelgiant į turimus šaltinius kyla mintis, jog lietuviškų sodybų steigimas buvo siejamas su lietuvių jau apgyvendintais arba netoliese esančiais kraštais. Tikriausiai taip buvo tikimasi sutaupyti bent jau kelionės išlaidas.

Apibendrinant galima teigti, jog palanki tautininkų politika išeivijos atžvilgiu galėjo

išaugti iki kolonijų kūrimo planų įgyvendinimo. Tačiau tam reikėjo daug lėšų, kurių trūkumas, kaip ir prasidėjęs karas, tapo svar-

biausiais veiksniais, kad istorikams netenka rašyti apie kolonijų steigimą, belieka tenkintis kolonijų kūrimo planų tyrimais.

Išvados

1. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu išeivijoje buvo trečdalis visos lietuvių tautos. Rūpinantis šiais emigrantais ir norint kontroliuoti naujųjų emigrantų srautus imta kelti lietuvių kolonizacijos idėją. Kolonizacija turėjo būti didesnių lietuviškų sodybų – kolonijų – kūrimas kituose kraštuose. Ji turėjo išspręsti arba padėti spręsti buvusias tuometinės išeivijos problemas: skurdą, nutautėjimą, darbdavių išnaudojimą, demoralizaciją ir kultūrinį nuosmukį.
2. Aptariamuju laikotarpiu kolonizacijos klausimą pirmasis pradėjo kelti K. Pakštas. Be jo, šiais reikalais domėjosi ir kiti intelektualai, kaip antai: St. Šalkauskis, R. Skipitis, R. Karuža, T. Narbutas ir kt. Vienbalsiai buvo teigiama kolonijų nestiegti miestuose, kuriuose išeivių nutautėjimas daug didesnis nei kitų kraštų kaimuose.
3. Kolonijų kūrimo planų įgyvendinimas turėjo prasidėti medžiagos apie kolonizacijai tinkamus kraštus rinkimu. Svarbiausi atrankos kriterijai turėjo būti gamtinės sąlygos, ekonominis krašto potencialas, tinkama politinė vyriausybės orientacija, leidžianti naujakuriams naudotis tautinių mažumų teisėmis, žemės įsigijimo sąlygos, susisiektis ir gamtos ištekliai. Iškeliaujantys emigrantai turėjo būti ruošiami kolonizacijai. Kartu su naujakuriais turėjo važiuoti ir kitų specialybių atstovai: kunigas, mokytojas, agronomas, gydytojas, amatininkai ir kt. Pirmieji kolonistai turėjo pasirengti priimti vėlesnes emigrantų bangas.
4. Kolonizacijai įgyvendinti reikėjo daug lėšų, kurias suteikti turėjo svarbiausios Lietuvos finansinės įstaigos. Kai kuriais atvejais buvo tikimasi sulaukti finansinės paramos ir iš krašto, į kurį siekiama kolonizuotis.
5. Nors Šiaurės Amerikoje daugiausia lietuvių buvo įsikūrę JAV, tinkamesni kraštai kolonijoms kurti buvo Kanada ir Aliaska. Afrikoje PAR ir Angola pateiktos kaip kolonizacijai tinkamos šalys, nors jos nebuvo vienintelės – K. Pakšto skaičiavimais, Afrikoje galėjo įsikurti 30 milijonų europiečių. Pietų Amerikos šalyse, Brazilijoje ir Argentinoje jau gyveno nemažai emigrantų iš Lietuvos. Ir nors jos sulaukė daugiausia tyrinėtojų dėmesio, tinkamiausia Pietų Amerikoje kolonizacijai šalis – Urugvajaus valstybė, vykdanči palyginti liberalią politiką tautinių mažumų ir emigrantų atžvilgiu ir vedanti šalį į ekonomiškai stabilų ir gerą gyvenimą.
6. Pirminėse kolonizacijos kūrimosi stadijose finansinę ir organizacinę paramą turėjo teikti metropolija. Kolonijai galutinai įsikūrus, ji ir metropolija privalėjo bendradarbiauti ekonomikos ir kultūros srityse. Metropolija būtinai turėjo pasirūpinti išeivių vaikų švietimu. Kolonija ir metropolija turėjo keistis skirtingomis prekėmis, kad vyktų abiem pusėms naudingi mainai.
7. Pačiai metropolijai buvo labai naudinga išeivių lietuvių tiek finansinė, tiek moralinė parama. Buvo tikimasi, kad organizuota išeivija gali teikti dar didesnę naudą, nei Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpiu teikė JAV išeivija. Jei būtų kilusi grėsmė metropolijos valstybingumui, kolonijoje galėjo reziduoti ir atsakomųjų veiksmų imtis šalies vyriausybė.
8. Tautininkams buvo naudinga stiprinti išeivijos ir metropolijos santykius, kurie aptariamuju momentu (nuo 1926 metų gruodžio 17 d. perversmo) įgavo neigiamą pobūdį, nes išeivijoje buvo labai stipri opozicija A. Smetonos diktatūrai. Tautininkai ėmėsi vykdyti palankią išeiviams emigracijos politiką. Buvo įkurta DULR, kuri prisidėjo prie skurstančiųjų išeivijoje gelbėjimo. Į kolonizacijos planus tiek vyriausybė, tiek DULR bent jau oficialiai žiūrėjo palankiai, tačiau finansinių lėšų stygius neleido šių – kolonijų kūrimo – planų paversti realybe.

Nuorodos

- 1 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258, p. 2.
- 2 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis* // *Kultūra. Civilizacija. Geopolitika*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2003, p. 214.
- 3 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993.
- 4 Eretas Juozas. *Kazys Pakštas: Tautinio šauklio odisėja (1893–1960)*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2002.
- 5 Bronius Pšibilskis Vygintas. *Antrosios Lietuvos idėja Kazio Pakšto nepriklausomybės laikotarpio darbuose* // *Lietuvos istorijos studijos*. T. 7. Vilnius, 1999.
- 6 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 118.
- 7 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 279.
- 8 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 279.
- 9 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 217.
- 10 Ten pat.
- 11 Karuža R. *Memorandumas Lietuvos emigracijos sutvarkymo reikalui*. 1926.12.28. LCVA, p. 383, ap. 8, b. 60, l. 257.
Račkauskas V. K. *Pranešimas apie žemės valdymą ir kolonizaciją* PAR. 1931. LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 31.
- 12 Skipitis R. *Referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę*. 1939.08.17. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 974, l. 42.
Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 13 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 14 Karuža R. *Memorandumas Lietuvos emigracijos*, l. 257.
- 15 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 16 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 217.
- 17 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 75.
- 18 Truska L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, 305–311.
- 19 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 74.
Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 20 Narbutas T. *Kaip Argentinoje kolonizuojasi kitos tautos* // *Pasaulio lietuvis*, 1938, Nr. 1.
Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
Skipitis R. *Referatas apie Pietų Amerikos*, l. 42.
- 21 Pakštas K. *Lietuvos emigracija ir jos priežastys*, p. 339.
- 22 Ten pat.
- 23 Ten pat.
- 24 Kasakaitis K. *DULR. Jos tikslai ir nuveikti darbai* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 3.
- 25 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 222.
- 26 Ten pat.
- 27 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258, p. 2.
- 28 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*. CLVA, f. 383, ap. 8, b. 60, l. 259.
- 29 Skipitis R. *Referatas apie Pietų Amerikos*, l. 4.
- 30 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 222.
- 31 Ten pat.
Narbutas T. *Kaip Argentinoje kolonizuojasi kitos tautos*.
- 32 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 222.
- 33 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
Skipitis R. *Referatas apie Pietų Amerikos*, l. 41.
- 34 Ten pat, l. 42.
- 35 Kasakaitis K. *DULR. Jos tikslai ir nuveikti darbai* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 3.
- 36 Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių kolonizaciją* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 1, p. 9.
- 37 Ten pat, p. 19.
- 38 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 261.
- 39 Ten pat.
- 40 Ten pat, l. 262.
- 41 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 222.
Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 42 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 222.
- 43 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 66–71.
Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 216.

- 44 Pakštas K. *Radikaliau nei vyskupija* // *Draugas*, 1924, Nr. 282.
- 45 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 217.
- 46 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 257–262.
- 47 Ten pat, l. 259.
- 48 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 212–223.
- 49 Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių kolonizaciją* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 1, p. 9.
- 50 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 218.
Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių*, p. 9.
- 51 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 259.
- 52 Ten pat, l. 260.
- 53 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 219.
- 54 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 261.
- 55 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258, p. 2.
- 56 Žadeikis P. *Pranešimas Užsienio Reikalų Ministerijai*. 1934. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1517, l. 5.
- 57 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 260.
- 58 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 279.
- 59 Pakštas K. *Kolonizacijos galimybės Angoloje*. Kaunas, 1935.
- 60 Ten pat, p. 3.
- 61 Ten pat, p. 4.
- 62 Ten pat, p. 5–6.
- 63 Ten pat.
- 64 Ten pat, p. 8–17.
- 65 Ten pat, p. 30–31.
- 66 1930. *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie švietimo padėtį PAR*. LCVA, f. 58, ap. 7, b. 996.
- 67 1931. *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie žemės valdymą ir kolonizaciją PAR*. LCVA, f. 648, ap. 1, b. 45, l. 30–39.
- 68 Ten pat, l. 37.
- 69 Ten pat, l. 38.
- 70 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 220.
- 71 1930. *Pranešimas apie prof. K. Pakšto kelionę ir veiklą PAR*. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 996, l. 3–6, 13–16.
- 72 Ten pat.
- 73 Pakštas K. *Kolonizacijos galimybės Angoloje*. Kaunas, 1935, p. 3.
- 74 *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie žemės valdymą ir kolonizaciją*, l. 30–39.
- 75 1930. *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie pasikeitusias emigracijos į PAR sąlygas*. LCVA, f. 58, ap. 7, b. 996, l. 23–27.
- 76 *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie žemės valdymą ir kolonizaciją*, l. 30–39.
- 77 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 220.
- 78 Ten pat.
- 79 Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių kolonizaciją* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, nr. 1, p. 10.
- 80 *Lietuvos konsulo Keiptaune pranešimas apie pasikeitusias emigracijos į PAR*, l. 23–27.
Pakštas K. *Kolonizacijos galimybės Angoloje*. Kaunas, 1935, p. 27–28.
- 81 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus, Paragvajaus, Bolivijos, Čili ir Peru aprašymas*. Kaunas, 1929, p. 28.
- 82 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 68–69.
- 83 Karuža R. *Pareiškimas Užsienio Reikalų Ministerijai*, l. 260.
- 84 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 24.
- 85 Ten pat, l. 5.
- 86 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis*, p. 216.
- 87 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 5.
- 88 Ten pat, l. 6.
- 89 Ten pat, l. 7.
- 90 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 31.
- 91 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, 1939. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 974, l. 8.
- 92 Ten pat, l. 7.
- 93 Ten pat, l. 42.
- 94 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 36.
- 95 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 42.
- 96 Ten pat, l. 3.
- 97 Ruseckas J. *Pasaulio lietuviai*. Kaunas, 1935.
- 98 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 24.

- 99 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 51.
- 100 Ten pat, p. 52.
- 101 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 24.
- 102 Ten pat, l. 24.
- 103 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 58.
- 104 Ten pat, p. 58.
- 105 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 54.
- 106 Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 25.
Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 54
- 107 Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 35.
- 108 Ten pat, l. 42.
- 109 Narbutas T. *Kaip Argentinoje kolonizuojasi kitos tautos* // *Pasaulio lietuvis*, 1938, Nr. 1.
- 110 Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 39.
- 111 Ten pat, l. 39.
- 112 Ten pat, l. 42.
- 113 *Lietuvos emigracijos organizavimas Peru*, 1928.01.09, f. 383, ap. 7, b. 792, l. 69.
- 114 Ten pat, l. 71,
- 115 Maigonis S. *Pietų Amerika: Brazilijos, Argentinos, Urugvajaus*, p. 82–84.
- 116 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993; Bartuška V. *Susirūpinkime Lietuviais Amerikoje* // *Naujoji Romuva*, 1933.
Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258, p. 2.
- 117 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 53–60.
- 118 Ten pat, p. 66.
- 119 Kasakaitis K. *DULR. Jos tikslai ir nuveikti darbai* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 3.
- 120 Ten pat.
- 121 Bartuška V. *Susirūpinkime Lietuviais Amerikoje*. // *Naujoji Romuva*, 1933.
- 122 Ten pat.
- 123 Pakštas K. *Radikaliau nei vyskupija* // *Draugas*, 1924, Nr. 282;
Pasikalbėjimas su kunigu Sugintu // *Rytas*, 1933, Nr. 151. LCVA, f. 383, ap. 7, b. 1370, l. 3.
- 124 Gelvydis S. B. // *Naujoji Romuva*, 1924, Nr. 282; Narbutas T. *Kaip Argentinoje kolonizuojasi kitos tautos* // *Pasaulio lietuvis*, 1938, Nr. 1, l. 19.
- 125 Gelvydis S. B. // *Naujoji Romuva*, 1924, Nr. 282.
- 126 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 53–71.
- 127 Ten pat.
- 128 Ten pat, p. 78–82.
- 129 Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių kolonizaciją*, p. 10.
- 130 Ten pat.
- 131 Ten pat.
- 132 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis* // *Kultūra*, p. 214.
- 133 Pakštas K. *Lietuvos išeivybė* // *Draugas*, 1924, Nr. 258.
- 134 Pakštas K. *Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis* // *Kultūra*, p. 214.
- 135 Ten pat, p. 213–214.
- 136 Bartuška V. *Susirūpinkime Lietuviais Amerikoje* // *Naujoji Romuva*, 1933.
- 137 Pakštas K. *Atsarginės tėvynės reikalu* // *Kultūra*, p. 268.
- 138 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 79–80.
- 139 Ten pat, p. 79.
- 140 Ten pat, p. 83.
- 141 Kasakaitis K. *DULR. Jos tikslai ir nuveikti darbai*, p. 49.
- 142 R. Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 35.
- 143 Kasakaitis K. *DULR. Jos tikslai ir nuveikti darbai*, p. 49.
- 144 Skipičio referatas apie Pietų Amerikos lietuvių būklę, l. 43.
- 145 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 83–85.
- 146 Leimonas J. *PLS planai* // *Pasaulio lietuvis*, 1937, Nr. 1, p. 2.
- 147 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*. Vilnius, 1993, p. 87.
- 148 Pakštas K. *Metas pradėti lietuvių kolonizaciją*, p. 9.

PLANS FOR CREATING LITHUANIAN COLONIES ABROAD (1918-1940)

In this article the author reviews plans envisaged in the first Republic of Lithuania for creating Lithuanian colonies abroad. The purpose of such a planned colonization was to provide an alternative for ongoing emigration processes not controlled by the state. Colonization was understood to be the creation of a maximal number of ethnic settlements in as many foreign lands as possible. In this way it was sought to protect Lithuanians who chose to emigrate from the threat of losing their national identity and from sundry economic, social, and cultural problems.

Plans by various authors for establishing such colonies, as well as the possibilities for their implementation, are analyzed; and the

position of state officials on this question is presented. The locations that, according to the enthusiasts of the colonization idea, might be suitable for Lithuanian emigrants are enumerated, and their advantages and disadvantages are discussed.

The first to broach the idea of establishing colonies was Professor Kazys Pakštas; later other intellectuals showed an interest in this idea. Most frequently mentioned as possible countries for planned colonization by Lithuanians were Canada, Alaska, South Africa, Angola, Brazil, Argentina, and Uruguay. It was hoped that a colony, once formed, would actively cooperate with Lithuania in the fields of commerce and culture and that mutually beneficial exchanges would ensue.

Meninė intelektualinė kūryba egzilyje

Egzilio kūrybinis pasaulis žėri užslopinto gyvenimo aistros ženklu ir degančio noro pažinti bei įprasminginti visa, kas buvo skaudu, kas vertė kentėti ir iš naujo atrasti, regis, kitomis sąlygomis net neatrandamus dalykus, atvėrusius metafizinės tuštumos skausmą, dalelę to, kas padėjo rasti jėgų apibrėžti įsivaizduojamos būties kontūrus.

Tai buvo pasaulis žmonių, priverstų išgyventi ne tik prarastos žemės dramą, bet ir nuolat gyventi kamuojamiems egzistencinio klausimo: pasitraukti – ar tai buvo moralus poelgis? Galbūt derėjo likti ir kartu su kitais išgyventi tikrąją lemtį, o ne pasirinkti kelionę po nežinomą, taip trokštamą laisvės mirazuose skendintį kraštą, kuriame visi buvo pasmerkti amžinai klajonei po ilgesio, neatsakytų klausimų ir moralinės kančios jūrą. Ar tai buvo tikra, ar tik tariama egzistencija bei laisvė, kokia buvo galima tolesnio gyvenimo perspektyva? Daugybė skirtingų žmonių sprendė šiuos klausimus, į kuriuos nebuvo ir negalėjo būti vieno atsakymo. Vieno, kuris visus patenkintų ir užslopintų egzistencinius skaudulius.

Egzilyje gimę kūriniai, svarstymai ir interpretacijos įvairiomis, skausmingą šių žmonių

pasirinkimą atliepiančiomis temomis – tai dalelė Lietuvos intelektualinės gyvasties, prieš pusšimtį metų nublokštos svetur. Šiandien nėra lengva nutiesti atminties tiltus į tą pasaulį ir organiškai pajusti tai, ką jautė jie, tačiau prisilietimas prie egzilio intelektualinio palikimo visgi yra įmanomas, nes bendrus sąlyčio taškus padeda užčiuopti egzistencine prasme amžinai gyvos temos ir klausimai, kurie jaudino ten pasilikusiuosius ir kurie turėtų dirginti šiandienos žmogaus sąmonę, provokuoti norą leisti polemikos kelin ir prisijaukinti išeivijos kūrybinį pasaulį.

Galbūt žvilgsnis į išeivijos meninę intelektualinę kūrybą yra perdėm įžūlus ir akiplėšiškas, nes išmatuoti egzilio kūrybinės atmosferos slėgį ir kūrybingumo matu apibrėžti išeivių intelektualinį palikimą, yra sudėtingas uždavinys, o galbūt ir neįmanomas užmojis, nes reikėtų pažvelgti į tai, kas sunkiai apibrėžiama tautai gyvuojant net ir laisvės sąlygomis. Meninis intelektualinis pradas – tai problemiška bet kokiam kategorizavimui pasiduodanti visuomenės dvasinių ir moralinių jausenų, elgsenų ir vertybių išraiška.

Taigi meninė intelektualinė kūryba yra vienas svarbiausių egzilio intelektualinės istorijos savastį reprezentuojančių dalykų, aktualiai skambančių šiandien bei provokuojančių tyrėjų smalsumą. Nepretenduojame į novatoriškus egzilio kūrybinio prado įprasminimus, giluminę kūrybos, kaip intelektualumo apraiškos, analizę ar kūrinių ir kitų tekstų meninės vertės nuženklimą. Aktualu pažvelgti į tai, kaip egzilyje rašiusieji suvokė kūrybą; ar kūryba buvo panacėja, ar tik dar viena nuolatinių ir neišvengiamų moralinių dilemų priežastis?

Santykis su istoriografija, skirta kūrybai ir menui, šio darbo rėmuose yra specifinis. Drįstume atsakyti pernelyg įkyraus ir statiško meno bei kūrybos apibrėžimo, randamo kitų autorių, tiesiogiai nesusijusių su egzilio pasaulėjauta, svarstymuose. Išeivijos santykis su kūryba buvo itin savitas, jautrus, spalvingas ir specifinis, sunkiai talpinamas į kokį nors kanoną atitinkančius rėmus; manytina, jog egzilyje kūrė, rašė ir kūrybos pasaulyje turėję įsigyventi žmonės sukūrė pačius geriausius, jautriai dvasios stygas užgavusius terminus, paslėptus tarp eilučių, kanonizavo tik išeiviui ir tik ten kūrusiam suvokiamą skausmingą meninės kūrybos paslaptį.

Derėtų pažymėti, kad kartkarčiais pasirodo darbų, skirtų išeivijos gyvenimui apibūdinti, intelektualinio palikimo svarbai apibrėžti. Minėtinas Dalias Kuizinienės informatyvus egzilio kūrybinių metmenų pobūdį nusakantis tekstas¹. Dažnai susiduriame ir su literatūrinių kūrinių ar poezijos analize, atskleidžiančia dalelę egzilio kūrybinės pasaulėjautos bruožų ir nuotaikų², tačiau fundamentalių darbų, skirtų bendrąja prasme išeivijos meninės kūrybos intelektualinės plotmės analizei, lyg ir pasigendame. Todėl norėtusi į meninę intelektualinę kūrybą, kaip neatsiejamą kultūros dalį, pažvelgti ne per grožinės kūrybos interpretaciją, o per egzilyje rašiusiųjų publicistinių ir kitokio formato tekstų prizmę, kuri atidengtų semantinėje erdvėje slypinčią kūrybos ir meno sampratą.

Dėmesio centre atsidūrė įvairūs skirtingų autorių, atstovaujančių katalikiškajam ir liberaliajam išeivijos sparnui, tekstai; pagrindinę tyrimo šaltinių dalį sudaro Vytauto Kavolio publicistika, šio darbo rėmuose laikytina temos atspirties tašku³. Šio autoriaus tekstai, prisodrinti atviromis ir betarpiškomis išvalgomis, subtiliai atidengia meninės intelektualinės kūrybos problematiką išeivijoje. Greta V. Kavolio įdirbio intelektualinės istorijos baruose svarbu paminėti Juozo Girniaus, Juozo Ereto, Antano Škėmos, Tomo Venclovos, Jono Meko, Algimanto Mackaus, Kosto Ostrausko, Antano Maceinos ir kitų autorių svarstymus meninės intelektualinės kūrybos egzilyje tema, kurie neabejotinai atveria daugiabriaunius ir įvairialypius kūrybiškumo sampratos profilius.

Siekdami išvengti iš viršaus primetamos schemos, nesistengsime griežtai nubrėžti ribų, išryškinančių vienokią ar kitokią kūrybingumo sampratą. Manytume, turėtų neišvengiamai užsimegzti polemika tarp katalikiškojo ir liberaliojo sparno išeivijos pozicijų, todėl ir teksto konstravimo pobūdis greičiausiai panašės į skirtingų laikysenų pristatymą, bandant atsekti galimo dialogo ar net polilogo ribas, o ne siekiant išryškinti katalikiškosios ir liberaliosios krypties pasaulėžiūrinių skirtumų pobūdį, pateisinant vieną ar pasmerkiant kitą poziciją.

Darbo objektu laikytina meninė intelektualinė kūryba kaip išeivijos intelektualinės istorijos dalis. Pastebėtina, jog tokio darbo objekto apibrėžimas atveria galimybę įvairiais aspektais analizuoti temos problematiką, pasirinkti netikėčiausias tyrimo prizmes ir netgi chirurginiu būdu atskleisti meninės intelektualinės kūrybos daugiasluoksniškumą, tačiau ribota darbo apimtis tarsi įpareigoja tenkintis tik nedideliu bandymu atverti bent dalelę šios temos sluoksnių. Taigi dėmesį koncentruosime tik į keletą klausimų. Vienas pagrindinių uždavinių – apibūdinti išeivijoje reflektuotą kūrybos sampratą, pateikiant liberalų ir ka-

talikiškojo sparno egzilio atstovų įžvalgas. Be kita ko, svarbu apibrėžti kūrėjo sąvoką, jo santykį su išeivijos bendruomene ir pabandyti susieti istorinės skriaudos motyvą su kūryba kaip įrankiu, padedančiu kompensuoti istorijos padarytą žalą. Atsižvelgiant į temos specifiką matyti, jog net ir griežtai suformulavus darbo tikslus neišvengiamai kartkartėmis užgriebsime ir kitas kūrybos plotmes, kurių analizei reikėtų kelti lyg ir naujus klausimus; belieka viltis, jog tai nebus dideli disonansai ir, priešingai, tik papildys darbo visumą.

Svarbiausia metodologine priemone laikytinas analitinis aprašomasis ir sisteminiuo metodas, kurį pritaikant tikslingai turėtų praversti ir literatūrologijos žinios. Ilona Bučinskytė, 2001 metais parengusi darbą „Intelektualinės lietuvių egzilio istorijos“ kurso seminarui tema „Istorijos nuskriaustųjų samprata egzilio tekstuose“, išsamiai aptarė „kavoliškąjį“ tyrimo metodą – kaip filosofinį dėmesį žmogaus egzistencijai; siekdami išvengti kartojimosi, V. Kavolio metodologijos dar kartą nepristatysime, tačiau tikimės, jog atliekamame tyrime pavyks šiek tiek pasinaudoti ir šio metodo teikiamomis analizavimo galimybėmis. Taigi peržengus įprastą istorinio tyrimo, kaip faktų, priežasčių bei pasekmių sąryšio ir panašios analizės slenkstį, ir pažvelgus į egzilio intelektualų tekstus per juose slypinčių idėjų universalumo prizmę, galima ryžtis bandymui atskleisti dalelę šio slėpiningo klausimo.

Kūrybos samprata egzilyje arba prarastojo gyvenimo alternatyva

Vienas charakteringiausių egzilio bruožų – kūryba bendrąja prasme; arba specifinių jausenų ir nuotaikų substratas, moralinių dilemų sanakaupa, provokavusi atlikti intelektualinį judesį, nukreiptą tiek į išeivijos bendruomenę, tiek skirtą likusiesiems anapus vandenyno, besąlygiškai tikint kūrybos nemarumu, kaip vienu iš svarbiausių tautos gyvybę palai-

kančių šaltinių. Tačiau lietuviškoji išeivija nebuvo vieninga, pagal tą patį vertybinį modelį gyvenanti bendruomenė. Visgi skirtingomis kryptimis beklaidžiojanti ir atminties takų į prarastąją žemę beiėskanti išeivija žinojo, jog Lietuvos nepriklausomybės siekis – tai pamatinis tikslas, turėjęs visus suvesti į tą pačią sprendimų kryžkelę. Kūryba buvo viena iš šio tautinio projekto universalių įgyvendinimo priemonių, atvėrusių erdvę polemikai tarp katalikiškojo ir liberaliojo išeivijos sparno.

Šie svarstymai visiems buvo aktualūs, audrinantys vaizduotę ir priverčiantys atvirai reflektuoti gyvenimo prasmės sąvoką. Manytina, jog egzilio pasaulyje buvo itin svarbus sąžiningumo veiksnys nubrėžiant kūrybos ribas. Sąžiningumas nukreiptas į save patį – tai viena sunkiausių moralinių kančių, kurią turėjo išgyventi kiekvienas egzilio intelektualas, daugiau ar mažiau laikęs save kūrėju. Tik ši moralinė kančia galėjo atidengti kūrybinės paslapties šydą, nuženklinti ribas, kuriose galėjo subręsti ir materializuotis autentiška kūryba. Štai kodėl bene visuose išeivijos atstovų tekstuose vienaip ar kitaip paliečiama intelektualinio proceso ir kūrybos tema: prasitariant apie jos prasmę, o gal suabejojant kūrybos tikruoju gyvybingumu egzilyje. Kad ir kaip būtų, akivaizdu, jog visa išeivija buvo pasmerkta kūrybos aktui, kaip tam tikrai galimybei surasti gyvenimo alternatyvą toli nuo namų. A. Škėma teigė: „Kai rašytojai susirado kampūtį lageryje tarp lovų, puodų ir vaikų – jie pradėjo rašyti. Gerai, blogai, vidutiniškai – įvairiai. Keista būtų, kad šitokiu laiku, be sąlygų ir, kas svarbiausia, be perspektyvos, staiga pradėtų stovyklose dygti Dostojevskiai, Rilkės ir Ibsenai“⁵. J. Eretas kūrybinius bandymus DP (Displaced Persons) stovyklose linkęs vertinti kaip netikrą kūrybingumo apraišką: „[Tai – L. B.] tik bėgimas nuo slegiančios tikrovės į veiklą, kuri tiems „kūrėjams“ leidžia, it kokiam mirazų pasaulyje, užsimiršti“⁶. Bene universaliausiai į išeivijos kūrybinius bandymus žvelgė V. Kavolis,

teigdamas, jog kūrėjas daugiau mažiau esti kiekvienas, o poreikis kurti būtent ir išryškėja „nuogesnio savimi buvimo momentais“ – t. y. kuomet suintensyvėja žmogiškos esmės refleksija⁷. Egzilis kaip tik ir buvo šias refleksijas gimdanti terpė, o pasirengiamasis šio proceso etapas buvo pereitas būtent DP stovyklose⁸.

V. Kavolio žodžiais tariant, žmogui yra būtinas savo istorinių šaknų jautimas, nes tik tai gali generuoti jo kūrybiškumą⁹. Vadinasi, istorinė žmogaus praeitis ir jo kūrybiškumo laipsnis – tarpusavyje tiesiogiai sąveikaujantys veiksniai, todėl praradus istorijos pojūtį kartu netenkama ir kūrybinio impulso. Tai ir buvo didžioji išeivijos intelektualų drama: kurti, kad atgaivintum prarastą ryšį su gimtąja žeme ir gebėtum apsaugoti save nuo visiško žmogiško išsekimo, kad surastum alternatyviojo gyvenimo prasmę. V. Kavolis teigė, jog: „kūrybiškumas yra sąlyga ne vien išlikti tautiniu junginiu, bet ir palikti universalinėje žmonijos atmintyje“¹⁰. Taigi kūryba yra tam tikras konservantas, sudėtingomis aplinkybėmis palaikąs tautos gyvastį, taip pat veiksny, lemiantis tautos išlikimą civilizacijos prasme. Būtent kūrybinis tautos pradas yra atpažinimo ženklas žmonijos atmintyje. Be abejo, V. Kavolis kalbėjo apie universaliąją kūrybos vertę, kuri netalpinama į tam tikros mokslo krypties rėmus. Kavoliškoji kūrybos samprata: *kurti dėl pačios kūrybos*, arba žadinti kitų kūrybingumą, yra bene geriausiai perteikianti liberaliosios krypties egzilio intelektualų rūpestį dėl savo misijos suvokimo. Kūrybos aktas negali užsibaigti tik paties kūrinio materialia išraiška, nes kūryba yra tai, kas gimdo kūrybingumą. Kitaip tariant, kūryba reikalauja individo pastangų, kūrybinės atsakomybės ir gebėjimo tęsti bei interpretacinio aktyvumo¹¹; būtent tai yra svarbiausi komponentai, suteikiantys intelektualinę jėgą kūrybos vyksmui. Kalbant apie kūrybos paskirtį, V. Kavoliui savotiškai oponavo katalikiškajam išeivijos sparnui priklausantis A. Lingaila, teigdamas, jog samprata *menas – menui* –

originali, tačiau įgyvendinant *tremties misiją* – tai nelogiškas ir negyvenimiškas kultūros vystymo kelias¹².

Kūryba yra prasminga tik tuomet, kai ji įkvepia asmenį kitam kūrybiniam veiksmui. Pagal kavoliškąją logiką, kūryba yra universalu ir amžina. Tačiau ir visuomenė turi būti pasirengusi priimti kūrybos dovanojamą aktą, sudaryti sąlygas kultūrinei laisvei egzistuoti¹³. V. Kavolis kalba apie kūrybos atsakingumą vėlgi kaip apie tą patį *kūrybos dėl kūrybos* principą. Atsakingumą autorius mato būtent kaip asmens pasirengimą savo kūrybą pateikti ne kaip užbaigtą ir nekeičiamą, bet palikti erdvės, kurioje jo kūryba galėtų provokuoti ir generuoti kitų autorių mintis, versti juos reaguoti ir savitiškai pratęsti kūrybinę mintį, išplėtoti galimas kūrybos vystymosi trajektorijas. Kūrybingumas yra aukščiau už asmens galias ir net žmogaus gyvybę, todėl niekas neturi teisės kėsintis į kūrybingumą, bandydamas jį sunaikinti, t. y. užbaigiant kūrybinį aktą tik idėjos materializavimu ir nepaliekant erdvės bei galimybių kūriniui įgyti tam tikrų kūrybinių transformacijų¹⁴.

Sekant V. Kavolio minties vingiais matyti, jog nėra tikslinga kūrybai suteikti konkrečias formas ir galutinius pavidalus; ji turi būti atvira ir pasirengusi priimti aplinkos įtakas; tai įgalina žmogų žvelgti į kūrybos klotus įvairiais rakursais. Tokia kūrybos samprata itin gerai atspindėjo egzilyje kūrusio, rašiusio ir savo būtų reflektavusio asmens padėtį. Būtent kūrybinės potencijos projektavimas į patį kūrybingumą jo nemarumo dėlei jautriai atliepė egzilio intelektualų rūpestį dėl savo ir Lietuvos ateities. V. Kavolio kūrybos samprata itin aktualiai nuskambėjo tuomet, kai buvo suvokta, jog į Lietuvą *jie* nebegrįš, kad šią išskirtinę galimybę turi tik *jų darbai*. Būtent šiame kontekste kaip pats universaliausias ir priimtinausias patarimas aiškiai išnyra V. Kavolio siūlymas kurti dėl pačios kūrybos. Rodos, kartu negrįžtant autoriui, dalį prasmės bei savitumo praranda ir jo kūrinys. Ta-

čiau jei kuriama suvokiant, jog kūrinys nėra tik tam tikrą pavidalą ar formą įgijusi idėja, o ir kitą kūrybinį aktą galintis provokuoti stimulus, tuomet kūrėjo santykis su kūryba iš esmės pakinta – tampa universaliai funkcionalus. Nėra didelio skirtumo, ar kuriama čia, ar kitur; svarbu tik žinojimas, jog kūrybinis impulsas yra gyvybingas ir atviras intelektualinei idėjų sklaidai. Šiuos svarstymus puikiai iliustruoja K. Ostrausko mintis: „Tokiame rašytojui net ir „tikrasis“ egzilis yra tarsi natūrali situacija, kuriai jis lieka daugiau ar mažiau neutralus ir, lyg jos nepalietas, eina savo keliu – tęsia savo kūrybinį darbą. Atrodo, panašus rašytojas pas mus buvo Henrikas Radauskas – „vidinis egzilas“ Lietuvoje ir „dvigubas“ egzilas svetur“¹⁵. Autoriaus minčiai, regis, pritarė ir A. Mackus: „Vieni, kur jie bebūtų, net ir savam krašte, bus egzilai, kiti – ir svetur gyvendami nebus nenamuos“¹⁶.

Tokią kūrybos sampratą deklaravo ne tik V. Kavolis, bet ir kiti liberaliojo sparno išeivijos atstovai, gana pragmatiškai žvelgdami į savo kaip kūrėjo situaciją: „[...] ar tai iš tiesų tokia tragedija, kaip patys dažnai nušnekam?“ – retoriškai klausė Kostas Ostrauskas. Šis autorius teigė, kad „Egzilis tapo mūsų laikų ženklu. Tad mūsų situacija nėra nei nauja, nei tuo labiau unikali. Nesam pirmieji egzilai, nesam vieninteliai ir, – jeigu bent kiek pažįstame žmogaus prigimtį, – nebūsime ir paskutinieji“¹⁷. Tomas Venclova taip pat minėjo, jog: „Emigracija neturi būti laikoma nelaime, kaip ji buvo ir yra vis dėlto daugumai mūsų. Ji nėra nei nuodėmė, nei nusikaltimas. Ji yra užduotis ir iššūkis. Ji yra likimas“¹⁸. Regis, šie minties vingiai turėtų puikiai derėti su J. Ereto svarstymais apie egzilio misiją, kitų tautų tremties patirtis, suvokimą, jog egzilio išbandymai – tai Dievo skirtas likimas. Tačiau siūlomi išgyvenimo metodai ir tolesnės egzistencijos logika iš esmės buvo skirtingi jau vien dėl to, jog katalikiškos orientacijos atstovai itin dramatizavo ne tik savo pačių, bet ir galimos bet kokios veiklos padėtį. Pa-

ranojiška svetimos aplinkos baimė, iš principo atmetant bet kokią sugyvenimo galimybę ar bent suvokimą, jog kitos kultūros aplinka taip pat gali duoti vertingų gyvenimo ir kūrybinės veiklos orientyrų, ženklino intelektualinės ir kūrybinės fobijos formavimosi apraiškas. Jaunosios egzilio kartos atstovai daug geriau suvokė, jog prasmingai meninei intelektualinei veiklai reikalinga lietuviškosios ir amerikietiškosios kultūros sintezė¹⁹. Galbūt dėlto, jog tai buvo karta, savo šaknis įleidusi jau svetimoje žemėje, todėl lietuviškumą ji tegalėjo tik įsivaizduoti, bet ne autentiškai išgyventi. Visgi katalikiškasis išeivijos sparnas nenorėjo daryti tokių nuolaidų; priešingai, naujosios socialinės aplinkos ignoravimas buvo suvokiamas kaip pozityvus iššūkis moderniajam pasauliui: „[Lietuviška – L. B.] Kultūrinė kūryba [...] reikalinga lietuviams apsisaugoti nuo nuosmukio bei sustingimo“ – teigė Jonas Grinius²⁰.

Liberaliojo sparno atstovai per kūrybos akto prizmę iš tiesų matė savo alternatyviojo gyvenimo prasmę – galimybę gyventi visavertį gyvenimą svetur; pernelyg neįsipareigojant tradicijai, absorbuoti aplinkos įtakas ir jas apdorojus sukurti ne tik originalų kultūrinį produktą, bet ir deklaruoti pačios kūrybinės idėjos tęstinumą; turbūt neatsitiktinai T. Venclova teigė: „[...] ir kartais, ne visada, bet kartais, emigracija yra geriausias arba bent labai geras būdas atlikti savo pareigą tautai“²¹. Visai pagrįstai kalbėjo ir Marius Katiliškis, teigdamas, jog netiesa, kad negalima kurti be namų. Kūrėjas egzilyje nėra visai beviltiškas individas²². Tokia laikysena tikrovės atžvilgiu buvo šių žmonių kultūrinio ir intelektualinio išlikimo saugiklis; o laisvo apsisprendimo būtinybė kūrybinėje ir intelektualinėje veikloje V. Kavolio buvo suvokiama kaip suskilusią išeivijos bendruomenę galintis konsoliduoti veiksnys²³. Istorinė tikrovė neabejotinai sudarkė lietuviškos kultūros vidinės savasties kodą. Šią tiesą įsisąmonino visi, atsidūrę toli nuo namų. Tai buvo skausmingai išgyventa

realybė, atnešusi suvokimą, jog beyrantį lietuviškos kultūros proceso kodą dabar tegali sustvirtinti tik *jie*, egzilio intelektualai. Žvelgiant į liberaliojo ir katalikiškojo išeivijos sparno pastangas tai daryti, neapleidžia nuojauta, jog būtent išeivijos liberalai labiau tikėjo esamais kultūrinių tradicijų ištekliais, nebijoję jų maišyti su europinės, o kartu ir pasaulinės kultūros klodais, neabejotinai suvokdami (ir dėlto išlikdami ramūs), jog pirmą kartą intelektualinės kūrybos jėga yra stropiai saugoma kolektyvinių tautos archetipų, išpaustų kiekvieno kūrybos procese dalyvaujančio individo sąmonėje. Tautinės kultūros procesas išeivijos liberaliosios srovės atstovų buvo suvokiamas kaip pakankamai ilgaamžis vyksmas, kurio išorinių jėgų schemos iš esmės pakeisti negalėjo, todėl bergždžia atrodė intelektualinės pagavos stichiją tramdyti kūrybinio (o kartu ir kultūrinio) *ghetto* apynasriu.

Taigi užsidarymas kūrybiniame *ghetto* buvo tolygus lietuvių išeivijos literatūrinei ir apskritai kultūrinei mirčiai: „Literatūrinis getas pasirengęs nužudyti kiekvieną neklišinę problemą, kiekvieną eksperimentą, kiekvieną bandymą pasivyti mus pralenkusius kaimynus. Juk kultūra auginama šimtmečiais. Mūsų jaunutė literatūra nebegauna nei trąšų, nei vandens, ir kiekvienas spalvingas augalas aplenkiamas arba toleruojamas kaip keista, egzotiška ir svetima retenybė. [...] Patetika, pompastika, iškilmingų rašinių pavidale, žygiuoja it išsipustę kareiviai parado metu. Žodžiai, kurie išspaudžia ašaras, ir tosios ašaros tučtuojau susifermentuoja sielos kiaurymėse į pasitenkinimo drumzles. Kaip gera gyventi! Darbas (pinigai), poilsis, pokalbiai su draugais apie praeitį, ultrapatriotinis rašinys ar jo skaitymas, šiltas ar šaltas patalas. Ir...vis dėlto, net ir geto gyventojui kartais nejauku savo narcisizme“²⁴. Liberaliosios krypties egzilio mąstytojams kūrybos samprata buvo neatsiejama nuo europinės, o kartu ir pasaulinės kultūros tradicijos įtakų; tai vertė tiek A. Škėmą, tiek kitus intelektualus išsakyti daug karčių

kritikos žodžių. „Lietuviškumo“ įsimylėjimas ir atkakli ištikimybė jam, A. Škėmos žodžiais tariant – savotiškas narcisizmas, galėjo užslopinti (ir neabejotinai slopino) kūrybingumo impulsus. Išeivijos sąmonėje slypintis tautiškumo suvokimas greičiausiai negalėjo būti taip greitai asimiliuotas, dėl ko itin nerimavo katalikiškasis egzilio sparnas, dėl šios priežasties bijojęs bent kiek atleisti kūrybos potencialą varžiusius gniaužtus. Į šią opią problemą itin toliaregiškai žvelgė T. Venclova; apibrėždamas kūrybos situaciją egzilyje jis teigė, jog: „Nuo lietuviškumo pabėgti beveik neįmanoma, jeigu kalbi lietuviškai, jeigu augai toje kultūroje. [...] turi augti kažkokia europinė, pasaulinė tradicija, pro kurią švytės mūsų tikrasis podirvis [savo tautiškumo ir tradicijos suvokimas – L. B.] – o jis neabejotinai švyti daugelyje puikių dalykų, kurie mūsų emigracijos rašytojų ir dailininkų yra sukurti“²⁵. Šiai minčiai pritarė ir K. Ostrauskas: „[...] rašytojo, kaip žmogaus ir kūrėjo, pagrindai susiformuoja, – nori jis ar nenori, – jaunystėje ir jos aplinkoje. Tad ir jo sąmonė – ar bent sąmonė – yra ir lieka esminiai tautiška“²⁶. Gal kiek daugiau nerimo juntama A. Mackaus mintyse apie istorinę prasmę kryžkelėje stovėjusią 4-ojo dešimtmečio kartą: „Šios generacijos dramos priežastis yra tai, kad jinai buvo per jauna visomis šaknimis jaugti ten ir per mažai jauna visomis šaknimis jaugti čia“²⁷. Nepaisant to, A. Mackus kūrybinėje veikloje taip pat matė galimybę susikurti savo egzistencijos pamatus. Tačiau kūrybinė veikla nebuvo suvokiama tik kaip lietuviybės išlaikymas, bet ir jos ugdymas, atsiveriant plačiojo pasaulio įtakoms. O tai neabejotinai reiškė žvilgsnį į ateitį, praeities įvykius, kad ir skausmingai, paliekant istorijai. Be kita ko, ir A. Maceina teigė, jog: „Ne praeitis, bet ateitis turi būti istorinė tremtinio kategorija“²⁸. Šių svarstymų kontekste kyla pagrįstas klausimas, ar buvo tikslinga katalikiškojo sparno išeivijos deklaruota kūrybinio *ghetto* samprata, daugiau mažiau kreipianti intelektualo žvilgsnį praeitin,

ir ar turėjo ji racionalų pamatą? Galbūt bendruomenės ir jos veiklos modeliavimas *ghetto* rėmuose tebuvo tik psichologinių kompleksų padarinys, kurį bendruomenė buvo pasiryžusi paversti ginklu, nukreiptu į tai, kas buvo už jos suvokimo ribų arba kas grasino lietuviškumo pamatams. Gvildendamas A. Škėmos kūrybos metmenis, A. Mackus teigė, jog: „[Išėivijos bendruomenė – L. B.] Neidama į kūrėją, o iš kūrėjo reikalaujama eiti į ją [...] neturinti galios įsijungti į kūrybinį aktą nei to akto suprasti, randa būdą pajautam, viešai nepripažįstamam menkavertiškumui užslėpti. [...] Iš esmės dauguma nieko nenori gauti: jinai reikalauja pataikavimo, kompensuojamo viliojančia „plačiosios visuomenės pripažinimo“ garantija“²⁹. A. Škėma, kaip kūrėjas, tokiomis „garantijomis“ nebuvo linkęs pasikliauti, todėl šio intelektualo bendruomenė negalėjo net ramiai, be pykčio atimesti³⁰ ir ugdyti jo keliu žengiančių prozininkų kartą³¹.

Juozo Girniaus vienas svarbiausių veikalų – „Tauta ir tautinė ištikimybė“³² – tai ne tik intelektualinių receptų sanakaupa, siekiant patarti, kaip išgyventi svetimoje aplinkoje. Ryškiais katalikiškos pasaulėžiūros niuansais prisodrintos J. Girniaus mintys skirtos Pasaulio lietuvių bendruomenės ideologinei orientacijai formuluoti bei tautinės savivokos metmenims nubrėžti. Greta autoriaus plėtotų temų, reikšmingų to meto lietuvių išėivijų istorinei minčiai, atsiveria ir universalių svarstymų klotas kūrybos egzilyje tema, kuris, drįstume manyti, išsiveržia, bet nepabėga iš J. Girniaus formuluotos tautinės bendruomenės *ghetto* sampratos. Vincas Trumpa šio autoriaus knygos recenzijoje taip pat užsiminė, jog J. Girniaus tikėjimas lietuviškos dvasios kūrybiniu nemirtingumu ir išėivijos pašaukimu šiai misijai visgi tegali būti tik balsas tyruose³³.

Vis dėlto J. Girnius teigia, jog: „Gyventi lietuviškąją kultūrą nereiškia tik joje užsiskleisti nesidomint plačiu kultūriniu gyvenimu kraštuose, kuriuose įsikūrėme. Užsidarydami gete neišvengiamai suskurstum“³⁴. Regis, galima

įžvelgti sąskambių su V. Kavolio, A. Škėmos ar T. Venclovos ir kitų intelektualų mintimis, raginančiomis nepasiglemžti kultūros ir kūrybos tik sau, neuždaryti jos ankštame išėivio kambarėlyje ir nepasmerkti dūlėti trumparegiškai suvokiamos lietuviškos tradicijos gniaužtuose. Visgi nepaisant bendrų minties sąlyčio trajektorijų, J. Girniaus kūrybos samprata gerokai siauresnė ir vargiai pretenduojanti į universalumą. Šis kūrybos atvėrimas pasauliui tėra suvokiamas kaip būdas sukurti kažką naujo ir užbaigto, papildančio lietuvių išėivijos kultūrinio produkto aruodą, o išliekamoji kūrybos vertė tapatinama tik su kūrinio galimybėmis pasiekti gimtąjį kraštą. Taigi, viena vertus, J. Girniaus kūrybos samprata paremta kūrybinio akto ilgaamžiškumo matu, kitaip tariant, siekiu kurti nevienadienius, laiko ir istorinių aplinkybių išbandymus gebančius ištverti projektus, kad sugrįžę kūriniai į Lietuvą primintų pasilikusiesiems apie čia kūrusius asmenis³⁵, tačiau, antra vertus, autorius atsisako *kūrybos dėl pačios kūrybos* principo puoselėjimo. Jei V. Kavoliui nėra taip aktualu, kas sukurta, o tiesiog svarbu, ar yra sąlygos kūrybinės idėjos tęstinumui, tai J. Girnius pasitenkina tik kūrybinio akto atlikimo misija, suvokdamas tai kaip indėlį į išėivijos bendruomenės kultūrinių vertybių klotą. Manytume, tokią pastarojo autoriaus kūrybos sampratą lėmė pasaulėžiūros principai. Baimė ir netikrumas, jog Pasaulio lietuvių bendruomenę gali pernelyg paveikti svetimos kultūros įtakos, susilpninti tautinės savasties imunitetą ir išstipdinti saujelę lietuvių daugiatautės Amerikos katilė, neleido J. Girniui į kūrybą pažvelgti atviriau, įvertinant galimą kūrybinio proceso daugiasluoksniškumą.

Žvelgiant iš šiandienos perspektyvos, rodos, galėtume teigti, jog kūrybos sampratos nuženklavimo procese itin svarbus buvo šis klausimas: kas aktualiau, ar pretenduoti į pasaulinę lietuviškosios kūrybos vertę, dėl ko tektų atsisakyti lietuviškos kūrybos tradicijos puoselėjimo, pasirenkant individualizmo

kelią ir ieškoti naujų bei neįprastų kūrybos tarpsmo plotmių bei įvaldyti universalias žmonijos komunikacijos priemones, ar kurti tik tai, kas atitinka griežtai suformuluotus lietuviškos kūrybos uždavinius, beatodairiškai tikint Dievo paskirta misija ir pasikliaujant saujele vedlių, turinčių išskirtinę teisę įgyvendinti tautos išlaisvinimo uždavinį?

Kaip teigė Juozas Eretas, Dievas, sukūręs žmogų, paskyrė jam misiją – kurti ir puoselėti kultūrą³⁶. Panašiai išeivijos misiją formavo ir Jonas Puzinas: išlaikyti tautinę gyvybę ir puoselėti ją³⁷. Išeivijos žmogui ši misija ir atsakomybė už ją buvo sunki ir neabejotinai skausminga. Darytina prielaida, jog J. Eretas egzilų situaciją kūrybos plėtojimo atžvilgiu dar labiau dramatinavo nei J. Girnius. Jei pastarasis mąstytojas siūlė atsižvelgti į išeivių supantį kultūrinį lauką ir bandyti jį reflektuoti, stengtis būti kūrybingu tiek naujoje aplinkoje, tiek kūrybingumą tausoti Lietuvos laisvinimo akcijai³⁸, tai J. Eretas manė, jog: „Naujoji kultūra tegali tarpti tik laisvėje, bėda tik, kad [...] amerikiečių laisvėje išaugusi [...] mintis tam uždaviniui mažai tinka“³⁹. J. Girniaus brėžtus lietuvių bendruomenės *ghetto* vartus J. Eretas linkęs dar labiau susiaurinti, kūrybos misiją palikdamas tik nedidelei daliai lietuvių intelektualų: „[...] nes ne visi sugeba kūrybiškai pasireikšti“⁴⁰, nors kūrybine prasme, anot autoriaus, „tremtis nėra kastracija“⁴¹. Susidariusią padėtį J. Eretas mėgino aiškinti metafizinių aplinkybių įtaka arba *Dievo Apvaizdos* motyvu, kaip itin svarbiu išeivijos ontologinio saugumo garantu. Greta to, išryškėja dar vienas J. Ereto formuluotas egzilio kūrybos sąvokos segmentas – t. y. būtinybė kurti tik lietuvių kalba⁴². Prisimenant anksčiau keltą klausimą dėl išeivijos kūrybos tapimo pasaulinėje arenoje, galima teigti, jog J. Ereto siūlomas metodas vargiai galėjo atverti erdvę tarpkultūriniam dialogui užmegzti. Pastebėtina, jog pastarasis autorius visgi akcentavo asmens socializacijai svarbų daugiakalbiškumo aspektą. Būtent individo gebėjimas plėtoti

kontaktus bent keletu populiarių ir visuotinai pripažįstamų kalbų, J. Ereto buvo pristatomas kaip pozityvus dalykas, tačiau ryškėja tendencija, jog ši išlyga, anot J. Ereto, gali būti taikoma tik gyvuojant tautai laisvės sąlygomis; atsidūrus egzilyje laikysena svetimų kalbų vartojimo atžvilgiu kreipiamas inversiškumo linkme: „Dėl to egziliečiai turi imti į širdį, kad nuskendimas anglų kalbos jūroje reiškia tą patį kaip atsisakyti nuo tautinio įnašo į naujai kuriamą kultūrą“⁴³. A. Mackus pateikia kardinalius ir pakankamai įtikinamus argumentus tokiai J. Ereto pozicijai, teigdamas, jog vien lietuvių kalba berašantieji, suvokiant tai kaip tradicijos puoselėjimą, apskritai gali laikyti save egzilio atstovais: „Kol neturėsime bent labiau apčiuopiamo skaičiaus svetima kalba rašančiųjų savų rašytojų [...], klausimas, ar iš viso esama lietuvių egzilinės literatūros ir rašytojų egzilų, bus aktualus ir pakartotinai iškeltinas“⁴⁴.

Kaip matyti, J. Ereto samprotavimuose vėlgi išryškėja tas pats baimės ir netikrumo motyvas dėl galimų negatyvių svetimos kultūros įtakų, galinčių sugriauti ir taip netvirtus lietuviybės pamatus Amerikoje. Galima tokios situacijos prevencija, anot T. Venclovos, tai: „[...] nenutraukti ryšių su lietuviška visuomene ne tik čia, bet pirmiausia pačioje Lietuvoje: kitaip sakant, neslėpti ir neignoruoti savo lietuviškumo, bent savo lietuviškos kilmės. Tada ir kultūros kūrimas nelietuvių kalba gali duoti nepaprastai daug naudos. [...] Jeigu dailininkas, atsidūręs šičia, kurs vadinamąjį tarptautinį meną, pro kurį neišvengiamai prasišvies jo lietuviškas podirvis, jis atneš tautai daugiau naudos, negu kurdamas lietuviškomis temomis ir „lietuviška stilistika“⁴⁵. Šių samprotavimų fone kyla pagunda paminėti Joną Meką – kaip vieną charakteringiausių išeivijos menininkų pavyzdžių, iš tiesų kūrusį tarptautinį meną ir kai kada nepelnytai buvusį nurašytą į lietuviškosios kultūros paraštę. Jonas Mekas, įvertindamas tokio menininko tipą, teigė: „Mažosios tautos daug greičiau

atsisako savo vaikų: jos tokios egoistiškos. Jeigu ir mėnesiui išvažiuos, iš pavydo ar pykčio jie tavęs išsižadės. Užuoat didžiudamiesi, kad Jurgis Mačiūnas, yra, buvo ir bus lietuvis, Lietuvos spauda paprastai rašo, kad jis yra „lietuvių kilmės“... Tą patį esu skaitęs daug kartų apie save. Lietuva atiduoda Jurgį ir Zapkų, ir mane, ir daug kitų Amerikai – ir kitiems kraštams – už dyką. Labai labai blogas biznesis, pasakyčiau... Bet lietuvis pasiliks lietuviu, kur jis bebūtų – Lietuvoje ar pasaulyje“⁴⁶.

Keltina prielaida, jog katalikiškos orientacijos intelektualai savo misiją suvokė perdėm didaktiškai ir suteikė jai galbūt žmogaus galimybių ribas viršijančias atsakomybės konotacijas; bijodami suklysti ir taip padidinti išeivio moralinės naštos svorį, jie ieškojo šarvų, galinčių apsaugoti nuo galimo nesėkmingo misijos įgyvendinimo. Šiuo šarvu tapo orientacija į lokalią lietuvių bendruomenę, J. Ereto atveju – į itin nedidelį intelektualų sluoksnį, paneigiant arba bent jau neafišuojant individualizmo apraiškų ir pažymint gana siauras kūrybos sampratos ribas bei keliant daugybę reikalavimų: kalba, tematikos pobūdis ir kt. Tai lėmė itin siaurą žiūros prizmę į galimus kontaktus su kitų kraštų kultūra ir konservatyvių vertybių puoselėjimą, kas trukdė atrasti naujus ir prasmingus dalykus bei plėtoti atvirą intelektualinį polilogą⁴⁷. Šiuo požiūriu, vargiai galima ieškoti sąsajų su kavoliškąja kūrybos samprata, geranoriškai atveriančia pasauliui lietuviškosios kultūros klotus ir priimančia siūlymą dalytis idėjų universalumo lobiais.

Taigi kūrybos samprata egzilyje vargiai gali būti talpinama į kokius nors konkrečius rėmus. Pasirinkus įvairius kriterijus, gausime skirtingą kūrybingumo sąvokos turinio rezultatą. Galima teigti, jog kūryba vienijo tiek liberaliosios, tiek katalikiškosios orientacijos intelektualus kaip priimtinausia priemonę, siekiant įgyvendinti tautos laisvinimo projektą. Meninės intelektualinės kūrybos ir tautos tarpusavio sąveikos trajektorijos turėtų ir privlėtų kirstis, tačiau nereikėtų jų sutapatinti,

kaip tai stengėsi įrodyti J. Girnius, J. Eretas ir kiti katalikiškojo sparno atstovai. Kūryba negali tarnauti tik tautos išlaisvinimo misijai, kūryba turi gyvuoti ir dėl pačios kūrybingumo idėjos, tik tuomet ji bus gyva ir iš tiesų prasminga. Darytina prielaida, jog katalikiškojo sparno bandymas sprauti kūrybą į tam tikrus rėmus, suformuojant siaurą galinčiųjų kurti intelektualų ratą, siūlant tradicijai tarnaujančias temas, slopino vaizduotės polėkį. O juk dažnai kūryba subręsta save atpalaiduojančiam judesiui tik atvirai ir drąsiai reflektuojamo konflikto šešėlyje.

Kūrėjo drama egzilyje: tarp „tautos pranašo“ ir „kūrybinio atsinaujinimo“

Kūrėjo padėtis egzilyje negalėjo būti nedramatiška. Palikę namus, natūralią kultūrinę aplinką, garantavusią ontologinį saugumą, daugybė žmonių buvo nusviesti į visiškai nežinomą, tik prisijaukinti bandomą svetimos žemės kultūrinę terpę. Ar tai buvo rojus, ar pragaras – vienareikšmiškai atsakyti sunku; aišku viena, teko šiems žmonėms pabūti ir skaistykloje, persikeliant iš vienos pabėgėlių stovyklos į kitą ir bandant suvokti, ar dar gyvas jų tikėjimas grįžimo mitu. Peržengę šią pakopą bei suvokę, kad į gimtąją žemę tegalima tik atsigręžti, o ne grįžti, Lietuvos egzilai ėmė ieškoti būdų, palengvinančių šį atsi-grįžimo procesą. Vienas iš dvasinių kontaktų galėjusių garantuoti tiltų, be abejonės, buvo kūryba. V. Kavolis teigė: „Egzilai tesugrįžta (išlieka) tuo, ką jie yra sukūrę. Todėl kūryba tampa egzistenciniu reikalavimu, – rimtesniu negu ji gali būti bet kam, namų ir šaknų nepradusiam (arba savo praradimo dimensijų dar neįsisąmoninusiam)“⁴⁸.

Išėivijos intelektualai suvokė savo misiją, projektuojamą į kultūrinio produkto kūrimą, kaip neišvengiamą duotybę konkrečiomis, jų gyvenimą tokia linkme pakreipusiomis sąlygomis, kurios ženklino aiškią, o kartu ir la-

bai miglotą trajektoriją, kurioje galėjo materializuotis jų kūryba. Antra vertus, prisiimti kūrybos formų, temų ir jos paskirties lėmėjo vaidmenį išeivijoje nebuvo lengva. Jau vien todėl, jog tam tikru metu kuriantis asmuo, itin ribojamas esamų subjektyvių perspektyvų, negali nurodyti fundamentalios kūrybos vystymosi krypties, savavališkai atsieti ją nuo kultūrinės tautos tradicijos, kuri, regis, yra vienintelė pajėgi apibrėžti kūrybingumo reikšmę, suformuluoti konkrečius kūrybinius uždavinius. V. Kavolis teigė: „Jei kiekvienas kūrėjas, atskirai paimtas, reiškia subjektyvius savo paties – ir ribotos aplinkos – reikalavimus, tai, kultūrinėje tradicijoje išlikusius kūrėjus suėmus drauge, galima juos laikyti kolektyviai atskleidžiančiais tai, kas mene reikšminga žmogui apamai, vadinasi, kas jame **objektyviai** reikšminga“⁴⁹ (paryškinta tekste – L. B.).

Kūrėjo padėtis egzilyje buvo dviprasmiška. Viena vertus, ieškota būdų, kaip atsispirti Amerikos kultūrinei niveliacijai, antra vertus, svarbu buvo išlaikyti kultūrinės plėtos tempą, suspėti koja kojon žengti su Vakarų kultūros tendencijomis. Svarstymai šia tema buvo aktuali ir opi to meto lietuvių intelektualų problema. Reikėjo suderinti, rodos, sunkiai tarpusavyje derančius dalykus: savotiškai manifestuoti tautos išlikimo idėją ir kartu internacionalizuoti savo kūrybą, kurti kokybišką ir universalų meną. Tačiau būtinybė, jei ne atsisakyti, tai bent jau modernizuoti dalį atsivežtų tarpukario Lietuvos kultūros vertybių, savotiškai traumavo tiek liberaliojo, tiek katalikiškojo sparno išeiviją bei kėlė grėsmę, kaip pasakytų K. Ostrauskas: „susipainioti egzilio komplekse“⁵⁰.

Liberalai bandė konfrontuoti su tradicine kūrybos samprata, tačiau žengti keliu, kurį rinkosi tarpukario Lietuvos trečiafrontininkai ir keturvėjnininkai, bandę revoliucionizuoti lietuvišką meną ir futuristine maniera nubrėžti tolesnio jo vystymosi tendencijas, pasitelkiant Vakarų ir Rusijos avangardizmo idėjas, nebuvo taip paprasta. Kaip pastebi

T. Venclova, tie ikikarinės Lietuvos jaunuoliai tiesiog norėjo „pravėdinti“ literatūrą ir išvesti lietuvišką žodį iš provincializmo, „nors bene visais laikais pas mus madingesnė buvo kančia ir tragiška proza“⁵¹. Taigi, kaip matyti, Amerikos išeiviams remtis avangardizmo idėjomis, kurias Amerikos auditorija puikiai išmanė, buvo ne taip ir lengva, nes tai jau nebuvo novatoriškas ir įstabus dalykas kaip ikikarinėje Lietuvoje. Išeivijos kultūrinis kontekstas ir kūrybinės minties diskursas buvo kitoks, ryškus tradicijos konservavimas skatino kūrėją slopinti „kūrybinio atsinaujinimo“ aspiracijas ir pasilikti tradiciškai propaguojamo „tautos išlikimo“ diskurso rėmuose: „[...] bijota prarasti parapinio tautiškumo nekaltybę. [...] Tačiau juk kultūrinis uždavimas yra kūrybiškumo antitezę“, – teigė K. Ostrauskas⁵².

Darytina prielaida, jog formavosi tam tikros egzilio kūrėjo elgsenos schemos: modernizuoti atsivežtąją kūrybos tradiciją ir ją reflektuoti pasaulinės kūrybos kontekste arba užsidaryti kūrybiniame *ghetto* ir konservuoti tarpukario Lietuvos kūrybinį diskursą, leimotyvu paverčiant visas temas, susijusias su emociniu prisiminimų pamatu.

Liberaliosios krypties intelektualai bandė atsiriboti nuo stipraus emocinio ryšio su Lietuvos visuomene ir susikurti distanciją tarp išeivių bendruomenės bei kūrybos. Būtent šioje distancijoje buvo galima surasti terpę, leidžiančią *kurti kitaip*. Manytume, jog šią atvirą savęs reflektavimo poziciją gerai apibūdina A. Škėmos, K. Ostrausko ir kitų intelektualų laikysenos. Kai emocija tampa centriniu egzilio savijautos bruožu, tuomet tikram kūrybiniam darbui vietos lieka mažai, arba K. Ostrausko žodžiais tariant – kūryba tampa „tuščiavidure“⁵³. Su nihilistišku patosu apie kūrėjo padėtį egzilyje kalbėjo ir A. Škėma: „Mūsųose labai pageidaujamas pranašo etatas. Išeivijos išdava ir erzacinė išsilaikymo priemonė“⁵⁴. Iš tiesų kūrėjo polinkis į patriotinę tematiką, savotišką tarpukario Lietuvos romantizmo ir simbolizmo meno

srovių recepciją, „praskydusią sentimentu ir ašaromis“⁵⁵, egzilyje jau negalėjo garantuoti visaverčio kūrybinio akto, pretenduojančio į universalią kūrybos vertę. Galų gale, tikroji kūrėjo paskirtis neturėjo būti suvokiama kaip tapimas tautos pedagogu, gvildenančiu tik patriotinius uždavinius. Apie tai kalbėjo ir katalikiškasis išeivijos sparnas, suvokdamas kūrybai būtiną estetinį pamatą⁵⁶. K. Ostrauskas taip pat išvelgė destruktvią kūrėjo – *pranašo* įtaką egzilio kūrybiniam pasauliui: „Ne vienas rašytojas, užuot giliau išvelgęs situaciją [...] ir tikrai kūrybiškai ją išreiškęs, pats ištirpo minioje, nors ir neužmiršdamas karta pretenduoti į pranašus [...] [...] juk rašytojimas egzilyje tapo beveik tautine ir patriotine pareiga“⁵⁷. Antanas Maceina antrino A. Škėmai bei K. Ostrauskui teigdamas, jog istorinių sukrėtimų metais tauta atsigręžia į politikus ir poetus bei paverčia juos savotiškais kūrėjais, kurių uždavinys – atstatyti vidinę ramybę: „Politinė kalba ir poetinė giesmė turinti virsti dviem priemonėmis, kuriomis būtų išreikštas minios gyvenimas žlugties valandą. [...] Politinė kalba apsivelka gražiais, bet tuščiais žodžiais, o poetinė giesmė prisiima aktualų, bet praeinantį turinį. Politikas ir poetas susilieja į vieną. Tada jis esti minios pavadinamas – tautos pranašu“⁵⁸. Ši pareiga – sunkių išbandymų valandą rodyti tam tikrą kryptį pasimetusiai tautai, pasmerkia kūrybinį aktą tapti tik „pritaikomojo meno“ dalimi⁵⁹, priemone kasdienybei pagražinti, o pats kūrėjas paverčiamas guodėju ir raminotoju, nepajėgiančiu reflektuojamų išgyvenimų paversti tikru menu. Anot A. Maceinos: „Patriotikos tragika ir yra ta, kad ji yra verčiama reikšti tėvynės tikrove: jos istoriją, jos dabartį, jos laimėjimus ir pralaimėjimus, jos kančias ir viltis. [...] Patriotikoje turi būti kasdieninė tautos tikrovė, užimanti pirmąjį kūrinio planą, nes tik tokiu atveju ji patenkina minios norą verkti, džiaugtis, kovoti, ryžtis ir tikėtis. [...] Jeigu ji atsisakys vaizduoti tautinę kasdienybę visa jos pilnatve, pasirinkdama

tiktai jos minimumo simbolio reikalui, ji nepatenkins piliečių noro, kad poetas būtų jiems pranašas [...]“⁶⁰ (Išretinta tekste – L. B.). Kūrėją – intelektualą egzilyje A. Maceina apibūdina, kaip „pašauktąjį skelbti pasauliui kažką naują“⁶¹. Tai tarsi optimaliausia vidurio pozicija tarp *pasmerktojo*, pernelyg pasiduodančio naujosios kultūros įtakoms ir tarp *besidairančiojo atgal*, gyvenančio tik prarastų namų nostalgija. Visgi A. Maceinos pristatomas *pašauktasis* nėra tapatinamas su „tautos pranašu“ įvaizdžiu.

Jeigu pritarsime A. Škėmos, K. Ostrausko, T. Venclovos ir kitų intelektualų minčiai, jog egzilis nebuvo tremtis ar pabėgimas, o sąmoningas apsisprendimas išvykti, tai šiame kontekste kūrybą galima vertinti kaip išskirtinę galimybę ir tam tikrą likimo dovaną, kuri leido pačiam intelektualui suteikti egziliui turinį, prasmę ir nužymėti jo ribas. Kūrėjo laikysena egzilyje, renkantis „kūrybinio atsinaujinimo“ kelią, rodė sąmoningumą pažvelgti į emigraciją bejausmės emocijos rakursu, kur daug svarbesnis klausimas buvo – ne kodėl istorija lėmė tapti žmoniškosios dramos dalyviu, o kokia turėtų būti kūrėjo sąmoninga laikysena *čia ir dabar* meninės intelektualinės kūrybos plotmėje. Tai klausimas, neišvengiamai implikuojantis kūrėjo veiksmą atsisakyti patriotinių verkšlenimų ir įsitraukti į pasaulinės kūrybinės tradicijos versmes, kas tikrai nereiškę lietuviškumo išsižadėjimo. Būdamas „tautos pranašu“ ir vien tik ašaromis bei sentimentais sotindamas kūrybą, intelektualas buvo pasmerktas kurti ne meną, o tik tikrovės kopiją ar fotografiją, kuri, tiesa, galėjo bent jau laikinai užglaistyti išeivių skaudulius, tačiau toli gražu negalėjo suteikti dvasinės metamorfozės pojūčio⁶². Ryškėja dar viena kūrėjo laikysenos egzilyje plotmė: meninė intelektualinė kūryba nėra tai, kas paklūsta erdvės ir geografijos sukuriamoms distancijoms, nubloškiančioms individą nežinia kur. Šiame kontekste įvertinus kūrėjo saviraiškos galimybes galima teigti, jog kūrėjas buvo pa-

kankamai laisvas gyventi aktyvų kultūrinį gyvenimą, varžė jį psichologiniai kompleksai, kurie, drįstume manyti, daugiau afišuojami katalikiškojo sparno išeivijos tekstuose. Kaip teigė Juozas Kraliauskas: „Nelemčiausioji slogtis – kasdienybė“. Autorius pabrėžė, jog kūrėjas, turintis rūpintis savo pragyvenimu, eikvoti laiką kasdieniui būčiai itin nuskriaudžia savo kūrybinį talentą. „Vaisiai, kuriais rašytojas čia kasdien mintą, yra labai kartūs. Jo padėtis vis dramatiškėja ir artėja į Prometėjaus tragiškumą“⁶³. Panašiai kalbėjo ir Jonas Aistis, teigdamas, jog kasdieninė rutina buvo itin skaudi problema kūrėjui⁶⁴. O štai K. Ostrauskas teigė, jog: „Rašytojas, kuris tikrai nori, turi ir sugeba ką nors kūrybiškai pasakyti, parašo, nežiūrint, kokios sąlygos bebūtų; tuo labiau, kad kūrybinės sąlygos nebūtinai yra tiesiogiai proporcingos kūrybiniam rezultatui“⁶⁵. Puikiai K. Ostrauską papildė ir Ilonos Gražytės įžvalgos: „Skundimasis sąlygomis daug geriau tinka rašytojams amatininkams, bet ne rašytojams kūrėjams“⁶⁶.

Taigi kūrybinis įkvėpis ar kūrybinė mirtis tykojo intelektualų egzilio pasaulyje? Galima tik spėti, jog kiekvienas daugiau mažiau genamas nostalgijos šiek tiek norėjo save matyti ir tautos pranašu, ir atsiverti platesniam kultūriniam kontekstui. Tačiau sklaidant būtent liberaliosios išeivijos krypties intelektualų tekstus neapleidžia nuojauta, jog liberalų svarstymai apie kūrėją, jo blaškymąsi tarp tautos pranašo ir kūrybinėje veikloje laisvo intelektualo misijos pasirinkimo atidengia užslėptą norą savotiškai atgaivinti XIX a. romantizmo epochoje suformuotą *genijaus* sampratą, išeivijos sąlygomis modifikuojant ją: tarsi norėta matyti šiek tiek maištingą genijų, pakylantį virš egzilio kasdienybės, reikalaujančio laisvės ir nepaklūstančio bendruomenės diktatui. Paradoksalu, tačiau galbūt būtent *genijus* – atviras, individualus ir nepriklausomas intelektualas – galėjo geriau už bet kokią *ghetto* konsoliduoti išeivių bendruomenę ir bent punktyru nuženklinti jos ateities gyvenimo gaires.

Kūrėjas ir bendruomenė: duoklės atidavimas ar saviraiškos laisvė?

Kalbant apie kūrėjo santykį su bendruomene galima įžvelgti skirtingas liberaliojo ir katalikiškojo sparno išeivijos atstovų pozicijas, išsikristalizuojančias santykyje su bendruomeninės atsakomybės jutimu arba jo atsisakymu. Svarbus požiūris ir į tai, kas kam privalo tarnauti: bendruomenė kūrėjui, ar pastarasis – bendruomenei? O gal visiškai nėra kūrėjo ir bendruomenės kultūrinio sąlyčio ribų? Bene geriausiai jautė ir savo santykį su bendruomene atskleidė Jonas Mekas, teigdamas, jog: „[...] mano kraštas dabar yra kultūra [...] Dabar aš įdomaujuos tikrai kultūra. O kultūra yra visur ir niekur“⁶⁷. Visgi manytina, jog bendruomenė (bent jau katalikiškasis išeivijos sparnas) buvo akylus kūrėjo sargas, jautriai fiksavęs kūrybines kontraversijas ar pagirdamas intelektualą už jo ištikimybę puoselėti tautos tradiciją. Kaip teigė J. Grinius, žmogaus vertę apsprendžia du veiksniai – pasaulėžiūra ir bendruomenė⁶⁸.

J. Eretui bendruomenė buvo neišvengiama ir būtina kultūrinio proceso dalyvė, turinti aiškias veikimo ribas. Autorius pažymi, jog tikriems kūrybiniais talentams subręsti yra būtina bendruomenės formuojama kultūrinė terpė, kurioje plėtojamos kūrybingumo apraiškos suteikia potencialią ryškaus talento kūrėjams sublizgėti⁶⁹. Galima tarti, jog katalikiškojo sparno išeivijos atstovai bendruomenę *aukojo* kūrėjo galimybei bręsti ir kurti, tačiau šią auką suvokė kaip turinčią grįžtamąjį ryšį: t. y. kūrėjas turi paaukoti savo individualumą, suvokiamą kaip atsisakymą pretenduoti į kosmopolitiško kūrėjo statusą, tapti tam tikra vidutinybe, tvarkingai bevaikštančia konservatyvių idėjų išmintais takais; tokio intelektualo kūrinys tegali tarnauti *tik* bendruomenės poreikiams. Iš katalikiškos išeivijos varpinės skliautų visgi skambėjo ir kūrėjų bandantys apginti akor-

dai, teigiant, jog nepaisant to, kad kūrėjas intelektualas negali būti abejingas savo istorinei praeičiai, tačiau priversti jį eiti „bendruomenės tarnybą“ nėra teisinga⁷⁰.

Visgi J. Girnius, komentuodamas kūrybingumo sampratą egzilyje, aiškiai pabrėžė kūrėjo individualumo aspektą, apibūdindamas jį kaip autentišką tam tikrų asmens vidinių išgyvenimų visumą – tai, kas gali suteikti kūriniui originalumo⁷¹. Derėtų pastebėti, jog individualumo akcentavimas J. Girniaus svarstymuose niekaip neišsiveržia iš kolektyvo rėmų ir netampa *kūrybos dėl kūrybos* principo įprasminimu.

Katalikiškojo sparno išeivijos bendruomenė buvo visiškai netolerantiška liberalų siūlomai kūrybinio originalumo sampratai – t. y. pasukti anksčiau aptarto „kūrybinio atsinaujinimo“ keliu. Kaip teigė K. Ostrauskas: „[...] jeigu egzilo rašytojo kūryboje užčiuopiamas naujosios Vakarų literatūros poveikis, tai kartais kyla beveik skandalas: tas rašytojas, girdi, neoriginalus, vaikosi kitų kūrybos; tačiau jeigu lietuvis rašytojas yra kito lietuvių rašytojo poveikyje, tada jis, su pasitenkinimu sakoma, „tęsia gražias lietuvių literatūros tradicijas“⁷². J. Banėnas konstatavo, jog: „Kūrybingiems žmonėms su tokia visuomene sunku sugyventi“⁷³. Dar atviriau šią situaciją reflektavo V. Kavolis: „Meno priėmimas pagal įprastinius skonio standartus savaime reiškia, kad originalus – vadinasi, kūrybingas – menas bus atmestas“⁷⁴, tačiau antra vertus, toks iššūkis turėjo skatinti tikrą kūrybingumą.

Katalikiškos lietuvių bendruomenės verdiktas, sąlygojantis griežtus kontūrus, kuriuose buvo galima siekti kūrybinio originalumo, savotiškai kaustė kūrėjo laisvą apsisprendimą ir galimybę rinktis. Galima manyti, jog pernelyg didelė bendruomenės kaip tam tikro autoriteto įtaka ugdė tam tikras kūrėjų, kurie daugiau mažiau jautė poreikį priklausyti bendruomenei, skepticizmo ir prisitaikėliškumo apraiškas. Ir tik nedaugelis kūrėjų pasuko

bendruomenės „pykinimo“ keliu (pavyzdžiui, A. Škėma), pasirinkdami apsisprendimą priklausti platesnei pasaulio kūrybinės tradicijos direktyvai.

Anot J. Girniaus, atsivėrimas platesniam kultūriniam kontekstui yra sveikintina iniciatyva, ugdanti „kūrybinį asmeniškumą“ ir padedanti sukurti „meniškai tobulą kūrinių“⁷⁵. „Svarbu ne tai, ar esama, ar nesama kieno įtakose – tesvarbu, kiek pajėgiama, nežiūrint visų įtakų, išlikti savimi pačiu, išplėtoti savo kūrybinę individualybę. Kūrybiškos prigimties žmogui įtakos jo individualybę ne slopina, o priešingai, tik žadina“⁷⁶. Tačiau J. Girnius, kalbėdamas apie kūrybingumo sampratą ir kūrėjo užduotis, prasitaria, jog asmuo turi likti ištikimas kultūrinei tradicijai ir savojo laiko rūpesčiams⁷⁷. Kaip matyti, išryškėja ta pati minties trajektorija, t. y. kurti absorbuojant kitos kultūrinės aplinkos įtakas, tačiau likti ištikimam tradicijai. Visgi įsipareigojimas tradicijai stebė kultūrinio kontakto pozityvias įtakas. Neslėpdamas kartėlio K. Ostrauskas kalbėjo: „Argi ne keista? [...] visada mėgstame pabrėžti, kad esame – arba bent norime būti – vakarietiškos kultūros tauta; [...] O štai dabar, kai tos vakarietiško galimybės egzilyje kuo plačiausiai atsivėrė, dažnas tų pačių Vakarų ne tik baidomės, bet tiesiog iracionaliai prieš juos širstame“⁷⁸.

Taigi kūrėjo santykį su bendruomene išeivijos liberalai įsivaizdavo visai kitaip. V. Kavolis teigė, jog: „Kūrėjas gali apie bendruomenę negalvoti. Pakanka, kad jis kuria“⁷⁹. Kūrėjo kontaktas su bendruomene nėra eliminuojamas, tačiau jam suteikiamos visai kitos konotacijos, lyginant su katalikiškojo sparno pozicija. Išryškėja iš tiesų laisvo kūrėjo laikysena, neribojama jokių rėmų: „Krypties nustatymas yra kūrybinės laisvės varžtas. [...] varžoma kūryba dažniausiai yra prasta kūryba“, – teigė Leonas Sabaliūnas⁸⁰.

Anot V. Kavolio, bendruomenė turi būti suinteresuota, kad intelektualas kurtų kuo daugiau ir taip praplėstų bendruomenės ver-

tybių turinį. Jei J. Girniui ir J. Eretui buvo svarbu, kad kūrėjas atiduotų duoklę bendruomenei, kuri leido jam subręsti ir išsiugdyti savo talentą, tai V. Kavolis kalbėjo apie visiškai laisvos ištikimybės ir įsipareigojimo principą. Kaip pastebi Arūnas Sverdiolas, nepaisant tam tikrų bendrų sąlyčio taškų, požiūris į kūrybą bei jos paskirtį buvo esminių V. Kavolio ir J. Girniaus pasaulėžiūriniu skirtumu⁸¹. Iš tiesų „Nužemintųjų generacijoje“ V. Kavolis formulavo kūrėjo ir bendruomenės sąveikos ribas, visiškai išsiveržiančias iš girniškojo kūrėjo ir bendruomenės santykio konteksto: „[...] nužemintųjų generacijos santykį su savąja bendruomene ir su egzistencija apskritai apibūdina dvi, konservatyvaus mentaliteto neišvengiamai priešingomis laikomos, ypatybės: kritiškas objektyvumas ir laisvas ištikimybės įsipareigojimas“⁸². „Bendruomenė – tarpininkė tarp žmogaus ir egzistencijos apskritai. Žmogaus santykis su jo bendruomene – sukonkretintas jo santykiavimo su žmoniškosios egzistencijos visuma pavidalas“⁸³. Tik laisvos ištikimybės principą deklaruojantis kūrėjas, suvokiantis save kaip laisvą individą tiek pasaulio kultūrinėje erdvėje, tiek savo bendruomenės rėmuose gali duoti pozityvių rezultatų. V. Kavolis, svarstydamas bendruomenės ir kūrėjo santykių ribas, pateikė tam tikras metodologines įžvalgas, kuriomis turėtų vadovautis išeivijos bendruomenė. Visų pirma bendruomenė turi būti kritiška, palaikanti nuolatinę kūrybinę įtampą ir kontaktą su kūrėju, sugebanti atskirti, koks kūrėjas iš tiesų gali ugdyti jos kūrybinį pajėgumą⁸⁴. Tuščiažodžiavimas bei žodžio svorio ir reikšmės neįtūmimas⁸⁵, arba savotiškas grafomanijos kompleksas, neįsijaučiant atsakomybės visų pirma pačiai kūrybai, o ne tautai, negali suteikti bendruomenei nieko pozityvaus. Tokia intelektualo laikysena implikuoja kūrybos nuvytimą ir išdžiūvimą; arba kaip teigė Zina Katiliškienė: „[...] pasaulis jo [intelektualo, kūrėjo – L. B.] kūrinuose ima panašėti į knygoje įdėtą ir sudžiovintą

diemedžio šakelę, neužmirštuolę ir t. t.“⁸⁶ Liberalų poreikis atsiverti platesniam kultūriniam kontekstui brandino dar vieną kūrėjo ir bendruomenės santykių problemos aspektą. Bendruomenės uždavinys yra prisitaikyti prie kūrėjų formuojamos vertybių sistemos ir surasti tinkamą emocinį santykį su ja. Tik supratusi kūrybinius intelektualų polėkius ir turinti pajėgumo juos priimti kaip dovaną bendruomenei bei suvokti giluminę siūlomų vertybių prasmę, bendruomenė yra pajėgi tinkamai jas reflektuoti, nes antraip: „Šitaip nepersiduodanti kultūra liktų paprastas popierizmas, archivalijos, muziejinės įvairenybės, bet bendruomenei savo gaivinančios reikšmės neįgytų. Jos pačios kultūra bendruomenei liktų svetima“⁸⁷. Galima pastebėti, jog ši V. Kavolio mintis išties buvo itin opi, priverčianti susimąstyti, nes katalikiškosios išeivijos dalies ir liberalų „nesusikalbėjimas“ meninės intelektualinės kūrybos atžvilgiu buvo pakankamai didelis, kartais net nebandant ieškoti konstruktyvaus dialogo galimybes, o „[...] knygos liekančios gulėti neparduotos lentynose“, anot I. Gražytės⁸⁸, taip pat gana iškalbingai bylojo apie bendruomenės ir kūrėjų santykį bei domėjimąsi kultūra apskritai. V. Kavolis būtent ir siūlė eiti kūrėjo ir bendruomenės dialogo paieškų linkme, deklaruojant aiškų tarpusavio ryšio būtinybės įsisąmoninimą: „Tiek kūrėjas, tiek kūrybos vartotojas yra atsakingi savo laisvais išsireiškimo (ar neišsireiškimo) ir pasirinkimo (ar nepasirinkimo) veiksmais ne slopinti kūrybines ateities galimybes, bet skatinti jų realizavimą“⁸⁹.

Ar gali kūryba kompensuoti istorinės skriaudos žalą?

Su optimizmu ar be jo, tačiau ne vienas egzilio intelektualas, atsidūręs toli nuo namų, ieškojo būdų, kaip nuslopinti savo egzistencinius skaudulius. Kalbėdami apie V. Kavolio kūrybos sampratą egzilyje, užsiminėme apie šiam intelektualui itin svarbų

ryšį tarp žmogaus ir jo istorinių šaknų, nes tik šis sąryšis gali garantuoti kūrybinių jėgų plėtrą. V. Kavolis teigė, jog: „Istorija neteisingiausia tiems, kuriems ji atėmė galimybę realizuoti savo pajėgumą. [...] Egzilų likimas – savyje pajusti užslopintą kūrybinio pajėgumo balastą“⁹⁰. Pratešiant autoriaus mintį galima teigti, jog tarp kūrybos ir istorijos egzistuoja tiesioginės priklausomybės ryšys, kurį sunaikinti pajėgi pati istorija – kaip tam tikras galios mechanizmas. Tačiau „istorijos nužemintieji“ privalėjo rasti jėgų išgyventi istorinės skriaudos skausmą, subręsti viduje bei pajusti slypinčio kūrybingumo jėgą, turėjusią padėti „įgyti nesutriuškinamą žmogišką reikšmę“⁹¹. Žmogus, nors ir triuškinamas istorijos, tačiau nuo jos pabėgti negali, nes „Esminis šaknų įleidimas kuriame nors pasaulyje – pajėgumo mylėti ir dirbti sąlyga“⁹².

Taigi istorinės tikrovės grimasos tyčiojosi iš žmogaus, viena vertus, nekentusio istorijos, tačiau puikiai jautusio savo bejėgiškumą, suvokusio, jog anuomet savo egzistenciją ir savo istoriją jis turėjo susirasti ar susikurti pats (ypač tai aktualu buvo jaunajai išeivijos kartai). J. Girnius taip pat minėjo, jog: „Kurdamas save patį savo istorine egzistencija, žmogus tuo pačiu kuria ir istoriją“⁹³. Arba – ieškodamas kūrybos prasmės, individas kartu ieško žmogiškos prasmės⁹⁴. Nepaisant skirtingų V. Kavolio ir J. Girniaus mąstymo trajektorijų, visgi galima sutikti, jog J. Girnius taip pat brėžė glaudžius istorijos, laisvės ir kūrybos plotmių ryšius, skyrėsi tik formuojamas idėjų laukas, kuriame turėjo sąveikauti laisvės, istorijos ir kūrybos paradigmos. Įveikti istorijos skriaudą, o gal greičiau suvokti jos kainą egzilio intelektualas tegalėjo tik žvelgdamas į priekį arba, kalbėjo J. Girnius: „Nei gyventi tik šia diena, nei stingti praeityje, o likti atviriems laikui neabsoliutinant nieko, kas žmogiška, – tokia yra didžioji istorijos pamoka. Tai apeliavimas į istorinę atsakomybę – kritiškai, bet pa-

garbiai vertinti praeitį; blaiviai, bet jautriai suprasti dabartį; su viltimi, bet be išdidybės kurti ateitį. Atsakome už savo laiką, nes patys jį kuriame [...]“⁹⁵.

Šis suvokimas formavo moralinės pareigos jausmą ir kartu leido bandyti gydyti dvasinio diskomforto žaizdas. Meninė intelektualinė kūryba buvo vienu iš orientyrų, spartinusių šį gijimo procesą. Kaip teigė V. Kavolis: „Prieš triuškinančią istorijos galią, prieš savyje pajustą užšalimo viliojimą tegalima kovoti poetine pastanga“⁹⁶.

V. Kavolis kalbėjo apie *kūrybos dėl pačios kūrybos* principą, pastaroji mintis greičiausiai aktyviai buvo reflektuojama daugelio išeivijos liberalų. Kūrybinę potenciją neišvengiamai reikėjo projektuoti tik į ateitį, be grįžimo į praeitį ir nepasiduoti emocijoms, kas galėjo padėti išgyventi tam tikrą dvasinę metamorfozę ir suvokti save ne kaip auką, o kaip pasauliui, kultūrinei erdvei reikalingą laisvą individą, galintį ir turintį aktyviai dalyvauti įvairioje veikloje, ypač „sąžininguose kultūriniuose sąjūdžiuose“⁹⁷, kuriuos buvo nevengiama įvardyti išeivijos kultūros varikliais⁹⁸. Tik individo gebėjimas be baimės žvelgti į supančią naują aplinką, kritiškai jos įvertinimas bei pavertimas savotišku meninės intelektualinės kūrybos šaltiniu galėjo sukurti prasmingus gyvenimo orientyrus, vedančius „iš tremties tikrovės į žmogiškai prasmingą jos nugalėjimą“⁹⁹. Ir priešingai, prisirišimas prie tradicijos, konservatyvios kūrybinės programos vykdymas buvo veiksniai, stabdantys šį tremties ir istorinės skriaudos nugalėjimo procesą. V. Kavolis pažymėjo, jog toks prisirišimas prie konservatyvių vertybių buvo kūrybinė problema, neleidusi skleisti net išsilaisvinimo idėjos nuojautai: „Tai ištis padeda paaiškinti, kodėl net geriausiųjų iš jų [konservatyvių idėjų šalininkų – L. B.], kūrybinės jėgos taip anksti išseko“¹⁰⁰.

Regis, istorija atėmė svarbiausią dalyką – laisvę. Kultūra ar kūryba taip pat negali egzistuoti be laisvės, arba kaip teigė Vincas

Trumpa: „Kūryba be laisvės trokšta, kaip žuvis be vandens“¹⁰¹. Taigi egzilai dėjo visas pastangas, siekdami sukurti laisvės sampratą svetur. Drįstume manyti, kad ji buvo sukurta, nors, ko gero, egzistavo daugybė jos turinio ir formos apibrėžčių; apie tai byloja margas, dvilypis, neretai ir kontraversiškas išeivijos meninės intelektualinės kūrybos palikimas, vis dėlto signalizuojantis apie gyvą ir reflektuojamą kūrybingumą, igijusį daugybę pavidalų. Visgi tikrąją laisvės sampratą daug geriau suvokė ir kūrybine prasme kanonizavo jaunesnioji išeivijos karta nei vyresnieji, buvę stipriai paveikti tradicijos, kuri pirmiausia varžė laisvo pasirinkimo galimybę.

Galima manyti, kad tam tikra prasme laisvės stoka buvo kompensuota, o kūryba egzilio pasauliui padėjo susikurti pajėgumą gyventi ir taip įveikti istorinės skriaudos žalą.

Išvados

Likimo ir istorijos nusviesta į svetimą pasaulį lietuvių išeivija bandė susikurti naujus savo egzistencijos pagrindus. Tai nebuvo vieninga, pagal tą patį vertybinį modelį gyvenanti egzilų bendruomenė. Šie žmonės rinkosi skirtingas gyvenimo trajektorijas, išbandė įvairių takų vingius, galinčius atvesti į svarbiausią – Lietuvos nepriklausomybės kelią.

Vienas iš svarbiausių egzilio intelektualinės istorijos savastį apibūdinančių aspektų – tai meninė intelektualinė kūryba, kurios sąvoka atveria platų semantinį įvairių reiškinių ir konotacijų lauką. Tai bendrosios žmonijos kultūros dalis, išeivijos moralinių nuotaikų, jausenų ir vertybių substratas. Intelektualinė kūryba buvo vienas iš svarbiausių veiksnių, skatinusių įleisti šaknis svetimose žemėse ir leidusių pajusti, jog, nepaisant istorinės tikrovės grimasų, ardžiusių lietuviškos kultūros vidinį kodą, atsідūrus egzilyje vis dėlto buvo įmanoma ne tik egzistuoti fiziologine prasme, bet ir iš tiesų *gyventi*, per skausmą pajuntant egzistencijos poreikį.

Kūrybos sampratą skirtingai apibrėžė liberalūs ir katalikiškasis išeivijos sparnai, nors vieningai pripažino, jog tai geriausia priemonė siekti tautos išlaisvinimo. Būtent kultūrinio produkto kūrimas buvo svarbiausias išeivijos uždavinys. Visgi išeivijos liberalai (V. Kavolis ir kt.) formulavo universalesnę intelektualinės kūrybos sampratą, kaip *kūrybos dėl kūrybos* principo įgyvendinimą, neapsiribojant tik kūrybinės potencijos eksportu į Lietuvą. Išeivijos kūryba turėjo atsiverti Vakarų pasaulio kultūrinei tradicijai bei absorbuoti aplinkos įtakas. V. Kavolis itin pragmatiškai vertino išeivijos kūrybines galimybes. Pati kūryba, kad ir kokia ji būtų ir kokiomis formomis besireikštų, yra universalus procesas, atspindintis vieno ar kito laikotarpio žmonijos jausenas, dvasinę būklę ir pan. Todėl kūrybos negalima talpinti į kultūrinio *ghetto* rėmus, kas buvo katalikiškojo išeivijos sparno pagrindinis kūrybos sampratos aspektas (J. Girnius, J. Eretas). Intelektualinės kūrybos uždarymas gete ženklino kūrybinio proceso konservavimo apraiškas. Pastebėtina, jog tiek liberalų, tiek katalikiškojo sparno išeivių kūrybos sampratoje bendruomenė kaip veiksnys nebuvo eliminuojama. Liberalai labiau rinkosi individualizmo kelią, kai atsiveriama plačiajam pasauliui, tačiau kartu suvokiant save lietuviškos bendruomenės dalimi. Katalikiškasis sparnas rinkosi lokalaus ir apibrėžto kūrybingumo kelią, kūrybos prasmę matydami tik ten, kur ji dvelkia tradicijos puoselėjimu ir tarnauja Lietuvos išlaisvinimo misijai, atsisakydami suteikti visišką kultūrinę ir kūrybinę laisvę.

Egzilio kūrėjas taip pat buvo veikiamas jam bandomos pristesti bendruomeninės atsakomybės. Katalikiškoji išeivija kūrėją norėjo ugdyti tik bendruomenės rėmuose, ignoruodama jo individualumą ir tikėdamasi, jog kūrėjas gvildens bendruomenės jam primetamus uždavinius, plėtos tradiciją puoselėjančias patriotinių motyvų prisodrintas temas. Formavosi savotiškas kūrėjo, kaip „tautos pranašo“ tipas, kuris negalėjo pretenduoti į

universalaus meno kūrimą, o tenkintis tik tikrovės fotografijos kūrimu. Liberalai skatino „kūrybinio atsinaujinimo“ procesą, suteikdami kūrėjui galimybę tapti kosmopolitišku intelektualu, atvirai reflektuojančiu tiek savo santykį su bendruomene, tiek su pasauline kultūrine tradicija. Bendruomenė turėjo tapti intelektualo kūrybingumo skatintoja ir kūrybinės įtampos kurstytoja, leisdama jam pačiam rinktis kūrybinės veiklos pobūdį.

Galima teigti, jog DP išeivių bangą geriausiai apibūdina kūrybos samprata. Vėlesni emigracijos srautai jau neišgyveno tokių ekstremalių išbandymo sąlygų, kurios iš esmės keitė gyvenimo refleksijos pobūdį, deformavo tautos charakterį; jo paveiktoms trauminėms jausenoms išgydyti reikėjo rasti orientyrą, galintį bent šiek tiek sušvelninti jaučiamos

frustracijos mastus. Karo metų išeiviai dažniausiai buvo kaimiškoje aplinkoje išaugusios ir susiformavusios asmenybės, tiesiogiai jutusios dvasinį ryšį su gimtąja žeme. Todėl daugelis kūrėjų jautė pareigą išsaugoti atsiųstųjų vertybių gyvybingumą. Kūryba buvo bene geriausia terpė reflektuoti savos kultūros metmenis ir iš turimų fragmentų kurti įsivaizduojamos būties kontūrus. Galbūt todėl karo metų egzilio bangos laikotarpis buvo itin kūrybingas.

Taigi svarus išeivijos intelektualinis palikimas byloja, jog žmogus egzilio pasaulyje susikūrė savo pajėgumą gyventi, atrado naujos laisvės pavidalus, o gyva kūrybingumo idėja egzilų tekstuose leidžia manyti, jog nors ir nelengvai, bet buvo įprasminama bei intelektualizuota ir istorinė skriauda.

Nuorodos

- 1 Kuizininė D. *Įvadas // Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2003.
- 2 Pavyzdžiui: Višomirskytė V. *Antano Škėmos teksto strategija: nervingo persodinto augalo giesmė*. Kaunas, 2004; Keturakis S. *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius, 2003; ir kt.
- 3 Už galimybę susipažinti su kai kuriais Vytauto Kavolio tekstais, kurių nėra Lietuvos bibliotekose, autorė dėkoja dr. Daivai Dapkutei.
- 4 Bučinskytė I. *Istorijos nuskriaustųjų samprata egzilio tekstuose // Intelektualinės lietuvių egzilio istorijos kursas*. 2001// <http://www.iseivijosinstitutas.lt/html/kronika.htm>.
- 5 Škėma A. *Susitarkime mylėti žmogų // Raštai*. Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1985, t. 3, p. 284–285.
- 6 Eretas J. *Išėivijos klausimais*. Roma, 1974, p. 9.
- 7 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*. USA, 1968, p. 22 (toliau – Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*); Kavolis V. *Kasdienė mūsų kultūra // Santarvė*, 1956, nr. 3, p. 167–169.
- 8 Aleksandravičius E. *Egzilis ir avan(t)gardas // Praeitis, istorija ir istorikai*. Vilnius: Vaga, 2000, p. 251.
- 9 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*, p. 59–60.
- 10 Kavolis V. *Kūrybiškumas istoriniu žvilgsniu // Metmenys*, 1959, nr. 1, p. 7.
- 11 Valantiejus A. *Žadinti kitų kūrybiškumą. Vytauto Kavolio 75–ąjį gimtadienį minint // Kultūros barai*, 2005, nr. 10.
- 12 Lingaila A. *Bendruomenės drumzlės // Aidai*, 1954, nr. 7, p. 332.
- 13 Kavolis V. *Laisvė ir atsakomybė kūrybiniame veiksmo // Metmenys*, 1961, nr. 4, p. 129–130.
- 14 Kavolis V. *Kūrybiškumas istoriniu žvilgsniu // Metmenys*, 1959, nr. 1, p. 9–10.
- 15 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis // Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 34.
- 16 Mackus A. *Rašytojas egzilyje // Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 126.
- 17 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis // Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 11–12.
- 18 Venclova T. *Ar galima kultūros kūryba išeivijoje? // Vilties formos. Eseiistika ir publicistika*. Vilnius, 1991, p. 78.

- 19 Milišauskas Š. *Lietuvybės aspiracijų saulėlydis* // *Studentų gairės*, 1960, nr. 2 (3), p. 231.
- 20 Grinius J. *Lietuvių kultūrinio veikimo gairės* // *Aidai*, 1963, nr. 2 (157), p. 49.
- 21 Venclova T. *Ar galima kultūros kūryba išeivijoje?* // *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*. Vilnius, 1991, p. 78.
- 22 Katiliškis M. *Rašytojas egzilyje* // *Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 122.
- 23 Kavolis V. *Laisvė ir atsakomybė kūrybiniam veiksmui* // *Metmenys*, 1961, nr. 4, p. 130.
- 24 Škėma A. *Lietuvių tremties literatūros mitas* // *Raštai*. Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1985, t. 3, p. 370.
- 25 Venclova T. *Ar galima kultūros kūryba išeivijoje?* // *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*. Vilnius, 1991, p. 79.
- 26 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 31.
- 27 Mackus A. *Ties Nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta* // *Metmenys*, 1960, nr. 60, p. 17.
- 28 Maceina A. *Rezistencija prieš tremties dvasią* // *Į Laisvę*, 1954, nr. 2 (39), p. 7.
- 29 Mackus A. *Pastabos ir įspūdžiai Antano Škėmos Čelastos proga* // *Metmenys*, 1961, nr. 4, p. 155.
- 30 Ten pat, p. 155.
- 31 Gražytė I. *Nauji keliai išeivijos literatūroje* // *Metmenys*, 1971, nr. 21, p. 156.
- 32 Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė* // *Raštai*, Vilnius: Mintis, 1995, t. 3 (toliau – Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė*).
- 33 Trumpa V. *Juozo Girniaus knygą paskaičius* // *Metmenys*, 1962, nr. 5, p. 128.
- 34 Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė*, p. 125.
- 35 Ten pat, p. 127–129.
- 36 Eretas J. *Mūsų vieta šių dienų minčių ir kūrybos pasaulyje* // *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. Roma, 1964, t. 5, p. 75.
- 37 Puzinas J. *Mūsų kultūriniai uždaviniai ir jų vykdymas* // *Aidai*, 1963, nr. 3 (158), p. 89.
- 38 Analogiškas mintis yra išsakę ir J. Grinius bei J. Brazaitis: Grinius J. *Lietuvių kultūrinio veikimo gairės* // *Aidai*, 1963, nr. 2 (157), p. 59; Brazaitis J. *Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas* // *Aidai*, 1960, nr. 6, p. 248–249; Brazaitis J. *Antras veiksmas prasidėjo* // *Raštai*. Chicago: Į laisvę fondas, 1984, t. 5, p. 81–94.
- 39 Eretas J. *Mūsų vieta šių dienų minčių ir kūrybos pasaulyje* // *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. Roma, 1964, t. 5, p. 87.
- 40 Ten pat, p. 91.
- 41 Eretas J. *Išėjimo klausimais*. Roma, 1974, p. 9.
- 42 Eretas J. *Mūsų vieta šių dienų minčių ir kūrybos pasaulyje* // *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. Roma, 1964, t. 5, p. 93; Eretas J. *Išėjimo klausimais*. Roma, 1974, p. 13–14. Kitų krikščioniškosios krypties intelektualų pozicija kūrybos tik lietuvių kalba atveju nebuvo vieninga. J. Brazaitis minėjo, jog kuriant ir svetima kalba tautinis charakteris neprarandamas: Brazaitis J. *Ar lietuvis menininkas turi liktis ištikimas* // *Aidai*, 1960, nr. 6, p. 252. O štai Mykolas Vaitkus, panašiai kaip ir J. Eretas, siūlė branginti ir tausoti lietuvišką žodį: „Imk jį iš savo atminties maišelio meiliai, rūpestingai apžvelk jį, nupusk dulkes, paglostyk, išbučiuok, visa savo dvasios jėga kvėpk į jį savo būtybės magiką [...]“. Vaitkus M. *Žvelgiant atgal* // *Aidai*, 1963, nr. 7, p. 287.
- 43 Eretas J. *Mūsų vieta šių dienų minčių ir kūrybos pasaulyje* // *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai*. Roma, 1964, t. 5, p. 93.
- 44 Mackus A. *Rašytojas egzilyje* // *Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 127.
- 45 Venclova T. *Ar galima kultūros kūryba išeivijoje?* // *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*. Vilnius, 1991, p. 79.
- 46 Mekas J. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, [Dvyliktas laiškas], p. 98.
- 47 Kavolis V. *Vertybinė meno analizė* // *Mūsų žingsniai*, 1958, spalio 25 d., nr. 20; Kavolis V. *Mūsų žaizdos, mūsų dainos* // *Mūsų žingsniai*, 1958, lapkričio 1 d., nr. 21.
- 48 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*, p. 73–74.
- 49 Kavolis V. *Kūrybiškumas istoriniu žvilgsniu* // *Metmenys*, 1959, nr. 1, p. 11–12.
- 50 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 25.
- 51 Venclova T. *Apie „Trečią frontą“ – be pagiežos* // *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*. Vilnius, 1991, p. 302–303.
- 52 K Ostrauskas. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 26.

- 53 Ten pat, p. 18.
- 54 Škėma A. *Sniego balandžiai* // *Raštai*, Chicago: A. Mackaus knygų leidimo fondas, 1985, t. 3, p. 317.
- 55 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 18.
- 56 Kralikauskas J. *Lietuvio rašytojo situacija dabar tremtyje* // *Aidai*, 1962, nr. 8, p. 347.
- 57 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 18–19.
- 58 Maceina A. *Patriotų sukilimas, arba Poezijos kivirčas su tautybe* [1955] // *Egzodo literatūros atšvaitai*. Sud. L. Mockūnas. Vilnius, 1989, p. 125.
- 59 Ten pat, p. 127–128.
- 60 Ten pat, p. 129; 131.
- 61 Maceina A. *Rezistencija prieš tremties dvasią* // *I laisvę*, 1954, nr. 2 9390, p. 5.
- 62 Gražytė I. *Nauji keliai išeivijos literatūroje* // *Metmenys*, 1971, nr. 21, p. 158.
- 63 Kralikauskas J. *Lietuvio rašytojo situacija dabar tremtyje* // *Aidai*, 1962, nr. 8, p. 349.
- 64 Aistis J. *Kultūrininkų likimas* // *Aidai*, 1950, nr. 2, p. 78–80.
- 65 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 16. Plg. V. Janavičius. *Rašytojas egzilyje* // *Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 120.
- 66 Gražytė I. *Nauji keliai išeivijos literatūroje* // *Metmenys*, 1971, nr. 21, p. 160.
- 67 Mekas J. *Laiškai iš niekur*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, [pratarinė].
- 68 Grinius J. *Lietuvių kultūrinio veikimo gairės* // *Aidai*, 1963, nr. 2 (157), p. 52.
- 69 Eretas J. *Išeivijos klausimais*. Roma, 1974, p. 12.
- 70 Kralikauskas J. *Lietuvio rašytojo situacija dabar tremtyje* // *Aidai*, 1962, nr. 8, p. 347.
- 71 Girnius J. *Kūrybinio originalumo prasmė* // *Tremties metai*, Tübingen, 1947, p. 450–468.
- 72 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 27.
- 73 Banėnas J. *Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla* // *Metmenys*, 1968, nr. 15, p. 121.
- 74 Kavolis V. *Laisvė ir atsakomybė kūrybiniam veiksmui* // *Metmenys*, 1961, nr. 4, p. 127.
- 75 Girnius J. *Kūrybinio originalumo prasmė* // *Tremties metai*. Tübingen, 1947, p. 455; 458.
- 76 Ten pat, p. 461.
- 77 Ten pat, p. 466–467.
- 78 Ostrauskas K. *Rašytojas ir egzilis* // *Metmenys*, 1974, nr. 27, p. 27.
- 79 Kavolis V. *Per gyvąją kultūrą – į lietuviybės gaivinimą* // *Mūsų žingsniai*, 1958, rugpjūčio 23 d.
- 80 Sabaliūnas L. *Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla* // *Metmenys*, 1968, nr. 15, p. 124.
- 81 Sverdiolas A. *Vytauto Kavolio kultūros filosofija* // Vytautas Kavolis. *Asmuo ir idėjos*. Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 68.
- 82 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*, p. 56.
- 83 Ten pat, p. 45.
- 84 Kavolis V. *Per gyvąją kultūrą – į lietuviybės gaivinimą* // *Mūsų žingsniai*, 1958, nr. 4; Kavolis V. *Tradicija ir kūryba bendruomenės gyvenime* // *Santarvė*, 1958, nr. 1, p. 32–33; Kavolis V. *Dinaminio tautiškumo sąlygos* // *Santarvė*, 1958, nr. 3–4, p. 124–126.
- 85 Radauskas H. *Rašytojas egzilyje* // *Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 128.
- 86 Katiliškienė Z. *Rašytojas egzilyje* // *Metmenys*, 1965, nr. 9, p. 124.
- 87 Kavolis V. *Per gyvąją kultūrą – į lietuviybės gaivinimą* // *Mūsų žingsniai*, 1958, rugpjūčio 23 d.
- 88 Gražytė I. *Nauji keliai išeivijos literatūroje* // *Metmenys*, 1971, nr. 21, p. 160.
- 89 Kavolis V. *Laisvė ir atsakomybė kūrybiniam veiksmui* // *Metmenys*, 1961, nr. 4, p. 130.
- 90 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*, p. 14–15.
- 91 Ten pat, p. 20.
- 92 Ten pat, p. 58–59.
- 93 Girnius J. *Istorinė krikščionių atsakomybė* // *Raštai*. Vilnius: Mintis, 1994, t. 2, p. 484.
- 94 Girnius J. *Žmogaus prasmės žemėje poezija* [1951] // *Egzodo literatūros atšvaitai*. Sud. L. Mockūnas. Vilnius, 1989, p. 79.
- 95 Girnius J. *Istorinė krikščionių atsakomybė* // *Raštai*. Vilnius: Mintis, 1994, t. 2, p. 490.
- 96 Kavolis V. *Nužemintųjų generacija*, p. 62.
- 97 Kavolis V. *Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla* // *Metmenys*, 1968, nr. 15, p. 125; Kavolis V. *Kultūrinės veiklos metmenys* // *Mūsų žingsniai*, 1960, rugpjūčio 27 d., nr. 23 (100); Kavolis V. *Kūryba ir kova įprasminti save!* // *Mūsų žingsniai*, 1959, rugpjūčio 8 d., nr. 21 (50).
- 98 Keblys K. *Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla* // *Metmenys*, 1968, nr. 15, p. 129.
- 99 Kavolis V. *Tremties tikrovė ir keliai į lietuviškumą* // *Laisvo žmogaus keliu į lietuviškumą*, 1954 m. rugsėjo 8–10 d. Pirmojo lietuvių studentų Santaros Suvažiavimo darbai. Red. V. Kavolis, p. 14.

100 Kavolis V. *Radikalusis projektas lietuvių išeivijos kūryboje // Poezijos pavasaris* '93. Vilnius: Vaga, 1993, p. 100.

101 Trumpa V. *Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla // Metmenys*, 1968, nr. 15, p. 116.

BUCEVIČIŪTĖ Laima

ARTISTIC INTELLECTUAL CREATIVITY IN EXILE

Artistic intellectual creativity is an especially good indicator of the peculiarity of émigré intellectual history. The liberal and Catholic segments of the Lithuanian exile community had different conceptions of creativity, though both agreed that it was the best method for achieving Lithuania's liberation. The liberals (Vytautas Kavolis et al.) formulated a more universal conception of intellectual creativity as something for its own sake and not just limited to the exportation of creative potentiality to the Lithuanian homeland. In the diaspora this potentiality had to become open to the cultural traditions of the Western world and to absorb influences from the current environment. The liberals thought that Lithuanian creativity should not confine itself to the framework of the exile cultural *ghetto*, whereas representatives of the Catholic wing (Juozas Girnius, Juozas Eretas) emphatically associated creativity with the conception of a cultural *ghetto*.

In relation to the concept of intellectual creativity, the artist or scholar in exile was pressured to accept a community responsibility. The Catholic wing of the diaspora wanted to foster a creative personality that ignored its own individuality and limited itself to the concerns of the community, while the liberals encouraged a process of "creative rejuvenation" and thought to offer the creator an opportunity to become a cosmopolitan intellectual who openly reflected his ties to both his community and the cultural traditions of the world.

Despite their different views on the development of artistic intellectual culture, both the liberal and the Catholic wing of the diaspora conceived of the creative act as an organically important action of the subconscious, one able to assuage the pain of a historical injustice.

Iš archyvų

Linas SALDUKAS

JAV lietuvių politiniai siekiai Pirmojo pasaulinio karo pradžioje

Pateikiamas archyvinis dokumentas „Visuotinas lietuvių–amerikiečių kongresas Chicagoj“ yra nedidelė dalis žymaus lietuvių atgimimo veikėjo Juozo Gabrio prisiminimų „Tautos sargyboj“, kurių kopija saugoma Lietuvių išeivijos institute ir artimiausiu metu pasirodys atskiru leidiniu. Ši lietuvių atgimimo laikų figūra daugeliui, specialiai nesidomėjusių tautos atgimimo istorija, gali būti nelabai nežinoma. Iki šiol tik Alfonsas Eidintas savo knyga „Slaptasis lietuvių diplomatas“, Alfred Erich Senn² bei Egidijus Aleksandravičius savo straipsniais pravėrė duris į šios kontroversiškos asmenybės veiklos užkulius, kitų istorikų darbuose šmėkštelėjusios tik probėgšmais. Manytume, kad šis dabartinė prasme Europos lietuvis (nors gal toks visų pirma ir jautėsi jis pats, nepriskirdamas savęs vien tik Lietuvai, tačiau visada pabrėždavęs darbą Lietuvos labui) pralenkė savo laiką mąstymo gilumu, nebijojo svarstyti įvairiausias Lietuvos valstybingumo formas, veiklos aktyvumu, dėl to kartais nevengdamas įsivelti ir į avantiūras. Galima net svarstyti, kas buvo Juozas Gabrys – avantiūristas, savanaudis, glaudžiai bendravęs su svarbiausių Europos valstybių aukštais pareigūnais ir iš šios veiklos tikėjęsis dividendų, ar nuoširdus Lietuvos patriotas.

Juozas Gabrys-Paršaitis gimė 1880 metų

vasario 22 dieną Kauno priemiestyje Garliavoje. Prasidėjęs 1905 metų revoliucijai, Gabrys grįžo į Lietuvą, kur aktyviai dalyvavo revoliuciniame sąjūdyje, nevengdamas ir fizinių susidūrimų su Rusijos žandarmerija. Sekretoriavo Didžiajame Vilniaus Seime 1905 metais, vėliau išvyko į Prancūziją bei Šveicariją tęsti mokslų, tačiau jų pabaigti sugrįžo į Odesą. 1907 metais dėl rusų policijos persekiojimo buvo priverstas ilgam išvykti į užsienį. Paryžiuje gilino teisės, socialinių mokslų bei literatūros žinias, parengė ir išleido Vinco Kudirkos, kurį laikė savo idealu, raštus.

1911 metai buvo itin svarbūs J. Gabriui – jis pradėjo aktyvią veiklą, kurią gal ir būtų galima vadinti kova už Lietuvos nepriklausomybę, nors tuo metu tai tebuvo tik Lietuvos vardo garsinimas ir sunkios lietuvių būklės carinėje priespaudoje pristatymas pasaulio visuomenei. 1911 metais Gabrys Paryžiuje įkūrė Lietuvių informacijos biurą ir dalyvavo Londone organizuotame Tautų kongrese, kur įteikė savo parengtą memorandumą apie lietuvių tautos būklę.

Matyt, reikėtų sutikti su profesoriaus Alfred Erich Senn pastaba, kad „Gabrys buvo neabejotinai žinomiausia lietuvių figūra Europos scenoje iki 1916 metų“³. Aišku, kalbama

apie naujuosius laikus, kai Gabrys buvo vos ne vienintelis gerai išsilavinęs lietuvis Vakarų Europoje, glaudžiai susijęs su lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžiu. Tad visai nenuostabu, jog jis tarptautinėje arenoje ėmėsi atstovauti Lietuvai, populiarinti jos vardą. Debiutas minėtame Tautų kongrese buvo sėkmingas, čia dalyviai trumpai buvo supažindinti su Lietuvos istorija, jiems buvo perskaitytos Didžiojo Vilniaus Seimo rezoliucijos. Kaip teigia pats Gabrys, „susidomėjimas Lietuva mokslininkų, politikų ir publicistų buvo didelis. Nors šis pirmas mūsų tautos pasirodymas plačiojo pasaulio arenoje ir neturėjo realių rezultatų, bet moralės jo pasėkos buvo didelės. Dabar, mūsų tautai viešai atsirubežiavus nuo lenkų, rusų ir vokiečių pasaulinėje arenoje, lengviau buvo kovoti su jų užmačiom namie. Žinia apie viešą, skirtingą nuo lenkų, rusų ir vokiečių, pasirodymą lietuvių rasių ir tautų kongrese Londone, pasklidusi spaudoje, paskatino ne vieną dvejojantį lietuvių drąsiau ginti savo teises ir nesigėdinti lietuvių vardo. Mūs gi kaimynai svetimtaučiai, ypač lenkai ir rusai, pamatė, kad Lietuvos klausimas, išsiveržęs iš Lenkijos ir Rusijos ribų, virto europiniu klausimu ir kad lietuvių judėjimą ir veržimąsi į laisvą ir savistovų gyvenimą nebe galima bus sustabdyti“.

1914 metais Gabrys, viešėdamas JAV, ryžosi sušaukti Amerikos lietuvių seimą, kuris turėjo nuspręsti Lietuvos valstybingumo formas, nes prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas teikė valstybingumo atkūrimo vilčių. Jis laikėsi nuomonės, kad „dabar reikia pasiruošti, kad po karui, laike taikos derybų į taikos kongresą neateitume su tuščiom rankom, bet su detaliu Lietuvos valstybės atstatymo planu. Prisimindamas pamokas ir patarimus valsty-

bės kūrimą pradėti nuo branduolio (omnia ex ovo!), sumaniau sušaukti Chicagoj Seimą visų lietuvių – amerikiečių. Mano minty tikslas to Seimo turėjo būti dvejopas: iš amerikiečių elito įkurti Tautos tarybą ir Tautos fondą“. Nors pagal idėją Seimas turėjo būti atstovaujamas visų Amerikos lietuvių, tačiau jį akivaizdžiai parėmė tik dešinieji, kairieji bandė jį atidėti arba iš viso sutrukdyti jį sušaukti. Vadovaujamas Gabrio vaidmuo organizuojant Seimą buvo labai akivaizdus; jis laikėsi griežtos pozicijos dėl šio forumo vietos, dėl jo reklamos ir, bent jau kaip atrodo iš paties Gabrio teksto, tai buvo sėkmingi žingsniai. Seime dalyvavę lietuviai palaikė Lietuvos nepriklausomybės siekį etniniu pagrindu, numatė gaires, pagal kurias turėtų būti plėtojami santykiai su kaimyninėmis tautomis. Tai buvo pirmoji svarbi lietuvių tautos (nors tik jos dalies) konferencija po 1905 metų Didžiojo Vilniaus Seimo, dar labiau sukonkretinusi ir tam tikra prasme parėmusi jo nutarimus.

Pateikiamas tekstas mūsų laikus pasiekė rankraščio pavidalu. Rengiant spaudai buvo siek tiek adaptuota rašyba, ištaisytos rašybos ir skyrybos klaidos, tačiau stilius paliktas autentiškas. Dėl nelabai kokybiško teksto kopijavimo kai kur (dažniausiai dešiniajame puslapio pakraštyje ir apačioje) nesimatė kelių raidžių ar viso žodžio, tad, kur tai buvo įmanoma, trūkstamos raidės arba ir visas žodis rekonstruoti laužtiniuose skliaustuose. Jei rekonstruoti nebuvo įmanoma, toje vietoje paliktas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose. Vienas dokumento puslapis dėl kopijavimo klaidos buvo neperskaitomas, tai taip pat pažymėta tekste. Visi pabraukimai ar kiti teksto paryškinimai atlikti paties Gabrio.

Nuorodos

- 1 Eidintas A. *Slaptasis lietuvių diplomatas*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, 328 p.
- 2 Senn A. E. *The Activity of Juozas Gabrys for Lithuania's Independence, 1914 – 1920*// *Lituanus*, 23(1), p. 15–22; Senn A. E. *Garlawa: A Study in Emigry Intrigue, 1915 – 1917*// *Slavonic and East European Review*, 1967, Nr. 45, p. 411–424;

Aleksandravičius E. *Politinių veiksmų realijos ir marginalijos (Lenkų klausimas lietuvių išeivijoje)*// *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, t. 30 (2002), p. 147–166.

- 3 Senn A. E. *The activity of Juozas Gabrys for Lithuania's independence, 1914 – 1920*// *Lituanus*, 1977, vol. 23, No. 1, p. 16.

Visuotinas lietuvių–amerikiečių kongresas Chicag[oj] 1914 m. spalio 21–23 d.

Nepraėjo nei mėnesio laiko, [kai] mudu su kun. Gustaičiu išlipova anapus Atlan[to], kai Europa paplūdo kraujuose visuotinio karo. Septynios valstybės jau grūmėsi tarp savęs – prancūzai, anglai, belgai, serbai ir rusai iš vienos pusės, vokiečiai ir austro-vengrai iš kitos pusės. Netrukus skaičius [ko]vojančių valstybių turėjo padidėti iki 10 valstybių: prie Centralinių valstybių – Vokietijos ir Austro-Vengrijos pr[isi]dėjo turkai ir bulgarai, o pr[ie] Santarvės – Italija. Visą Europą apėmė karo gaisras.

Aš neapsirikau mano spėjimuos, juoba jie rėmėsi, kaip aš viršų išdėsčiau, apytikrėm ž[iniom] iš pirmaeilių versmių. Kokios bus karo išdavos, niekas negalėjo įspėti, vienas buvo aišku [–] Europos žemėlapis turės keis[tis] iš pagrindų. Svarbu buvo, kad naujajame Europos žemėlapy fiksuota Lietuvos valstybė.

Aš nujaučiau, kad kelias į [ši] tikslą, į šią mūsų tautos geriau[sių] sūnų svajonę ilgas, sunkus ir klotas erškėčiais. Bet proga pasitaiko vienintelė ir nereikėjo jos praleisti. Savo prakal[bos] aš tankiai cituodavau tai, kas atsitiko 1812 m., kai Napoleonas, išvaręs rusus, užėmė Lietuvą ir sušaukęs Viln[iuj] mūsų didikus paklausė jų, ko jie nori, šie drebėdami kaip avinai, než[inojo] ką atsakyti. Tuomet Nap[oleo]nas, kreipdamasis į gene[rolą] Soulier, šalia stovintį jo svitoj, paklausė jo:

- Mano generolai, ar nori bū[ti] šios avinų kaimenės ganytoju?
- Klausau, Jūsų Didenybė, – at[sa]kė gen. Soulier.

Tuo būdu generolas Soulier b[uvo] paskirtas Napoleono Lietuvos generalgubernatorium. Napoleonas manė, kad Lietuvos didikai pa[ties] jam planą Lietuvos valstybės atstatymo, bet jie nebuvo pasiruošę ir jokio Lietuvos atstatymo plano nepatiekė.

Išvada: tad dabar reikia pasiruošti, kad po karui, tai[kos] derybų laiku į taikos kongresą neat-eitume su tuščiom rankom, bet su detaliu Lietuvos valstybės atstatymo planu.

Prisimindamas pamokas ir patarimus mano maitrėo ir prieteliaus prof. Seignobošo valstybės kūrimą pradėti nuo branduol[io] (*omnia ex ovo!*) sumaniau sušaukti Chicagoj Seimą visų lietuvių–amerikiečių. Mano minty tikslas to Seimo turėjo būti dvejopas: iš amerikiečių elito įkurti Tautos tarybą ir Tautos fondą.

Pasitarus man su keliais chicagiečiais veikėjais, buvo nutarta kviesti į organizacinį komitetą visų pakraipų veikėjus, publicistus – nuo kairės iki dešinės. Tad buvo kviečiami „Naujienu“ pp. Grigaitis¹, Jurgelionis², „Lietuvos“ Balutis, šiaip ir Chicagos veikėj[ai] buvo kviečiami į org. komitetą dr. Zymantas³, dr. Graičiūnas⁴, dr. Rutkauskas⁵, adv. Šlakis ir dar kitų, kurių vardų neatsimenu. Iš kunigų į organizacinį komitetą buvo pakviesti kun. Aleksandras Skripkus, kun. Serafinas⁶, kun. Kriaučiūnas⁷, kun. Kemėšis⁸ ir tūli kiti, kurių vardų, deja, nebeatsimenu.

Seimo sušaukimu pradėjau rūpintis rugpjūčio gale su tikslu sušaukti rugsėjo pabaigoj, maniau, kad 1 mėnesio užteks paruošiamiesiems darbams. Deja, skaudžiai apsirikau. Kairieji į mano pakvietimą visai neatsiliepė, vidutiniai mūsų liberalai – pirmeiviai: B. Balutis, dr. Zymantas, dr. Graičiūnas, žvairuodami į kairę ir matydami, kad kairieji – prieš, svyravo. Tik minėti kunigai ir dr. Rutkauskas su adv. Šlakiu buvo griežtai nusistatę remti mano sumanymą.

Tilpus laikraščiuos mūsų atsisaukimui-kvietimui į Chicagos seimą, visa kairioji spauda ir iš dalies tautiškoji (pirmeivių) užėmė priešingą poziciją, jie reikalavo atidėti Seimo sušaukimą vėlesniam laikui ir šaukti jį ne Chicagoj, bet New-Yorke ar Bostone. Faktinai tai buvo pirmeivių manevras: jie norėjo šaukti seimą Rytuose, kur jie buvo stipresni ir atidėti tam, kad geriau susi-organizuoti ir atvest daugiau savųjų.

Ypač griežtą poziciją prieš Chicagos Seimą užėmė S.L.A. organe „Tėvynė“ p. K. Račkauskas (alias Vairas)⁹. Jis labai aštriai atakavo Seimo sušaukimą Chicagoj, tiek mano asmenį, kaip to Seimo sumanytoją. Mes – organizacinis komitetas – susidedąs tik iš minėtų 4 kunių – A. Skripkus, Serafinas, Kemėšis ir Kriaučiūnas, 2 pasauliečių – dr. Rutkausko, adv. Šlakio ir manęs (galbūt užmiršęs ką dar paminėti iš dalyvavusių tame komitete, atsiprašau ir prašau prisiųsti man savo pastabas, idant galėčiau padaryti pataisų kitai laidai) – nutarėme eiti ant kompromiso: sutikom atidėti Seimą mėnesiui laiko, tai yra pabaigai spalį mėn., bet kelti Seimą į Rytus nesutikom. Rytiečiai nesutiko eiti į kompromisą ir reikalavo Seimą kelti į Rytus. Laikas bėgo, aršus ginčas ėjo spaudoj.

Tuom tarpu ginklai žvangėjo visoje Europoje. Prancūzai atmušė vokiečius nuo Paryžiaus ir sumušė juos ties Marne'os¹⁰ upe. Rugsėjo vidury nutiesė frontą nuo La Manche'o iki Šveicarijos kalnų. Rusai buvo įsibrovę į Rytprūsius, ten sumušti Žalgirio laukuose, kur kadaise Vytautas prieš 500 metų buvo sutriuškinęs Kryžiuočių galybę, tapo atmesti vokiečių į Lietuvą, mūšiai ėjo Suvalkijoje ir Žemaitijos pakraščiuose.

Mano manymu, kaip jau minėjau, karas neturėjo tęstis ilgiau [...] 6 mėnesių. Daugelis amerikonių, kaip atst. Underwood ir kiti, kuriuos aš pažinojau ir prie kurių turėjau introdukcijos laiškus, kaip Mac [...], „Chicago Tribune“ leidėjas, buvo tos pat nuomonės. Tad su Seimo sušaukimu nereikėjo delsti. Juoba, kad aš nusistačiau grįžti Europon vėliausiai gruodžio mėnesį 1914 m. Sukvietęs organizacinį komitetą, raginau būtinai šaukti Seimą Chicagoj spalį 21–23 d. Priimti šį nutarimą buvo nelengva: mano bendradarbių [tarpe] atsirado skeptikų, svyruojančių, buvo linkusių nusileisti rytiečiams – atidėti Seimą dar vėliau ir sutikti ant Bostono ar Broocklyn'o. Bet man užsispyrus ir išdėsius jau minėtus motyvus, buvo nutarta žūtbut šaukti Seimą Chicagoj nustatytu laiku. Aš gi, pamokintas prityrimu Vilniaus Didžiojo Seimo 1905 m., buvau įsitikinęs, kad rytiečiai paskutiniu momentu nusileis, kaip Vilniaus Seime socialdemokratai ir dalis Demokratų partijos, ir į Seimą atvyks. Bet aš čia iš dalies apsirikau, aš nenumačiau aršios furijos p. Karolio Vairo-Račkausko. Šis panaudojo S.L.A. organą „Tėvynė“ savo furijos patenkinimui ir, priešingai mūs tėvynės ir tautos interesams, griovė vienybę, patardamas nei ant plauko nenusileisti chicagiečiams. Jam, deja, pritarė dr. J. Šliūpas¹¹, kaip paskui pasirodė, šis pastarasis gailėjosi, nes rytiečių „Seimas“, sušauktas vėliau ir, susidedąs iš kairiųjų ir pirmievių – liberalų gaivalų, prie jokio susitarimo nepriėjo ir net nesugebėjo pasiūlyti jokios bendros rezoliucijos. Senas mūsų tautietis (kaip laikraščiai pranešė) apleido tą nevykusį „Seimą“ apsiašarojęs.

Grįžtant prie Chicagos Seimo turiu pastebėti, kad bemaž ir šis ko neįvyko. Likus savaitei prieš Seimo sušaukimo nustatytą dieną – spalį 21 d., viename organizacinio komiteto posėdyje kilo didelių abejonių, ar mūs Seimas galės įvykti, atsižvelgiant į griežtą rytiečių opoziciją. Grėsė rimtas pavojus visam mūs 6 savaitių darbui nueiti niekais. Liūdna buvo neatsiekti užsibrėžto tikslo dėlei mūsų tautiečių vienybės stokos. Tuomet aš, matydamas, kad visų amerikiečių vis tiek nepavyks sugrupuoti Chicagos Seime, tai reikia grupuoti tas kas galima, būtent 2/3 jos, t. y. tautiškai katalikiškąją dalį. Vargais negalais pasisekė man įtikinti daugumą organizacinio komiteto narių.

Nutarta, tai nutarta: žūtbut šaukti Chicagoj nustatytu laiku Seimą, bet kuriose patalpose. Kun. Kriaučiūnas siūlo Šv. Jurgio parapijos svetainę po bažnyčia.

– Labai malonu! – atsakau aš, – pusiau šventa vieta ir nieko mums nekainuos. Bet rinktis parapijos svetainę – tai duoti Seimui klerikališką požymį ir tuom pačiu opozicijai, t. y. Karoliui Vairui ir Ko, įrankį prieš Seimą. Reikia ieškoti kitos svetainės.

– Na, tai kad Jūs niekinate mano svetainę, gražiausią ir erdviausią iš visų lietuviškų svetainių, tai aš pasitraukiu iš komiteto, – pareiškė įsižeidęs kun. Kriaučiūnas.

– Ne, Vater, – atsakiau, – aš neniekinu Jūsų svetainės, bet ji visų amerikiečių seimui netinka. Mane palaikė kun. A. Skripkus, kun. Serafinas, dr. Rutkauskas. Kun. Kriauciūnas atsiėmė savo pareiskimą išstojimo iš komiteto.

– Na, tai kurgi posėdžiaus Seimas? – klausė manęs visi.

– Mano nuomone, geriausiai būtų posėdžiauti Chicagos centre tokiam pastate, kuris būtų žinomas ne tik lietuviams, bet visiems amerikonomams ir ypač didžiajai amerikonų spaudai.

– Prie ko čia svetimtaučiai amerikonomai ir ypač jų spauda, – klausė manęs nustebę mano bendradarbiai.

– Dėl to, kad šis Lietuvių Seimas turi būti ne tik lietuvių susibūrimo punktas, bet ir demonstracijų kitataučių akys! Ar negalima būtų gauti kokią žinomą Chicagos miesto municipaliteto salę, kaip mes 1905 metais gavome Vilniaus miesto salę.

– Apie tai nėra ką nė svajoti, – atsakė man Chicagiečiai.

– Na, vyrai, nenustebkite, aš turiu mintį, išnuomuokime 19-tą aukštą „Massonic Temple building“, man teko būti ten vienam mitinge, graži, erdvi salė pačiam Chicagos centre.

Mano bendradarbiai, nustebę keistai pasižiūrėjo vienas į kitą. Aš įspėjau jų mintį. Jie mane įtarė, ar tik aš nebūsiu masonas, kad aš sumaniau posėdžiauti Chicagos Masonų rūmuose.

– Ne, gerbiamieji, nemanykite, kad aš esmi masonas, jeigu aš patariu posėdžiauti masonų buildinge. Tos patalpos išnuomojamos bet kam, kasdien ten vyksta visokių draugijų mitingai, nieko bendro su masonais neturinčių. Jeigu mūs Seimas ten susirinks, tai mes tuomi pat išmušime ginklų iš pirmievių rankų, kad mūs Seimas yra „klerikališkas“. Ir pagaliaus, didžios spaudos korespondentai lengvai mus suras.

– All right! – pritarė man adv. Šlakis ir dr. Rutkauskas, p. Gabrys turi raciją. Visokeriopi mitingai, einantieji 19-tam Massonic Temple aukšto patalpose, nieko bendro su masonais neturi. Tikrosios masonų patalpos yra žemesniuose aukštuose, kur jie nepašvęstų neįsileidžia.

– Gera, – sutiko kunigai, eisime posėdžiauti į Massonic Temple, bet kas padengs išlaidas, kurių susidarys virš 100 dolerių.

– Jei negalima bus surinkti aukų iš delegatų, tai aš apsiimu padengti išlaidas iš Liet. informacijos biuro surinktų lėšų.

– All right! – sutiko kunigai, bet kaip bus, jei mes išnuomavę Massonic Temple patalpas, posėdžiausime tuščiose ar pusiau tuščiose patalpose, – pastebėjo ad rem vienas jų, atsižvelgiant, kad Račkausko ir Šliūpo agitacija bus suklaidinusi ne vieną mūsų tautietį.

Čia kilo vėl ginčai, ar ne geriau būtų atidėti Seimą dar keliom savaitėm, kad geriau pavarius agitaciją Seimo naudai. Aš, pamatęs naują pavojų Seimui, sumaniau drąsų pasiūlymą.

– Žinot ką, gerbiamieji, aš žinau tikrą būdą, apytikrį būdą Seimo sušaukimui, silpniausia jo pusė, kad jis yra brangokas.

– Nagi, koks? – paklausė visi susidomėję vienu balsu.

– Išsiuntinėti Special Delivery (laišku express) pakvietimus visom amerikiečių kolonijom, įtakingom draugijom, organizacijom su karštu atsišaukimu išrinkti ir atsiųsti delegatus Seiman Chicagon, kur bus kuriama Lietuvių tautos taryba.

– Neįmanoma, – vėl vienu balsu atsiliopė visi, negi Tamsta išsiuntinėsi 400–500 Special Delivery, kiek gi tai kainuos?

– Kodėl ne, kad ir 1000 Special Delivery išsiuntinėsimė, jei nuo to priklausys Lietuvos laisvė ir jos ateitis.

– O iš kurgi Tamsta paimsi mažiausiai 200 dolerių, reikalingų Special Delivery. (Jei neklustu, 1 laiškas Special Delivery kainuoja apie 1/2 dolerio.)

– Jei Jūs pašykštausite sumesti, tai aš paimsiu iš Liet. inform. biuro izdo, kuris, ačiū Dievuliui ir Jūsų dosnumui, nebetuščias.

– All right! – sutiko vienbalsiai visi ir, išsitraukę dolerines, čia pat sumetė kelias dešimtis dolerių.

Tuom ir užsibaigė šis vienas svarbiausių organizacinio komiteto posėdžių. Šis nutarimas išsiuntinėti paskutiniu psichologiniu momentu Special Delivery pakvietimus ir paraginus vykti Seiman, kaip patyriau paskui iš atvykusių delegatų, turėjo lemiamos reikšmės. Amerikiečių visuomenė buvo suklaidinta kairiosios ir pirmėiviškos spaudos ir dvejojo, vyksti ar nevykti Seiman Chicagon, ar laukti sušauksiant Seimą Bostone ar Brooklynė. Gavę gi Special Delivery pamatė, kad Seimas žūtbut Chicagoj įvyks ir nutarė rinkti paskubom delegatus ir siųsti juos Seiman.

Aš apsistoju kiek ilgiau prie organizacinės Chicagos Seimo dalies, siekdamas parodyt mūsų visuomenei, kokios sunkenybės atsieina nugalėti visuomenės darbe.

Turiu aš čia pažymėti, kad labai daug prisidėjo prie organizacinio darbo dr-as Rutkauskas ir ypač adv. Šlakis, jo ofice buvo organizacinio komiteto raštinė, jis pats ir jo personalas – mašinistės, pasiuntiniai – daugiausiai dirbo prie pakvietimų Special Delivery parašymo ir išsiuntinėjimo. Be surinktų aukų iš pačių organizacijos komiteto narių, atsiėjo L.I.B. pridėti daugiau kaip 100 dolerių Special Delivery išsiuntinėjimui. Seimo patalpom Massonic Temple užteko lėšų, surinktų per patį Seimą.

Atėjo iškilminga Seimo diena. Man prisiminė Vilniaus Didysis Seimas 1905 m. Atsilieps ar neatsilieps mūsų visuomenė Amerikoje į mūsų šauksmą? Kaip Vilniuj 1905 m. gruodžio 4 d. laukėme mes, organizatoriai, drebančia širdimi Massonic Temple 19-tojo aukšto erdviose patalpose. Dar prieš paskirtą valandą gausiai ėmė rinktis iš visų J.A.V. lietuvių kolonijų delegatai. Atėjus Seimo atidarymo valandai, kai delegatų mandatai buvo patikrinti, pasirodė esą virš 300 delegatų. Milžiniškas netikėtas pasisėkimas!

Organizaciniam komitetui atidarius Seimą, daugumas norėjo rinkti mane Seimo pirmininku, bet aš padėkojęs už suteikiamą man garbę, pasiūliau į pirmininkus d-rą Rutkauską. Man patogiau buvo įvairiais sumetimais būti Seimo kulisuos, prižiūrėti Seimo eigą ir ypač kontaktuoti su spaudos atstovais. Seimo išvakarėse svarbiausiam Chicagos dienraščiui: The Tribune, Chicago Herald, Chicago Examiner, Daily News buvo išsiuntinėti pranešimai, kad įvyks Massonic Temple 19-tam aukšte svarbus Lietuvių Seimas ir buvo nurody[ta] valanda, kada jų reporteriams bus suteikiamos žinios apie to Seimo eigą.

Prasidėjus Seimui, ėmė rinkt[is] gausiai kairiųjų ir liberalų publika. Mano pastatyti tvarkdariai pranešė man, kad iš jų tarpo ruošiamas Seimui obstrukcija. Prisipažinsiu, kad aš, prisiminęs Vilniaus Seime kairiųjų Damaševičiaus¹² ir Kapsuko¹³ obstrukciją, laukiau maždaug to pat Chicagoj. Dėl to iš anksto pastačiau maršalka milžiną (2 metrų aukščio) p. Mažeiką (graborių iš Bridgeport'o) su rinktine stipruolių tvarkdarių. Kai tik keli šimtai susirinkusiųjų kairiųjų pradėjo lermą, idant suardyti Seimą, buvo įsakyta maršalkai Mažeikai nutiesti virves salės užpakaly, idant atskyrus publiką nuo delegatų, ir „svečiam“ buvo pasakyta, jeigu jie triukšmaus, tai jėga bus išvedami iš posėdžių salės. Triukšmadariai nurimo. Seimas galėjo posėdžiauti ramiai.

Atėjus laikui, paskirtam dienraščių reporteriam, susirinko visos Chicagos spaudos atstovai, jiems buvo įteikti iš anksto pagaminti anglų kalba komunikatai apie Seimo tikslą, jo programą ir išrinktojo prezidiumo sąstatą, spaudos komisijos nariai davė jiems paaiškinimus žodžiu. Čia aš turiu pažymėti, kad šioj spaudos komisijoj daug pasidarbavo adv. Šlakis, jo ofiso mašinistės sudarė sekretoriatą ir dėl to viskas Seimo sekretoriatojeėjo sklandžiai.

Ant rytojaus visoj Chicagos spaudoj pirmam puslapy didžiulėm raidėm buvo paskelbta, kad Massonic Temple posėdžiauja Lietuvių Seimas, svarstas Europos karo pasekmes jų gimtajam kraštui. Visa anglų kalba spauda palankiai komentavo mūsų Seimo programą.

– Niekados neužmiršiu, kaip kun. A. Skripkus prižadino mane antrąją kongreso dieną su rytmetiniais dienraščiais rankose (aš gyvenau, kaip minėjau jau pirma, pas jį).

– Žiūrėk, Gabry, – šaukė džiugiai jis, – ką rašo apie Seimą.

– Na, kas čia tokio ypatingo, tai juk jų užduotis, – raivydamasis atsakiau aš.

– Žmogau, ką kalbi! – atsakė nustebejęs kun. A. S., iki šiol mes esame pratę matyti amerikonių spaudoj lietuvių koliojant Gadem Pollak, jei kas susipešė, ką girtą į šaltąją uždare, tai še ką rašydavo apie lietuvių amerikonių laikraščiai. Gėda buvo skaityti. O dabar?

– All right! – sutikau aš, na ką, ar nesakiau, kad Seimą reikia šaukti masonų rūmuos, o ne bažnyčios rūsy.

[...] kunigams nelabai patogu buvo mitinguoti masonų rūmuos, bet, pasirodo, ne taip baisu! Svarbu, kad išdavos Seimo geros.

Dabar ir Jums aišku, jeigu būtume posėdžiavę bažnyčios rūsy, joks korespondentas amerikonių laikraščių nebūtų atėjęs.

Iš tiesų antrąją Seimo dieną pas visus buvo pakilusi nuotaika, mūs broliai amerikiečiai nebuvo išpaikinti gera amerikoniška presa. Šis netikėtas pasisiekimas kėlė visų ūpą. Darbas posėdžių salėje ėjo sklandžiai, komisijose irgi, rezoliucijų komisija dirbo išsijuosus, kad pagamintų rytui rezoliucijas, spaudos komisija gamino komunikatus spaudai.

Kairiųjų „svečių“ skaičius antrąją Seimo dieną žymiai sumažėjo, juos graužė pavydas, matant didelį Seimo pasisiekimą net svetimtaučių akyse ir kai kuriems buvo gėda, norėjus griauti naudingą tautišką darbą.

Man atsiėjo daug pasidarbuoti tą dieną rezoliucijų komisijoj. Tų [...] su tuom skirtumu, kad 1-am punkte reikalaujama Lietuvos nepriklausomybės vietoj autonomijos. Čia taip pat stengiamasi atsiriboti nuo lenkų ir rusų. Trečiame punkte reiškiamas noras užmegzti artimus ryšius su giminiška latvių tauta. Ketvirtam punkte išreiškiama prijaunimas savistovybės kaimyniškų tautų – lenkų, gudų ir ukrainų. Penktam punkte Lietuvių informacijų biuras Paryžiuje įgaliojamas informuoti viešąją Europos opinią apie Lietuvą, įkurti skyrių L.I.B. Jungt. Amer. Valstijose ir duoti J. Gabriui, L.I.B. vedėjui, vesti derybas su kariaujančiom šalim dėl būsimos Lietuvoj santvarkos. Šeštu punktu nutariama prašyti Waschingtono intervencijos Lietuvos naudai taikos derybų metu. Septintam punkte reikalaujama amnestijos iš rusų vyriausybės politiniams emigrantams. Aštuntajam – protestuoti prieš Teutonų žiaurumus.

Antrojoj rezoliucijos daly penkiuose punktuose aptariama, kaip turės būti įkurtas Tautos fondas tikslu remti [...] neišdildomos idėjinės reikšmės mūsų tautai, pareiškusiai pirmą kartą po 110 metų svetimos vergovės savo nusistatymą savistoviai gyventi ir tvarkytis, tai Chicagos Seimas 1914 m. yra pirmas konkretus, praktiškas žingsnis prie to savistovaus gyvenimo realizavimo. Čia buvo įkurta pirmoji Lietuvių tautos taryba (tas branduolys, iš kurio turėjo dygti valstybė) ir Tautos fondas (iždas), tikslu teikti lėšas Lietuvos valstybės kūrimo paruošiamajai akcijai, be kurios neįmanoma būtų buvę atlikti visą paruošiamąją akciją Lietuvos atpalaidavimui nuo svetimųjų jungo.

Užbrėžtasai tikslas buvo atsiektas: didžiūma mūs amerikiečių visuomenės tapo suorganizuota kovai už Lietuvos nepriklausomybę į dvi organizacijas, kurių viena turėjo duoti politines direktyvas, kita gi parūpinti lėšas tų direktyvų vykdymui.

[Neperskaitomas puslapis]

Trečiojo rezoliucijų daly aptariama, kaip bus įkurta Lietuvių Tautos Taryba.
(Šių rezoliucijų tekstą skelbiame ištiesai priede).

Reikšmė šio Chicagos Seimo Lietuvai yra milžiniška, ją galima drąsiai palyginti su Vilniaus Seimu. Jeigu prisiminsime, kad J.A.V. gyvena 1/4 mūsų tautos, kad čia susitelkę energingiausi jos sūnūs, kurių tarpe buvo tuomet virš 10 tūkstančių politinių tremtinių, kurie dalyvavo revoliucijoje 1905, kad pačiam Chicagos Seime dalyvavo nemaža asmenų, kurie buvo dalyvavę ir Vilniaus Seime 1905 m. (jie man patys tai priminė) – tai mes suprasime, dėl ko yra tokia didelė analogija tarp Vilniaus Didžiojo Seimo ir Chicagos Seimo.

Dabar aš galėjau ramiai ruošti gr[ižti] Europon. Čia laukė manęs didelis paruošiama[sis] darbas Lietuvos valstybės kūrimo. N[ors] amerikiečiai kalbino mane pasili[kti] Amerikoje [iki] karo pabaigai, bet aš nesutikau ir mitinguodamas iš Chicag[os] patraukiau Rytų link. Dabar aš kūriau Tautos fondo ir Tautos tarybos skyrius ir rinkau aukas jų naudai; buvo sutarta kad T.F. apsiima Liet. inform. biuro Europoje išlaikymą. Aš tēmijau, [galvo]damas greit pasiekti New Yorką – Brooklyną, kur dėka svetingumui kun. Remeikio¹⁴, pas jį turėjau generalinę [bu]veinę, iš kur vykau mitinguoti į apylinkines lietuvių kolonijas kurti T.F. ir T.T. skyrius.

Prieš grįžtant į Europą, priešpaskutinį mitingą turėjau Bostone, [...] suruoštą kun. T. Žilinsko [...] M. Gustaičiu. Svetainė buvo pilnutėlė, apie 2000 asm. Žiūriu, pirmoj eilėj sėdi p. Bagočius, S.L.A. pirmininkas, ir keli kiti tūzai iš pirmievių – liberalų guolio.

Na, manau sau, bus karšta, gausiu pipirų už Chicagos Seimą.

Mitingas praėjo sklandžiai, pakiliam ūpe; aš priminiau čia pat laikytą pirmąjį mitingą liepos 6 d., kuriame aš „išpranašavau“ karą, deja, įvykusį ir šėlstantį „senajame krauj (šaly)“. Išsipildžius pirmajai „pranašystei“, aš pareiškiau pasitikėjimą, kad ir antroji „pranašystės“ dalis – nepriklausomos Lietuvos valstybės įkūrimas irgi išsipildys. Čia kilo didelė ovacija! Visa salė vienbalsiai pritarė šiam mano velijimui.

[...] pastebėjau iš veido išraiškos p. Bagočiaus ir jo draugų, kad jie, pagauti bendro entuziazmo, pakeitė savo nusistatymą ir vietoj opozicijos ar net obstrukcijos, plojo su kitais, trokšdami nepriklausomos Lietuvos.

Eidamas rinkt aukų priminiau p. Bagočiui lažybas.

– All right! – sako jisai, Tamsta iki šiol laimėjai tik pusę lažybų, – kad karas Europoje, visi matom, bet kaip bus Lietuva, tai dar nežinia!

– Gerai, sutinku, – atsakiau aš.

Na, tai še tau penkinę, su kita penkine dar pamatysim.

Šiame mitinge buvo surinkta arti 500 dol., visi gausiai aukavo nepriklausomos Lietuvos kūrimui.

Dabar, prisimindamas tuos laikus ir baigdamas šio laikotarpio aprašymą, skaitau reikalingu išreikšti gilią padėką visiems mūsų tautiečiams, kurių vardų nebeatsimenu, bet kurie vienaip ar kitaip, prisidėjo prie mano [bendros] užduoties atlikimo. Tai buvo auka ant bendro mūsų Tėvynės aukuro, kuri nenuėjo niekais, [...] įsitikins iš tolimesnių mano atsiminimų pasakojimo.

Jeigu aš skaičiau savo priederme stovėti mūs tautos sargyboje, tai visi tie, kurie rėmė mano veikimą, gelbėjo man tą sargybą eiti.

Paaiškinimai

1. Grigaitis Pijus (1883–1969), politikas, visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1906 emigravo į JAV, redagavo leidinius „Naujienos“, „Naujoji gadynė“, Visuotiniame Amerikos lietuvių seime 1914 m. pateikė Lietuvos apsisprendimo teisės rezoliuciją. Alt'o, Balf'o kūrėjas.
2. Jurgelionis Kleopas (1886–1963), teisininkas, poetas, vertėjas, visuomenininkas. Nuo 1909 m. gyveno JAV, čia dirbo advokatu, buvo laikraščio „Naujienos“ administratoriumi, 1938–1941 m. redagavo laikraštį „Tėvynė“.
3. Zimontas Antanas (1882–1966), gydytojas odontologas, visuomenės veikėjas. 1900 m. atvyko į JAV, baigęs universitetą vertėsi privačia dantų gydytojo praktika. Buvo aktyvus Susivienijimo lietuvių Amerikoje narys, Tėvynės mylėtojų draugijos pirmininkas.
4. Graičiūnas Andrius (1870–1952), gydytojas, visuomenės veikėjas. 1889 m. emigravo į JAV, 1894 m. įkūrė savaitraštį „Naujoji gadynė“. Čikagoje surengė pirmąjį lietuvišką spektaklį. Priklausė Susivienijimui lietuvių Amerikoje bei kitoms visuomeninėms organizacijoms.
5. Rutkauskas Antanas (1872–1959), gydytojas, visuomenininkas. 1888 m. išvyko į JAV, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, prisidėjo prie Šv. Kazimiero lietuvių parapijos steigimo. 1914 m. Amerikos lietuvių seimo pirmininkas. Vėliau bendradarbiavo komunistinėje spaudoje.
6. Serafinas Pranciškus (1871–1920), kunigas, visuomenininkas, spaudos bendradarbis. 1887 m. atvyko į JAV. Kunigavo Čikagoje, Roselande, 1920 m. įstojo į Marijonų vienuoliją. Bendradarbiavo „Drauge“, „Žvaigždėje“, „Žvirblyje“, rašė didaktines knygas, poeziją.
7. Kriaučiūnas Matas (1865–1918), kunigas, visuomenininkas, leidėjas. 1893 m. atvyko į JAV, Čikagos Šv. Jurgio parapijos įkūrėjas ir klebonas, įsteigė Šv. Kryžiaus kapines. Leido laikraščius „Katalikas“ ir „Lietuva“.
8. Kemėšis Fabijonas (1879–1954), kanauninkas, ekonomistas, visuomenės veikėjas. Dirbo įvairiose Lietuvos parapijose, aktyviai dalyvavo visuomeniniame parapijų gyvenime, 1913 m. išvyko į Škotiją, o 1914 m. atvyko į JAV, kur dirbo Dievo Apvaizdos parapijoje Čikagoje, vėliau kunigavo Bostone, Detroite. Kartu redagavo „Draugo“ laikraštį, įkūrė keletą visuomeninių organizacijų, tarp jų Tautos fondą, Lietuvių darbininkų sąjungą. 1924 m. grįžęs į Lietuvą dirbo Žemės ūkio akademijoje katedros vedėju, profesorius (1927), aktyviai bendradarbiavo įvairiose visuomeninėse organizacijose. 1948 m. ištremtas į Sibirą, kur ir mirė.
9. Račkauskas-Vairas Karolis (1882–1970), rašytojas, vertėjas, spaudos darbuotojas, visuomenininkas. Nuo 1905 m. reiškėsi lietuviškose draugijose Sankt-Peterburge, 1908 m. atvyko į JAV, įsitraukė į lietuvių socialistų veiklą, įsteigė „Laisvąją mintį“, redagavo „Tėvynę“. 1920 m. pasiūstas į Lietuvą steigti prekybos ir pramonės bendrovių. 1923–1932 m. dirbo Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, vėliau vertėjavo, dirbo kūrybinį darbą.
10. Marne mūšis – Pirmojo pasaulinio karo mūšis tarp Prancūzijos ir Vokietijos kariuomenių 1918 m. liepos 15–27, pasibaigęs prancūzų pergale.
11. Šliūpas Jonas (1861–1944), gydytojas, aušrininkas, visuomenės veikėjas. 1883 m. pradėjo redaguoti „Aušrą“, 1884 m. išvyko į JAV, 1891 m. baigė medicinos studijas, dirbo įvairiose JAV vietose. 1919 m. grįžo į Lietuvą, nuo 1921 m. mokytojavo ir dėstė Lietuvos universitete. Nuo 1933-ųjų iki 1940-ųjų – Palangos burmistras. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. Parašė ir išleido ne vieną istorinę knygą.
12. Domaševičius Andrius Jonas (1865–1935), gydytojas, visuomenininkas. XIX a. pabaigoje kovojo dėl lietuvių kalbos teisių Vilniuje. Nuo 1896 m. – Lietuvos socialdemokratų partijos narys, parengė jos programą. Vienas lietuvių mokslo draugijos steigėjų, bendradarbiavo lietuviškoje spaudoje, buvo įvairių medicininių draugijų nariu.
13. Mickevičius-Kapsukas Vincas (1880–1935), varpininkas, visuomenės veikėjas. Dalyvavo slapoje lietuviškoje veikloje, bendradarbiavo spaudoje, ypač „Varpo“ žurnale, buvo redaktoriaus padėjėju. Nuo 1903 m. – Socialdemokratų partijos narys, vis labiau krypto bolševikiška kryptimi. 1918 m. lapkričio mėn. pasiūstas iš Maskvos į Vilnių sudaryti komunistinės valdžios, čia tapo Litbello sovietinės respublikos vyriausybės pirmininku. Vėliau gyveno Maskvoje.
14. Remeika Silvestras (1883–1939), kunigas. XX a. pradžioje išvyko į JAV, 1910 m. išventintas kunigu. Ilgą laiką dirbo Bruklina.

THE POLITICAL GOALS OF U.S. LITHUANIANS AT THE BEGINNING OF WWI

In 1914 the well-known activist of the Lithuanian national re-awakening, Juozas Gabrys, while visiting the United States endeavored to convene an assembly of Lithuanians in America for the purpose of deciding on the contours of Lithuanian statehood, which the onset of World War I gave hope of reestablishing. Despite clear political divisions within the U.S. Lithuanian community, a large part

of it supported aspirations for Lithuanian independence on the basis of ethnicity and envisioned guidelines by which relations with neighborly states might be forged. This was the first important conference of (part of) the Lithuanian nation after the Great Assembly of Vilnius in 1905; it further specified and in a sense fortified the latter's resolutions.

Recenzijos

Leonidas DONSKIS

Laisvas žmogus lietuvių kultūroje

Vytautas Kavolis. *Nepriklausomųjų kelias.*

Publicistikos straipsniai (1951–1965).

Sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė.

Vilnius: Versus aureus, 2006

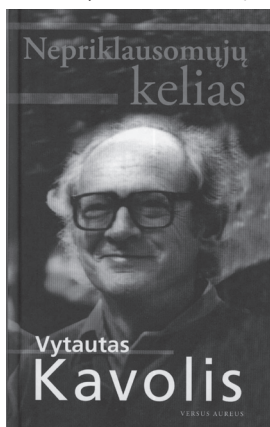
Vytautas Kavolis Lietuvoje dar tik atrandamas. Nepaisant to, kad jis nuolat cituojamas ir referuojamas mūsų akademinėje spaudoje, tikrąjį Kavolio darbų mastą galima suvokti tik atlikus epistemines ir moralines jungtis tarp intelektualinių, kultūrinių ar net ideologinių kontekstų, kuriuose jo idėjos atsiveria išsamiau nei kuriame nors viename iš jų. Tad geriau iškart išsižadėti iliuzijos, kad tokį tyrinėtoją kaip Kavolis galima lengvai pasisavinti vien dėl jo lietuviškos tapatybės ir jautrumo. Vienais aspektais Kavolį gali atrasti JAV sociologai ir civilizacijų teoretikai, kitais – vakarų ar vidurio europiečiai. Savitą, nors ir, tiesą sakant, gerokai fragmentuotą, redukuotą ir prieštaringą Kavolio paveikslą Lietuvoje turime ir mes.

Pakanka paminėti detalę, kad į ispanų ir švedų kalbas išverstas (penktasis skyrius taip pat išverstas ir į vokiečių kalbą) Vytauto Kavolio veikalas *Artistic Expression: A Sociological Analysis* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1968), kaip teko tiesiogiai patirti šių eilučių autoriui, Švedijoje išugdė ištisą menotyrininkų generaciją ir buvo tapęs parankine jų knyga. Vakarų Europos sociologai Kavolį

žino visų pirma iš jo darbų apie postmodernią asmenybę ir tapatybės modelius, lenkų ir kitų Vidurio Europos sociologus, regis, daugiau domino Kavolio darbai iš socialinės patologijos ir blogio modelių analizės. JAV ir apskritai Šiaurės Amerikoje Kavolis žinomas pirmiausia kaip iškylus kultūros sociologas bei civilizacijų teoretikas.

Kuo Kavolis ypatingas mums Lietuvoje? Neabejoju, kad daugiausia į Kavolį mes kreipiamės vis dar ieškodami atsakymų į mus, pereinamojo laikotarpio ir didžiosios transformacijos visuomenę, kankinančius mūsų

egzistencijos bei tapatybės klausimus. Dar *Nužemintųjų generacijoje* paskelbęs, kad egzilis yra pati istorija ir kad jo generacija buvo bloksta į istoriją ir išmėginta jos (sykiu moderniosiose dilemose bei įtampose išmėgi-

nant ir lietuvių kultūrą), Kavolis savo idėjomis liberaliai mąstančiai, pasauliui atvirai lietuvių inteligentijos daliai yra tapęs maždaug tokio pat teoriniu Ariadnės siūlu vėlyvosios modernybės idėjiniame ir socialiniame kultūriniame labirinte, koku daugeliui Vakarų Europos postmodernių intelektualų ir menininkų tapo Zygmuntas Baumanas. Beje, Baumanas žino Kavolio darbus ir vertina juos kaip unikalių Lietuvos ir apskritai Vidurio Europos sąmoningumo analizės šaltinį.

Nepriklausomųjų kelias šiuo požiūriu gali praversti mūsų moralinės vaizduotės, tapatybės ir sąmoningumo studijoms kaip joks kitas iki šiol išleistas Kavolio veikalas. Šią Kavolio ankstyvųjų publicistinių straipsnių rinktinę sudarę Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė surinko tekstus, kurie visų pirma leidžia atrasti publicistinį ir poleminį Kavolio talentą. Ir ne tik. Skaitydamas šią knygą negali atsistebėti Kavolio sociologinės minties ir moralinės vaizduotės žemėlapiu tikslumu – būdamas dar visiškai jaunas, nuo dvidešimties iki trisdešimt ketverių savo gyvenimo metų Kavolis užmetė kone visus savo esminius teorinius šikicis, kurie vėliau buvo galingai išplėtoti teoriniuose jo veikaluose. Ten šie šikikai buvo „apauginėti“ tikslia ir gausia mokslinė dokumentacija, nuorodomis, šaltiniais ir teorinėmis hipotezėmis bei argumentacija, o čia jie dar metami kaip taiklios įžvalgos, analitinės intuicijos, kurioms peno suteikia lietuvių (visų pirma paties Kavolio ir jo kartos) egzistencinė ir socialinė patirtis bei situacija XX a. pasaulyje.

Tad, kaip minėta, jaunojo Kavolio įžvalgos leidžia mums teoriškai rekonstruoti jo kartos minties ir moralinės vaizduotės žemėlapi. Įdomu, kad anglų kalba parašyti Kavolio veikalai ir studijos visada pasižymėjo ypatingu minties kondensuotumu ir intensyvumu, kiekvienas jo sakinyss buvo sukonstruotas kaip griežtas teorinis teiginys, o „kvėptelėti“ ir į ne teorinės, o kasdienės patirties kalbą nors

trumpam pereiti Kavolis sau leisdavo tik išnašose, kupinose maksimų ir trumpų aliuizijų į išėivijos tarpusavio idėjines kovas arba į tai, kas jam kėlė ypatingą nerimą Lietuvoje. O *Nepriklausomųjų kelias* atidengia visiškai kitą Kavolį – moralistą ir polemiką.

Beje, nemanau, kad vienam iš šios knygos sudarytojų ir įvadinio straipsnio autoriui Egidijui Aleksandravičiui vertėjo leistis į ilgą polemiką su vienu iš ideologinių Kavolio oponentų, kuris Kavolio darbuose išvelgia tik moralizavimą, o ne mokslą – su tokia oponento pažiūra į mokslą geriau XX a. antrosios pusės socialinę teoriją ir kritiką palikti ramybėje ir grįžti į sau mielą XIX a. pozityvistinę epistemą.

Nepriklausomųjų kelio tekstų kalba – aistringa, neretai kupina moralinio patoso, bet labai tiksli, kai tik autoriui prireikia ne įkvepiančios ir mobilizuojančios retorikos, o teorinio savo patirties išskleidimo. Prisipažinsiu, man pačiam bene nuostabiausia, kad šio rinkinio tekstai pagaliau leidžia suvokti, kiek daug Kavolio brandai davė jo lietuviška patirtis. Jei daug metų man atrodė, kad Kavolis visų pirma buvo genialus conceptualistas, iš masyvių savo teorinės minties konstrukcijų galėjęs išvesti ką tik nori lietuviškų studijų plotmėje (juk iš Kavolio modernizacijos teorijos ir civilizacijos teorijos darbų, kaip man atrodė, gimė ir jo lietuviškieji teoriniai veikalai, tokie kaip *Sąmoningumo trajektorijos* ir *Epochų signatūros*, lygiai kaip iš jo ypatingo domėjimosi psichoanalize gimė ankstyvoji jo studija apie Vincą Kudirką), dabar ši mano pozicija susvyravo.

Ar tik nebus taip, kad Kavolio svarstoma teorinė problematika (tiksliau tariant, jos pasirinkimas) pati buvo veikiamą jo lietuviškos patirties ir veiklos, o ne priešingai? Jei taip, man daug aiškesnė tampa Kavolio pastanga istorinėse ir politinėse lietuvių dramose išvelgti viso moderniojo pasaulio kontūrus. Tai ėjimas į universalią patirtį remiantis pirminiu savo socializacijos, išgy-

venimų, atminties ir sentimentų lauku, o ne kažkoks atsietas sužinojimas iš teorinių veiklų, kas vyksta moderniojoje visuomenėje ir jau po to sekantis atkaklus mėginimas atpažinti ten aprašytąsias gyvenimo formas ar jų vedinius savo paties aplinkoje. Tai ne kokia svetimų formų imitacija, o tikėjimas, kad tavo patirtis gali būti visuotinai reikšminga, jei tik išdrįsi būti laisvas.

Viename iš savo vėlesniųjų lietuviškų tekstų apie socialinius mokslus Kavolis yra įtępęs užuominą apie tai, kad socialiniuose moksluose paprastai pirmąją ne mažųjų, o didžiųjų šalių tyrinėtojai, nes jie dėl savo šalių politinio, ekonominio ir kultūrinio dominavimo pasaulyje atsiduria didžiosios sociokultūrinės kaitos tendencijų avangarde. Išimtis, anot jo, būtų nebent XVIII a. škotų mąstytojų darbai iš socialinės filosofijos ir XX a. šveicarų psichologų darbai.

Bet sykiu, pasak Kavolio (ir tai itin svarbus momentas), gali suvokti, kas vyksta pasaulyje ir iš savęs bei savo aplinkos, jei atsiduri didžiosios kaitos epicentruose. Tad Kavolis užsiminė apie tai, kad jo paties sociologinės įžvalgos galėjo atsirasti tik egzilyje. Todėl didžiausias nesusipratimas būtų į *Nepriklausomųjų kelių* įtrauktus publicistinius Kavolio tekstus atskirti nuo jo griežtų sociologinių studijų ir laikyti akademiškai mažiau vertinga medžiaga. Ši knyga nepaprastai efektyviai padeda braižyti Kavolio minčių žemėlapi.

Noriu iškart pastebėti, kad du dalykai šiame rinkinyje tiesiog stulbina. Pirmasis yra sunkiau išanalizuojamas, todėl jį galima tiesiog konstatuoti. Tai įspūdinga Kavolio teorinė ir apskritai intelektualinė branda, pasireiškusi tokioje ankstyvoje jaunystėje. Kai kurios jo puikios įžvalgos apie Lietuvos ateitį po totalitarizmo galėjo atkelti iš tuo metu rengtos (ar bent jau apmąstytos) jo daktaro disertacijos Harvardo universitete apie totalitarinės socializacijos nesėkmes Rytų Vokietijoje. Bet vėlgi – belieka tik galvoti, ar disertacija, pagrįsta kitos totalitarinės valsty-

bės analize, leido Kavoliui aptikti visuomenės suirimo grėsmę Lietuvoje ar, priešingai, mintys apie socialinę dezintegraciją ir žmogiškųjų ryšių trapumą jį paskatino imtis darbo apie Rytų Vokietiją. Kas ką susirado – disertacija patirtį ar patirtis disertaciją?

Antrasis stulbinantis dalykas šioje knygoje – tai Kavolio įžvalgumas, leidęs jam ne šiaip sau pranašauti, o kone matematiškai tiksliai modeliuoti ir prognozuoti Lietuvos visuomenės būklę. Ko verta štai ši Kavolio analitinė įžvalga apie Lietuvos visuomenės būklę bei dinamiką atgavus nepriklausomybę:

Nepriklausomybę atgavus, būdingi Lietuvos visuomenės bruožai (šalia lietuvių skaičiaus sumažėjimo bei slavais ir mongolais atmišimo) bus šie: visuomeninio audinio pairimas, įvairūs konfliktai bendruomenėje ir jaunosios kartos pakitimas komunistinės propagandos bei jai pasipriešinimo įtakoje.

Visuomeninis audinys ne tik bus sovietų išardytas ir pakeistas, bet išlaisvinimo bus dar syki, dabar jau sovietinis, išardytas. Po pirmojo, entuziazmo persunkto, bet chaotiško poišlaisvinimo laikotarpio visuomenės audinys ims iš naujo formuotis, ir maža ką mes čia galėsime nuo savęs pridurti. Bet nauji socialiniai susigrupavimai (kiekvienas pasisavinęs tam tikrą savo narių interesų ir jų asmenybių sritį) tegalės sudaryti bendruomenę tuomet, jei bus jungiami bendros vertybių sistemos (p. 27–28).

Čia pat Kavolis nuvainikuoja iliuziją, kad pakanka atstatyti tautiškumą, kad būtų galima atkurti totalitarinės tvarkos suardytą socialinį tinklą. Nenuostabu, kad jo dėmesys telkiasi visų pirma į jaunimą:

Jeigu okupacija ilgiau užtruktų, jinai galėtų paveikti jaunesnius lietuvius, kad pirmuoju momentu bendradarbiavimas darytųsi sunkus. Jis palengvėtų, jei vieni kitus ir jų patyrimus suprastume; jei suvoktume ideologinį universą, kurio ka-

tegorijomis formuojasi jų dvasinis pasaulis. Neužmirškime, jog vien tautiškas, kuris ilgiausia išliks mažiau paliestas sovietinio spaudimo, neužpildo viso dvasinio pasaulio. Įsisunkia jin ir kitos vertybės, neįgyjamos atsitiktinai per šeimą ir aplinką, o reikalingos diskusijų, literatūros ir pan. kultūrinių priemonių pagalbos; jos gi SSSR yra tik vienos krypties. Jos apspręs jaunimo vertybes ir tuo pačiu jų elgesį, apribodamos žinomų vertybių lauką net tada, kai joms bus moraliai pasipriešinta.

Pirmuoju momentu galime laukti nesupratimo, nesutarimų ir gausių prieštarių. Dvasiniai pasauliai, sustatyti komunistinėje sistemoje, gali pairti, ir šis pairimas pasireiškį įvairiomis formomis, jų tarpe (1) agresyvumu ir (2) abejingumu visuomeniniams reikalams. Tai pastebėta vad. Hitler-Jugend tarpe ir giminiška forma tremtinių jaunuomenėje. Šios dvasinis pasaulis todėl nėra tinkamai suvisuomenintas, kad formavosi nuolatinio socialinių ir kultūrinių formų griuvimo, kitimo ir visus pastovius dydžius nuvertinančios kovos atmosferoje. Jau vien dėlto galima laukti didžiausio dėmesio vertų socialinio elgesio problemų (tariamasis „paviršutiniškumas“ ir neatsparumas svetimoms įtakoms). Tinkamas jaunimo suvisuomeninimas yra viena iš aktualiausių krašto atstatymo užduočių, aktuali ji yra tremtyje, tačiau reto sistemingai suvokiama. Principų nušviestas bendradarbiavimas visuomeninėje plotmėje yra vienintelis kelias į karo ir tremties cinikos nuniokotų asmenybių atstatymą (p. 30–31).

Primenu, kad tai 1953 metais parašytas tekstas. Prie jo sunku ką nors bepridurti vertinant

netgi XXI a. pradžios Lietuvos visuomenės būklę. Knygoje esama ir daugiau socialinės analizės bei teorinės refleksijos šedevrų – ko verti vien jau Kavolio svarstymai apie liberalaus tikėjimo būtinybę XX a. žmogui (p. 36), doktrinieriškumą ir fanatizmą (p. 160–169), tolerancijos atmainas (p. 167–169).

Besidomintieji Santaros-Šviesos idėjinėmis ištakomis – tradicijos išmėginimu socialinės kritikos ugnimi ir moralinio individualisto abejone, etiniu revizionizmu, pasipriešinimu bet kokiai ideologinei ortodoksijai (net jeigu ideologija būtų sava), laisvų žmonių ieškojimu savo visuomenėje ir kultūroje, vakarietiškos lietuviybės idėja, gyvosios lietuviybės paieškomis, laisvės ir moraliai atsakingo individualizmo griežtu atskyrimu nuo primityvaus privatizmo – šioje knygoje neabejotinai suras išsistą lietuviškojo liberalizmo ir moralinio nonkonformizmo idėjų archeologiją.

Tad pasaulį išvydo vertinga, tolesniems kavolistikos (jei tokį terminą jau galime paleisti į pasaulį) tyrimams ir apskritai lietuvių egzilio intelektualinės istorijos studijoms įkvepianti knyga. Ji dar kartą primena apie tai, kokių neįtikėtinų siužetų, biografijų bei diskursų kupina gali būti XX a. lietuviškųjų studijų sfera, kokia įdomi gali būti lietuviškųjų idėjinių kovų bei kontroversijų genealogija ir dinamika, ir, pagaliau, kokios vertingos, visam Baltijos studijų ir net Rytų bei Vidurio Europos studijų laukui svarbios yra laisvės, kitamanystės (disento), kultūrinio liberalizmo bei atviros tapatybės idėjos, atkeliaujančios iš lietuviškojo egzilio patirties.

Telieka tik padėkoti šios puikios knygos sudarytojams ir leidėjams, o pačiai knygai palinkėti susirasti savęs vertus skaitytojus.

Daiva DAPKUTĖ

„Surinkome lietuvių išeivių istoriją po kruopele iš visos Amerikos ir dovanojame Lietuvai“

Audronė Viktorija Škiudaitė. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*.

Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės kultūros taryba [i. e. V. Škiudaitė], 2006

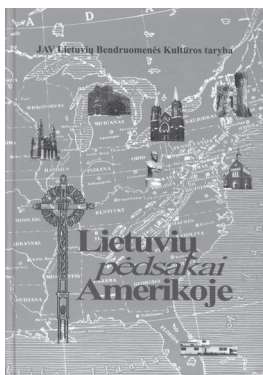
Algimantas Liekis. *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas*.

Lietuvis Amerikoje.

Vilnius: VI Mokslo tyros institutas, 2005

Didėjantys ir vis neslūgstantys emigracijos srautai iš Lietuvos didina susidomėjimą ne tik šiuolaikiniais lietuvių emigracijos procesais, bet kartu skatina domėjimąsi ir lietuvių diasporos istorija. Iki šiol nėra parašyta išsami Lietuvių diasporos istorija. Išskyrus A. Eidinto knygą¹ ar pačių išeivių autorių bandymus² parašyti Amerikos lietuvių istoriją, galima būtų paminėti nemažai autorių ir leidinių, skirtų išeivijos gyvenimo atskiriems aspektams, laikotarpiams, organizacijoms, asmenybėms.

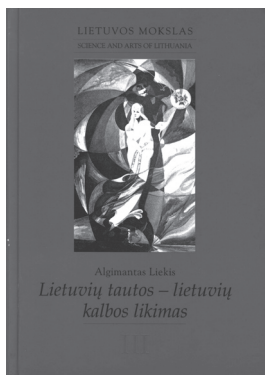
Kad tokios lietuvių diasporos istorijos poreikis nemažas, liudytų ir neseniai pasirodžiusios dvi naujos knygos: Audronės Viktorijos Škiudaitės *Lietuvių pėdsakai Amerikoje* ir Algimanto Liekio *Lietuvių tautos – lie-*

tuvių kalbos likimas. Lietuvis Amerikoje. Knygos panašios ne tik pavadinimais, apimtimi, bet ir aprašomuoju laikotarpiu bei pateikiamų faktų gausa (šiuo pažiūriu antroji knyga netgi lenkia pirmąją). Pirmosios knygos autorė žurnalistė Audronė Viktorija Škiudaitė, antrosios – istorikas Algimantas Liekis.

Lietuviai yra viena iš tų mažų istorinių tautų, kurios išeiviai gausiomis bangomis išsibarstė po visą pasaulį. Emigracijoje atsidūrę lietuviai

kūrė savo verslus, leido spaudą, knygą, statė bažnyčias, steigė mokyklas, politines, kultūrines draugijas. Jų savitas kultūrinis gyvenimas, prisirišimas prie gimtojo krašto tradicijų, gyvenamo krašto kultūros įtakos

leido susiformuoti stipriai lietuvių diasporai. Lietuviai emigracijos bangomis išsibarstė po visą pasaulį (Europą, Pietų ir Šiaurės Ameriką, Australiją), tačiau iki šiol JAV yra populiariausia emigrantų iš Lietuvos valstybė. Būtent JAV lietuviai suvaidino svarbiausią vaidmenį: nuo XIX a. pabaigos Amerika pirmavo pagal modernios lietuvių tautinės savimonės formavimąsi, tautinio atgimimo procesus; sovietų okupacijos metais Amerika ir JAV lietuvių bendruomenė buvo vienas stipriausių veiksmų išlaikant ir puoselėjant lietuviškumą ir nepriklausomybės tradicijas. Ši veikla nenuslopo ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę 1990 m. Turbūt dėl to ir istoriografijoje daugiausia dėmesio skiriama būtent JAV lietuviams, jų kultūriniam, visuomeniniam, politiniam gyvenimui.

A. V. Škiudaitės ir A. Liekio knygos taip pat apie JAV lietuvių istoriją. Pavarcčius knygas galima pastebėti, kad jos daug kuo panašios, tačiau kartu ir ganėtinai skiriasi.

Knygos įvade A. V. Škiudaitė taip pristato savo knygos tikslą: „Užfiksuoti JAV lietuvių paliktus materialius pėdsakus – pastatytus ar įsigytus pastatus, pastatytus paminklus, kryžius, įrengtas kapines, išleistas knygas ir kt. materialias vertybes ir pabandyti nors paviršutiniškai parodyti aplinką, kurioje tie paminklai radosi“³.

Žmogus, besidomintis lietuvių emigracijos istorija turbūt suabejotų – ar toks tikslas įmanomas įgyvendinti vienoje, nors ir gana didelės apimties (808 psl.), knygoje. Ar įmanoma į vieną knygą sudėti visus JAV lietuvių materialinius pėdsakus, ar bent juos užfiksuoti? Kaip abejonė prieš akis iškyla kun. Vinco Valkavičiaus tritomis⁴, skirtas vien tik senosios lietuvių emigracijos bangos lietuvių religiniam gyvenimui Amerikoje, lietuvių parapijoms, bažnyčioms, ar B. Kleizaitės-Vasaris knyga *Lietuvių dailininkų darbai Šiaurės Amerikos šventovėse*⁵. Atrodo, vien tik lietuvių bažnyčioms JAV pristatyti ir aprašyti prireiktų ne vienos knygos, o kur dar kiti pastatai, paminklai, išleistos knygos. Susimąstęs pradėti svarstyti ir skaičiuoti, kiek knygos tomų turėtų susidaryti, norint visa tai surinkti...

Reikėtų džiaugtis, kad autorei tokios abejonės nekilo – kitaip nežinia, ar tokia knyga būtų pasirodžiusi, ar nebūtų pritrūkę ryžto tokiam milžiniškam darbui. Pirmosios žinios apie lietuvių Amerikoje, senoji XIX a. emigracija ir jos priežastys, lietuviškų parapijų atsiradimai atskirose valstijose, išeivijos jaunimas, įvairių organizacijų veikla, radijas ir spauda, butis ir kultūra, svajonės ir tikrovė, meninė raiška, ansambliai, chorų būrimasis, naujų bažnyčių statymo faktai, spaustuvės ir rėmėjai, lietuviškų vadovėlių leidimas, skautų stovyklos ir vienuolijos, tautinės kapinės ir dingstantys lietuviškieji Čikagos rajonai, išeivija ir Lietuva – tokios čia trumpai knygoje apžvelgtos temos. Aprėptos visos lietuvių emigravimo į Ameriką bangos – politinės ir ekonominės. Autorė ne tik pati žvalgėsi, rinko medžiagą JAV, bet ir naudojo literatūrą, pateikta knygos gale⁶.

Knygos suskirstymas ir lietuvių pėdsakų aprašymas pagal Amerikos valstijas ir lietuvių gyvenamas vietas gana logiškas – tai padeda išvengti chaotiškumo. Greta lietuvių pėdsakų aprašymo pagal lietuvių kolonijas, pirmuose knygos skyreliuose autorė trumpai pristato ankstyvąją lietuvių emigraciją į JAV, pabaigoje atskiri skyreliai skiriami lietuvių spaudai (bandant aprėpti nuo pirmųjų leidinių lietuvių kalba iki šių laikų), lietuviškoms parapijoms, mokykloms ir organizacijoms (bent jau svarbiausioms iš jų paminėti ir apibūdinti) bei lietuvių politinei veiklai JAV. Tiek chronologinės ribos (nuo seniausios emigracijos iki šių dienų), tiek knygos tematika labai plati, taigi neišvengiamai faktų gausa pribloškia skaitytoją ir jo nepaleidžia per visą knygą. Vietovė, lietuviškos parapijos istorijos fragmentai, skaičiai, pavardės, istoriografijos faktai, išeivių prisiminimai ir pasakojimai – visa tai susimaišo į vieną visumą.

Sunku įsivaizduoti šios knygos adresatą. Įvade rašoma, kad knyga skiriama labiau Lietuvos skaitytojui, kuris beveik nieko nežino apie Amerikos Lietuvą⁷. Vis dėlto paprastam skaitytojui, menkai susipažinusiam su lietu-

vių emigracijos istorija, gana sudėtinga susigaudyti tokioje faktų gausoje. Kaip savotiškas turistinis vadovas po lietuvių gyvenamas (ar gyventas vietas) Amerikoje ši knyga per didelė ir per sunki. Reikia nemažai jėgų ir kantrybės perskaityti visą knygą, nes jau po kelių skyrelių nuo faktų norisi pailsėti...

Šis leidinys pravers visiems, kurie domisi išeivijos istorija, nes tai savotiškas enciklopedinis leidinys, kuriame suregistruoti vardai, faktai, vietovės ir kt. duomenys. Tačiau šiuo atveju darosi neaišku, kiek ir kuriais faktais galima pasikliauti ir pasitikėti, nes trūksta informacijos ir nuorodų, kuo remiasi autorė, iš kurių šaltinių ima vienus ar kitus faktus ir skaičius. Knygoje pateikiama nemažai citatų, kitur autorė laisvai atpasakoja faktus, paimtus iš vieno ar kitų leidinių. Tiesa, autorė kai kur nurodo, ypač prie citatų, pavyzdžiui: „rašo A. Sabaitis“, „anot A. Kučo“, „apie tai rašo V. Valkavičius knygoje“. Tačiau ar trumpa užuomina, kad „apie tai rašo Valkavičius“, reiškia, kad visi skyrelyje pateikiami faktai, skaičiai ir datos yra paimti iš jo knygos, lieka neaišku. Tikslesnės nuorodos šios knygos tikrai nepagadintų.

Knygą labai pagyvina nuotraukos, atspindinčios kultūrinio lietuvių gyvenimo palikimą Amerikoje. Nuotraukų, piešinių ir žemėlapių knygoje, pasak autorės, sudėta per 800. Tačiau ir čia iškyla ta pati problema – nuorodų, iš kur tos nuotraukos paimtos, trūkumas. Kai kurių (daugiausia dabartinių nuotraukų) autoriai ir datos nurodytos, tačiau to nepasakys apie senesnes nuotraukas.

Norint priekaištų ir pastabų šiai knygai galima būtų surašyti nemažai. Bet ar reikia reikauti iš šios knygos dar daugiau, nei padaryta? Vien tokios knygos išleidimas yra sveikintinas reiškinys, nepaisant čia išsakytų pastabų. Pati autorė A. V. Škiudaitė knygos pradžioje pabrėžia „... knyga nepretenduoja į išsamią istoriją. Autorė, valganti duoną iš žurnalistikos, ir šią medžiagą pateikia publicistiškai, vedama asmeniškų patirties ir kartais gal šališko požiūrio į pasakojamąjį reiškinį“⁸. Šitą faktą reiktų prisi-

minti istorikams, kurie visada nori kažko daugiau ir tikisi didesnės naudos toje faktų gausybėje. Vadinasi, belieka tik vartyti knygą, skaityti ir suprasti – kad tai Amerika ir jos palikimas autorės akimis. Arba pabandyti padaryti ir parašyti geriau, žinoma, jei kas išdrįs imtis tokios sudėtingos temos ir tokio ilgo laikotarpio.

Rodos, šiek tiek kitokia turėtų būti antra pristatoma knyga – trečioji „Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimo“ serijos knyga, Algimanto Liekio *Lietuvis Amerikoje*. Ši knyga, pasak jos autoriaus „skirta lietuviui Amerikoje gyvenimui, veiklai ir „suanglėjimo“ problemoms pagvildinti“¹⁰.

Algimantas Liekis taip pat užsimojo vienoje knygoje pateikti beveik 150 metų lietuvių išeivijos Amerikoje istoriją (realiai laikotarpis išeina dar platesnis, nes autorius pasakojimą taip pat pradeda nuo pirmųjų lietuvių Amerikoje paieškos XVII a.).

Tiek knygos tikslas, tiek aprašomojo laikotarpio chronologiniai rėmai, medžiagos ir istoriografijos gausa iškelia gana sunkų uždavinį – surinkus į vieną vietą susisteminti ir pateikti trumpą (telpantią į 433 psl.) 150 metų Amerikos lietuvių istoriją. Autorius įvade žada, kad knygoje bus pateikiama „daug duomenų apie lietuvių parapijų, vienuolių ir lietuviškų mokyklėlių prie jų kūrimąsi Amerikoje [...], pateikiama nemažai duomenų ir apie svarbiausius Amerikos centrus, kuriuose pirmiausia apsigyveno lietuviai [...], pateikiama gana plati analizė, kaip ir kokios kitos lietuvių organizacijos buvo įsisteigusios Amerikoje, atskleidžiama jų veiklos bendrybės ir ypatumai, tų organizacijų reikšmė išeivijai, lietuviybės išlaikymui“¹¹. Tiesa, pavarčius knygą susidaro įspūdis, kad autorius pasirinko lengviausią ir keisčiausią būdą, įgyvendinant tokius didelius sau užsibrėžtus uždavinius, – jis tiesiog surinko ir sudėjo į knygą viską, kas buvo po ranka (enciklopedinius faktus, ilgiausias ištraukas iš kitų autorių knygų ir dokumentų tekstus).

Reikia pažymėti, kad knygos autorius kuklumu nepasižymi – knygos pratarinėje jis save

pristato kaip vieną pirmųjų istorikų, tyrinėjančių šią temą: „Tai vienas iš pirmųjų bandymų istoriografijoje: daugelis autorių, rašę apie išeiviją Amerikoje, dažniausiai tenkinosi tik nušviesdami jos emigraciją į tą šalį, įsikūrimą ir veiklą, o neretai ir siekdami įrodyti, jog tik ten, Amerikoje, yra tikrieji Lietuvos patriotai, bet nutylėdavo, kodėl didžioji jų dalis, net jei ir iš tikro buvę dideli Lietuvos patriotai, jų vaikai ar vaikaičiai taip greit „suanglėdavo“, kokią reikšmę įvairiausios lietuvių organizacijos turėjo pačiai išeivijai ir Lietuvai, lietuvių tautai...“¹². Tiek tėra istoriografijos knygoje – nei paminėti ar pristatyti autoriai, rašę apie išeivijos istoriją; nei naudotos literatūros sąrašo skaitytojui geriau ir neieškoti – jų paprasčiausiai nėra. Žinoma, juk autorius prisistato kaip „pirmasis tyrinėtojas“, tai kam minėti anksčiau rašiusius. A. Liekio supratimu, užtenka tik parašyti, kad „knyga parengta naudojantis pirmiausia pačios išeivijos archyviniais dokumentais, saugomais Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA, JAV, Putnamas), Pasaulio lietuvių bendruomenės archyve (PLBA, JAV, Čikaga), taip pat Lietuvos archyvuose, atitinkamų metų išeivijos ir Lietuvos spauda“¹³.

Skaitytojo, kuris perskaitęs knygos pratarinę, tikėtis labai naujo ir originalaus darbo, laukia nemažas šokas. A. Liekis savo knygoje cituoja ir perrašo kitų autorių¹⁴ darbų nemažus intarpus, to net neslėpdamas, paprasčiausiai sudėdamas į kabutes, papildydamas dokumentų ištraukomis (arba perspausdindamas ištistus dokumentus) ar ilgomis citatomis, paimtomis iš spaudos. Apie kokią nors analizę šioje knygoje sunku ir kalbėti, nes tai daugiau faktų ir citatų kratynys, kur dažnai vienas kabutes keičia kitos kabutės. Kitur autorius paprasčiausiai perpasakoja enciklopedinius duomenis papildydamas didžiulėmis (kai kada net iki 5–6 psl.) citatomis. Autorius pats dėl to nesijaudina – knygos pratarinėje paaiškindamas, kad „autorius stengėsi pateikti skaitytojui tiesiog dokumentus, nesiimdamas jų plačiau komentuoti [...] dokumentai apsaugo ir nuo subjektyvumo, sudaro galimybę pačiam skaitytojui būti tyrėju“¹⁵. Darosi neaišku, kodėl

tada A. Liekis išleido tokią knygą, o ne paprasčiausią dokumentų rinkinį. Dabar gi skaitant knygą ramybės neduoda viena įkyri mintis – kas liktų iš šios knygos (antraštėje skambiai pavadintos „monografija“), išėmus iš jos visas citatas. Atrodo, nelabai kas...

Turbūt reikia dėkoti tiems patiems anksčiau Amerikos lietuvių istoriją rašiusiems autoriams (kuriuos pats A. Liekis bando ignoruoti ir tuo pačiu metu cituoti), kad didžioji knygos dalis turi gana aiškia, suprantamą struktūrą. Sudėtingiau autoriui papasakoti vėlesnę, po Antrojo pasaulinio karo emigravusios išeivijos istoriją. Kadangi nėra vienos sintetinės istorijos, o tyrėjų, rašiusių ir tyrinėjusių įvairias temas, organizacijas, asmenybes, gausa neleidžia visko surinkti ir cituoti (o galbūt autorius paprasčiausiai nesidomėjo ir neskaitė, kas yra rašyta viena ar kita tema), tai antra knygos pusė, rodos, yra paprasčiausiai nulemta autoriaus po ranka turimų dokumentų skaičiaus ir tematikos. Taip atsiranda didžiuliai skyriai, skirti VLIK'ui ir jo istorijai, taip pat Pasaulio lietuvių bendruomenei. Toliau įdedamas skyrius apie KGB vykdytą veiklą ir išeivijos kiršinimą („Užmirštant svarbiausią tikslą“) ir visai neaiškus skyrius pavadintas „1983 metų JAV lietuvių veiklos suvestinė“. Autorius šį skyrių paaiškina taip: „Norint aprašyti visą JAV lietuvių veiklą, ją įvertinti vos ne per 150 metų tikriausiai ir keliasdešimt knygų būtų per mažą. Žvilgtelėkime bent į vieną – 1983-ųjų – veiklos apžvalgą, parengtą A. Pluko“¹⁶. Taigi, atrodo, kad visas šis skyrius (p. 394–415) yra tos apžvalgos perrašymas. „Atrodo“, nes knygos skyrius prasideda kabutėmis (kurių pabaigą sunku surasti), o recenzentei neturint po ranka minėtos A. Pluko apžvalgos, sunku pasakyti, ar šis skyrius – tai žodis žodin perrašytas A. Pluko tekstas. Tikėtis iš autoriaus tikslesnių nuorodų nelabai verta – nuorodos dedamos kur ne kur, ne visada nurodant puslapius, klaidingai nurodant knygos pavadinimą¹⁷ ar puslapius, o labiausiai mėgstama nurodyti į savo ankstesnes knygas arba į archyvus, iš kurių „daugiausiai informacijos suteikiančios“ nuorodos skamba taip: „PLB

archyvas (JAV, Čikaga)“. Galbūt visa tai būtų nesvarbu, jei ne autoriaus pristatymas šios knygos kaip istoriko parengtos monografijos¹⁸.

Knygos pratarė ir baigiamieji pamąstymai primena šių dienų politikų (besisielojančių, kad iš Lietuvos emigruoja žmonės) politines propagandines kalbas apie Lietuvai gresiantį nutautėjimo pavojų, globalizacijos baimes ir pan. Susidaro įspūdis, kad ir šios knygos tikslas buvo „pagąsdinti“ lietuvius – parodyti, kaip lietuviai emigracijoje nutautėjo, nieko nedavė Lietuvai, buvo negrįžtamas nuostolis ir praradimas Lietuvos valstybei. Tačiau tokioms mintims pratarinėje ir pabaigoje prieštarauja pats knygos turinys. Keistai atrodo autoriaus teiginys, kad „[...] kunigai niekada ir nebuvo dideli tautiškumo ugdymo šalininkai – Katalikų bažnyčia buvo ir liko kosmopolitinė ir jos kunigai, vienuoliai dažniausiai rėmė tautiškumą tiek, kiek jis galėjo padėti stiprinti pačią Bažnyčią“¹⁹, kai tuo tarpu pačioje knygoje daug dėmesio skiriama lietuviškų bažnyčių ir parapijų istorijos faktams atskirose vietovėse, kai pristatomos lietuvių moterų ir vyrų vienuolijos, Bažnyčios reikšmė naujesiems išeiviams. Juk Katalikų bažnyčia vaidino reikšmingą vaidmenį ugdant ir išlaikant lietuvių tautinę savimonę emigracijoje, o kunigai buvo vieni svarbiausių lyderių ir tautiškumo propaguotojų nuo pat XIX a. pabaigos. Priešingai, nei

tikisi autorius, skaitant knygą galima džiaugtis ir didžiuotis lietuvių išeivijos pasiekimais emigracijoje – jų išplėtotu kultūriniu gyvenimu, kultūrinių, visuomeninių, politinių organizacijų gausa, pastatytų lietuviškų bažnyčių skaičiumi, moraline, ekonomine, kultūrine parama Lietuvai ir Lietuvos žmonėms ir, žinoma, sugebėjimu ilgus metus išlaikyti ir jaunesnėms kartoms perduoti lietuvišką tautinę savimonę, lietuviškų šaknų tapatybės jausmą.

Vienas dalykas nekelia abejonių – autorius tikrai buvo išeivijos archyvuose ir ten susirinko nemažai medžiagos. Ši knyga būtų buvusi daug vertingesnė, jei autorius būtų kitaip panaudojęs savo surinktą medžiagą, t. y. jei iš surinktų dokumentų būtų parengęs šaltinių publikaciją (žinoma, laikydamasis visų šaltinių publikacijai taikomų reikalavimų). Tuomet tai būtų buvusi nuostabi knyga, vertinga tiek tyrinėtojams, tiek visiems, besidomintiems išeivijos istorija. Gaila, kad taip neįvyko.

Dvi naujos knygos pasirodė ir galbūt patrauks skaitytojų dėmesį. Tikėsimės, kad šios knygos paskatins lietuvius susidomėti lietuvių, gyvenusių ne Lietuvoje, istorija, jų palikimu, kuris tikrai yra labai gausus, o visada viskuo nepatenkintus istorikus galbūt paskatins greičiau parašyti išsamią lietuvių diasporos istoriją.

Nuorodos

- 1 Eidintas A. *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
- 2 Kučas A. *Amerikos lietuvių istorija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971; Michelsonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*. Boston: Keleivis, 1961; Van Reenan A. *Lithuanian Diaspora: Kionigsberg to Chicago*. Lanham: Univ. Press of Amerika, 1990; Fainhauz D. *Lithuanians in the USA. Aspects of Ethnic Identity*. Chicago: Lith. Libr. Press, 1991 ir kiti.
- 3 Škiudaitė A. V. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, p. 18.
- 4 Wolkovich-Valkavičius W. *Lithuanian Religious Life in America. A Compendium of 150 Roman Catholic Parishes and Institutions*. Vol.1–3. Norwood: Lithuanian Religious Life in Amerika, 1991, 1996, 1998.
- 5 Kleizaitė-Vasaris B. *Lietuvių dailininkų darbais Šiaurės Amerikos šventovėse*. Vilnius: [B. Kleizaitė-Vasaris] [Kaunas]: Kauno arkivyskupijos muziejus, 2004.
- 6 Knygos įvade (p. 15) minima, kad daug nuotraukų ir medžiagos padėjo surinkti lietuvių bendruomenės apylinkių pirmininkai ir pavieniai entuziastai. Tačiau aprašant atskiras

- vietoves autorė dažnai nenurodo, ar tai yra jos pačios surinkta medžiaga, ar kitų asmenų atsiųsti duomenys.
- 7 Škiudaitė A. V. *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, p. 18.
- 8 Ten pat, p. 18.
- 9 *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas* – tęstinis serijinis mokslo darbų leidinys Lietuvai ir pasauliui lietuvių ir anglų kalbomis. Vyriausiasis redaktorius ir sudarytojas dr. Algimantas Liekis. Eina nuo 1990 m.
- 10 Liekis A. *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas. Lietuvis Amerikoje*. Vilnius: VĮ Mokslo tyros institutas, 2005, p. 5.
- 11 Ten pat, p. 6.
- 12 Ten pat, p. 5.
- 13 Ten pat, p. 7.
- 14 Cituojami A. Kučo, S. Michelsono, A. Eidinto, V. Liulevičiaus, J. Jakšto, V. Bartuškos ir kitų autorių darbai.
- 15 Liekis A. *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas. Lietuvis Amerikoje*, p. 7.
- 16 Ten pat, p. 394.
- 17 Pavyzdžiui, L. Jonušausko knyga *Likimo vėdai. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940–1991 m.* virsta „Likimo puolami“ (p. 321).
- 18 Vis dėlto neaišku, ar kitų autorių ir dokumentų citatas jau galima vadinti monografija. Šį klausimą palieku spręsti knygos leidėjams...
- 19 Liekis A. *Lietuvių tautos – lietuvių kalbos likimas. Lietuvis Amerikoje*, p. 431–432.

Kristina ŪSAITĖ

JAV lietuviai informacinių kovų kryžkelėse

Remigijus Misiūnas. *Informacinių kovų kryžkelėse:*

JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje–1922 m.

Vilnius: Versus aureus, 2004

Vienas pats žmogus silpnas kaip apleistas Robinzonas, tik bendraudamas su kitais jis gali daug ką nuveikti, – rašė XIX amžiaus vokiečių filosofas Arthur Schopenhauer. Bendraudami žmonės ne tik keičiasi sukaupta informacija, bet ir generuoja naujas idėjas, bando jas įgyvendinti. Viena tokių idėjų – lietuvių diasporos istorijos parašymas. Galima tik džiaugtis gausėjančiomis išeivijos tematika rašančiųjų gretomis¹. Tiesa, dėmesys kol kas pirmiausia koncentruojamas mūsų diasporai tik po Antrojo pasaulinio karo. Bet tai galima pateisinti labai aiškiais prielaidomis; viena jų – šaltinių prieinamumo klausimas.

Lietuviškos diasporos istoriografijos kontekste Remigijaus Misiūno knyga „*Informacinių kovų kryžkelėse: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje–1922 m.*“² pretenduoja užpildyti svarbią šiai problematikai skirtų tyrinėjimų nišą. Autorius ėmėsi išties nelengvo uždavinio, nes Lietuvoje informacinių karų problematikos analizei skirta tik viena publikuota studija – Nerijaus Maliukevičiaus darbas „*Informacinio karo koncepcija: JAV ir Rusijos požiūriai*“³, o visi kiti tyrinėjimai neperžengia Vilniaus universiteto Komunika-

cijos fakulteto ir Tarptautinių santykių instituto studentų magistrinių darbų rėmų. Tad R. Misiūno pasirinkimas rodo siekį žengti koją kojon su šiuolaikinės pasaulinės istoriografijos mada.

Monografijoje autorius užsibrėžė išanalizuoti išeivių informacinės erdvės formavimąsi, jos istorinę kaitą ir panaudojimą informacijos sklaidai dviem pagrindinėmis (neskaitant vidinių atsakų) kryptimis: 1) veikiant lietuvių bendruomenės JAV ideologinę ir politinę raidą ir 2) remiant tautinio išsivadavimo judėjimą Lietuvoje bei pristatant lietuvius kaip savarakišką tautą ne tik JAV, bet ir viso pasaulio kontekste⁴. Pastarasis siekis suponavo geografinių tyrimo ribų išplėtimą įtraukiant JAV išeivių

informacinę paramą Europos lietuviams.

Chronologiniu požiūriu darbas apima gan nemenką laikotarpį – apatinė tyrimo riba siekia XIX a. antrąją pusę, o viršutinė – 1922 metus. Siekdamas įgyvendinti išsikeltą tikslą,

R. Misiūnas nagrinėjimą laikotarpį sąlygiškai suskirsto į keturis etapus: 1) lietuvių išeivių bendruomenės JAV bei informacinės erdvės susiformavimą iki Pirmojo pasaulinio karo; 2) išeivių paramą informacinėms lietuvių pastangoms Europoje ir išeivių informacinę veiklą JAV 1914–1918 metais; 3) išeivių informacinės kampanijos remiant Lietuvos tarptautinį pripažinimą iš JAV pusės apogėjų 1919 metais; 4) išeivių informacinės akcijas ir paramą Lietuvos diplomatijai 1920–1922 metais. Toks suskirstymas natūraliai nulėmė ir pačios monografijos struktūrą. Knygą, be pratarmės ir įvado (p. 7–14), sudaro penkios dalys: „Pirmosios pamokos“ (p. 15–66); „Žaidimai Europoje“ (p. 67–124); „Nuo autonomijos iki nepriklausomybės šūkio“ (p. 125–183); „Karštieji 1919 metai“ (p. 184–254); „Paskutiniai žingsniai“ (p. 255–298); apibendrinimui skirta „Tylos akimirka“ (p. 299–315), santrauka anglų kalba, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrumpų žodynelis ir asmenvardžių rodyklė.

Pratarmėje R. Misiūnas pateikia ir tyrimo atrama tapusį „informacinės kovos / karo“, paprastai turinčio dvi puses – informacinę-techninę ir informacinę-psichologinę, apibrėžimą⁵. Tai visuma priemonių, naudojamų siekiant informacinio pranašumo: nuo dezinformacinių ir žvalgybinių operacijų, siekiant pakišti priešininkui klaidingą informaciją, iki siekio apsaugoti savo informacinę erdvę, patiems renkant kuo patikimesnę medžiagą apie priešininko veiksmus, pasitelkiant propagandą ir kontrpropagandą⁶. Autorius taip pat pabrėžia, kad tyrime daugiau dėmesio skirta informacinei-psichologinei informacinės kovos pusei.

Autoriaus pasirinktas teksto konstravimo modelis, formuluojant probleminius klausimus, taikliai išryškina tematikos daugiaplaniškumą. Pirmojoje knygos dalyje trumpai aptaręs lietuvių išeivių bendruomenės JAV ir informacinės erdvės susiformavimą, autorius pereina prie informacijos reikšmės formuojantis išeivių bendruomenei klausimo. Sparti

išeivių bendruomenės evoliucija ir masinės informacijos priemonių ir informacijos sklaida – glaudžiai susiję reiškiniai. Informacinių kovų pradžia JAV veikiausiai laikytini 1885–1886 metai, kuomet Jonui Šliūpui pradėjus leisti „Lietuwiskąjį balsą“, propaguotos laisvamanybės idėjos ir lenkų bei sulenkėjusių lietuvių puolimas atsidūrė priešpriešoje su Domininko Tomo Bačkausko redaguotos „Wienibe Lietuwinkų“ idėjomis. Būtent ši priešprieša, pasak tyrinėtojo, ir suformavo prastas etiniu požiūriu tradicijas, kai priešą siekta ne įtikinti, o suniekti⁷. Svarbu tai, jog XIX a. paskutiniajame dešimtmetyje spauda atliko ne tik organizacinę misiją, bet ir tapo organizacijas telkiančiu arba skaldančiu įrankiu greta kitų komunikacijos priemonių.

Apžvelgdamas lietuvių išeivių paramą tautiniam judėjimui R. Misiūnas išskiria kelis epizodus – kovą su spaudos draudimu, įskaitant 1900 m. parodą Paryžiuje, Kražių skerdynes, 1905 m. revoliuciją, aukų rinkimą (p. 37–51), o reprezentuojant lietuvių tautą tarptautinėje plotmėje – kovą su emigracijos varžymais, lietuvių tautos įtraukimą į emigrantų registraciją ir savo teigiamo įvaizdžio formavimą (p. 51–60). Bene svarbiausia vieta formuojant įvaizdį, anot autoriaus, teko kitakalbei spaudai, kurios reikšmė ilgainiui vis labiau suvokta; mėginta rašyti į amerikiečių bei kitų emigrantų spaudą, supažindinti su savo gyvenimu ir siekais, reaguoti į netikslas arba priešiškas lietuviams publikacijas. Laikui bėgant, lietuvių išeivių informacinės pastangos tapo koordinuotesnės, įgijo tam tikrą veiksmų seką, kurią iš pradžių sudarė prašymo, vėliau protesto laiškai, reikalaujantys išspręsti tam tikrą problemą, laiškai ir protestai kitataučių spaudai ir, galiausiai, protesto mitingai ir renginiai.

Greta informacinių kovų išeivių bendruomenės viduje ir už jos ribų, R. Misiūnas išskiria informacines kovas prieš kai kuriuos asmenis, formuojant jų įvaizdį, neretai vykusias spontaniškai ir ne visada davusias norimą rezultatą (iš jų bene ryškiausias kontroversiškausias to meto išeivijos figūros Jono Šliūpo pavyzdys).

Antrojoje knygos dalyje, skirtoje išeivijos paramai lietuvių informacinės pastangoms Europoje, skaitytojas supažindinamas su Juozo Gabrio sukurtu dvikrypčiu ilgalaikės informacinės kampanijos modeliu (aukų rinkimo skatinimas ir politinės informacijos sklaida), kuriuo siekta formuoti palankią visuomenės nuomonę apie lietuvius. Pirmojo pasaulinio karo metais itin ryškus dezinformacijos panaudojimo tobulėjimas – neapsiribojama vien tik priešininko šmeižimu siekiant jį sumenkinti; štai J. Gabrys, garsindamas Lietuvos vardą, ėmėsi įvairiausių informacinių gudrybių (nuo grafo de Garliavos įvaizdžio iki pikantiškų detalių apie veiksmus Rytų fronte bei faktų apie Lietuvą „grąžinimo“). R. Misiūnas pateikia ir daug naujos, archyviniais duomenimis pagrįstos, informacijos apie Lietuvių informacinio biuro (LIB) ir kitų Europos lietuvių informacinę veiklą, bandymus paversti LIB du žemynus (Š. Ameriką ir Europą) apimančiu tinklu bei dėl vidinės konfrontacijos LIB prarastą Antantės šalių pasitikėjimą. Pastebėtina, kad rašydamas apie J. Gabrio veiklą JAV ir Europoje Pirmojo pasaulinio karo metais (p. 67–87), autorius apsiriboja tik dviem pagrindiniais šaltiniais: Alfonso Eidinto dokumentine apybraiža „*Slaptasis lietuvių diplomatas*“⁸ ir nepriklausomos Lietuvos veikėjo Vinco Bartuškos memuarais „*Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus kelias*“⁹. Manytume, jog papildomų įžvalgų tyrinėtojai galėtų suteikti informatyvūs amerikiečių istoriko Alfred Erich Senn straipsniai¹⁰ bei istoriko Juozo Skiriaus monografija apie diplomatą Bronių Kazį Balutį¹¹.

Dar pirmajame skyriuje aiškiai apsibrėžęs informacinių kovų tyrimo modelį (informacinės kovos lietuvių išeivių bendruomenės viduje, už bendruomenės ribų ir informacinės kovos prieš tam tikrus asmenis) R. Misiūnas jį išlaiko kituose knygos skyriuose pateikdamas vis naujų intriguojančių epizodų. Trečiajame, kodiniu pavadinimu „*Nuo autonomijos iki nepriklausomybės šūkio*“ pavadintame, monografijos skyriuje skaitytojas toliau veda-

mas lietuvių išeivių informacinės veiklos JAV 1914–1918 m. labirintais. Karo pradžioje visas dėmesys buvo sutelktas informacinei srovių kovai tiek už Lietuvos ateities viziją, tiek už aukas nukentėjusiems nuo karo. JAV įsitraukimas į karą 1917 m. balandį suponavo pokyčius informacinėje erdvėje: buvo įkurtas Viešosios informacijos komitetas (Committee on Public Information, CPI), skirtas „įveikti visuomenės izoliacines nuotaikas ir užtikrinti paramą vyriausybei, pirmąsyk įsitraukusiai šalį į karą už vandenyno“¹². Vienas iš komiteto veiklos barų buvo darbas su imigrantais, anti-vokiška propaganda.

Politiniai vėjai lėmė pokyčius informacinėje lietuvių erdvėje: suvokta informacinės veiklos koordinavimo būtinybė – kurtos specialios struktūros, atlikusios informacinio biuro funkcijas, rūpintasi leidybiniais planais (1917 m. pabaigoje įsteigta literatūrinė komisija), aktyviau leista literatūra anglų kalba, dirbta su spaudos agentūrom. Šiame skyriuje skaitytojas turi unikalią galimybę susipažinti su itin gausiai archyvine medžiaga iliustruotomis lietuvių informacinės veiklos peripetijomis – bandymais lietuvių išeivių bendruomenėje koordinuoti informacinę ir lobistinę veiklą neišvengiant vidinių prieštaravimų („neretai srovės mynė viena kitai ant kojų“¹³).

Ketvirtajame monografijos skyriuje R. Misiūnas susikoncentruoja ties 1919 metais, kuomet išeivių informacinės pastangos remiant Lietuvą ir jos pripažinimą iš JAV pusės pasiekė zenitą. Pradėjęs nuo Amerikos lietuvių tarybos (ALT) delegacijos (Juozo Dabušio, Balio Mastausko ir Kazio Pakšto) kelionės į Europą Pirmojo pasaulinio karo metais, autorius ant pjedestalo iškelia Carl Byoir informacinę kampaniją bei jai vadovavusį ryšių su visuomene specialistą Edward L. Bernays. Aptardamas C. Byoir kampanijos organizacijos ir turinio ypatumus tyrinėtojas pažymi, kad E. L. Bernays vienas pirmųjų suvokė, jog „masinės informacijos priemonės įsibrovė į buvusias išimtinės di-

plomatijos sferas ir būdamos tarptautinės informacijos šaltiniu, virto tarptautinių santykių formavimo priemone, tad būtina ne tik pateikinti įvykius, bet ir atitinkamai juos inspiruoti¹⁴. Medžiaga spaudai rengta atsižvelgiant į visuomenės grupių interesus, nes JAV labiau nei kitose šalyse visuomenės nuomonė darė įtaką užsienio politikai.

Apie C. Byoir kampaniją rašė ir amerikiečių istorikas Gary Hartman knygoje „*The immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870–1922*“¹⁵. Deja, šis indėlis R. Misiūno lieka nepastebėtas. Monografijos autorius šiame skyriuje nėra pernelyg draugiškas skaitytojui: jis priverstas kliautis vien autoriaus pateikta medžiaga, jam neleidžiama ieškoti informacijos kur nors kitur. Knygos 211–215 puslapiuose vargiai berasime nuorodą į bent vieną šaltinį (iš teksto akivaizdu, jog tai periodiniai leidiniai), nesivarginama nurodyti nei pavadinimo, nei metų. Tampa neaišku, kuo remdamasis tyrinėtojas daro apibendrinimus apie informacinę C. Byoir kampanijos turinį. Abejones sustiprina ir akylesnei skaitytojo akiai užkliūvanti 218 knygos puslapyje esanti nuoroda į E. L. Bernays veikalą „*Biography of an idea*“¹⁶. Gaila tik, kad Lietuvos skaitytojui ši knyga nėra lengvai pasiekama.

Teksto kokybė itin pagerėja autoriui perėjus prie C. Byoir kampanijos eigos ir darbo su JAV spauda analizės. Skaitytojui pateikiama plati, gan gerai susisteminta informacinė kampanijos panorama, paremta Pasaulio lietuvių archyve (Čikagoje) Amerikos lietuvių tarybos fonde saugomais 1919 m. dokumentais. Be santykiškai didelės savo apimtimi C. Byoir kampanijos analizės, ketvirtoje monografijos dalyje autorius aptaria JAV lietuvių bendruomenės bandymus tvarkyti informacinę veiklą už bendruomenės ribų: skaitytojas supažindinamas su viešų renginių, kino ir literatūros panaudojimu bei bendradarbiavimu su kitataučiais informacinėje veikloje.

Įdomus ir paskutinis simboliškai „*Paskutiniai žingsniai*“ pavadintas skyrius. Jame R. Misiūnas aiškiai brėžia takoskyrą nuo ankstesnių lietuvių išeivių informacinių veiksmų. Lietuvos diplomatinės misijos atvykimą į JAV lydėjo lietuvių informacinės kovos bendruomenėje, kur užteko spaudos ir prakalbų, o informacinės operacijos beveik neplanuotos. Tačiau, kaip teigia tyrinėtojas, informacinėje veikloje už bendruomenės ribų vyko iniciatyvos perdavimas į Lietuvos atstovų rankas patiems paliekant talkininkais. Taigi informaciniai veiksmai priklausė nuo diplomatinės misijos atstovų požiūrio į informacijos vietą.

R. Misiūnas suteikia skaitytojui galimybę palyginti dviejų Lietuvos diplomacinių atstovų – Jono Vileišio ir Valdemaro Čarneckio – informacinės veiklos modelius, taikytus siekiant tarptautinio Lietuvos pripažinimo. Pavyzdžiui, J. Vileišis pripažino būtinybę kuo plačiau veikti per JAV spaudą (palaikyti ryšius su agentūrom ir dienraščiais, siųsti mitingų rezoliucijas politikams, samdyti iškarpų firmas, platinti literatūrą apie Lietuvą anglų kalba) ir užsiimti lobistine veikla, į pagalbą pasitelkiant samdytus lobistus. Jį pakeitęs V. Čarneckis ne tik pakeitė požiūrį į spaudą – nesitikėdamas patekti į didžiąją, ėmėsi organizuoti kolonijose Lietuvių informacinio biuro korespondentų tinklą iš vietos veikėjų ar turinčių ryšių su spauda, – bet labiau tikėjo lobistine veikla, pažintimis su aukštais pareigūnais ir jų įtraukimu į „Amerikos–Baltijos“ draugiją, ją taikant kaip nuolatinio spaudimo priemonę padėti išeiviams. Gal kiek stebina tai, jog rašydamas apie Lietuvos diplomatinės misijos informacinę veiklą, tyrinėtojas nepasinaudojo istorikų Juozo Skiriaus¹⁷, Gary Hartman¹⁸, rašiusių Lietuvos tarptautinio pripažinimo tematika, darbais.

Monografijos pabaigoje pateikiamos charakteringos išvados leidžia darskart pažvelgti į lietuvių išeivių informacinių kovų panoramą

XIX a. pab.–1922 m. Tam puikiai praverčia knygoje pateikiama ikonografinė medžiaga – karikatūros iš XX a. pirmąjį ir antrąjį dešimtmečius leistų satyrinių žurnalų „Dilgėlės“, „Dagis“, „Tarka“ bei pora iliustracijų iš JAV spaudos. Darbą palengvina ir išsami asmenvardžių rodyklė. Ši patraukliu, lengvu stiliumi parašyta knyga pasižymi ir dar viena ypatybe – skaitytojas nuo pat pradžios įtraukiamas į dvigubą žaidimą: seka intrigas lietuvių informacinių kovų arenoje, o norėdamas pasitikslinti, kuo remdamasis autorius formuoja vieną ar kitą teiginį, susiduria ir su detektyvo darbo specifika – nuorodose ir šaltinių bei literatūros sąrašuose esančios pozicijos neretai nesutampa (veikiausiai tai spaudos klaida), pateikiami nepilni autorių veikalo ir šaltinių pavadinimai.

Nepaisant redakcinio pobūdžio smulkmenų, be abejonės, R. Misiūno darbas

išties vertas dėmesio. Autorius ėmėsi istorinės lietuvių išeivių JAV informacinių kovų patirties tyrimo, kuris iki šiolei lietuvių istoriografijoje neturi tvirtų pamatų. Informacija čia turėjo išskirtinę reikšmę ir buvo jungiančia bei skaidančia priemone išreiškiant paramą tautiniam lietuvių judėjimui Lietuvoje, kovojant už Lietuvos nepriklausomybę ir tarptautinį pripažinimą, formuojant teigiamą lietuvių, kaip tautos, ir Lietuvos, kaip valstybės, įvaizdį JAV visuomenės ir ją valdančiųjų sluoksnių akyse, siekiant jų paramos. Neabejotinas knygos pranašumas – gausi, iki šiol neskelbta archyvinių šaltinių, saugomų JAV ir Lietuvos archyvuose, bazė. Todėl visiems, kas domisi Lietuvos, išeivijos ir informacinių karų istorija, siūlyčiau perskaityti ir apmąstyti R. Misiūno knygą.

Nuorodos

- 1 2006 metų spalį Vytauto Didžiojo universitete sėkmingai apgintos dvi disertacijos – Giedriaus Janausko „Šiaurės Amerikos lietuvių „kongresinė akcija“ Baltijos šalių okupacijos nepripažinimo politikoje XX a. 6 deš. pab.–1990 m.“ ir Ilonos Bučinskytės „Ateitininkų federacija išeivijoje XX a. 5–7 dešimtmečiuose“.
- 2 Misiūnas Remigijus. *Informacinių kovų kryžkelės: JAV lietuvių informacinės kovos XIX a. pabaigoje–1922 m.* Vilnius: Versus aureus, 2004, 374 p.
- 3 Maliukevičius Nerijus. *Informacinio karo koncepcija: JAV ir Rusijos požiūriai.* Vilnius: Eugrimas, 2002, 78 p.
- 4 Misiūnas R., p. 10.
- 5 Jis suformuluotas remiantis daugumos teoretikų palaikomu JAV ginkluotojų pajėgų viršininkų štabo „Vieningoje kovos valdymo ir ryšių doktrinoje“ pateiktu apibrėžimu. Tai „visuma priemonių, naudojamų siekiant informacinio pranašumo prieš priešininką, veikiant jo informacines sistemas, procesus, kompiuterinius tinklus, visuomenę ir gyventojų bei kariškių sąmonę bei pasąmonę, kartu apsaugant savo informacinę erdvę, nes jis apima abi informacinės kovos rūšis – informacinę-techninę ir informacinę-psichologinę“. Žr.: Misiūnas R., p. 8.
- 6 Misiūnas R., p. 9.
- 7 Misiūnas R., p. 33.
- 8 Eidintas Alfonsas. *Slaptasis lietuvių diplomatas: istorinis detektyvas.* Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992, 328 p.
- 9 Bartuška Vincas. *Lietuvos nepriklausomybės kryžiaus keliais. Krit. 1914–1919 m. įvykių ir asmenų įvertinimas.* Klaipėda: „Ryto“ bendrovės spaustuvė, 1937, 397 p.
- 10 Senn Alfred Erich. The activity of Juozas Gabrys for Lithuania's Independence, 1914–1920 // *Lithuanian*, 1977, vol. 23 (1), p. 15–22; Senn A. E. Garlawa: A Study in Emigry Intrigue, 1915–1917 // *Slavonic and East European Review*, 1967, p. 411–424. Abu straipsnius galima perskaityti Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje.

- 11 Skirius Juozas. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 51–73.
- 12 Misiūnas R., p. 153.
- 13 Misiūnas R., p. 170.
- 14 Misiūnas R., p. 206.
- 15 Hartman Gary. *The immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian–American Community, 187–1922*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2002, p. 206–218.
- 16 Bernays E. L. *Biography of an Idea*. New York, 1965. (literatūros sąrašo 996-oji pozicija, žr. Misiūnas R., p. 361).
- 17 Skirius Juozas. *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais: santykių su JAV politiniai ir ekonominiai aspektai*. Vilnius: [s.n.], 1995, p. 54–92; Skirius J. *U. S. Government Policy Toward Lithuania, 1920–1922*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2000, 121 p.
- 18 Hartman Gary. *The immigrant as Diplomat...*, p. 205–228.

Jonas VAIČENONIS

Trečioji Egzodo archyvo knyga Lietuvos diplomatijos istorijai

VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išeivijoje. Sud. Asta Petraitytė.
Vilnius: Versus aureus, 2004

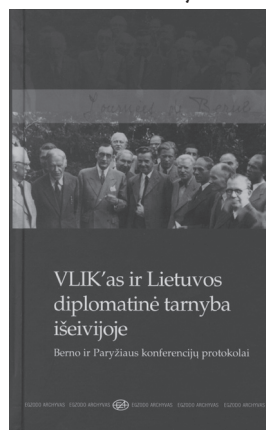
Šiek tiek daugiau nei prieš pusantrų metų dienos šviesą išvydo trečioji Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto Egzodo archyvo knyga¹. Naujasis dokumentų rinkinys skirtas Vyriausiajam Lietuvos išlaisvinimo komitetui (VLIK) ir Lietuvos diplomatinės tarnybos išeivijoje veiklai pristatyti. Knygoje pateikiami ir pirmą kartą skelbiami 1946 metais Berne ir 1949 metais Paryžiuje vykusių *Lietuvių tautos reikalams vadovaujančių veiksmų pirmosios ir antrosios konferencijų* protokolai.

Rašyti recenziją dokumentų rinkiniui, manytume, yra daug sudėtingiau, nei vertinti kitokį mokslinį kūrinį. Tad mūsų čia pateikiami pastebėjimai ir nuomonės galėtų būti viso labo atsiliepimas apie naujai išleistą knygą.

Atrodo, taip neseniai šis dokumentų rinkinys buvo išleistas, o jau prabėgo beveik dveji metai nuo to laiko, kai knyga pasiekė knygynų ir bibliotekų lentynas, taip pat vienas jos egzempliorius su kukliu ir nuoširdžiu sudarytojos autografu pateko į šių eilučių autoriaus rankas. Tačiau laiko tėkmė neturi didesnio poveikio dokumentams, pristatomiems visuomenei ir tyrėjams.

Daugiau nei 400 puslapių knyga, neišskiriant asmenvardžių rodyklės, sudaryta iš keturių santykinų struktūrinių dalių. Leidinio pradžioje (įvadinėje dalyje) pateikiamas išsamus istorinės dr. Daivos Dapkutės įžanginis žodis. Jame autorė atskleidžia seką įvykių, kurie atvedė iki knygoje pristatomų konferencijų, pateikia Berno ir Paryžiaus konferencijų vertinimus, skurtumus ir jų rezultatus. Knygos sudarytoja Asta Petraitytė skaitytojui išsamiai paaiškina dokumentų rinkinio sudarymo principus. Antrojoje ir trečiojoje knygos dalyse nuosekliai pateikiami Berno ir Paryžiaus konferencijų posėdžių

protokolai. Po Berno konferencijos posėdžių protokolų publikuojami Stasio Lozoraičio ir Mykolo Krupavičiaus laišškai vienas kitam, o po Paryžiaus konferencijos – priedai ir Eltos biuletenis, kuriame nurodomi pastarosios konferencijos rezultatai.

Ketvirtoji dalis skirta pagrindinių konferencijos dalyvių biografijoms. Joje alfabeto tvarka pateikiami dvidešimt penkių asmenybių glausti gyvenimo aprašymai. Apie dvidešimt šesťą – V. Deltuvą – duomenų nerasta. Manytume, sudarytojai, nors ir neradę duomenų, V. Deltuvos pavardę įrašė tikslingai, vildamiesi, kad atsiras žinančių ne tik šio asmens vardą, bet ir galėsiančių papasakoti bent keletą šio žmogaus gyvenimo faktų.

Dokumentų rinkinys kokybiškai išleistas, be to, pats dokumentų rinkinys nėra „sausas“. Jame pateikiama šešiolikos nenumuotų puslapių apimties įklija su originaliomis fotografijomis, užfiksavusiomis kelis Berno ir Paryžiaus konferencijų epizodus, ir trijų dokumentų faksimilėmis. Tai leidėjų, leidyklos „Versus aureus“ stilius, būdingas istorinės tematikos knygoms. Nuotraukose užfiksuoti konferencijų dalyvių veidai, jų nuotaikos. Susieję tai su dokumentų turiniu galime rekonstruoti konferencijų eigą.

Įvadiniai dokumentų rinkinio tekstai nepaaiškina, kas paskatino ir kodėl imtasi skelbti būtent šiuos dokumentus. Tarsi sudarytojų mintis turėtume perskaityti tarp eilučių. Viena iš priežasčių, lėmusi tokio dokumento rinkinio pasirodymą, mūsų manymu, – tai tiriamųjų darbų apie Lietuvos diplomatinės tarnybos istoriją stygius. Per pastaruosius keletus metų sulaukėme vos poros monografijų. Tai Daivos Dapkutės monografija, skirta

lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezei², ir Lauryno Jonušausko knyga apie Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veiklą³. Todėl aptariamo dokumentų rinkinio pasirodymą vertintume kaip sudarytojų raginimą mokslininkams imtis platesnių ir gilesnių Lietuvos diplomatinės tarnybos tyrinėjimų.

Patys dokumentai publikacijai parengti labai kruopščiai. Kiekvieną iš jų lydi gausybė paaiškinimų ir komentarų, kurie pateikiami nuorodose. Čia rasime ne tik atskirų teksto žodžių paaiškinimus, bet ir dokumentuose minimų asmenų trumpas biogramas, platesnius įvykių komentarus, įvairių leidinių ar institucijų aprašymus ir daug kitos parankinės informacijos, kurios niekur kitur neberekia ieškoti. Kita vertus, galima „prikibti“ prie paskutinės knygos dalies, kur pateikiamos visų asmenų, dalyvavusių abiejose konferencijose, biografijos. Čia vertėjo pateikti nuorodas šaltinių, kuriais remiantis jos buvo sudarytos, o kartu ir nurodyti atskiras literatūrines pozicijas, kur būtų buvę galima apie kiekvieną iš jų pasiskaityti plačiau.

Baigiant norėtusi tik pasidžiaugti išleistu dokumentų rinkiniu. Viliamės, kad ateityje sulauksime naujų Lietuvių išeivijos studijų centro fonduose saugomų originalių archyvinų dokumentų publikacijų ir kad ši ir būsimo knygos paskatins istorikus imtis naujų Lietuvos diplomatijos istorijos egzilyje tyrinėjimų.

Nuorodos

- 1 VLIK'as ir Lietuvos diplomatinė tarnyba išeivijoje. Sud. Asta Petraitytė. Vilnius: Versus aureus, 2004, 432 p.
- 2 Dapkutė D. *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė*. Vilnius, 2002, 312 p.
- 3 Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*. Vilnius, 2003, 416 p.

Radikalaus ir švelnaus lietuvių ketverto proza

Modernioji lietuvių egzilio proza: Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Adolfas Mekas, Leonas Lėtas.

Knygos sudarytoja, įvado autorė bei redaktorė Dalia Kuizininė. Vilnius: Versus aureus, 2006

Šiandieninis skaitytojas, suinteresuotas XX amžiaus lietuvių prozos modernizmu bei interpretuodamas ankstyvuosius šios egzodo srovės autorių tekstus, regis, net ir labai trokšdamas galėtų tik nepiktai juos pašiepti ar delikačiai „parūgoti“: kažkam gali užkliūti meninio novelių performatyvumo stoka, kažkam pasirodys gerokai prislopusi ekspresyvosios jų ekspansijos vaizduotė. Todėl vienas novelėse pasigęs arlekininio dinamizmo drąsos, kitas – intymesnių ego atverčių stilingumo, trečias, numojęs ranka (ai, ne Prancūzija), jų kūrybą palaikys nepakankama preliudija į judančių daiktų statiką prozoje (kur skaitytojas rastųsi lyg kine), tad net perleis lietuviukų – pretendentų į modernizmą – profilį būsimo (worholiško) kontrviešumo – tai yra *ambiguity* audito – požiūriu. O iš tikro šių jaunų modernistų ketvertas, visų pirma, žurnalo „Žvilgsniai“ (1946–1948) iniciatoriai bei leidėjai, kurie, jau XX amžiaus penktajam dešimtmečiui įpusėjus, meniniame savo pačių starto visumos kontekste radosi kaip lietuviškojoje lingvistinės ego būties egzistencialo žaismėj (todėl tiesiog reikalinga antologijai būtent tokia fotografija, kokia įdėta į 207-ą puslapį: 1951 metai, Vytautas Adamkevičius

(Leonas Lėtas) su taure vienoje rankoje ir J.P.Sartre'o „Existential psychoanalysis“ knyga kitoje, galbūt kad mažiau šokirotų p. 112 fotografija, kurioje Jonas Mekas apsirengęs vos ne tunika, ir atsainiai vartantis Picasso).

Pasąmoniškai aktyvi tokių smaguolių prigimtis jau nesitenkino horizontaliom peizažinio kraujo savistabom, nes perteklinio jų ego energijos kryptis keitė ir išorinio angažamento plostes, ir koregavo jų – lumzdeliu tarp barakų bei dangoraižių užraliuojančiųjų – skonį. Jie ne tik savo žurnale, bet ir „Žvilgsnių“ prozos Rinktinėse skelbėsi: 1949-ieji, Vokietija, 1951 – Amerika. Jose, regis, gali būti užčiuopta pradžia būsimo kito, jau JAV leisimo išeivijos žurnalo „Literatū-

ros lankai“ (1952–1959), tarytum pirmoji žemininkų-lankininkų komandos metaontinio turinio fazė, kuri „Žvilgsnių“ puslapiuose ir abiejose knygose netiesiogiai užmegzta; nors šių grupuočių nariai Vokietijos laikotarpiu pažįstami dar nebuvo, nekontaktavo,

tačiau būtent jų abiejų aktyvo literatūra greit virto autentiškai nuogais traumotos žodžių esmės pleištais su biblinio tremties kosmiškumo gelme. Ir egzode, ir čia, gimtajame krašte, lietuvių literatūros istoriografijoje, „Škėmos su žvilgsniečiais“ (Nyka-Niliūnas) indėlis bei vaidmuo pagrįstai akcentuojamas ryškinant papildomus lankininkų sąjūdžio laimėjimus bei estetinio jų nepamainomumo vertes. Taip prasmingai žvilgsniečiai turtino metafizinį *Lankų* nepriklausomumo sumanymą, labiau prapūsdami būtent psich egzistencinius paūmėjusių minties trombų takus bei ratio alveoles. Kai kam iš šeštojo dešimtmečio *Lankuose* bendradarbiavusių žvilgsniečių mitinės stichijas (žemė, duona, ugnis Adolfo Meko „Trilogijoje“) jau anksčiau buvo pavykę įartikuluoti ritualinėje ritminės gyvasties atmintyje. Dabar transkontinentinio pasaulio atvertys, kaip ir tyla, tapo tiesiog nebepakeliamos, todėl evoliucionavo it pagreitinta egzilų brandos raiška tremtyje; mūsų savanoriai pabėgėliai veik iškart sugėrė intelektualinio Vakarų klimato intensyvumą bei savaip perprato holokaustines XX amžiaus epochos katastrofas. Regis, turime savotišką paradigminį egzilinio kūrybiškumo antraktą Europos (Vokietija) ir Amerikos žemyne – pokarinę lietuvių literatūros diasporos bazę; joje sąveikauja psichoanalizė, tremtis, egzistencializmas ir veik lietuviškojo neorealizmo dvasia; žinoma, jau su aliuzijom į beskausmę benamystę, į viršpatyrimines egotistinės romantikos bei nebravūriškai ją skaidančias dvasios viršūniškumo briaunas. Po jų dar betarpiščiau buvo susiduriama su bevaisiškumo, undergroundo ir intelektualinės motyvacijos tikruma, imponavusia/šokiravusia modernios prozos tapatybės ne visada ieškančių masinių egzilio skaitytoją: ypač pabrėžtinai eksploatuojant ne vakarykščių fetišų ar matematinio jų išmoktumo, o metafizinio individualių pasijų pastoralumo įžvalgas. Todėl ne tik koks A. Moravia ar C. Malaparte, bet ir ... Jonas Aistis žvilgsniečiams modernistams, regis, visiems keturiems (ne tik broliams Mekams) tiko, nes ikikarinė šio „nuosavo“ noktiurnisto kūryba – deegzaltuotas katarsio melosas kalbos komunikų akte; jis jau gebėjo būti atsvara ir oficialių aksuarų stigmoms, ir nau-

dingas griauant pasakojamuosius istorijų apie daiktus ir žmones monumentus, buriant naratyvinio nušvitimo bei hipnotizuojančios reliatyvizacijos akimirkas. Būtent jos lydi elegines ir eroso, ir globalių pasaulėžiūrinių distinkcijų dramas, nors autosadistinio (Škėmos) dirglumo it kokio autsaderiško vėjo, beatodairiškai siaučiančio ar brutaliai keliančio audras meniniame žvilgsniečių akiratyje, iš pirmo žvilgsnio lyg ir nėra. Tarsi „Dievų vaikai“ (Adolfas Mekas) dar būtų tik žemės nuomos augintiniai, nežinomybės spengsmo įtampas bei šventės išgyveną nuobodulyje, ne šeiminkaudami subkultūrinėje dieviškumo s u t e m ū dimensijos erdvėje, tai yra lyg būtų be fatalios nuodėmės triukšmo savyje pačiuose. Tačiau ar ne šioje savivokoje – biblinio jų benamystės kodo pradžia, kai egzilis, – jautė, – greit neturės ko laidoti, išseks, nes ateitis jau dabar, ankstyvuju pokariu, rodėsi, *pagrobta*; vėrėsi „mirusio skausmo“ it visatinės nebylostės žiotys drauge su keleriopa tremties ekstremalumo paralele. Užtat toks aiškus šio ketverto atsitolinimas nuo beletristinės ornamentikos, slinkimasis vidinės teksto „ugnies krūvio“ link, įveikiant spengiančias „refleksijų kristalo“ komas bei priimant antjūtiminės minties smūgius, idant šie keistų, tai yra eseizmu (de)formuotų/įtemptų (de)kompozicines novelių sąrangos stygas... Po pusės amžiaus matyti, jog net dienoraštindamiesi modernistai jas ir keičia, ir įtempia, nes rašo it „užgautų duris“ tašku, vidine intonacija, brūkšnių ar betarpių, nedalomų rašto kūno fragmentų kalba.

„Reikėjo čia dar jam pasipainiot Ar galvoj nebegerei? ir būt kodėl dėl mergos dėl kurvos šūdas man ta merga šūdas viskas durnas užsispyrimas“ (J. Mekas apie Povilą, jo išėjimą ir grįžimą).

Šiaip keturi rašytojai modernistai buvo visų pirma jauni egzodo lietuviai, iš epochinės aritmikos balno išsviesti XX amžiaus viduryje, ir veikę dar negalėdami disponuoti visaverčio lietuviškojo irracionalizmo turtu ar gebėjimu grąžinti gyvosios modernizmo klasikos mokesčius-skolas (jokių aukštųjų kūrybos kursų ar civilizacinės erudicijos pamokų gimtojoje raštijoje veik nėra); todėl jaunojo Jono Meko 1946 m.

žodžiais, tykota „paprastumo ir laisvės“: idant neprievartiniu grožiu užpildytų minties ir aistrų netikrumo nišas (ir ne tik egzilinės lietuvių patirties prozoje). Išėjimą iš *asmeniškumo/regionališkumo* celių šie modernistai (a la J. A. Herbačiauskas) deklaravo jau J. Meko redaguojamą „Žvilgsnių“ manifeste, neužsukdami į jokių, tautiečių daugumai mielų, surogatinių insignijų šventorius. Pseudokanoninės monolitybės fone paprastumas juos traukė kaip alternatyva imitacinei vaizdo retorikos netikrovei, o laisvė imponavo it lig tol neturėtas susikaustymo ir patetikos išgyvendinimo planas prozos meno sakinyje. J. Mekas bene ryškiausiai iš jų visų paprastumo ir laisvės siekį praktikuos visoje savo būsimos undergraundinės veiklos kelionėje, ragindamas nepasiduoti nei pasaulinei racionalios visuotinio sąmonės logikai, anei ydingoms lokalaus lietuviškojo mentaliteto ar hollywoodinės jų redukcijos kerams bei vilionėms. Tokia buvo antiprograminė Jono Meko, o tąsyk ir visų žvilgsniečių nuostata – antitradicijos programa.

Todėl modernizmas jiems visiems – pats natūraliausias „rašymo kitaip“ (Algirdas Landsbergis) atmosferos praktikumas, gan radikaliai apnuoginant jaunystėje nukirstas retro re/vizijų šaknis; todėl dabar „eksperimentavo“ labiau tremtiškąjį svetimumą, pereinančias, pasak sudarytojos (p. 20), būsenas, Vokietijos stovyklų barakuose ar Niujorko fabrikuose jaukinantis, negu įlaboratorinant pasąmoninį anarchizmą bei ugdant vešlius grynojo avangardinio eroso vs kraštutinio individualizmo konvulsienojus. Pastarieji figūruoja, ir ne vien tematinio minimumo teise (vien L. Lėto „Atkritumi“ ko verta XX amžiaus literatūrinės modernizacijos balanso požiūriu). Tokios funkcijos nėra adaptavimo-si atskirtyje, kaip ir Lietuva, beje.

Pati iniciatyva atnaujinti lietuvių prozą (moderninant tradiciją/avangardinant save) eina drauge su tam tikra iniciacija į ambivalentę vaizdo autentišką – galimybę byloti itin koncentruotu frazės konkretumu (juodi frakuoti vyrai lyg „sukrėjęsui tamsuma“ ir pan.). Pasakojimo ātramos bei raiška gali

atrodyti deponuotos iš poetinio Vakarų imagizmo: herojai moka tylėti *arabeskomis*, juokauti *asonansais* ar ekstazintis „tikėjimo nafta“ (A. Lansbergis „Paskutinė diena“). Visa tai nukreipta prieš doktrininį žmogaus sukataloginimo refleksą, panlogines scientistinės, pedagoginės, vadovėlinės priežiūros klišes. Šių modernistų tekstus lyginant su ikikarinės lietuviškosios prozos efektais (žinoma, ne su Biliūnu ar Krėve), matyti kaip akyse kinta novelių vidaus dizainas – prozinio minties apipavidalinimo transsignatūra (sukant link, jų žodžiais, Zion tuštumos, kur net dievai jau nepripažįsta tremties ir nežino, kas yra namų ilgesys, kaip A. Meko „Dievų vaikuose“).

Tekstinė medžiaga ir iš esmės, ir detalėmis tampa informatyvesnė, be pigiai ornamentuotų ar realybę neva objektyvuojančių (empirinių arba ūmių) herojaus sąmoningumo paspirčių (net kai laigo „spalvotų ganyklų“ atmintyse). Pats sakinyss – gramatiškai labilesnė universalus komunikavimo(si) sistema: įvairūs skiriamieji ženklai, mažų raidžių reikmė – ne pretenzija, reklam/prezentacija ar mada, o iš vidaus plaukianti sintaksinės anatomijos ir kamerinio personalumo jungčių sandoradermė: „sustoju staiga – kažkas įsikerta širdin, lyg dalgė kemsynan: manas. prieini ir sakai – labas. atspėta“ (A. Mekas „Apie žalią rūtą ir nukirptas kasas“). Taip skaiستėjo atvirumo (kaip) šauksmo apie laisvę ir beprasmiškumą vienio prasmė – ne tik Jonui Mekui tai reiškė tiesiog naują jausmą, pas jo novelių veikėjus atkeliavusį, kaip teigė, slapčia, kad apglėbtų „iki pat smegenų gilumos“ („Vienas gimimas“). Net prieškarinio prozos inovacijų grantus P. Tarulį, J. Savickį pranokstančios poetinės žvilgsniečių dekonstrukcijos – ne vien sau patiems dovana: L. Lėto „Atkritumi“ – rašytinė kalbinės reorganizacijos erdvė, kineminių teksto kombinacijų arba mediatyvių gestų performansas, kuriame skiemuo, nelyginant ištreniruoto veido mimika, komunikuojanti ir juslinio būvio padargų enfas, ir depiliuotom, nepridengtom jų nugarom. Familiumas su skaitytoju, savimi bei realybe net

Jono Meko kitoks („Apie Povilą, jo išėjimą ir grįžimą“), nei tą darė ikikarinį avangardistų mokykla, ir pranašauja ilgus būsimus J. Meko filmininkavimo pasaulio kultūroje metus, kai be apriori bus fiksuojamas procesas, atrenkamas, bet (ne)režisuojamos jo slinkty. Čia pat skulptūrinė fokusuotė – stiliaus impulsų turinys, forma, sklaida: nuo simpatijų aistiško gymio weltbürger, katarsiniam jo nuogumui kaip organiškai formai sąmonės sraute (Adolfas Mekas apie žalią rūtą ir nukirptas kasas „Une Révérence“ (1949) rinkinyje) iki visiškos – melancholiją ir „Fete de Roses“ romantiką pergeneralizuojančios – dezintegracijos, tarkim, Leono Lėto „Obuolyje“.

Šitaip buvo aplenkiami mitiniai lietuvių Rašto kultūros fiktyvumo įpročiai ir sukuriami egzilio literatūrinę savijautą autentiškai absorbuojantys radikalių prasmų laukai, it vakarietiškomis antidekoratyvūs meninių originalių sodai.

Retrospekcija, visų pirma, šiose novelėse veikia kaip grįžtamoji ir etno-, ir ultrainsintinktyvių ego vertybių galia. Jų egzilio lietuvis, žmogus, susidaužia su pasaulio „nakties dugnu“ (A. Landsbergis) kaip vidine modernaus subjekto sąsąaukū nedarna, kuri atpažįstama jame pačiame, kai imami atidenginėti transformatyvių jutiminių branduolių klodai – klausoje, regoje, balse, elgesyje („iš jo žvilgsnio spalvos pažinau“, A. Mekas). Bene pirmas žingsnis substancinės kalbos transgresijos linkme, kai raiška – minties tapatumo teatras su tembrinio kalbos materialumo nuojautom tapomos rašysenos balse. Būtent tai aižo atminties ir meninių ego padėčių dėsnis, sukuria ar net sukuria atsineštinio būties vaišių stalo įrankius bei indus, griaua vertybines pasitikinčio stabilumo užkardas, trauko pernelyg sklandžių jaunų įsivaizdavimų grandines (A. Landsbergis „Karveliai virš stogų“). Erotinės vizijos dar išsitenka moteriškos prigimties angelišku-

me, sapno (kaip) idealo ilgesio vaizdinį, bet jau su švelniais perversiniais psichinės reaktybės įkalčiais, tarkim, Jono Meko meninėje išpažintyje: „Angelasnevaikasnežinaukasišjoišeis...“ ir t. t. ir t. t. Taip pat ir A. Lansbergio noveliškume: angelo zona – meninio identiteto g l è b i u i prilygstančios modernios kūrybos aksiomos. Tokia inversyvi vaizduotė jau profesionaliai koregavo pašamoninio herojų gyvenimo išklotines: pirmųjų startai Amerikoje dažnai konvertuojami susvetimėjimo su artimaisiais, stresų su giminėmis bei savo pačių vienatvė... Tikra lietuviškojo šių modernistų stiliaus būtis – tai, kas iš režimiškai-egzistenciškai-represiškai užgniaužto vidaus iškyla kaip alternatyva – neatpažinto (bet) jau prarasto rojaus svajos. Prioritetinė modernizmo estetikos dominantė, vadinamoji „Freudo terapija“, ypač tvirtai ne tik teoriškai, bet ir „teisiškai“ įestetinta A. Lansbergio prozos audinyje. Į sapnus čia atsigręžiama kaip į gyvenimo metabūties mįslę, jos ženklus bei linijas kinematografiškai struktūruojančių sąmonės paribių, tai yra, į netikėtumais žudančias atminties bei patvinusios „dykumų vienatvės“ asmenų ostijas. Panašiai veikia ir A. Meko egzilinio fatumo nejautra, nors kartais ji labiau pirmapradiškai skausminga, nes laiką sustabdo it liturgines šviežio klotimų šieno ir dabarties dangoraižių kaktomų švaigas smegenyse. J. Mekas šitaip, „Žvilgsnių“ ūkininko it nenuskandinamos vaikystės akimis, kurios „atviros ir toli“, filmuos ateityje Niu-jorką, lyg Semeniškių ar savo paties internatizuoto laiko prisiminimus.

Taip subtiliai formavosi transnaratyvių intonemų tinklainė, kuriai žodis, nelyginant eilėraščiui, – buvo paskutinė autentiška viltis: ją lietuvių egzodo modernistas laužė lyg per vaikystės Kalėdas magišką realizmą pulsuojančią, sentimentu įkebanintą, atminties įspūdžio plotkelę.

Liūtas MOCKŪNAS

Svarbi lietuvių emigracijos studija

Giedrius Subačius. *Upton Sinclair: The Lithuanian Jungle. Upon the Centenary of The Jungle (1905 and 1906) by Upton Sinclair*. Amsterdam – New York: Rodopi, 2006

1906 metais išleistas Uptono Sinclairio romanas „Džiunglės“ turėjo didžiulį poveikį Amerikos gyvenimui. Atskleisdamas darbininkų išnaudojimą ir nehigieniškas sąlygas Čikagos skerdyklose, kūrinys sukėlė amerikiečių visuomenės pyktį. Be to, dar tais pačiais metais JAV kongrese buvo priimtas kai kurias tas sąlygas ištaisantis „Pure Food and Drug Act“ (Švaraus maisto ir vaistų aktas). Ilgainiui „Džiunglės“ tapo vienu iš skaitomiausių amerikiečių romanų, jis įtrauktas į mokyklų aukštesnių klasių rekomenduojamų perskaityti knygų sąrašą. 2006 metų knygos išleidimo 100-metis Amerikoje buvo deramai paminėtas.

Romano rašymo metodas yra žurnalistinis. U. Sinclairis didelę reikšmę teikia detalių autentiškumui: romano lietuvių kalbai, miesto topografijai. Viską, ką Sinclairis aprašo „Džiunglėse“, jis patyrė asmeniškai. Estetinė romano vertė nedidelė. Knyga labiau vertinama kaip istorinis dokumentas. Panašiai kaip Harrieto Beecherio Stowe'o „Dėdės Tomo trobelė“, „Džiunglės“ yra daugiau agitacija, o ne menas.

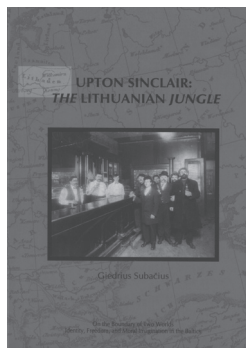
Lietuviams Uptono Sinclairio knyga įdomi, nes veiksmas vyksta Čikagos skerdyklų rajone, o jo veikėjai – neseniai į Ameriką atvykę

ir skerdyklose dirbantys lietuviai emigrantai. Lietuvius Sinclairis pasirinko visai atsitiktinai. Skerdyklose anuomet dirbo įvairių tautybių emigrantai – lenkai, slovakai ir t. t. Tačiau vaikščiodamas Čikagos „Back of the Yards“ rajone visai atsitiktinai Sinclairis papuolė į viename lietuvių bare vykstančias emigrantų vestuves. Taip kilo sumanymas padaryti lietuvių pagrindiniais būsimo romano herojais.

Būdamas prisiekęs natūralizmo išpažintojas, Uptonas Sinclairis į savo romaną perkėlė autentiškus žmones bei vietas. Sinclairis yra sakęs, jog šiame romane jis nieko neišgalvojo; išskyrus kelis epizodus, viskas jame paimta iš tikrovės. Sinclairis turėjo didelį pomėgį sve-

timoms kalboms. Todėl romane jis vartoja daug lietuviškų žodžių bei vardų. Giedrius Subačius „Džiunglėse“ suskaičiavo 69 lietuvių kalbos žodžius, pavarto- tus 194 kartus (p. 17).

Ilinojaus universiteto profesorius

kalbininkas Giedrius Subačius nedidelėje studijoje „*Upton Sinclair: the Lithuanian Jun-
gle*“⁴ kruopščiai išanalizavo romano ištakas, pateikė jame minimų vietovių detalius aprašus, iliustruodamas juos diagramomis bei senomis fotografijomis, taip pat supažindino su Sinclairio romanui parinktų personažų atrankos metodais. Ypač įdomi bei vertinga Subačiaus „*Džiunglės*“ vartojamų lietuvių kalbos žodžių bei lietuviškų pavardžių analizė. Tokio atidaus dėmesio kalbai vargiai ar yra sulaukęs kuris kitas lietuvių kalba rašytas romanas. Subačiaus studija baigiama detalia bibliografija. Pasigedau joje nebent istoriko Alfonso Eidinto straipsnio „*Lithuanian Immigrants in America and the Lithuanian National Movement Before 1914*“ („Journal of American Ethnic History“, 1987, No. 6), kuriame ne kartą minimas ir Uptono Sinclairio romanas. Anot A. Eidinto, nors ir svetimame krašte kęsdami nepriteklis bei vargus kai kurie emigrantai iš Lietuvos prieš Pirmąjį pasaulinį karą sugebėjo susitaupyti pakankamai pinigų pasiūsti į gimtinę ... Vis dėlto Giedriaus Subačiaus studija, išlaikanti aukštus mokslo standartus, yra svarbus įnašas į lietuvių emigrantologiją.

Didžiausias klausimas – kodėl Uptono Sinclairio „*Džiunglių*“ jubiliejus nesulaukė jo-
kio atgarsio Lietuvoje? Gal kad Uptonas Sinclairis pagrindinį savo herojų Jurgį Rutkų romano pabaigoje padaro socialistu ir romane perša socializmo idėjas? Amerikoje romanas buvo labiausiai propaguojamas ir verčiamas į lietuvių kalbą socialistinės pakraipos lietuvių emigrantų, vadintųjų pažangiųjų, vėliau tapusių sovietinės Lietuvos šalininkais. O gal todėl, kad Lietuvoje paskutinį kartą „*Džiunglės*“ į lietuvių kalbą buvo išverstos 1948 metais, pačiais „gražiausiais“ stalinizmo laikais, tarsi susiejant Sinclairio romaną su totalitaria ideologija? Tačiau prisiminkime, kad rašydamas romaną Uptonas Sinclairis neatstovavo marksistiniam žanrui. Taip pat nemažą skaičių Amerikoje gyvenančių lietuvių anuomet, prieš Pirmąjį pasaulinį karą, prie socializmo traukė emigrantinio gyvenimo blogybės ir nepritekliai. „*Džiunglės*“ turėtų būti aktualus romanas ir šių laikų Lietuvos skaitytojui. Romane pateiktos negerovės atsispindi ir kai kurių dabartinių emigrantų iš Lietuvos likimuose. Tad Uptono Sinclairio romanas laukia naujų vertimų į lietuvių kalbą, studijų ir kitų tyrinėjimų. Kažin ar sulauks?

Politikoje

Lietuvos Respublikos Prezidentas

2006 m. birželio 23 d. Prezidentas Valdas Adamkus dalyvavo Anykščiuose vykusioje „Santaros-Šviesos“ federacijos konferencijoje „Santara-Šviesa“: žvilgsnis iš vidaus, žvilgsnis iš šalies“.

2006 m. liepos 1 d. šalies vadovas aplankė Maironio lituanistinę mokyklą Čikagoje. Kalbėdamas apie išeivijos mokyklų svarbą Prezidentas pabrėžė, kad šios mokyklos išugdė ir lietuviška dvasia subrandino naują kartą. „Patriotizmo stiprinimo ir laisvės idealai nepraranda prasmės ir dabar. Jūsų misija išlieka ta pati – išlaikyti lietuviybę, kuri būtų ryšys su Lietuva“, – sakė Prezidentas V. Adamkus.

2006 m. liepos 2 d. Prezidentas Valdas Adamkus stebėjo Čikagoje vykusį VIII Lietuvių dainų šventės atidarymą ir pasveikino į iškilmes susirinkusius lietuvius iš JAV, Kanados, Lietuvos ir kitų valstybių.

2006 m. rugpjūčio 7 d. Prezidentas dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) XII Seimo atidarymo iškilmėse. Šalies vadovas atkreipė dėmesį, kad šiuo metu Pasaulio lietuvių bendruomenei kyla naujas iššūkis, – integruoti pastaraisiais metais iš Lietuvos išvykusį gausų būrį tautiečių. „Esu įsitikinęs, kad Pasaulio lietuvių bendruomenė išskylan-

čius naujus iššūkius sugebės priimti ir globalioje visuomenėje išliks stipria, visų kraštų lietuvius jungiančia bei vienijančia bendruomenė“, – sakė valstybės vadovas. Prezidentas atkreipė dėmesį, kad vienas svarbiausių tautiškumo ir žmogaus savitumo bruožų yra kalba. Šalies vadovas akcentavo būtinybę siekti, kad užsienio lietuvių švietimas taptų tikruoju valstybiniu prioritetu ir užduotimi. „Pasaulio lietuviai yra neatskiriama tautos dalis. Žinokite, supraskite – Jūs rūpите ir esate labai reikalingi Lietuvai. Jūsų istorija – tai visų mūsų istorija. Pasaulio Lietuva – tai ir Lietuvos, ir užsienio lietuvių kultūrinės veiklos visuma“, – sakė Prezidentas Valdas Adamkus.

2006 m. rugpjūčio 11 d. Prezidentas Valdas Adamkus susitiko su naująja Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininke Regina Narušiene ir ankstesniu PLB vadovu Gabrieliumi Žemkalniu. Susitikimo metu buvo aptartos problemos, su kuriomis susiduria svetur gyvenantys Lietuvos piliečiai, svarstė, kaip išsaugoti emigrantų lietuviybę. Susitikimo metu PLB pirmininkė išreiškė pageidavimą, kad prie LR Vyriausybės veikiantis Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas glaudžiau bendradarbiautų su išeivija, o užsienyje gyve-

nančių lietuvių atstovai turėtų galimybę Lietuvoje dalyvauti rengiant planus, programas dėl emigracijos, kitus projektus.

Lietuvos Respublikos Seimas

2006 m. birželio 8 d. LR Seimo nutarimu buvo nutarta pratęsti Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisijos veiklą. Komisijos nariais buvo patvirtinti: Irena Degutienė, Dalia Giedrimienė, Algirdas Ivanauskas, Vytautas Kamblevičius, Arminas Lydeka, Vytas Maciūnas, Gintautas Mikolaitis, Laima Mogenienė, Angelė Nelsienė, Dalia Puškorienė, Artūras Skardžius, Dalia Teišerskytė, Ona Valiukevičiūtė, Irena Veitienė. Komisijos pirmininkais buvo paskirti Vytas Maciūnas ir Laima Mogenienė.

2006 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija priėmė rezoliuciją, raginusią LR Vyriausybę nedelsiant priimti sprendimus, kad Lietuvos radijas ir televizija (LRT) galėtų transliuoti lietuviškas laidas JAV ir kituose kraštuose gyvenantiems lietuviams.

2006 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija priėmė rezoliuciją „Dėl vizų Lietuvos piliečiams, vykstantiems į JAV, panaikinimo“. Komisija paragino JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybą kreiptis į JAV Kongresą ir Administraciją informuojant apie bevizio režimo taikymo Lietuvos Respublikos piliečiams abipusę naudą, o Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministrui rekomendavo aktyviai ginti Lietuvos pozicijas vykstant dialogui su JAV vadovais, kad būtų panaikintas vizų režimas.

Tą pačią dieną komisija priėmė kitą rezoliuciją „Dėl JAV ir kitų šalių lietuvių studentų stažuoti Lietuvoje“, kuria rekomendavo: „Lietuvos Respublikos Vyriausybei įpareigoti lietuvių grįžimo į Tėvynę informacijos centrą iki 2006 m. lapkričio 1 d. išanalizuoti teisinę bazę, finansavimo šaltinius ir praktines galimybes rengti JAV ir kitų užsienio šalių

lietuvių kilmės studentų stažuotes Lietuvos aukštosiose mokyklose, jų tyrimo centruose ir laboratorijose, Lietuvos Respublikos valstybės institucijose bei privačiose bendrovėse ir suderinus su JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdyba ir Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba parengti ataskaitą Vyriausybei ir Komisijai su išvadomis ir konkrečiais pasiūlymais dėl stažuoti organizavimo bei jų programų parengimo“.

2006 m. liepos 20 d. LR Seimo ir JAV lietuvių bendruomenės komisija dar kartą paragino Lietuvos Vyriausybę kuo skubiau patikslinti ir patvirtinti visuomenei SSRS okupacijos žalos apskaičiavimo duomenis, nedelsiant sudaryti derybų delegaciją ir kreiptis į Rusijos Federaciją raginant pradėti derybas. Apie tai pranešti Jungtinių Tautų Organizacijai, Europos Tarybai, Europos Sąjungai ir aktyviai siekti šių organizacijų paramos.

Tą pačią dieną komisija priėmė kreipimąsi į Lietuvos Respublikos Ministrą Pirmininką „Dėl Lietuvos valstybės institucijų ir visuomeninių organizacijų veiklos užsienio lietuvių klausimais“, kuriuo akcentavo, kad „ilgalaikė valstybės strategija išlaikyti tautiškai sąmoningą išeiviją kuriama iš esmės nedalyvaujant užsienio lietuvių bendruomenių atstovams. Komisija reikalauja, kad strategija būtų suderinta su Pasaulio lietuvių bendruomenei (PLB) priklausančiomis LB kraštų valdybomis“. Komisija pabrėžė, kad „Tautinių mažumų ir užsienio lietuvių reikalai yra iš esmės skirtingi, todėl turi būti įsteigta atskira institucija, įgyvendinanti Lietuvos valstybės politiką išeivijos atžvilgiu, koordinuojanti veiklą ir finansavimą, siekiant išlaikyti užsienyje gyvenančių lietuvių tautinį tapatumą ir sudarant realias galimybes jiems integruotis į Lietuvos visuomenę. Šios institucijos veiklą koordinuotų taryba, sudaryta iš Pasaulio lietuvių bendruomenės, JAV lietuvių bendruomenės ir Lietuvos Respublikos valstybės institucijų deleguotų atstovų“.

Kita rezoliucija „Dėl valdovų rūmų paskirties“ komisija ragino Vyriausybę „kuo skubiau

patvirtinti Valdovų rūmų menių paskirties projektą, užtikrinant, kad ekspozicijose būtų išsamiai pristatyta Lietuvos tūkstančio metų istorija, tremtinių, partizanų, užsienio lietuvių indėlis į tautos kultūrą, nepriklausomybės atkūrimą ir valstybingumo įtvirtinimą“.

2006 m. rugsėjo 23 d. vykusiame antrajame Airijos lietuvių bendruomenės suvažiavime dalyvavo du LR Seimo nariai Vilija Aleknaitė-Abramikienė bei Julius Sabatauskas. Pastarasis atkreipė dėmesį į Airijos lietuvių pageidavimą, kad Lietuvos valdžia skirtų daugiau dėmesio lietuviškų mokyklėlių mokytojams – rengtų seminarus, kursus ne tik Airijoje, bet ir Lietuvoje.

2006 m. rugsėjo 29 d. vyko konferencija „Airijos lietuviai: naujoji Rusijos įtaka“, kurioje Seimo narė, Tarpparlamentinių ryšių su Airija grupės vadovė Vilija Aleknaitė-Abramikienė kalbėjo apie priemones, kurių turėtų imtis Lietuvos valstybė, kad neprarastų Airijoje ir kitose šalyse gyvenančių lietuvių, kurių emocinis ryšys su gimtine kol kas yra labai stiprus. Jos nuomone, pirmiausia turi atsirasti politinė valia: Seimas turėtų priimti sprendimą dėl Lietuvos nacionalinės televizijos bent vienos programos transliavimo užsieniui, visų pirma Europos ir Amerikos žemynams, kur gyvena daugiausia lietuvių ir pažadėjo imtis iniciatyvos palengvinti lietuvių vaikams, gimusiems Airijoje, pilietybės suteikimo procedūrą.

2006 m. spalio 10 d. LR Seimo narys Petras Auštrevičius spaudos konferencijos metu pasiūlė įkurti dar vieną – išeivijos klausimus kuruosiančią – ministeriją. „Mes siūlome atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu net 10 proc. šalies gyventojų įsikūrę užsienyje, svarstyti galimybę įsteigti atskirą instituciją, savotišką išeivijos reikalų ministeriją“, – spaudos konferencijoje sakė P. Auštrevičius.

2006 m. lapkričio 2 d. LR Seimo pirmininkas Viktoras Muntianas susitiko su JAV lietuvių bendruomenės tarybos prezidiumo pirmininke Danguole Navickiene, kuri Lietuvos parlamento vadovui įteikė JAV lietuvių

bendruomenės tarybos rezoliucijas, kurių viena – dėl KGB archyvų atvėrimo.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Institucijos prie LRV

2006 m. birželio 1–spalio 1 d. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas rengė konkursą „Lietuviai pasaulyje“. Konkurso sąlygose numatyta, kad konkurse galėjo dalyvauti kiekvienas užsienyje gyvenantis tautietis ar išeivijoje veikianti lietuvių institucija. Temų ratas nebuvo ribojamas: įamžinti galėjo būti ir kraštų bendruomenių renginiai, ir lituanistinių mokyklų veiklos, ir asmeninio gyvenimo, buitės, sporto momentai. Sulaukta šimtai nuotraukų iš Australijoje, Baltarusijoje, Estijoje, Ispanijoje, JAV, Latvijoje, Lenkijoje, Olandijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Švedijoje, Šveicarijoje ir kitose pasaulio šalyse gyvenančių tautiečių.

2006 m. birželio 23–liepos 9 d. Kanadoje vykusiame XII Pasaulio lietuvių jaunimo kongrese (PLJK) dalyvavo, kongreso dalyvius pasveikino ir Lietuvos valstybinę politiką išeivijos atžvilgiu pristatė Tautinių mažumų ir išeivijos departamento (TMID) prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius Antanas Petrauskas. Tarpininkaujant TMID XII Kongreso reikmėms Lietuvos Respublikos Vyriausybė iš rezervo fondo skyrė 200 tūkstančių litų.

2006 m. liepos 10–12 d. vyko Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskelbto konkurso Lietuvos mokytojams, dėstytojams, kultūros ir meno darbuotojams dirbti nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. užsienio valstybių lietuvių švietimo, kultūros įstaigose, aukštųjų mokyklų lituanistikos ar baltistikos centruose ir lietuvių bendruomenėse atrankos komisijos posėdis. Konkurso metu buvo atrinkta 120 mokytojų (lietuvių kalbos, etnokultūros ir kt. dalykų specialistų), kurie 2006–2007 mokslo metais dirbs už Lietuvos ribų.

2006 m. liepos 20 d. LR Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas interviu „Žinių

radijui“ metu komentuodamas emigracijos problemą pažymėjo, kad „Reikia padaryti Lietuvą patrauklia savo tautiečiams. Kad ji būtų patrauklesnė už šalis, į kurias jie išvyksta. O tai atsitiks tada, kai kils gerovė, kai čia bus darbas pagal žmonių kvalifikacijas, kai kils atlyginimai. Jie ir kyla, bet... Aš manau, kad vienas iš pirmųjų žingsnių – reikia informuoti mūsų bendruomenes. Man teko susitikti keliose šalyse su žmonėmis, daugelis išvažiavę net prieš 10 metų ir sunkiai įsivaizduoja, kiti net nežino, kad mes esame ES nariai. Vadinasi, būtina informuoti išeiviją. Informacija turi pasiekti mūsų tautiečius. Ir jie palengva grįš. Aš tuo tikiu, nes taip atsitiko kai kuriose santykiškai naujose Europos šalyse, pavyzdžiui, Ispanijoje, kurioje buvo didžiulė emigracija. Beje, ispanai galėjo išvažiuoti į savo kalbinę aplinką, pavyzdžiui, Braziliją, Lotynų Amerikos šalis. Taigi mūsų tautiečiai gyvena visiškai kitoje ir kultūrinėje, ir kalbinėje aplinkoje. Vadinasi, reikia padaryti Lietuvą patrauklią ir daugiau teikti informacijos žmonėms“.

2006 m. rugpjūčio 4 d. Tautinių mažumų ir išeivijos bei Kūno kultūros ir sporto departamentai surengė seminarą pasaulio lietuvių bendruomenių sporto lyderiams. Renginio tikslas buvo supažindinti lietuviškuose susivienijimuose sporto klausimus kuruojančius tautiečius su sporto vadyba, organizacijų steigimo, renginių organizavimo metodika bei praktine patirtimi. Minėtais klausimais kalbėjo Kūno kultūros ir sporto departamento, Šiaurės Amerikos ir Australijos lietuvių fizinio auklėjimo bei sporto sąjungų, Antidopingo agentūros, Sporto savanorių sąjungos atstovai. Seminare dalyvavo Airijos, Baltarusijos, Didžiosios Britanijos, Estijos, Ispanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Rusijos (Kaliningrado srities, Krasnojarsko), Venesuelos, Vokietijos ir Ukrainos lietuvių susivienijimų atstovai.

2006 m. rugpjūčio 8 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimo metu TMID Generalinis direktorius Antanas Petrauskas delegatams, atvykusiems iš 36 kraštų, apibūdino

valstybės politiką išeivijos atžvilgiu. Departamento vadovas įvardijo tris pagrindines TMID darbo kryptis: informacinę paramą ketinantiems išvykti asmenims (kad tvirtai apsisprendę išvykti lietuviai užsienyje žinotų savo teises ir dirbtų kaip lygiaverčiai darbuotojai), bendradarbiavimą su užsienio lietuvių organizacijomis (išlaikant nuolatinį įvairių kartų emigrantų ryšį su Tėvyne) ir pagalbą norintiesiems sugrįžti. Vienas labiausiai pastarajai kategorijai rūpimų klausimų – informacija apie valstybės politiką, įstatyminės bazės pokyčius, kuriais atsižvelgiama į ketinančių grįžti į Lietuvą tautiečių poreikius.

2006 m. rugpjūčio 8 d. Kultūros ministras Jonas Jučas dalyvavo knygos „Lietuvių pėdsakai Amerikoje“ pristatymo vakare, kuris vyko Taikomosios dailės muziejuje. Leidinį inicijavo JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė. Tekstų autorė ir knygos sudarytoja Audronė Viktorija Škiudaitė.

2006 m. rugsėjo 19 d. Tautinių mažumų ir išeivijos departamente įvyko pasitarimas, kuriame buvo kalbama apie užsienio lietuvių vaikų vasaros poilsį, jo išdavą ir ateities perspektyvas. 2006 m. vasarą 100 užsienio lietuvių vaikų iš 14 šalių ilsėjosi vaikų švietimo ir kultūrinio bendradarbiavimo stovyklose „Lietuvos atgaja – 2006“, kurios veikė Palangoje ir Zelvoje netoli Vievio. Daugiausia vaikų į šias stovyklas atvyko iš Lenkijos (23), Baltarusijos (17), Jungtinių Amerikos Valstijų (9), Rusijos Federacijos Kaliningrado srities (7), Ukrainos (5) ir t. t. Dešimt dienų jaunieji lietuviukai iš užsienio kartu su savo bendraamžiais iš Lietuvos ilsėjosi vaizdingose gamtos vietose, gilino lietuvių kalbos žinias, susipažino su lietuviškomis tradicijomis, šventėmis, papročiais.

2006 m. rugsėjo 23 d. Airijoje vykusį antrąjį Lietuvių bendruomenės suvažiavimą pasveikino Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Petras Vaitiekūnas.

2006 m. rugsėjo 28 d. LR Vyriausybės kanceliarija paskelbė užsakiusi du tyrimus, kurie turėtų atsakyti į klausimus: kaip sumažinti aukštos kvalifikacijos specialistų emigraciją ir

kokią įtaką Lietuvos dalyvavimas Europos Sąjungos politikos formavimo ir įgyvendinimo procesuose daro Lietuvos viešajam administravimui ir viešajai politikai.

2006 m. spalio 4 d. LR Ministras Pirmininkas Gediminas Kirkilas susitiko su grupe konferencijos, skirtos Lietuvos ekonomikos konkurencingumui, dalyvių. Susitikimo metu greta kitų šalies ekonomikos struktūros problemų buvo aptartas ir žmogiškųjų išteklių (emigracijos) pavojus.

2006 m. spalio 11 d. LR Vyriausybė pritarė Aukštųjų technologijų plėtros 2007–2013 metų programai. Numatoma, kad programą įgyvendinant bus sukurta darbo vietų aukščiausios kvalifikacijos specialistams ir šitaip stabdoma jaunų specialistų ir mokslininkų emigracija, skatinamos užsienio investicijos į aukštųjų technologijų gamybą Lietuvoje.

2006 m. spalio 11 d. LR užsienio reikalų ministras Petras Vaitiekūnas Vienoje pasveikino naujai susikūrusią Austrijos lietuvių bendruomenę, susirinkusią į pirmąjį susirinkimą. P. Vaitiekūnas palinkėjo Austrijos lietuviams puoselėti lietuviybę ir praturtinti Lietuvą savo austriška patirtimi. Ministras taip pat pabrėžė glaudesnio Lietuvos valstybės institucijų ryšio su išeivija svarbą.

2006 m. spalio 11 d. Vienoje (Austrija) įvyko lituanistinės šeštadieninės mokyklėlės atidarymo šventė, į kurią susirinko gausus lietuvių būrys. Renginyje apsilankė LR užsienio reikalų ministras Petras Vaitiekūnas, Austrijos lietuvių bendruomenei prisistatė naujasis LR ambasadorius Austrijos Respublikoje, Slovėnijos Respublikoje, Slovakijos Respublikoje, Kroatijos Respublikoje ir Lichtenšteino Kunigaikštystėje J. E. Giedrius Puodžiūnas ir kiti ambasados darbuotojai. Į šventę taip pat atvyko LR Nuolatinės atstovybės prie tarptautinių organizacijų Vienoje ambasadorius J. E. R. Paulauskas bei Garbės konsulas Austrijoje (Linzo miestui) Ulrichas Ludwigas Salburgas; buvo perskaitytas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento (TMID) Generalinio direktoriaus Antano Petrausko sveikinimas mokyklos atidarymo proga.

2006 m. spalio 11–13 d. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas surengė praktinę konferenciją užsienio lietuvių bendrojo lavinimo mokyklų vadovams ir mokytojams „Lietuviška mokykla užsienyje – švietimo ir kultūros židyns“. Joje dalyvavo 20 atstovų iš Baltarusijos, Didžiosios Britanijos, Latvijos, Lenkijos bei Rusijos Federacijos. Konferencijos dalyviai susipažino su TMID veikla lituanistinio švietimo klausimais, Lietuvos švietimo politikos naujovėmis (jas pristatė Švietimo ir mokslo ministerijos atstovai), Užsienio lietuvių rėmimo centro veikla.

2006 m. spalio 14 d. Lietuvos ambasadorė Kanadoje Sigutė Jakštonytė dalyvavo Vagos mieste vykusiame Kanados lietuvių bendruomenės Krašto tarybos XIX suvažiavime. Ambasadorė pabrėžė bendradarbiavimo su Lietuvos išeivija svarbą, paragino Kanados lietuvių bendruomenę išsaugoti ryšius su Lietuva, puoselėti tautines tradicijas ir kultūrą. Ambasadorė pakvietė bendruomenę aktyviai įsitraukti organizuojant Lietuvos tūkstantmečio minėjimo renginius.

2006 m. spalio 26–27 d. Lietuvos ambasadoje Madride vyko seminaras „Švietimas išeivijoje. Bendradarbiavimas su Lietuvos įstaigomis ir jų atstovybėmis užsienyje“. Jame buvo aptarti lituanistinio švietimo, pilietinio ir tautinio ugdymo, savasties puoselėjimo per kultūrą bei kiti klausimai. Europos lietuvių bendruomenių atstovai pasidalijo informacija apie naujausius švietimo ir ugdymo projektus: stovyklas, kultūrinius mainus ir kitus renginius. Seminare dalyvavo Lietuvos Respublikos ambasadoriai Ispanijos Karalystėje, Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje, Airijos Respublikoje, Prezidentūros, Seimo, Švietimo ir mokslo ministerijos, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos ir kraštų bendruomenių atstovai. TMID Generalinio direktoriaus pavaduotoja Vida Bagdonavičienė skaitė pranešimą „Ryšio su užsienio lietuviais švietimo srityje palaiky-

mo strategijos“, o Užsienio lietuvių skyriaus vedėja Violeta Raulynaitienė supažindino susirinkusiuosius su sėkmingiausiais užsienio lietuvių švietimo ir ugdymo projektais bei jų tęstinumo galimybėmis.

2006 m. lapkričio 21 d. LR užsienio reikalų ministras Petras Vaitiekūnas susitiko su Airijos užsienio reikalų ministru Dermotu Ahernu ir aptarė lietuvių bendruomenės Airijoje klausimus. Šiuo metu Airijoje gyvena apie 100 tūkstančių per pastaruosius kelerius metus emigravusių Lietuvos piliečių. P. Vaitiekūnas pabrėžė Lietuvos siekį išlaikyti kuo tvirtesnius ryšius su Airijos lietuviais, skatinti lietuviybę, remti lietuvių kalbos mokymą. Lietuvos ministras paprašė airių paramos sprendžiant vieną iš aktualiausių lietuvių bendruomenės Airijoje problemų – aprūpinant bendruomenę ir lietuvių mokyklas patalpomis. P. Vaitiekūno vizito Airijoje metu pirmą kartą buvo išmėginta telekonferencijų įranga, televizijos tiltu sujungianti Lietuvos ambasadą Dubline su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. „Ši įranga leis dažniau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Airijoje, ir iš pirminių šaltinių išgirsti apie jų rūpesčius ir pageidavimus, pabandyti veiksmingiau juos išspręsti“, – sakė P. Vaitiekūnas. Vizito metu ministras taip pat susitiko su Lietuvos ir Airijos verslo asociacijos nariais, paragino airių verslininkus aktyviau investuoti Lietuvoje.

2006 m. lapkričio 24 d. Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje įvyko mokslinė praktinė konferencija „Gimtoji kalba – nacionalinės kultūros gyvybė“. Ją rengė Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Vilniaus apskrities viršininko administracija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Pedagogų profesinės raidos centras ir Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinė mokykla. Kaip sakė konferencijos Organizacinio komiteto pirmininkas, departamento Tautinių mažumų skyriaus Rytų Lietuvos programos poskyrio vedėjas

Alfonsas Kairys, konferencijos tikslas – pagnagrinti gimtosios kalbos mokymo patirtį daugiakultūriame pasaulyje, būdus, kurie padėtų apsaugoti kalbą nuo išnykimo. Pranešimus skaitė Vilniaus universiteto mokslininkai, pedagogai, valstybinių institucijų atstovai. Konferencijos dalyviai – Rytų Lietuvos mokyklų mokytojai – taip pat dalyvavo „Saulėtekio“ vidurinės mokyklos atvirose pamokose, dalijosi savo patirtimi.

2006 m. lapkričio 29 d. TMID surengė Lietuvos apskričių viršininkų arba jų pavaduotojų pasitarimą, kuriame buvo aptarta, kaip vykdoma Užsienio lietuvių bendruomenių rėmimo 2004–2006 metų programa, kaip stiprinami užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva, kokios sudaromos sąlygos puoselėti tautinę kultūrą ir atstovauti Lietuvai užsienyje, kaip remiamos užsienio lietuvių bendruomenės, padedama joms įgyvendinti kultūros, švietimo, socialinius ir kitus projektus. Vyriausybės nutarimu koordinuoti šios programos tarpinstitucinį vykdymą buvo pavesta Tautinių mažumų ir išeivijos departamentui. Pasitarime buvo pristatyta departamento veikla įgyvendinant minėtą programą, supažindinta su naujais ryšių palaikymo su užsienio lietuvių bendruomenėmis projektais, aptartos susigiminiavusių miestų bendradarbiavimo galimybės ir kt.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas

2006 m. lapkričio 13 d. LR Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą „Dėl teisės aktų, reguliuojančių Lietuvos Respublikos Pilietybės santykius, nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Šiuo nutarimu Konstitucinis Teismas išaiškino, kad dviguba pilietybė, išskyrus atskirus išimtinius atvejus, yra negalima. O LR piliečiai, įgiję kitos valstybės pilietybę, netenka Lietuvos Respublikos pilietybės.

Parengė Ilona Bučinskytė

Visuomenėje

2006 m. gegužės mėnesį VŠĮ Užsienio lietuvių rėmimo centras kartu su partneriais (Švietimo ir mokslo ministerija bei Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės) pradėjo įgyvendinti projektą „Protų susigrąžinimo programos parengimas ir įgyvendinimas“. Europos Sąjungos lėšomis finansuojamu 2 473 143 Lt vertės projektu siekiama sukurti užsienio mokslo centruose studijuojančių ir dirbančių Lietuvos piliečių skatinimo grįžti į Lietuvą programą, įdiegiant konkursinį programos dalyvių finansavimo mechanizmą. Pasak projekto įgyvendintojų, įdiegtas konkursinis programų finansavimo mechanizmas paskatintų užsienyje studijuojančius ir dirbančius mokslininkus atvykti į Lietuvos mokslo įstaigas ir verslo įmones. Projekto įgyvendinimo metu taip pat planuojama sukurti informacinę sistemą, kuri užtikrintų keitimąsi žiniomis ir patirtimi tarp išvykusių Lietuvos doktorantų, mokslininkų ir kitų tyrėjų bei Lietuvos mokslo centrų, asociacijų, aukštųjų technologijų įmonių. Taip pat iki 2008-ųjų metų numatoma parengti užsienio mokslininkų vizitų koordinatorių,

sukurti ir įgyvendinti informavimo kompanijos ir bandomosios veiklos informacinę sistemą, suorganizuoti konkursus užsienyje dirbančių ir studijuojančių mokslininkų vizitams, atlikti kokybinį atvykusių doktorantų, mokslininkų ir kitų tyrėjų socialinį tyrimą bei parengti protų susigrąžinimo programą.

2006 m. birželio 8 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje buvo atidaryta išeivijos dailininko Prano Lapės tapybos darbų paroda.

2006 m. liepos 12 d. ir liepos 14 d. vyko Marijonos Venslauskaitės-Boyle knygos „Laisvės beieškant: žmogus iš Raudonojo spalio“ pristatymai Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, Vilniuje ir „Baltų lankų“ knygyne, Klaipėdoje.

2006 m. rugpjūčio 4 d. Švedijos lietuvių bendruomenė pradėjo pažintinių kelionių seriją „Pažinkime Lietuvos miestelius“. Pirmąją lankytina vieta pasirinkta Švėkšna. Švedijoje gyvenantys lietuviai ketina kasmet surengti po vieną kelionę į Lietuvos miestelius.

2006 m. rugpjūčio 7–9 d. Vilniuje posėdžiavo XII Pasaulio lietuvių bendruomenės Seimas. Renginyje dalyvavo 144 atstovai iš

36 pasaulio kraštų. PLB Seimas išrinko naują valdybą ir priėmė 21 rezoliuciją.

Naujoji PLB valdyba (2006–2009): Regina Narušienė (JAV LB) – pirmininkė, Inga Januitytė-Lanchas (Prancūzijos LB), Dalia Giedrimienė (JAV LB), Dalia Henkė (Vokietijos LB), Petras Maksimavičius (Lenkijos LB), Birutė Nenartavičiūtė (Rusijos LB), Loreta Paulauskienė (Ispanijos LB), Arūnas Teišerskis (Airijos LB), Angela Vaičiūnienė (Kanados LB), Jurga Vidugirienė (Airijos LB).

2006 m. rugsėjo 29 d. Lietuvos darbo federacija organizavo konferenciją „Darbo migracijos poveikis Lietuvos visuomenei ir šeimai“, kurioje pirmą kartą visuomenei buvo pristatyta Gedo Malinausko parengta studija „Darbo migracija – iššūkis ar parama šeimos gerovei?“

2006 m. spalio 5 d. Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Socialinių mokslų fakulteto Socialinės antropologijos centras surengė seminarą „Lietuviai Airijoje: transformacija ir kultūriniai perkėlimai“, kurio metu pranešimą skaitė Neringa Liubinienė.

2006 m. spalio 27 d. VšĮ Šeimos santykių institutas suorganizavo konferenciją „Migracijos padariniai ir naujos galimybės“.

2006 m. spalio 30 d. VDU Socialinių mokslų fakulteto Socialinės antropologijos centras surengė mokslinę konferenciją „Lietuvių tautinės tapatybės raiškos būdai globalizacijos sąlygomis“. Konferencijos metu mokslinius pranešimus skaitė ir diskutavo mokslininkai iš Lietuvos ir užsienio.

2006 m. lapkričio 30 d. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Kauno paveikslų galerijoje buvo atidaryta išeivių kūrybos paroda „Nuo Europos iki Australijos“. Ekspozicijoje – per 70 tapybos, grafikos, skulptūros, tekstilės, keramikos bei vitražo darbų, sukurtų pradedant XX a. 6-uoju dešimtmečiu ir baigiant šiomis dienomis.

2006 m. lapkričio 30 d. konferencijoje „Pasiruošimas trečiajam EQUAL programos įgyvendinimo etapui – poveikiui politikai ir praktikai“, organizuotoje Europos Socialinio fondo, trumpai buvo pristatyta Gedo Malinausko parengta knygelė „Šeima ir darbas: suderinimo dilemos ir galimybės“.

Informacijos šaltiniai:

www.president.lt,
www.lrv.lt,
www.seimas.lt,
www.tmid.lt,
www.lrkmlt.lt,
www.urmlt.lt,
www.smm.lt,
www.iseivijosinstitutas.lt,
www.ulrc.lt,
www.bernardinai.lt,
www.socforumas.lt,
www.tsajunga.lt,
www.lrkt.lt,
www.vdu.lt

Parengė Ilona Bučinskytė

Lietuvių Išeivijos Institute

2006 m. rugsėjo 20 d. Istorinėje Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentūroje Kaune vyko naujojo Lietuvių išeivijos instituto mokslinio leidinio „Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ pristatymas. Žurnalą leidžia Lietuvių išeivijos institutas, remiamas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (TMID). Naująjį leidinį pristatė TMID direktorius Antanas Petrauskas, Lietuvių išeivijos instituto direktorius profesorius Egidijus Aleksandravičius, profesorius Romas Vaštoka, redakcinės kolegijos nariai ir pirmo numerio autoriai.

2006 m. spalio 4 d. vyko mokslinis seminaras „Jurgio Jankaus kūryba: tradicijos metamorfozės“, skirtas rašytojo Jurgio Jankaus 100-osioms gimimo metinėms paminėti. Seminaro metu mokslinius pranešimus skaitė žymūs Lietuvos literatūros tyrinėtojai ir kritikai iš Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto: dr. Ramutis Karmalavičius, Kęstutis Keblys, Ingrida Ruchlevičienė, dr. Dalia Kuizininė, doc. dr. Indrė Žakevičienė.

2006 m. spalio 11 d. Istorinėje LR Prezidentūroje Kaune vyko Lietuvių išeivijos instituto surengtas seminaras „Radijas pasaulio lietuvių gyvenime“. Apie radijo reikšmę pasaulio lietuvių gyvenime diskutavo ir prisiminimais dalijosi: ilgametis „Margučio“ radijo Čikagoje direktorius ir reporteris, „Amerikos balso“ Lietuvių redakcijos direktorius ir režisierius, šiuo metu Vilniaus universiteto lektorius Romas Sakadolskis, „Margučio“ radijo reporteris Leonas Narbutis, vienas iš Australijos lietuvių radijo steigėjų, vadovavęs šiam radijui 25 metus, laidų vedėjas ir režisierius Gabrielius Žemkalnis. Seminarą-diskusiją vedė ilgametis „Laisvosios Europos“ radijo bendradarbis, žurnalistas Mykolas Drunga.

2006 m. spalio 27 d. vyko seminaras „Žvilgsnis į praeitį – sambūris Šviesa“, skirtas paminėti sambūrio „Šviesa“ šešiasdešimties metų sukaktį. Pranešimus skaitė dr. Daiva Dapkutė, dr. Ilona Bučinskytė, dr. Dalia Kuizininė, vienas iš „Šviesos“ sambūrio įkūrėjų dr. Jonas Valaitis, buvusi šios organizacijos narė, Balio Sruogos dukra Dalia Sruogaitė ir aktyvus „Santaros-Šviesos“ federacijos narys Raimundas Mieželis. Renginio metu veikė sambūrio „Šviesa“ istoriją iliustruojanti paroda.

2006 m. lapkričio 9 d. Lietuvos Respublikos Seimo Europos informacijos centre vyko Tautinių mažumų ir išeivijos departamento (TMID) ir Lietuvių išeivijos instituto surengtas **naujo žurnalo „Oikos: Lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ ir knygos „Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940 m.“ pristatymas. Renginyje dalyvavo** TMID direktorius Antanas Petrauskas, Lietuvių išeivijos instituto direktorius prof. Egidijus Aleksandravičius, dr. Daiva K. Kuzmickaitė, Vitalija Kasperavičiūtė, dr. Rimantas Miknys, Vaiva Vėbraitė.

2006 m. lapkričio 9 d. vyko konferencija „Lietuvių išeivija, žydai ir Amerika“. Pranešimus skaitė istorikas, Millersville universiteto (JAV) profesorius dr. Saulius Sužiedėlis, Lietuvos Respublikos Seimo narys Emanuelis Zingeris, istorikas, ambasadorius dr. Romualdas Misiūnas, Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti direktorius Rolandas Račinskas, istorikas Darius Juodis, literatūrologė dr. Aušra Paulauskienė, istorikas Linas Venclauskas.

2006 m. lapkričio 10 d. vyko seminaras, skirtas visuomenininko, kalbininko, žurnalist Stasio Barzduko atminimui. Mokslinius pranešimus skaitė istorikė Daiva Simanavi-

čiūtė, literatūrologė dr. Dalia Kuizinienė. Prsiminimais apie Stasį Barzduką dalijosi Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus, prof. Algirdas Avižienis, Arvydas Barzdukas. Buvo perskaitytas ilgamečio Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) pirmininko Vytauto Kamanto žodis. Renginio pabaigoje buvo rodomas Algimanto Kezio filmas apie Stasį Barzduką. Renginio metu veikė Stasio Barzduko gyvenimą ir veiklą atskleidžiančių fotografijų ir leidinių paroda.

2006 m. lapkričio 17 d Istorinėje LR Prezidentūroje Kaune vyko Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Česlovo Milošo slavistikos centro ir Lietuvių išeivijos instituto surengtas tarptautinis mokslinis seminaras „Praeities įveika ir geopolitinė vaizduotė: Jerzui Giedroycui 100 metų“. Pranešimus skaitė ir diskutavo Lenkijos Respublikos ambasados Lietuvoje antrasis sekretorius Robert Rokicki, Fondo „Pogranicze“ pirmininkas, žurnalo „Krasnogruda“ vyriausiasis redaktorius Krzysztof Czyżewski, Varšuvos universiteto Rytų Europos studijų centro dr. Bronius Mažauskas, Varšuvos universiteto Baltistikos katedros darbuotoja Rasa Rimickaitė, Lietuvių išeivijos instituto darbuotojai prof. Egidijus Aleksandravičius ir dr. Ilona Bučinskytė bei VDU Č. Milošo slavistikos centro darbuotojas dr. Andrzej Pukszt.

Parengė Ilona Bučinskytė

Reportažas apie Dubline vykusią konferenciją „Lietuvos išeivija: ekonominė dimensija“

Lietuvos ambasada Airijoje kartu su Tautinių mažumų ir išeivijos departamentu (TMID), Airijos lietuvių bendruomene bei Airijos verslininkų klubu 2005 m. lapkričio 11–12 d. suorganizavo diskusiją „Lietuvos išeivija: ekonominė dimensija“. Renginio metu norėta aptarti ne tik ekonominės migracijos problemas bei priežastis, bet ir galimą ekonominę lietuvių, gyvenančių užsienyje, pagalbą Lietuvai.

Ambasadorė Airijoje **Izolda Bričkovskienė** sveikindama konferencijos dalyvius pasidžiaugė, kad į Dubliną atvyko svečiai iš Lietuvos: Algimantas Rimkūnas (Lietuvos užsienio reikalų ministerijos (URM) valstybės sekretorius), Halina Kobeckaitė (Lietuvos Respublikos Prezidento patarėja išeivijos klausimais), Vida Bagdonavičienė (Tautinių mažumų departamento direktoriaus pavaduotoja), Laima Jurevičienė (Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko atstovė), Laimonas Talat-Kelpša (Užsienio reikalų ministerijos Politikos planavimo departamento direktorius), Lietuvos ekonominės plėtros agentūros (LEPA) direktorius Remigijus Kabečius; taip pat atstovai ambasadų tų šalių, kuriose gyvena daug lietuvių: ambasadorius Ispanijoje Mečys Lau-

rinkus, patarėja Jungtinės Karalystės ambasadoje Gitana Grigaitytė, įgaliotasis ministras Lietuvos ambasadoje Berlyne Vytautas Gudaitis.

Tardamas įžanginį žodį URM valstybės sekretorius **A. Rimkūnas** pažymėjo: *„ypač svarbu, kad mes susitinkame Dubline, sostinėje valstybės, kuri tapo laikiniais namais dešimtims tūkstančių mūsų tautiečių. Galbūt kai kam ji taps nuolatiniais namais – šiandien nė vienas iš mūsų to negali atsakyti“*. Anot A. Rimkūno: *„šio seminaro tikslas – išryškinti šiuolaikinės emigracijos ekonominį aspektą“*. Prelegento nuomone, labai svarbu, kad susitikime dalyvavo Lietuvos atstovai, gyvenantys užsienio valstybėse. Jų idėjos, mintys, išgyvenimai bei svarstymai *„kokia yra situacija, ką Vyriausybė Vilniuje galėtų daryti geriau, ką galėtų daryti ambasados ir panašiai“* yra labai svarbūs.

A. Rimkūnas akcentavo lietuvių emigracijos ekonominį matmenį: *„Man akivaizdu, – kalbėjo jis, – kad emigracija, kaip reiškinys, yra sudėtingas tiek kultūriniu, tiek socialiniu, tiek ekonominiu aspektu. Manau, kad ekonominiai aspektai yra vieni iš svarbesnių. Kalbėdami apie emigracijos ekonominį aspektą turėtume pasižiūrėti į abi šio reiškinio puses: kokie ekonominiai veiksniai skatina emigruo-*

ti iš Lietuvos ir kokie veiksniai yra patrauklūs tose valstybėse, į kurias emigruojama. Reikėtų kalbėti ir apie emigracijos ekonomines pasekmes – tiek negatyvias, tiek pozityvias. Aš priklausu prie tų, kurie nelaiko emigracijos vien negatyviu reiškiniu. Turbūt žinote, kad labai didelį impulsą nagrinėti Lietuvos emigracijos problematiką yra padaręs Pilietinės visuomenės instituto paskelbtas darbas – studija. Jo pagrindu buvo surengta konferencija Kaune „Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai“. Ten buvo cituojami autoriai, kurie kalba apie stūmimo iš Lietuvos veiksnius ir traukimo į valstybę, į kurią imigruojama, veiksnius. Iš ekonominių veiksnių emigruoti skatina atlyginimų skirtumas, mažos pajamos vienam gyventojui, nedarbo lygio augimas, užtrukęs ekonominės reformos procesas. Jauni žmonės nenori laukti, kol viskas evoliucionuos. Jie nori dirbti labiau pažengusiose valstybėse ir ten pritaikyti savo jėgas ir sugebėjimus. Silpnoka socialinio aprūpinimo sistema, kai galvojama ne vien apie save, bet ir šeimą, vaikus. Žinome, kad gimstamumo situacija Lietuvoje yra prasta. Mes tik ką grįžome iš susitikimo su mūsų regiono valstybių ambasadoriais – Latvijos, Estijos, Slovakijos, Lenkijos, Čekijos. Man įstrigo Latvijos ambasadoriaus pasakytas skaičius: Latvijoje esant mažam gimstamumui latvių emigrantų Airijoje šeimose gimstamas triskart didesnis nei pačioje Latvijoje. Tai puiki iliustracija fakto, ką reiškia socialinio aprūpinimo sistemos kokybė. Ji paskatina gimstamumą, o tai labai svarbus dalykas“.

URM valstybės sekretorius A. Rimkūnas svarstė, kokie ekonominiai veiksniai traukia į valstybę. Pranešėjo nuomone: „Jie simetriški – didesnės pajamos, galbūt geresnė gyvenimo aplinka ir infrastruktūra. Gali būti ir geografinė padėtis, nors tai nėra ekonominis veiksnys. Labai svarbus dalykas yra kultūrinis suderinamumas“. Pranešėjas priminė konferencijoje dalyvavusio Airijos užsienio reikalų ministerijos Europos Sąjungos departamento direktoriaus Dan Mulhall teigiamą atsiliepimą apie imigrantus iš Lietuvos, Latvijos, Es-

tijos, Lenkijos. Airijos atstovas pastebėjo, kad žmonės, kurie atvyksta iš kultūriniu požiūriu artimos aplinkos lengviau įsilieja į Airijos valstybės sistemą. Jie sukuria mažiau problemų. Tuo tarpu Prancūzijoje, Belgijoje, Vokietijoje aktualios integracijos problemos, kurias sukelia emigrantai iš tolesnių kultūrų šalių.

A. Rimkūno nuomone, negalima pamiršti emigracijos iš Lietuvos ekonominių pasekmių: „Žinome, kad dabar atsiranda toks fenomenas Lietuvoje kaip struktūrinis nedarbas. Trūksta ne darbo jėgos apskritai. Trūksta tam tikros kvalifikacijos darbo jėgos tam tikrose vietose. Nemanau, kad tai negatyvus reiškinys, dėl kurio reikėtų skelbti pavojų. Mūsų privatus verslas pradeda pritraukti pigesnę darbo jėgą iš kitų kaimyninių valstybių – Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos. Šis procesas susireguliuos savaime. Taip pat nemanau, kad išvykę iš Lietuvos išvyko visiems laikams. Mes turime daug vilčių, kad žmonės sugrįš. Mūsų valstybės ekonomikai bus vertingas jų patyrimas dirbti kitoj aplinkoj, išmoktos kalbos, kartu atvyksta ir uždirbti pinigai. Statistika rodo, jog Lietuvoj išleidžiama daugiau negu uždirbama. Vadinasi, lėšos plaukia iš išorės. Esu tikras, kad ir jūs remiate savo tėvus, artimuosius. Taip skatinamas vartojimas ir investicijos Lietuvoje. Tai svarbūs ekonominio augimo veiksniai. Net tas faktas, kad trūkstant darbo jėgos darbdaviai priversti likusiems Lietuvoje darbininkams pakelti atlyginimus, kad jie neišvažiuotų – irgi teigiamas veiksnys. Daugiau uždirbdami jie daugiau išleidžia. Šis veiksnys skatina ekonominį ciklą. Tai jokių būdu nereikia, kad oficiali Lietuvos valdžia skatina emigraciją arba kokiais nors būdais bando ją riboti. Tačiau migracijos procesas yra akivaizdus, reikšmingas ir įgijęs kiekybinius mastus, todėl Užsienio reikalų ministerijos iniciatyva gegužės mėn. buvo organizuota konferencija migracijos problemoms [...] Buvo pasiūlytos dvi strategijos. Viena pavadinta „Gerovės Lietuva“. Tai tokia socialinė ir ekonominė politika, kurios turėtų imtis Vyriausybė, nesukurdama blogų sąlygų, kurios paskatintų išvažiuoti

į užsienį. Kita strategija pavadinta „Virtualioji Lietuva“: nepriklausomai nuo to, kur yra Lietuvos piliečiai – Lietuvoje, Airijoje, Jungtinėje Karalystėje, Ispanijoje ar kitur – valdžia turi vykdyti politiką išlaikyti visus lietuvius bendruomenėse. Įgyvendinant antrąją strategiją mes įžvelgiame savo, kaip Užsienio reikalų ministerijos, didžiausią potencialą“.

Seminare dalyvavusi LR Prezidento patarėja išeivijos klausimais **H. Kobeckaitė** pabrėžė, kad susitikimo metu su Airijoje reziduojančiais ambasadoriais iš kaimyninių valstybių ir aukštais Airijos valstybės pareigūnais, kurie rūpinasi migracijos klausimais, išaiškėjo, kad imigracijos problema Airijoje suvokiama kaip naujas reiškinys ir ieškoma priemonių, kaip spręsti problemas, susijusias su imigracija. H. Kobeckaitė sakė: „Labai svarbu, kad mūsų valstybė taip pat pradėjo šiuo klausimu domėtis, nors jai šis faktas irgi naujas. Šiandien migracijos ir išeivijos klausimai Lietuvoje susilaukia vis didesnio visuomenės dėmesio. Tai, kad mes esame čia ir tas klausimas svarstomas, ryškiai parodo didžiulį susirūpinimą, ir ne tik tarp žmonių, jau išvažiavusių iš Lietuvos. Kodėl mums tas klausimas opus? Todėl, kad iš Lietuvos dažniausiai išvažiuoja darbingo amžiaus žmonės, yra didelis protų nutekėjimas arba, kaip pasakė Prezidentas, lietuvių nutekėjimas į pasaulį. Turima galvoje ne vien studijuoti išvažiavęs jaunimas, bet ir žmonės, kurie išvažiavo dirbti ir svarsto – grįžti ar negrįžti. Nagrinėjant Airijos problemą buvo pasakyta: štai, airiai buvo išvažiavę prieš 20 metų, bet dabar jie sugrįžo. Estija išvis nemato problemos – tų žmonių, kurie išvažiuoja iš Estijos, jie nelaiko emigrantais, o išeivija, nes jie, girdi, po kelerių metų grįš su didele patirtimi. Mes irgi tikime, kad jie grįš, bet čia yra klausimų, kuriuos ponas Rimkūnas kėlė. Mes siekiame, kad tie žmonės grįžtų, bet šiaandien mūsų valstybei iškilo uždavinys, kuris verčia apmąstyti santykius su užsienyje gyvenančiais tautiečiais ir žiūrėti į reiškinį kompleksiai, įtraukiant į jo sprendimą Lietuvos

institucijas ir lietuvių bendruomenes, nes nė viena iš šių pusių savarankiškai išspręsti šio klausimo negali“.

Prezidento patarėja atkreipė dėmesį, kad „lietuviai gyvena įvairiose valstybėse, todėl tų žmonių socialinis ir teisinis statusas yra skirtingas. Skirtingi jų poreikiai bei santykiai tiek su tomis valstybėmis, kuriose jie gyvena, tiek ir su Lietuvos institucijomis. Mūsų Prezidento Valdo Adamkaus nuomone, migracijos proceso sustabdyti yra neįmanoma ir vargu ar tikslinga. Tai reiškinys, turintis ir teigiamų, ir neigiamų dalykų bei pasekmių. Mums reikia nagrinėti, ką prarandame, ką laimime, kokios galėtume turėti naudos. Iš Estijos ambasadoriaus išgirdome, kad jie mato tik naudą. Mes įžvelgiame į tai plačiau ir kompleksiau“.

H. Kobeckaitė konferencijos metu kėlė klausimą „kaip, būdami užsienyje, lietuviai gali išlikti lietuviai ir būti naudingi savo Tėvynei. Kaip jie gali dalyvauti politiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime?“ LR Prezidento patarėjos nuomone, šie klausimai aktualūs ir lietuvių bendruomenėms užsienyje, ir Lietuvos institucijoms. Pranešėja akcentavo Lietuvos piliečio tapatybės klausimą: „Mes pripažįstame demokratinės visuomenės piliečio teisę rinktis, kur jam gyventi, bet taip pat svarbu, kad nenutrūktų jo ryšiai su Tėvyne, kad jis galėtų prisidėti ugdant ir išsaugant tautinę kultūrą. Jis galėtų imtis įvairiausių stiprinančių Lietuvą verslo projektų, taip pat dalyvauti visuomeniniame gyvenime, o svarbiausia – nenutraukti saitų su Lietuva“. Prelegentė pastebėjo, kad diskusija Lietuvos tapatybės klausimu labai aktyviai vyksta ir Lietuvoje: „Iš tiesų tai klausimas, iš kokių ypatybių susideda lietuvio tapatybė? Anksčiau, prieš 15 metų, tai buvo siejama su etnografija. Gyvenantiems užsienyje, matyt, jis iškyla savaime: kas tas lietuviškumas, ką aš turėčiau daryti, kad išlikčiau lietuvis? Ar užteks vien mokėti kalbą, dainuoti liaudies dainas? Mano požiūriu, noras susiburti yra viena iš svarbiausių lietuviybės savybių“. H. Kobeckaitė pacitavo Prezidento V. Adamkaus žodžius, pasakytus susitikime

su lietuvių bendruomenių pirmininkais 2005 m. liepos mėn.: „Noriu paprašyti, gerbiami tautiečiai, keletą dalykų. Visų pirma, moraliskai ir dvasiškai palaikykite vienas kitą, nevertinkite tarpusavio ryšių. Iš savo patirties žinau: išeivijoje draugo ištiesta pagalba reiškia labai daug. Ranka tautiečio, jos pagalba yra neįkainojama. Nuoširdžiai linkiu: būkite integrali ir artima bendruomenė, telkiama bendrų šaknų ir vienos Tėvynės, mokėkite pasidžiaugti vienas kitu, vienas kito darbais ir laimėjimais. Neteisinga, kad apie iškilius mokslo, darbo ar meno kūrinius sužinoma beveik atsitiktinai. Integruodamiesi į vietos verslo, mokslo ar kūrybos bendruomenę nepraleiskite progos, kad lietuviai ir Lietuva pasaulyje būtų paminėti geru žodžiu“.

Pranešėja reziumavo, kad galimybė susiburti yra tarsi ženklas pasauliui: „štai čia yra lietuvių bendruomenė, mes esame susibūrę ir galime padaryti daug gerų dalykų“.

Viena konferencijos rengėjų – LR ambasadorė Airijoje **I. Bričkovskienė** prisiminė laikotarpį, kai buvo formuojamas pasitarimų išeivijos temomis ciklas, tuomet kiekviena šalis siūlė potemę, kurią diktavo konkrečios šalies ir ten gyvenančių lietuvių specifika: „mes visada kalbamės apie tai, kas mus vienija, kad ir kur mes gyventume, – mes esame lietuviai. Berlyne mes kalbėjome apie protų nutekėjimą, nes ten gyvena nemažai akademinio sluoksnio žmonių, menininkų. Temą Dubline padiktavo tai, kad Airijoje turime labai aktyvų ir iniciatyvų verslininkų klubą. Dėl to šiandien kalbėsime ne tik apie lietuviybės išsaugojimą, kas pastūmėjo išvažiuoti, ko mums trūksta, bet ir apie tai, kuo galėtume padėti Lietuvai. Iš tiesų, ne taip svarbu, kur mes gyvename. Svarbiau, kad prisimintume, jog esame lietuviai“.

Konferencijoje dalyvavusi ir renginiui vadovavusi TMID direktoriaus pavaduotoja **V. Bagdonavičienė** akcentavo, kad „lietuvių veikla užsienyje, būrimasis į organizacijas yra suprantamas stereotipiškai. Dažniausiai jis suvokiamas kaip Vasario 16-osios paminėjimas ir

sekmadieninė mokykla. Tačiau bendruomenės gyvenimas turi daug daugiau atspalvių, veikimo sričių“. Prelegentės nuomone, diskusija apie ekonominę išeivijos bendruomenių ir Lietuvos santykių matmenį yra aktuali, nes „turint galvoje šiandienę Lietuvos situaciją, pasikeitusią jos padėtį Europoje ir pasaulyje, reikia kurti tokią santykių su lietuvių bendruomenėmis pasaulyje sistemą, kuri apimtų kuo daugiau politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių ryšių. Reikia naujai pažvelgti ir į bendruomenės sampratą. Šiuolaikinė diaspora – tai transnacionalinė bendruomenė. Pasaulio lietuvių bendruomenė yra didžiausia lietuvių kilmės asmenis vienijanti organizacija. Bendruomenė turi mokėti apginti savo interesus gyvenamuosiuose kraštuose. Susijungusios stiprios kraštų bendruomenės gali daryti stiprų lobistinį poveikį, padėdamos savo kilmės šaliai, šiuo atveju Lietuvai. Tam bendruomenė turi būti gyvybinga. Tai reiškia, ji turi sugebėti save išlaikyti ir apginti savo narių interesus. Vienydama skirtingus tos pačios kilmės socialinius sluoksnius, bendruomenė sujungia skirtingus interesus“.

V. Bagdonavičienė kalbėjo, kad „pasaulio patirtis rodo, jog sėkmingai išgyvena tos bendruomenės, kurios sugeba suderinti skirtingų socialinių grupių interesus. [...] Mokslo teorijoje ir koncepcijose, nagrinėjančiose emigraciją, išskiriamos trys pagrindinės interesų grupės, kurios atstovaujamos diasporoje. Pirmieji – tai etnokultūrinio paveldo saugotojai: mokytojai, kultūros darbuotojai. Antroji grupė turi užtikrinti ekonominę bendruomenės pagrindą – telkti finansus. Tai verslininkai, mėcenatai. Trečia grupė sukuria visuomenines politines sąlygas bendruomenei gyvuoti ir išlikti. Tai žiniasklaidos atstovai, studentija, atitekęję ir nutekęję protai, žmonės, dirbantys atvykimo šalių valstybės įstaigose. Įsikūrusios ir besikuriančios bendruomenės turi itin atidžiai kurti savo struktūras, pasimokydamos iš kitų gausesnių Europos tautų. Skirtingi požiūriai gali praturtinti bendruomenę, o ne skaidyti. Atskiros grupės bendrauja skirtingose veiklo-

se. Formaliai jie gali būti tik vienijami vienos kepurės – bendruomenės, tačiau nesusitikti, jei bendrauti nėra malonu“.

Pranešėja pažymėjo, kad su emigracijos problemomis susiduria daugelis valstybių: „pagal Tarptautinės migracijos organizacijos duomenis, šiuo metu yra per 185 milijonus migrantų. Iškilę poreikis valdyti ir įvertinti migracijos fenomeną, jos pasekmes tiek migracijos srautų šalims recipientams, tiek donorams“. V. Bagdonavičienės nuomone, šiuolaikiniame globalizacijos ir tautų maišymosi pasaulyje „pirmiausia turime pripažinti egzistuojančią realybę ir atsižvelgdami į ją organizuoti savo veiklą. Vargu, ar galima tikėtis, kad didelė išieivių dalis sugrįš į Lietuvą. Labiau tikėtina, kad jos gretos didės“. Anot prelegentės, Lietuvai verta pasinaudoti kitų šalių praktika, kaip dirbti su diaspora: „šalys bendrauja su savo diaspora dviem kryptimis: paternalistine ir pragmatine. Paternalistinė reiškia, kad kilmės šalis rūpinasi savo diasporos telkiniais, aktyviai finansuoja bendruomenes. Mūsų pavyzdžiu gali būti kaimyninių šalių bendruomenės, kuriose buvo statomos bažnyčios, mokyklos, kultūros centrai. Tokią aktyvią palaikymo politiką vadinamosiose etninėse žemėse ruošiamės tęsti ir toliau. Galbūt ateityje sumažės statybų, investicinių projektų, tačiau tikrai ne valstybės dėmesio pasienyje gyvenantiems mūsų tautiečiams. Kita kryptis yra pragmatinė. Šiuo atveju kilmės šalis ir tautiečiai užsienio šalyse bendrauja kaip partneriai. Jie teikia vieni kitiems ne tik finansinę paramą, bet ir padeda atstovauti kultūriniais, ekonominiais interesais. Valstybė ir diaspora jaučiasi lygiaverčiai bendradarbiai. Kodėl mums, kaip valstybei, svarbu išlaikyti intensyvius santykius su išvykusiais tėvynainiais? Be labai įvairių geopolitinių aspektų, pažymėtina, kad šias skirtingas emigrantų grupes įvairiose valstybėse vienija viena bendra savybė: jų įtaka ir parama Lietuvoje likusiems artimiesiems. Anksčiau tautiečiai

reiškėsi per individualias iniciatyvas (siuntiniai iš Amerikos ir t. t.). Vėliau matėme įvairių fondų, organizacijų, draugijų veiklą Lietuvoje. Tikėtina, kad naujai išvykusieji tęs šią kilnią tradiciją grąžinti dalį savo talento Tėvynei. Išvyksta iš Lietuvos įgiję aukštąjį išsilavinimą, susikūrę vardą žmonės. Šiuo etapu manome, kad turime padėti atsistoti ant kojų organizacijoms, naujoms bendruomenėms, paremti mokyklų kūrimąsi. Svarbiausia, kad ši bendravimo sistema būtų abipusiai naudinga. [...] Dėl to ir mums reikia sukurti ilgalaikį Lietuvos ir bendruomenių veiklos modelį ryšiams su tautiečiais palaikyti“.

V. Bagdonavičienė kaip lietuvių verslininkų ir verslo struktūrų pavyzdžius lietuvių bendruomenėse užsienyje paminėjo Čikagoje prie Lietuvos konsulato veikiančią „Lithuanian Bussiness Council“, veiklią verslininkų organizaciją Kaliningrade, Sankt-Peterburge ir Maskvoje egzistuojančius verslininkų klubus, Baltarusijoje veikiančias lietuvių įkurtas įmones bei Lietuvos ambasados Latvijoje rengiamas „Atvirų durų“ dienas.

TMID direktoriaus pavaduotoja pažymėjo, kad Lietuva nepakankamai panaudoja priemones, galinčias skatinti ekonominius ryšius tarp Lietuvos ir užsienyje gyvenančių Lietuvos atstovų. Prelegentės nuomone, Lietuvos valstybė turėtų „teikti materialinę paramą tėvynainių ekonominėms programoms užsienyje. Yra šalių, kuriose verslo žmonės gali teikti paraiškas savo verslo planų finansavimui gauti iš savo kilmės šalies, panašiai kaip mums rašo paraiškas bendruomenės. Į savo sutartinius įsipareigojimus jie įrašo, kad dalį savo pelno turės skirti bendruomenei. Dalis šios paramos finansuojama iš biudžeto. Taip prakutęs tautietis skiria dalį lėšų bendruomenei, o bendruomenei nereikia tų lėšų ieškoti“. V. Bagdonavičienė teigė, kad verta į Lietuvos verslo parodas užsienyje kviešti vietos lietuvių, bandyti kurti Prekybos, amatų ir verslo rūmų padalinį ryšiams su lietuvių verslininkais pasaulyje. Prelegentės nuomone, „gali-

ma būtų rengti tautiečių verslo forumus, idėjų muges, galbūt iš pradžių virtualias. Teko girdėti apie sudaromas duomenų bazes tautiečių, dirbančių įvairiose tarptautinėse kompanijose ir rengiamus internetinius idėjų forumus apie galimybes verslui“.

Konferencijoje dalyvavo ir pranešimą tema „Ekonominės priežastys, skatinančios emigruoti. Interneto apklausos rezultatų analizė“ darė Lietuvos verslo klubo Airijoje narys **Danielius Štukas**. Jo nuomone, „didžiausia dalis emigruoja dėl didesnio darbo užmokesčio užsienio valstybėse. Minimalus darbo užmokestis Lietuvoje yra 139 eurai, o Airijoje – 1213 eurų. Prieš keletą metų emigrantai buvo žemos kvalifikacijos arba iš viso neturintys kvalifikacijos žmonės. Tuo metu Lietuvoje jie nesugebėjo įsitvirtinti, o užsienyje jiems susidarė labai palankios sąlygos. Dar neįstojus į Europos Sąjungą buvo lengva susirasti darbą nemokant kalbos. Net už tą minimalų atlyginimą jis galėjo įgauti ekonominį stabilumą“. Kalbėdamas apie nekvalifikuotus darbininkus, D. Štukas pastebėjo, kad „įgavę ekonominį stabilumą jie atsiveždavo savo šeimas, priviliodavo draugus, ir tai paskatino didžiąją emigraciją. Žmonės emigruodavo prisiklausę gražių pasakojimų, kaip puiku užsienyje gyventi nieko nemokant ir nedirbant, išgyventi ir išlaikyti šeimą. Iš tikro, mes, čia esantys, žinome, kaip čia yra „lengva“ įsikurti ir pradėti savo verslą ar bent jau susirasti tą pirmąjį darbą. Daugumai nesuteikiama informacijos Lietuvoje, kaip sunku tą pradžią padaryti“.

Airijoje verslu užsiimančio lietuvio nuomone: „nekvalifikuoti darbininkai sudaro tą didžiąją emigracijos dalį, kurią galima pavadinti ilgalaikiais emigrantais. Jeigu jiems suteikiamos sąlygos persikelti su šeima, jie tai padaro, nematydami artimos ateities Lietuvoje. Jie ima investuoti savo laiką ir ekonominius išteklius į tą šalį, kurioje yra stabiliai įsikūrę“. D. Štukas kritikavo mokesčių sistemą Lietuvoje dėl anksčiau egzistavusios dvigubo apmokestinimo sistemos.

Pranešėjas aptarė ir trumpalaikės emigracijos reiškinį: „žmonės nori atvažiuoti, už-

sidirbti ir grįžti atgal į Lietuvą. Tai irgi nėra paprasta. Atvažiuavę jie praranda labai daug laiko, kol įsitvirtina, o įsitvirtinę labai greitai pastebi skirtumą, ką jis turi čia ir ką turės parvažiuavęs su tais pačiais pinigais į Lietuvą. Sąlygos čia žymiai palankesnės“.

Atsakydamas į klausimą, kaip galima būtų pritraukti pinigus atgal į Lietuvą, D. Štukas sakė: „reikia juos sudominti, kad žmonės nebijotų investuoti pinigų Lietuvoje. Tai lemia keli veiksniai. Pirmas, šalies ekonominis stabilumas. Jei žmogus mato, kad šalis tvirta, ekonominis lygis nekinta, jis ima investuoti, dažniausiai į nekilnojamąjį turtą. Kaip pritraukti ilgalaikius emigrantus investicijoms Lietuvoje? Manau, kad tam trukdo užsitęsusi mokesčių reforma Lietuvoje. Daug žadama, laikas bėga. Niekas nenori eikvoti laiko, kad sulauktų tos gerovės, kuri neaišku kada bus“. Pranešėjas pabrėžė vieną migracijos pranašumą – tai greitus patirties mainus.

Dar vienas konferencijos dalyvis **Linas Jakučionis** pristatė internetu vykdytą Airijos lietuvių apklausą, kurios metu norėta išsiaiškinti, ar Airijoje gyvenantys lietuviai ketina grįžti į Lietuvą. Apklausa parodė, kad maždaug trečdalis žmonių planuoja grįžti į Lietuvą per artimiausius 2–3 metus, trečdalis – per 10 metų, dar trečdalis – nėra apsisprendęs. Prelegentas pabrėžė, kad viena investicijų pritraukimo į Lietuvą kliūčių yra biurokratija: „reikėtų ką nors daryti, kad siuntinėjimo nuodurų prie durų būtų mažiau. Būtų gerai įdiegti vieno langelio principą“.

Lietuvių verslo klubo Airijoje pirmininkas **Mindaugas Maciulevičius** pabrėžė, kad tarp Lietuvos ir Airijos egzistuoja dideli kultūriniai skirtumai: „tie, kurie dažniau grįžta į Lietuvą, pamato didelį sistemų skirtumą. Lietuviai ir airiai šiaip apskritai yra skirtingi. Pargrįžę Lietuvon lietuviai susiduria su atšiauresniais žvilgsniais. [...] Lietuvoje palankumo trūkumas krinta į akis pirmiausia, vėliau ir siuntinėjimas nuo durų prie durų. Žmogui susidaro įspūdis, kad jis valstybės institucijoms nerūpi. Jis jaučiasi nepageidaujamas. Tai la-

bai didelė problema. [...] Paprasčiausiai reikia kitaip pradėti žiūrėti į žmogų, kuris ateina su savo problemomis“.

Seminare dalyvavęs LR ambasadorius Ispanijoje **Mečys Laurinkus** pažymėjo, kad dabartinę emigracijos iš Lietuvos bangą verta vadinti ne ekonomine, bet globalia: „ji susijusi su globalizacijos pasekmėmis ir turi visus požymius, kuriais pasižymi dabartinis pasaulis, išgyvenantis globalizacijos laikotarpį. Tai vyksta visose valstybėse. Tikroji ekonominė migracija yra šiuo metu iš Maroko ir Puerto Riko į Ispaniją ir meksikiečių į Ameriką. Žmonės važiuoja, kad išgyventų“. Lietuvos ambasadoriaus Ispanijoje nuomone, „šitame globalizacijos procese yra vienintelė problema – identiteto klausimas. Nepasakyčiau, kad žinome atsakymą. Nesu tikras, ar pavyks šį klausimą išspręsti, jei naudosime senus metodus – šeštadienius, sekmadienius, mokyklas ir visa kita. Ne taip paprasta žmones sutelkti, juos išjudinti. Į ambasadą ateina interesantų, kurie pagyveno pusę metų Ispanijoje ir nebemoka nė vienos kalbos – nei ispaniškai, nei lietuviškai. Klausimas labai rimtas. Tai nėra emigracijos klausimas. Veikiausiai tai Lietuvos greitesnio įtraukimo į informacinės struktūras klausimas“.

Konferencijoje temą „Airijos specifika – palanki terpė lietuviui atvykti, kokie pavojai slypi ateityje“ nagrinėjo Lietuvių verslo klubo Airijoje narys **Saulius Žukauskas**. Jis teigė, kad „nepaisant pereinamojo laikotarpio apribojimų laisvam darbuotojų judėjimui, šiuo metu Airijoje sąlygos atvykti ir įsidarbinti lietuviui yra labai palankios. Minimalus darbo užmokestis šiuo metu yra 7,65 euro už valandą, ir jis smarkiai lenkia lietuviškąjį. Draugai, pažįstami ir artimieji, kurių šiuo metu Airijoje jau per 100 000, padeda žengti pirmuosius žingsnius susirandant darbą ir pradedant gyvenimą šioje šalyje. Jeigu tokių nėra, jau veikia kelios privačios kompanijos, kurios padeda įsikurti. Airijos vyriausybė jau dabar svarsto, kaip pritraukti į šalį daugiau kvalifikuotos darbo jėgos: inžinierių, informacinių technologijų

specialistų bei vadovų, kurių stygių prognozuojama jau po poros metų. Šiuo metu į Airiją plūsta daug nekvalifikuotos darbo jėgos, taigi jie pasiskaičiavo, kad po poros metų reikės labai daug vadovaujamojo personalo. Be to, inžinieriai ir informacinių technologijų specialistai – tai ta jėga, kuri skatina pažangą. Banko sąskaitos atidarymas, užsiregistravimas Valstybinėje mokesčių inspekcijoje, gyvenamosios vietos radimas – viskas labai supaprastinta. Informacinė medžiaga parengta įvairiomis Europos Sąjungos kalbomis. Airija tikrai laukia atvykstančių darbuotojų iš vadinamosios Naujosios Europos. Taip skelbiama visur“.

S. Žukauskas atkreipė dėmesį į keletą faktų, kuriuos privalo žinoti atvykstantys į Airiją žmonės: „visų pirma, anglų kalbos mokėjimas. Nemokant kalbos nekvalifikuotos ir blogai apmokamos darbo jėgos rinkoje teks konkuruoti su daugybe darbuotojų. Dažniausiai tai darbuotojai iš Lenkijos, nes ši šalis – viena didžiausių iš įstojusių naujųjų narių. Šioje konkurencinėje kovoje laimi tie, kurie sutinka dirbti už mažesnę algą, gyventi prastesnėmis sąlygomis. Antras svarbus veiksnys – kvalifikacija ir išsilavinimas. Ne paslaptis, jog pati Airija negali užpildyti savo darbo rinkos kvalifikuotais darbuotojais. Supratę, kad turi galimybę lengvai prisivilioti patyrusius specialistus – pinigų srautas, cirkuliuojantis Airijoje, yra didelis ir jie gali mokėti didelius atlyginimus – jie įdarbina specialistus iš įvairių ES šalių. Vis daugiau inžinerinių, informacinių technologijų (IT) ir vadovaujamojo sektoriaus darbų yra patikima užsieniečiams. Pagal atliktus Airijoje tyrimus, su kuriais turėjau progos susipažinti, kompanijos ir darbdaviai yra labai patenkinti rezultatais“.

Svarstydamas, kas laukia Airijoje pasilikusių lietuvių, prelegentas pažymėjo, kad Airijoje gyvenantys lietuviai greitai integruojasi į naująją kultūrą, užmezga socialinius ryšius, užsitikrina gerovę. Pranešėjas atkreipė dėmesį į faktą, kad Airijoje gyvenančius lietuvius dažniausiai pasiekia negatyvi informacija apie padėtį Lietuvoje.

S. Žukauskas klausė, ar Lietuva rūpinasi savo šalies įvaizdžiu tarp piliečių, gyvenančių užsienyje: „Ar iš tikro lietuviai Airijoje žino apie situacijos gerėjimą Lietuvoje? Koks likusių Lietuvoje lietuvių požiūris į emigravusius užsidirbti tautiečius? Ar tai gali turėti įtakos pastarųjų apsisprendimui grįžti į tėvynę?“

Airijoje gyvenantis lietuvis teigė, kad šioje šalyje sąlygos pradėti savo verslą ES piliečiui yra labai palankios. Nenuostabu, kad lietuviai Airijoje steigia parduotuves, grožio salonus, automobilių servisus, statybines bendroves, įvairias konsultacines kompanijas. Nagrinėdamas priežastis, kodėl Airijos gyventojai mažai investuoja į Lietuvos rinką, kalbėtojas akcentavo informacijos stygių, valstybinių institucijų iniciatyvos stoką, investavimą skatinančių priemonių nebuvimą.

Konferencijoje dalyvavęs Lietuvos ekonominės plėtros agentūros (LEPA) direktorius **R. Kabečius** renginio dalyviams pristatė verslo sąlygas Lietuvoje. Prelegentas akcentavo, kad Lietuvoje veikia paramos investicijoms sistema, o užsienio įmonės traktuojamos taip pat, kaip ir Lietuvos įmonės. R. Kabečius konferencijos dalyvius supažindino su Ūkio ministerijos agentūros Viešosios įmonės (VĮ) „Invega“ teikiamomis paslaugomis. Prelegento nuomone, „sistema užsienio investicijoms pritraukti dar nėra baigta. Užsienietis pirmiausia nori informacijos. Ją gali suteikti mūsų agentūra, kitos institucijos. Bet kai kuriems šito maža, jie nori piniginių paramos savo investicijai. [...] Mes šito dar negalime pasiūlyti. Neturime valstybinių programų iš valstybės biudžeto, tokių kaip, pavyzdžiui, Čekijoje: subsidijos dvejus metus už sukurtas darbo vietas, atleidimas nuo pelno mokesčio iki 10 m. ir iki 10 000 Lt darbuotojų mokymui. Struktūriniai fondai tam nelabai tinka. Jie skirti jau įkurto verslo plėtrai, o ne planuojančioms įsikurti įmonėms. Pirmiausia įmonė turi įsiregistruoti Lietuvoje, pradėti veiklą ir tik tada teikti paraišką dėl struktūrinių fondų. Ji gali tikėtis paramos, jei įmonė atitiks kriterijus konkurenciniu principu ir bus pakankamai pinigų.

Tačiau užsienio investuotojų toks kelias netenkina. Jie klausia: jūs mums duosite paramą ar ne? Padėčiai ištaisyti nuo kitų metų rengiama investicijų skatinimo programa. Vyriausybė tam patvirtino 16,1 mln. litų, o Seimas dar turėtų tam pritarti. Kiek galėtume pritraukti investicijų? Jei paramos intensyvumas bus 16 proc., tai bus galima paremti 100 mln. litų. Bus remiamos ir vietos investicijos, ir užsienio. Yra ir kitų fondų – Europos struktūriniai fondai, taip pat ir mokymo programos – mokymai, kuriuos organizuoja Darbo birža, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, agentūros. Šiais metais buvo skirta apie 100 mln. litų darbuotojų mokymams. Nemažai įmonių yra gavę tą paramą. Taigi paramos yra, tik pirmiausia reikia įsteigti įmonę, o jau tada galima naudotis fondais. Garantijų, kad tikrai gausite paramą, nėra“. R. Kabečius pažymėjo, kad didesnės investicijos Airijoje ir Jungtinėje Karalystėje koncentruojamos industriniuose parkuose, tuo tarpu Lietuvoje tokios verslo struktūros tik pradedamos steigti – veikia tik du tokio pobūdžio parkai.

Prelegentas atkreipė dėmesį, kad „investicijų pritraukimą skatina keturi elementai. Pirmas, bendra verslo aplinka, verslo sąlygos. Pagal tai Lietuva yra 15 vietoje, aukščiau negu kitos ES šalys. Antras – infrastruktūra, industriniai parkai. Ji turi būti parengta. Valstybė kuria industrinių parkų sistemą. Pagal PHARE programą atrinkami keturi regionai, Ūkio ministerija artimiausiu laiku baigs šį projektą tvirtinti. Kitas žingsnis – iš ES struktūrinių pinigų finansuoti industrinių parkų infrastruktūros kūrimą. Trečias elementas yra rinkodara arba informacija. Ketvirtas – subsidijos arba skatinimas. Pasaulio banko specialistų nuomone, verslo klimatas pas mus geras, infrastruktūra iš esmės nebloga – keliai, komunikacijos, 2 laisvos ekonominės zonos, bankai. Industrinių sklypų trūkio, informacijos niekada nebus gana, taigi visada bus galima sakyti, kad Lietuva mažai žinoma. Tikslinės subsidijų sistemos užsienio investicijoms skatinti nėra“.

Apibendrinama pirmąją konferencijos dieną išsakytas mintis TMID direktoriaus pavaduotoja **V. Bagdonavičienė** kalbėjo: „apibendrinsiu, kas šiandien buvo pasakyta. Iš daugelio pasisakymų klostosi toks vaizdas, kad emigracijos srautai Lietuvai turi ir teigiamą aspektą. Žmonės įgyja naujų kvalifikacijos įgūdžių, nekvalifikuoti darbininkai, Lietuvos darbo rinkoje neradę pritaikymo, lieka ilgesniam laikui. Kvalifikuoti darbuotojai, verslininkai gali būti lyg tiltai tarp Lietuvos ir užsienio šalių.

Šalia palankaus klimato gyventi ir rasti savo vietą iškyla identiteto klausimas – kas yra lietuvių tapatumas užsienyje ir su tuo susijęs švietimo poreikis, jaunosios kartos išsaugojimas.

Grįžimui į Lietuvą trūksta informacijos. Pozityvus mąstymo stoka trukdo glaudžiau bendradarbiauti ir geriau vieniems kitus suprasti. Reikalinga teisinga ir efektyvi informacija, galbūt analitinė. Galima būtų pagalvoti apie grįžimo sąlygų, mokesčių, nekilnojamojo turto įsigijimo sąlygų pristatymą. Galbūt tai galėtų būti išvažiuojamieji turai per kraštus ir gausias bendruomenes. Galbūt Lietuvoje reikia pradėti ruošti aiškinamuosius paketus. Vieną tokį mačiau Airijoje – „Returning home“. Ji turi būti labai efektyvi ir aktuali.

Pristatant Lietuvos sąlygas galimiams investuotojams galimi verslo informaciniai biurai užsienyje. Dar reikia švelninti mokesinę Lietuvos aplinką. Geri žingsniai jau matyti – tai LR Vyriausybės investicijų skatinimo programa ir industrinių parkų steigimas.

Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje lanksti migracijos politika yra palanki atvykėliams. Ir dabartiniame susitikime, ir mūsų rytiniame susitikime su ambasadoriais nuskambėjo viena tema: ekonomika vystosi dėsningai. Šiuo metu Airijos pakilimas yra dėsningas. Ypač draugiška aplinka gali greitai pasikeisti, jeigu ekonomika smuks ir darbo pradės trūkti patiems airiams. Tai gali sukelti socialinę trintį. Gali tapti aštresnė grįžimo problema tiek Lietuvoje, tiek ir ES apskrityse. Paskutinė pastaba – Lietuvai reikia priimti lanksčius sprendimus švietimo srityje ir rengiant kadrus“.

Antrąją konferencijos dieną pradėjo Lietuvos ekonominės plėtros agentūros direktorius **R. Kabečius**, nagrinėdamas temą „Emigracija – parama vystyti Lietuvos ekonomiką“. Pranešėjas pažymėjo, kad augant Lietuvos ekonomikai, „atlyginimai didės, bus mažiau stūmimo veiksnių emigruoti. Reikia galvoti, kaip galima plėtoti verslo ryšius tarp lietuvių verslininkų ir išeivių arba tarp lietuvių verslininkų bei išeivių ir Airijos verslininkų.

Apie prekybą trumpai pasakysiu, ką gali Airijos lietuviams verslininkams duoti Lietuvos ekonominės plėtros agentūra. Mes teikiame informaciją apie Lietuvoje gaminamus produktus bei paslaugas. Mūsų klientūra – apie 700 Lietuvos įmonių, kurios eksportuoja arba vykdo kitą tarptautinę veiklą. Mes esame valstybinė viešoji įstaiga ir teikiame objektyvią informaciją apie visas įmones nemokamai. Galime organizuoti verslo misijas – tiek Airijos lietuvių verslininkų į Lietuvą, tiek lietuvių čionai. Žinoma, reikia parengti tokią misiją, kad įvyktų kontaktų mugė ir konkretūs susitikimai tam tikrais klausimais. Taip pat teikiame informaciją apie specializuotas parodas Lietuvoje. „Litexpo“ yra didžiausias Baltijos šalyse prekybos parodų centras. Specializuotos parodos ten vyksta kasmet ir ten galima kvies-tis Airijos įmones.

Mes nesitikime, kad iš Airijos lietuvių ateis didelės investicijos, tačiau ir mažesnės yra reikalingos. LEPA gali suteikti informacijos apie investicinę ir ekonominę Lietuvos aplinką, apie galimus bendrosios įmonės partnerius. Taip pat galime padėti rasti patalpas arba sklypus verslo veiklai. Jų ieškome per nekilnojamojo turto agentūras, taip pat turime informacijos iš apskričių, kokių laisvų patalpų ar sklypų esama. Praėjusių savaitę lankiausi Visagino apskrityje ir mačiau, kiek daug ten yra gamybinių patalpų“.

LEPA direktorius kreipėsi į Airijos lietuvių, prašydamas padėti užmegzti ryšius su Airijos kompanijomis ir paraginti Airijos įmones investuoti Lietuvoje. R. Kabečiaus duomenimis, Airijos verslininkai dažniausiai

Lietuvoje investuoja į nekilnojamąjį turtą, šiek tiek į gamybą ir finansinius produktus – akcijų rinką. Prelegentas akcentavo, kad padėti bendradarbiauti Airijos ir Lietuvos verslininkams gali LEPA.

Konferencijoje pranešimą „Airijos lietuvių verslininkų patirtis: svarbus dėmuo Lietuvos ekonomikos augimui“ perskaitė Lietuvos verslo klubo Airijoje pirmininkas **M. Maciulevičius**. Jo teigimu: „*didžioji lietuvių emigracija į Airiją prasidėjo maždaug prieš 6 metus. Verslą Airijoje pradeda žmonės, keletą metų išdirbę šioje šalyje. Jie susipažįsta su esama situacija, mokesčių sistema, susiranda pažinčių, tada kuria savo verslą. Šiuo metu populiariausi verslai yra statybų sektoriuje, lietuviškų prekių pardavimas, turime kelias konsultacijas, reklamos ir kitų paslaugų įmones. Dauguma įmonių yra jaunos, besikuriančios ir besiplečiančios. Jos priskiriamos smulkiojo ir kartais vidutiniojo verslo sektoriui. Pamažu lietuvių įmonės pradeda domėtis, kaip steigti savo atstovybes Airijoje. Kai kurios jau yra įsteigusios savo atstovybę. Tai internetinių paslaugų įmonė „Gaumina“. Jau antri metai ji parduoda savo produktus Airijoje“. Prelegentas pastebėjo, kad „pradžią visada yra sunki; trūksta patirties, skiriasi mentalitetas, verslo kultūra, nežinomas vardas. Sunku parduoti, skiriasi sertifikavimas ir kokybės kontrolės reikalavimai, standartai. Airijoje lietuviai verslininkai jau yra įgiję šiek tiek patirties įvairiose sferose, bet svarbiausia – turi sukaupę darbinių arba asmeninių pažinčių. [...] Skirtingi verslai susiduria su įvairiomis problemomis. Iš čia atsiranda sprendimas, patirtis bei pažintys. Taigi galiausiai kilo idėja suburti visus lietuvių verslininkus į vieną organizaciją – verslininkų klubą, savotišką tinklą, kur galėtume dalytis patirtimi, pažintimis, skatinti vieni kitų pardavimus, galiausiai naudotis vieni kitų paslaugomis“.*

M. Maciulevičius prisiminė, kad Airijos lietuvių verslininkų klubas buvo kuriamas konsultuojantis su lietuvių įmone – „Organizacijų vystymo centru Lietuvoje“. Infor-

macija apie steigiamą klubą buvo paskelbta internete: „*tie, kurie domėjosi verslu, galėjo pasiskaityti, ir jeigu pritaria tam – prisijungti. Vienas žmogus rašė mintis ant popieriaus, paviešino jas, po to žmonės pradėjo kreiptis, nes patiko idėja“.*

Anot Airijos lietuvių verslininkų klubo pirmininko, „pagrindinis klubo steigimo tikslas buvo suvienyti Lietuvos verslo bendruomenę bei jos interesus Airijoje, aktyvinti informacijos mainus bei kontaktus, ginti Lietuvos verslininkų interesus, aktyviai dalyvauti įgyvendinant naująją doktriną: Lietuva – ekonominis, mokslinis, kultūrinis regiono centras; būti nuolatiniu ir produktyviu informacijos sklaidos tarp bendrovės savininkų ir vadovų forumu, skatinti Lietuvos ir Airijos ekonominę, mokslinę bei kultūrinę bendradarbiavimą. Tai vieni iš pagrindinių tikslų, kurių vedami mes susibūrėme į verslo klubą. Tai nebuvo oficiali registruota organizacija, tik bendraminčių sambūris. Buvo dalijamasi patirtimi, užmezgami ryšiai. Pradžioje tai buvo savotiška parama vieni kitiems, neįtraukiant lietuviškų įmonių. Paskui pradėjome gauti užklausas iš Lietuvos, ėmėme bendradarbiauti su ambasada. Atsirado lietuvių įmonių, kurios norėjo gauti informacijos, mes ją teikėme. Atsirado poreikis susirasti pažinčių būtent šioje sferoje, pavyzdžiui, įvairiuose Airijos verslo rūmuose, ir pradėti su jais kuo greičiau bendradarbiauti, kad galėtume atsakyti į užklausas. Turėdami pranešimų iš Lietuvos, mes juos pateikdavome, o verslo rūmai paskelbdavo savo mėnesiniame žurnale. Lietuvių įmonėms tai tiesioginė reklama Airijoje. Kai tai skelbia prekybos rūmai, poveikis geresnis nei reklamuojantis tiesiogiai. Taip lengviau pasiekti potencialius klientus ir partnerius“.

Tęsdamas pranešėjas pasakojo, kad į klubą susibūrusiems lietuviams verslininkams ilgainiui kilo poreikis dalyvauti seminaruose: „*airiai ėmė domėtis Rytų Europa. Visas dėmesys buvo skiriamas didžiosioms Rytų Europos šalims – Lenkijai, Vengrijai, Čekijai. Pamatėme, kad Lietuvai reikia įdėti labai daug darbo*

propaguojo savo šalį smulkiajam ir vidutiniam Airijos verslui investuoti. Iš čia atsirado poreikis važinėti po verslo, prekybos rūmus ir rengti seminarus. Iš pradžių renginiai buvo organizuojami kitų institucijų. Nuo kitų metų imsimės organizuoti seminarus patys ir skirsime juos vien Lietuvai. Kuo toliau, tuo labiau reikia viešinti Lietuvos vardą. Pavyzdžiui, apie Lenkiją čia yra labai daug šnekama. Ji prisimenama visada, kai kalbama apie investicijas, darbo jėgą ir pan. Mūsų tikslas – pasiekti, kad airiai turėtų omenį ir Lietuvą“.

Apibūdindamas Lietuvos verslo klubo Airijoje ateities planus, M. Maciulevičius pažymėjo, kad: „mes jau rengiamės registruoti „Lithuanian Chamber of Commerce in Ireland“. Kiekvieną savaitę mes gauname mažiausiai vieną užklausą iš Lietuvos. Krūvis vis didėja. Mūsų tikslas – sukurti tinklą dirbant su įvairiomis verslo organizacijomis Airijoje, kurių čia apstu. Tai patikima, ir vardas – „Chamber of Commerce“ – nekelia abejonių. Žmonės pradeda domėtis šalimi ar įmonėmis toje šalyje“.

Lietuvių verslo klubo Airijoje pirmininko nuomone, „reikia daugiau stengtis ir informuoti airių visuomenę apie Lietuvą. Pagrindiniai būdai – seminarai, kuriuose tiesiogiai kalbamasi su žmonėmis. Mes susiradome labai garsų veikėją Eddie Hobbs'ą, finansinį patarėją, kuris yra didelis autoritetas finansų srityje Airijoje. Airijos visuomenė juo labai pasitiki. Jis yra investavęs Lietuvoje. Kaskart paklaustas, kur geriausia yra investuoti Rytų Europoje, jis būtinai pamini Lietuvą. Mes norime kiek įmanoma labiau pasinaudoti šia proga, kad būtų daugiau reklamos Lietuvai. Nekalbame vien apie stambiuosius verslininkus, šnekame apie paprastus žmones, kurie gali investuoti į įvairius investicinius fondus. Tokiais būdais – kuo daugiau bendraudami, būdami draugiškesni, pasakodami apie Lietuvą kuo išsamiau – mes galime paskatinti investuoti mūsų šalyje. Čekai, lenkai būtent taip vilioja investuotojus. Mes nesitikime, kad žmonės iš Lietuvos galės atskristi į kiekvieną čia vykstantį susitikimą ir pan. Mes ir patys tai pajėgsime. Svarbiausia,

informacijos mainai, bendradarbiavimas ir konsultacijos. Viskas yra įgyvendinama“.

Konferencijoje dalyvavęs Airijos lietuvių bendruomenės valdybos narys **Arūnas Teišerskis** kalbėjo, kad: „pati Airija dar prieš 15 metų buvo visiškai skurdi šalis. Ji turėjo didžiulę užsienio skolą, ekonomika buvo sugriuvusi, žmonės masiškai emigravo. Jai net grėsė užsienio skolos atidėjimas, kaip tai grėsė prieš kelerius metus Argentinai. Tai buvo vienintelė Europos Sąjungos valstybė, kuri buvo laikoma vos ne bankrutavusia. O po kelių metų viskas pasikeitė, atsirado „Keltų tigras“. Augimo mastai prilygo Pietryčių Azijos valstybių mastams. To niekas neprognozavo ir nesitikėjo. Kaip tą galima paaiškinti? Dauguma ekonomistų sutinka, kad tai įvyko dėl daugelio veiksnių. Yra tokia patarlė „Airiams visada sekasi“. Taigi ir šįkart airiams labai pasisekė.

Pirmasis lemiamas veiksnys – fiskalinė ir monetarinė konsolidacija. 1987 m. Airijos vyriausybė nutraukė vadinamąjį gerovės valstybės modelio kūrimą, ėmėsi mažinti mokesčius, smarkiai mažinti valstybės išlaidas ir sugebėjo sumažinti valstybės skolą. Nuo to laiko valstybės skola mažėjo. Vėliau prie to prisidėjo 1993 m. valiutos devalvacija, dėl kurios sumažėjo palūkanų normos. Įvedus eurą Airijoje palūkanų normos dar labiau sumažėjo: kitų Vakarų Europos šalių augimo rodikliai buvo mažesni, todėl Centrinis Europos bankas buvo nustatęs mažas palūkanų normas. Tai smarkiai padidino investicijas į nekilnojamąjį turtą ir statybas.

Antras veiksnys – socialinė partnerystė. 1987 m. ta vyriausybė, kuri buvo pradėjusi mažinti išlaidas, susitarė su profsąjungomis, kad jos nereikalaus labai kelti atlyginimų, bet igaus daug teisių ekonominėje politikoje. Tai smarkiai padėjo Airijos augimui. Net laisvosios rinkos šalininkai pažymi, kad tai buvo vienas iš svarbiausių veiksnių.

Trečias veiksnys – narystė Europos Sąjungoje. Vokietija, Prancūzija teigia, kad Airija suklestėjo tik dėl ES subsidijų ir niekada neatsižvelgia į faktą, kad Airijos augimas

prasidėjo 1993 m., nors Airija yra Europos Sąjungoje nuo 1973 m. Per tą laiką Airija, gaudama ES subsidijas, vilkosi gale, kartu su Graikija ir Portugalija.

Pasirašius Maastrichto sutartį subsidijos padidėjo, bet jos niekad neviršijo daugiau kaip 5 proc. BVP. Prie Airijos klestėjimo jos prisidėjo maždaug 0,5 proc. Tai nemažai, bet palyginti su 6,5 proc. vidurkiu per praėjusį dešimtmetį, yra nedaug. Žymiai didesnis veiksnys buvo ES rinka, kuri lėmė investicijas į Airiją, tuo metu gana pigią šalį. Kitas airių privalumas buvo anglų kalba, todėl čia daug investavo JAV investuotojai. Jiems nereikėjo rūpintis, kaip susišnekėti su savo įmonių darbuotojais.

Ketvirtas veiksnys – tiesioginių užsienio investicijų bumas. Nuo 1960 m. Airija visiskai panaikino įmonių mokestį, tačiau nulinis tarifas Airijos ekonomikai nepadarė didesnio poveikio. Vėliau ES užprotestavo nulinį tarifą ir airiai turėjo jį įsivesti – pirminis tarifas buvo 40 proc., paskui – vėliau 28 proc., o šiuo metu jis sumažintas iki 12,5 proc. Tačiau mokesčio kaita neturėjo didelės reikšmės investicijoms. Daug daugiau padarė „Irish Development Agency“ – tiesioginių investicijų pritraukimo agentūros, aktyvus darbas ir Airijos, kaip investicijoms tinkamos šalies, reklamavimas.

Penktas veiksnys – išsilavinimas. Iki 1967 m. Airija buvo gūdi provincija, palyginti su kitomis ES šalimis. Privalomas buvo tik pradinis mokymas, vidurinis buvo mokamas ir nepivalomas. Labai daug 50-mečių kaimuose vos moka skaityti ir skaičiuoti. Bet prieš 20 metų Airija pradėjo labai investuoti į švietimą, parengė aukštojo mokslo programą, kuri atitinka JAV universitetų programą. Taip airiai suderino ekonomikos poreikius ir išsilavinimą.

Šeštas pagal svarbą veiksnys – sumažinti gyventojų pajamų mokesčiai. Airijoje jie buvo labai dideli. Po to vienas tarifas buvo sumažintas iki 20 proc., [...]. Bet airiai yra įsivedę pakankamai aukštą neapmokestinamųjų pajamų lygį, kuris pateikiamas mokesčių kreditų pavidalu. Neapmokestinamosios pajamos beveik atitinka minimalią algą. Tai davė didžiulį po-

stūmį visai Airijos ekonomikai. Neseniai Bertie Ahern'as per konferenciją pasakė, kad iki mokesčių sumažinimo (nuo 40 iki 20 proc.) Airija surinkdavo iš pajamų mokesčio apie 300 mln. eurų per metus. Šiuo metu, sumažinus mokesčius, bet ir pakilus ekonomikai, ji surenka daugiau kaip milijardą ir šimtą milijonų. Retorinis klausimas – kuris mokesčių tarifas yra labiau socialiai orientuotas?

Septintas veiksnys – demografija. Iki 1993 m. darbingų žmonių Airijoje buvo 1,2 mln. 2003 m. – 1,8 mln., neskaičiuojant gyventojų prieaugio. Daug moterų ten nedirbo, nes tai katalikiška patriarchalinė šalis. Vien moterų atėjimas į ekonomiką sudarė, kai kurių ekonomistų skaičiavimu, beveik pusę Airijos ekonominio augimo.

Dėl didžiulės emigracijos 5–7 dešimtmetyje airių pensininkų ir darbingų žmonių santykis yra 1:3,5. Lietuvoje šis rodiklis yra 1:1,5, o gal ir dar didesnis. Iki šiol airių pensininkai daugiausia gauna pensijas Amerikoje ir Jungtinėje Karalystėje, kuriose jie dirbo. Airijos pensijų sistema tokia pati kaip Lietuvoje, tačiau jie gali taikyti 8 proc. socialinį draudimo mokestį, tuo tarpu Lietuvoje jis yra 34 proc. Bet airiai jau mąsto, kaip ją reformuoti, žiūrėdami į ateitį ir suprasdami, kad dabartinė situacija ilgai nesitęs. Kitas dalykas – didžiulis gimstamumo lygis. Jis yra pats didžiausias visoje Europos Sąjungoje. Taigi atsiranda vis nauji mokesčių mokėtojai. Lietuvoje pensininkų skaičius didėja, o mokesčių mokėtojų mažėja“.

A. Teišerskis, apibūdindamas Lietuvos situaciją, pažymėjo: „teigiamai galime įvertinti fiskalinę ir monetarinę politiką. Siekis įstoti į ES Vyriausybę sudrausmino ir ji stengėsi valdyti infliaciją ir derinti išlaidas. Antra, ES subsidijos. Skaičiuojant vienam gyventojui, Lietuva gaus gerokai daugiau ES subsidijų, nes yra neturtinga šalis. ES subsidijos bus didesnės nei 5 proc. BVP airių atveju. Tačiau Airijos patirtis rodo, kad reikia ieškoti daugiau galimybių užsidirbti bendrojoje rinkoje, o ne pasikliauti vien subsidijomis. Seniai Europos Sąjungoje esančios Graikija, Portugalija stovi vietoje. Trečia – išsilavinimas. Vidurinis išsilavinimas

yra geras, tačiau aukštasis išsilavinimas kelia vis daugiau rūpesčių. Iš trūkumų paminėtina socialinė partnerystė. Pas mus susitarimo tarp socialinių grupių nėra. Lietuvoje kas garsiau rėkia, tas daugiau gauna. Parėkė žemdirbiai – gavo, parėkė medikai – gavo. Ateina laikas mokytojams – numetama jiems. Kokios nors tvarkos, kaip visa tai daryti, nėra“.

Lygindamas tiesiogines užsienio investicijas Airijoje ir Lietuvoje, A. Teišerskis pastebėjo, kad „Airijoje, savo plotu ir gyventojų skaičiumi prilygstančioje Lietuvai šalyje, per pastaruosius 10 metų buvo investuota 200 mlrd. JAV dolerių, Lietuvoje iki šiol – 6 mlrd. JAV dolerių“. Prelegento nuomone, „Lituvai būtina suaktyvinti pačios investicijų agentūros veiklą: sutvarkyti infrastruktūrą, pradėti nuo zonų investicijoms, vadinamųjų pramoninių parkų, kūrimo. Šiuo metu tokius parkus atitinka laisvosios ekonominės zonos, patraukliausia yra Klaipėda. Kaunas apmiręs. Yra du industrinių parkų projektai, tačiau jie tik pradeda mi. Kitas dalykas – Lietuvos kaip šalies reklama. Mes visi keikiame estus, kad jie save giria, bet jiems reklama duoda gerų rezultatų. Gyventojų Estijoje daugiau nei dvigubai mažiau, o investicijomis jie lenkia Lietuvą“.

Airijos lietuvių bendruomenės narys atkreipė dėmesį ir į demografinės padėties skirtumus Airijoje ir Lietuvoje: „pensininkų skaičius Lietuvoje didelis, ir to neišvengsi. Airijai pasisekė, kad jų pensininkai buvo išvažiavę. Pas mus bus tas pats po 30 metų, kai daug pensininkų gaus pensijas iš Airijos, Jungtinės Karalystės ir grįš į Lietuvą. Šiuo metu pensininkų skaičius auga, o darbingo amžiaus žmonių mažėja dėl emigracijos ir gimstamumo mažėjimo. Dėl demografijos galiu pateikti mane šokiravusį faktą: 1860 metais prieš pat badą ir masinius išvažiavimus Airijos saloje gyveno 8 mln. gyventojų. 1960 metais, paties didžiausio nuosmukio metu, Airijoje gyveno 2,8 mln. gyventojų. Lietuva tokių praradimų nepatyrė net per du pasaulinius karus“.

A. Teišerskis kritikavo ir lietuvių uždaramą ekonomikos srityje: „paėmus bet koki eko-

nominį žurnalą ar laikraštį yra labai daug skelbimų iš Airijos, Jungtinės Karalystės, kitų šalių apie tai, kad kuriai nors valstybinei agentūrai reikalingas ekonomistas. Tuo tarpu skelbimų iš Lietuvos nerasi. Laisvojoje rinkoje esame 15 metų, o mūsų ekonomistų sugebėjimai yra labai vidutiniški. Nepasinaudoti pasauline patirtimi yra mažiausiai kvaila. Taip pat Lietuva buvo vienintelė šalis ES, kurioje universitetai neskelbdavo tarptautinio konkurso. Kodėl? Atsakydavo, kad niekas nevažiuos už tokią algą. Tačiau juk važiuoja net į Afriką – iš įdomumo. Kai buvo įrodyta, kad ir už tokią algą gali atvažiuoti, sekė kitas atsakymas – mums ir savų specialistų pakanka“.

Pranešėjas pažymėjo, kad „Airijos augimą galima suskirstyti etapais. Nuo 1993 iki 1999 m. eksportas išaugo 130 proc., turizmas – 70 proc. Nuo 1999 m. airiai pradėjo labai investuoti į nekilnojamąjį turtą, padidėjo vartojimas. Bet vėliau augimą lėmė vidaus vartojimas, t. y. kreditai, įsiskolinimas. Eksportas nuo 1999 m. išaugo vos 25 proc., turizmo sektorius – vos 7 proc. Tačiau labai padaugėjo statybose dirbančių žmonių. Laikotarpį nuo 1993 m. ekonomistai vadino „Keltų tigro“, o nuo 1999-ųjų iki šiol Airijos tigras apaugo lašiniais ir virto „Keltų Garfildu“.

Aptardamas padėtį Lietuvoje, A. Teišerskis pabrėžė, kad: „Lietuvos augimą irgi lemia daugiausia vidaus vartojimas. Vienas iš didžiausių pajamų šaltinių – emigrantai. Skolinimasis ir vidinio vartojimo kėlimas nieko gero neduos. Airijos centrinis bankas šiemet išleido pranešimą, kad tai gali sukurti labai pavojingą situaciją ir pradės reikalausti iš bankų pakelti palūkanas. Pagrindinis jų koziris, ką daryti, kad būtų išvengta burbulo, yra investicijos į aukštųjų technologijų įmones ir stambūs infrastruktūriniai projektai. [...] yra paskelbtas 36 mlrd. eurų projektas 10-čiai metų transporto sektoriuje. Dubline atsiras metro, papildomos tramvajų linijos, tarp miestų pradės kursuoti greitieji traukiniai. Planuojama per 5 metus sustabdyti nekilnojamojo turto sektoriaus smukimą. Agentūra „Enterprise Ireland“ daug

investuoja į mokslinius tyrimus. Remdamiesi jais jie steigia vietines aukštųjų technologijų įmones, nesvarbu, kas jų savininkas. Lietuvoje ši situacija yra nyki. Universitetai užsidarė, jie reikalauja pinigų tik bendriesiems tyrimams. Verslo ir mokslo santykis niekam tikęs. O juk investicijos į aukštas technologijas yra vienintelė galimybė valstybei būti ir išlikti turtingai. Konkuruoti su Kinija žemomis kainomis mes nesugebėsime“.

Pristatydamas ekonominio augimo procesus Airijoje, kalbėtojas akcentavo: „buvo prognozuota, kad augimas 1995 m. Airijoje bus 3,5 proc., paskui pakoreguota iki 5 proc., o 1996 metams numatytas apie 4,5 proc. Lietuva šiek tiek lenkia, bet vis tiek laikoma, kad Lietuva yra pigi šalis. Airijos bendras vidurkis 30 proc. viršija Europos vidurkį, taigi Airija tapo brangi šalis, aplenkė Vokietiją ir Prancūziją, bet sugeba tvarkyti savo ekonomiką taip, kad ji auga greičiau nei Vokietijoje ir Prancūzijoje. Šalies turtingumas ar kainos iš esmės nelabai lemia ekonomikos augimą“.

Lygindamas verslo rėmimo padėtį Airijoje ir Lietuvoje, A. Teišerskis pažymėjo, kad agentūros „Enterprise Ireland“ metinis biudžetas – 300 mln. eurų: „jie tuos pinigus skiria moksliniams projektams, įmonėms, remia verslą, subsidijuoja aukštas technologijas. Lietuvoje pinigai gaunami per struktūrinius fondus, o Airijoje yra struktūriniai, nacionaliniai fondai ir specialios programos. Pinigai būdavo skiriami ir užsienio investuotojams, kad jie čionai ateitų, rėmė juos. Lietuvoj to iki šiol nebuvo daroma. Jeigu mes surandame 30 projektų, tik 5 iš jų pradedami Lietuvoje. Patekę į trumpąją sąrašą investuotojai mūsų paprašo pinigų. Mes neduodame, todėl jie mūsų nesirenka. Dėl to Lietuvos ir Airijos situacija skiriasi“.

Airijos lietuvių bendruomenės valdybos narys atkreipė dėmesį ir į Lietuvoje vykstančius teigiamus reiškinius: „daugelis Lietuvos valdininkų dalyvavo administracinių gebėjimų ar kvalifikacijos kėlimo programose, seminaruose ir šiek tiek sueuropėjo. [...] Dėl eksporto. Lietuvoje eksportas augo daugiau kaip 20 proc.

jau treči metai iš eilės. Šiomet 3/4 augimo yra dėl pakilusių naftos kainų. Tačiau eksporto augimas vis tiek yra. O airių eksporto augimas yra 25 proc. per 5 metus. [...] Turizmas irgi auga kasmet tokiu procentu, koku ir Airijoje per 5 metus. Vadinasi, Lietuva auga ne tik dėl vidaus vartojimo, bet ir dėl eksporto“.

Vokietijos lietuvių bendruomenės tarybos narys **Rimas Čiuplinskas** konferencijos dalyviams kalbėjo tema „Visur gerai, o Lietuvoj geriausia? Apie pasaulio lietuvių ekonominę integraciją“. Prelegentas pastebėjo: „buvo išsakyta mintis, kad emigracijos nesustabdys ir nereikia į ją žiūrėti neigiamai. Sutinku su šia mintimi, tačiau su ja susitaikyti yra pavojinga, nes tuomet galima imti manyti, kad jokių priemonių nereikia imtis, o tai būtų klaida. Man patiko [...] Užsienio reikalų ministerijos parengtos strategijos sąvokos „gerovės Lietuvos kūrimas pačioje Lietuvoje“ ir „virtualios Lietuvos kūrimas visame pasaulyje“. Manau, kad mūsų suvažiavimo temą būtų galima formuluoti šitaip: „Kaip virtualioji Lietuva galėtų prisidėti prie gerovės Lietuvos kūrimo?“ Tam yra dvi prielaidos – virtuali Lietuva turi egzistuoti. Antra, ji norėtų ir turėtų galimybių prisidėti prie gerovės Lietuvos kūrimo. Ši problema neatsiejama nuo protų nutekėjimo problemos. Berlyne aš atlikau užsienyje studijuojančių lietuvių apklausą, kodėl specialistai, studentai išvyko iš Lietuvos ir kokie veiksniai nulemtų jų apsisprendimą grįžti į Lietuvą. Priežasčių buvo labai daug. Iš esmės susidarė įspūdis, kad žmonės išvyko, nes galėjo. Po 6 metų išvykti galės dar daugiau žmonių, ypač tie, kurie mokės vokiečių, prancūzų kalbas, kai atsivers Vokietijos ir Prancūzijos sienos. Tam reikia ruoštis ir naudotis Airijos bei Anglijos patirtimi“.

R. Čiuplinsko teigimu: „daugelis išvyko, nes buvo nusivylę įvairiomis gyvenimo aplinkybėmis Lietuvoje. Grįžti į Lietuvą trauktų emocinis ryšys. Sugrįžę į Lietuvą jie jaučia, kad čia jų šalis, jų namai, jų draugai, jie yra savi čia. Emociniam ryšiui reikia teikti daugiau dėmesio“. Vokietijos lietuvių bendruomenės tarybos narys atkreipė dėmesį į esamus vir-

tualius tinklus, kurie suvienija žmones, todėl „remti bendruomenes ir virtualius tinklus yra labai svarbu“. R. Čiuplinsko nuomone, „išskirtinė grupė, kuriai būtina skirti daugiau dėmesio, yra užsienyje studijuojantys studentai. Tai jauni, protingi, kvalifikuoti, mobilūs ir neapsisprendę žmonės. Išvykdami į universitetus Amerikoje, Vokietijoje jie nejaučia poreikio bendrauti su vietiniais lietuviais. Jis atsiranda tik po kelerių metų. Svarbu atkreipti dėmesį į studentiją ir kuo greičiau įtraukti ją į veiklą. Manau, kad tai išskirtinė Užsienio reikalų ministerijos ir jos ambasadų funkcija, nes jos – pagrindinis užsienyje gyvenančių lietuvių kontaktas su Lietuva. Iš apklausos, kurią liepos mėn. darėme, išryškėjo vienas faktas: visi specialistai, studentai jaučiasi Lietuvoje nereikalingi“. Pranešėjas akcentavo, kad „jie yra reikalingi, tačiau jie jaučiasi nereikalingi“. R. Čiuplinsko nuomone, emocinis ryšys yra vienintelis plonas siūlas, kuris išvykusius traukia atgal į Lietuvą: „Kai kurie gal atpažino, iš kur kilęs mano pranešimo pavadinimas „Visur gerai, o Lietuvoj geriausia“. Tai Vytauto Kernagio prieš 20 m. dainuotos dainos žodžiai. Šūkis šiek tiek ironiškas ir atspindi emocinį, bet ne racionalų ryšį, kurį daugelis jaučia. Emocinio ryšio klausimas glaudžiai susijęs su [...] gvildentu tapatybės klausimu. Kiek Lietuvos valdžia aktyviai prisideda prie Lietuvos įvaizdžio ir lietuvių tapatybės formavimo? Spalio mėn. spaudoje buvo įvairių straipsnių. Vienas iš jų – apie URM paskelbtą nuotraukų konkursą „Tai, ką turime geriausio“. Berods, laimėjo nuotrauka, kurioje buvo vaizduojama gamta. Būtų įdomu sužinoti, kodėl tas konkursas buvo organizuojamas. Kiek supratau, nuotrauka bus naudojama reprezentaciniuose leidiniuose. Tokio pobūdžio konkursų reikėtų daugiau, apmąstyti, ką Lietuva turi geriausio, kuo mes pasižymime, koks mūsų įvaizdis“. R. Čiuplinskas citavo ištrauką iš režisieriaus Vytauto V. Lansbergio straipsnio „Mango, cepelinai ir degtinė“: „Mango“, cepelinai ir degtinė – tai trys banginiai, ant kurių laikosi lietuviškas mentalitetas. Gal dar krepšinis ir apkalbos.

Aišku, kai kurie banginiai gali būti pakeisti kitais. Reikalo esmės tai nepakeis. „Mango“ galima keisti „Aliukais“, „Žasais“, Mikutavičiumi ar „Dviračio žyniais“. Degtinę galima pakeisti alumi, kuris kartais mus suvienija iki snukių daužymo po krepšinio. Beje, mus vienija alus ir pergalės. Tai vienas idiotiškiausių ir pavojingiausių šūkių, puikiai užprogramuojančių lietuvių sąmonę ne sportavimui ir sąmoningumui, o nusigėrimui. Aly, modernėjant lietuvių mentalitetui, gi galima būtų pakeisti kokia nors žolyte, įvedant naują šūkį krepšinio varžybose „Mus vienija žolytė ir krepšinis“. Na o cepelinus galima pakeisti pica ir makdonaldu.“

R. Čiuplinskas svarstė, kiek Lietuvos valdžia užsiima įvaizdžio formavimu, ir pažymėjo: „labai pavojinga įvaizdžio formavimą palikti alaus darykloms. Mes patys turime šitą darbą atlikti“. Prelegento nuomone tai, „kiek virtualioji Lietuva prisidės prie gerovės kūrimo, priklausys nuo to, kaip Lietuva elgsis su emigracija. Pirmiausia reikia pripažinti, kad tuo rūpintis pradėta labai pavėluotai. Apie protų nutekėjimą prabilta tik 1994 metais. Iki šiol padaryta nemažai klaidų, kurias nebus lengva ištaisyti. Kai kurios yra formalios – dėl dvigubo apmokestinimo, pilietybės įstatymo, bet svarbu, ką šie įstatymai atspindi, ką jie pasako apie tai, kaip Lietuva mąsto apie savo emigrantus. Man susidaro įspūdis, kad dauguma naujųjų emigrantų mano, kad jais domimasi tik tiek, kiek iš jų galima ką nors atimti. Šią mąstyseną reikia keisti. Dabar galvojame, kaip emigracija gali padėti Lietuvai ekonomiškai. Mąstome taip: nepavyksta jų apmokestinti, tai kaip čia mums juos įkalbinti kišti savo pinigus į Lietuvą. Man atrodo, toks mąstymas neteisingas, nes iš pradžių reikia domėtis emigracija tik dėl to, kad ji tokia yra. Kai ji jausis pripažinta ir žinos, kad jos gyvavimu yra rūpinamasi, savaime atsiras ir minčių, ir būdų, kaip emigracija gali padėti Lietuvai“.

Pranešėjas kritikavo Lietuvoje egzistuojančius neigiamus reiškinius: „žmonės, gyvenantys užsienyje, pažįsta kitą visuomenę, santvarką, administracinę tvarką, demokratiją. Kaip šitas

žinias panaudoti ir tobulinti sistemą Lietuvoje? Gal tai skamba naiviai, tačiau tas faktas, kad žmogus pasipiktina dėl kai kurių dalykų, yra signalas, kad kai ką galima daryti geriau. Kaip mes tą patirtį ir pasiūlymus galime panaudoti? Daug kam Lietuvoje atrodo, kad dalykai yra tokie, kokie yra, ir jų nereikia keisti. Kartais labai gerai, kai kas nors iš šalies pasako, kad taip neturi būti. Praėjo 15 metų nuo Nepriklausomybės paskelbimo. Šią vasarą aš buvau Vilniaus m. Registrų centre ir ten praleidau dvi dienas. Vėliau paruošto dokumento turėjau atvykti dar sykį. Kai paklausiau, kodėl to dokumento negalima atsiųsti registruotu paštu, išgirdau, kad šito aš pirmas paklausiau. Ir kodėl turėtų būti eilės? Kodėl aš niekur kitur pasaulyje nestoviu 7 valandas eilėje? Jau kelis šimtus metų kuriamos sistemos, kaip išvengti eilių. Kai aš stoviu tose eilėse, labai daug sužinau apie lietuvių tautą. Pirma, tai labai kantrūs žmonės. Antra, jei pagalvotume, kiek mes, visi čia esantys, stovėjome eilėse, ir kokią ekonominę žalą tai daro! Turi išeiti iš darbo, kad atsistotum į eilę. Mano konkretus siūlymas – išleisti kelių eilučių Prezidento dekretą, kad iki 2007 m. neliktų jokių eilių. Galbūt banalu tokius dekretus siūlyti, tačiau tokie dalykai nulemia gyvenimo kokybę. Kai kuriuos tokie dalykai „užkniso“, todėl jie mieliau renkasi gyventi Vokietijoje ar kitur, kur nėra eilių. Siūlyčiau pagalvoti apie inovacinio mechanizmo įvedimą, kad piliečiai galėtų prisidėti prie administracinių procesų tobulinimo. Geroje įmonėje įprasta: jeigu darbuotojas pasiūlo, kaip supaprastinti kokį nors procesą, ir tas pasiūlymas įgyvendinamas, tai komisija įvertina šito patobulinimo finansinę naudą ir išmoka tam darbuotojui honorarą. Lietuvoje taip pat galima būtų įvesti tam tikrą sistemą, pagal kurią patys piliečiai prisidėtų prie administracinių procesų tobulinimo“. Kalbėtojas akcentavo, kad svarbu įgyvendinti du projektus: „Vienas iš jų duomenų – bazės sukūrimas. Į šią duomenų bazę būtų renkama informacija apie užsienyje gyvenančius ir dirbančius mokslininkus, menininkus, verslininkus. Jeigu dirbi mokslinį darbą Lietuvoje ir nori surasti savo

specialybės mokslininkų užsienyje, informacijos trūksta. Tas pats yra su verslininkais. Kitas klausimas – steigti Europos lietuvių kultūros centrą. Vėliau atėjo kita mintis – kurti Europos lietuvių bendruomenių asociacijos biurą ar sekretoriatą, kuriame vienas žmogus dirbtų visu etatu ir tvarkytų lietuvių bendruomenių reikalus. Emigracija pasiekė tokį mastą, kad turėti Europoje bent vieną žmogų yra būtina“.

Lietuvos ambasadorius Ispanijoje **M. Laurinkus** kalbėjo, kad 2005 m. „Lietuvos transporto ir komunikacijų agentūra laimėjo tarptautinį prizą. Prieš tris dienas aš jį atsiėmiau milžiniškoje auditorijoje, kurioje buvo daug valdininkų, atstovų ir kt. Buvo rodomas filmas apie Lietuvą, kuriame vaizduojami pasiekimai šioje srityje. Tai buvo jų pačių vertinimas, kuriuos jie atlieka kasmet. Lietuvoje aš nesu matęs nė vieno normalaus straipsnio apie šią sritį. Apie tai, kad transporto ir komunikacijų srityje vieni kitus baigia suėsti dėl korupcijos, straipsnių pilna. Už sienos žmonės didžiuojasi ir džiaugiasi, o viduje smaigia dėl to, kaip viskas yra blogai“. Diplomatas atkreipė dėmesį, kad daugelis Airijos lietuvių Lietuvoje mato daug teigiamų dalykų: „pavyzdžiui, medicinos sistema Airijoje žmonės yra labai nepatenkinti. Gal lietuviška sistema irgi nepatinka, bet jie yra patenkinti lietuvių medikais specialistais. Airijos švietimo sistema lietuviams nepatinka. Jiems priimtinesnė lietuviška sistema, kuri kelia didesnius reikalavimus vaikams. Gal taip yra dėl to, kad bendrauju su aukštesnio socialinio sluoksnio žmonėmis“. M. Laurinkaus nuomone, Airijos lietuvių verslo klubui verta bendradarbiauti su vokiečių, prancūzų, lenkų, JAV verslo klubais.

Lietuvių verslo klubo Airijoje pirmininkas **M. Maciulevičius** konferencijos dalyviams apibūdino internetu atliktos apklausos, kurios tikslas buvo išsiaiškinti tautiečių lūkesčius ir „ką jie čia veikia atvažiavę“, rezultatus. Apklausoje dalyvavo 160 žmonių (dauguma jų – Airijoje gyvenantys lietuviai; tarp respondentų buvo ir lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje, Danijoje, Vokietijoje).

M. Maciulevičius pristatė atsakymų į kai kuriuos klausimus rezultatus. Į klausimą „Ar patobulėjo jūsų užsienio kalbos žinios?“, 78 proc. respondentų atsakė „taip, labai“, 22 proc. atsakiusių į anketos klausimus liudijo, kad jų užsienio kalbos žinios patobulėjo „truputį“ ir tik 1 proc. apklaustųjų prisipažino, kad jų užsienio kalbos žinios nepatobulėjo.

Komentuodamas atsakymų į šį klausimą rezultatus, M. Maciulevičius pažymėjo: *„taigi tai įrodo, kad lietuviai išvažiuodamas tobulėja. Tobulėja jo kalbos mokėjimas ir jis įgyja patirties dirbdamas su naujomis technologijomis“.*

Prelegentas pristatė ir atsakymų į kitus klausimus rezultatus. Pavyzdžiui, į klausimą „Ar darbovietė, kurioje dabar dirbate, susijusi su jūsų specialybe?“ buvo gauti tokie rezultatai: „ne“ – 50 proc. ir „taip“ – 50 proc..

Į klausimą „Ar manote, kad kažko išmokote iš kitų užsienio šalies gyventojų?“ didžioji dauguma (92 proc.) ne Lietuvoje gyvenančių lietuvių atsakė „taip“ ir tik 8 proc. – „ne“.

Apklaustos rengėjai domėjosi, ar užsienyje gyvenantys lietuviai galvoja apie savo verslo steigimą? Net 52 proc. respondentų pateikė teigiamą atsakymą, 12 proc. apklaustųjų nurodė jau turintys savo verslą ir tik 36 proc. apklausoje dalyvavusiųjų nurodė, kad negalvoja steigti savo verslą.

Klausimas „Ar siunčiate pinigų į Lietuvą?“ sulaukė tokių rezultatų: „taip“ – 54 proc., „ne“ – 46 proc.

Apklaustos rengėjai domėjosi, ar užsienyje gyvenantys lietuviai investuoja užsienyje, įsigydami nekilnojamąjį turtą, steigdami savo verslą, investuodami į investicinius fondus. „Taip“ atsakė 34 proc. dalyvavusiųjų apklausoje, „ne“ – 66 proc. Apklausa parodė, kad pusė užsienyje gyvenančių lietuvių investuoja Lietuvoje, tuo tarpu kita pusė to nedaro.

Apklaustos dalyvių buvo teirautasi: „Ar jūsų kolegų darbe rodo susidomėjimą Lietuva?“ ir net 75 proc. respondentų atsakė „taip“, tik ketvirtadalis atsakė neigiamai. M. Maciulevičiaus nuomone, *„tai svarbus klausimas, kuris parodo, kad bendraudami turime neblogą galimybę pristatyti Lietuvą“.*

Apklaustos dalyviams (užsienyje gyvenantiems lietuviams) buvo pateikti klausimai, į kuriuos atsakydami respondentai atskleidė, kiek žino apie padėtį Lietuvoje. Į klausimą „Ar gaunate pakankamai informacijos apie Lietuvos mokesčių sistemą?“, teigiamai atsakė 33 proc. respondentų, neigiamai – 64 proc. Apklaustos metu paaiškėjo, kad tik 20 proc. respondentų gauna pakankamai informacijos apie naujus investicinius projektus Lietuvoje, tuo tarpu 80 proc. apklaustųjų nurodė, kad jiems trūksta tokio pobūdžio informacijos. Tik 40 proc. užsienyje gyvenančių lietuvių pakankamai žino apie technologinę pažangą Lietuvoje. Daugiausia užsienyje gyvenantys lietuviai gauna informacijos apie politines Lietuvos naujienas – net 76 proc. dalyvavusiųjų apklausoje. Apibendrinamas šią atsakymų į anketos klausimų grupę, M. Maciulevičius siūlė: *„gal būtų gera idėja bendradarbiauti su Airijos laikraščiu „Saloje“ ir kitų išsiviečių leidiniais ir pristatyti Lietuvos investicinius projektus? Paprasti žmonės nuolat domisi, klausinėja, kaip einasi Lietuvoje“.*

Kita anketos klausimų grupė siekta išsiaiškinti užsienyje gyvenančių tautiečių identiteto ypatybes. Į klausimą „Ar jaučiatės visaverčiu užsienio šalies gyventoju?“ net 68 proc. respondentų atsakė „taip“, o 31 proc. – „ne“. Klausimo „Ar perpratote užsienio šalies žmonių kultūrą ir mentalitetą?“ rezultatai buvo tokie: „taip“ atsakė 84 proc. apklaustųjų, „ne“ – 16 proc. Net 87 proc. apklausoje dalyvavusiųjų užsienyje gyvenančių lietuvių teigė besidžiaugiantys, kad atvažiavo į užsienio šalį ir tik 1 proc. respondentų nurodė nesidžiaugią dėl sprendimo išvykti iš Lietuvos.

M. Maciulevičius apibendrinamas apklaustos rezultatus suabejojo jų reprezentatyvumu: *„Ar galima būtų daryti išvadas iš 160 anketų, kai Airijoje yra 100 000 lietuvių? Pavyzdžiui, iš visų apklaustųjų tik vienas neišmoko anglų kalbos, o tokių galbūt yra 80 proc. Ilgainiui jie [bus] priversti išmokti, niekur jie nedings. Galiausiai reikia eiti į parduotuvę. Jei-gu žmogus atvažiavo nemokėdamas nė žodžio, jam bus gerai išmokti nors 10–20 žodžių“.*

Į konferencijos metu prasidėjusią diskusiją įsitraukė Lietuvos bendruomenės Jungtinėje Karalystėje pirmininkė **Živilė Ilgūnaitė**. Jos teigimu: „Per 15 metų apie emigraciją nebuvo garsiai kalbama, išeivija buvo kažkur už borto. Šiais metais¹ buvo tikra konferencijų gausa. Tai buvo postūmis garsiai prabilti apie emigraciją. Pasijuto vėjus – ši tema tapo populiari, įdomu viską žinoti. Kaip Didžiosios Britanijos bendruomenės pirmininkė kartais per savaitę gaunu 3, 6, 8 apklausas. Kartais tereikia pažymėti „taip“ arba „ne“, o kartais prašoma vos ne mokslinį darbą parašyti. Aišku, aš visada atsakysiu, tik noriu pasakyti: „vėjus“ – mums įprastas žodis dar nuo anų laikų. Tačiau tai mus, gyvenančius sveturžmones, visuomenininkus, apkrauna dideliu krūviu. Gali atsakyti į vieną kitą anketą, tačiau negali rašyti straipsnių apmąstymui. Juk mes turime tiesioginius darbus“.

Ž. Ilgūnaitė prisiminė Londone vykusį „Language Show“, „kuriame Lietuva pristatė savo mokomosios medžiagos stendą, vadovėlių, bukletų apie lietuvių kalbą. Susidomėjimas buvo didelis, bukletai buvo išgraibyti. Juk ir vaikai, lankantys mokyklą, turi padaryti stendą ar projektėlį, kas ta Lietuva, ir kitiems žmonėms to reikia. Taigi kartais reikia daug paprastesnių dalykų. Galbūt reikėtų susiskaičiuoti, kiek mūsų yra. Juk tie skaičiai, kurie pateikiami spaudoje, premjerui pateikiami skaičiai, kuriais jis operuoja, visiškai neatitinka tikrovės. Jeigu kas nors mano, kad Vidaus reikalų ministerijos registracija pateikia tikrus skaičius, irgi klysta. Daliai žmonių, pavyzdžiui, užsiimantiems individualia veikla, visai nereikia registruotis. Žodžiu, tikras skaičius nežinomas“.

Lietuvių bendruomenės Jungtinėje Karalystėje pirmininkė pastebėjo, kad „tas dvigubas apmokestinimas privertė žmones nedeklaruoti vietos. Pas mus Britanijoje daug kas deklaravęs, kad gyvena Lietuvoje. Taip gaunama dviguba statistika. Jeigu mokesčių reikalas pajudės ir mokesčiai bus sutvarkyti, žmonės drąsiai deklaruos tą vietą, kurioje jie gyvena.

Nedeklaravimas apsunkina egzistenciją svetimaj šalyje“. Prelegentė palietė ir įvaizdžio kūrimo klausimą. Jos nuomone, „didelėse šalyse bendruomenės pirmininko darbas labai reikšmingas. Žmogus turi būti profesionalas arba gauti atlygį už darbą. Atstumai dideli, srautai dideli, daug reikalų. Užsidirbti sau duonai ir lakstyti po Britaniją, kurioje atstumai dideli, yra neįmanoma. Entuziastų irgi neužtenka, nes jie dirba tiesioginį savo darbą. Jeigu reikia padaryti kokį projektą, reikia ieškoti, kas padės tai padaryti. Didesnėse šalyse pirmininkui turėtų būti iš dalies atlyginama už tai arba mokamas atlyginimas, kad vienyti lietuvius, pristatytų Lietuvą, bendradarbiautų su ambasada ir t. t.“

Ž. Ilgūnaitė teigė, kad nesiregistravimo reiškinys yra susijęs su užsienyje gyvenančių lietuvių dalyvavimu Lietuvoje vykstančiuose rinkimuose: „mes, išeiviai, visi esame įtraukti į Naujamiesčio apygardą. Ten ir taip 37 000 žmonių gyvena, ta apygarda didelė. Aišku, jeigu jūs paklausite, kiek ten tų Britanijos lietuvių balsavo, būtų gal 1500, nors gyvena keli šimtai tūkstančių. Daugelis nebalsavo dėl registracijos, o nesiregistruoja dėl mokesčių. Kuo greičiau bus sutvarkyta mokesčių sistema, tuo greičiau viskas taps skaidru. Išeivijai reikia turėti savo kandidatą – atstovą Seime, kad nereikėtų klausyti abstrakčių apmąstymų. Mes norime girdėti, kokius konkrečius projektus rengia Seimas, kokie nauji įstatymai bus priimti. Mums reikia tokios pat kvalifikacijos seimūnų kaip ir Lietuvoje gyvenantiems. Kiekvienas žinome, kad dirbantis darbą žmogus turi gauti atlygį. Kokios galimybės gauti finansavimą didesnių lietuvių išeivių bendruomenių vadovams?“

Antrąją konferencijos dieną pirmininkavęs Lietuvos ekonominės plėtros agentūros vadovas **R. Kabečius**, apibendrinamas prelegentų pasisakymus, pažymėjo: „Iš šios dienos pasisakymų aiškėja, kad išeivijos verslininkų vienijimasis į asociacijas yra svarbus. Jis gali būti efektyvus veiksnys užtikrinant savitarpio interesus ir verslo ryšių plėtojimą su Lietuva.

Airijos ekonominės plėtros patirtis yra reikš-

minga Lietuvai ir turėtų būti panaudota Lietuvoje, ypač atkreipiant dėmesį į tokius aspektus: būtinumą užtikrinti socialinę partnerystę, mokesčių sistemos tobulinimą, išsilavinimo sistemos derinimą su verslo interesais ir aukštojo mokslo administravimo sistemą.

Dabartinė Lietuvos aukštojo mokslo administravimo sistema primena jugoslavišką socializmą: darbuotojai renka vadovą, vadovas renkasi darbuotojus. Darbuotojai renka tokį vadovą, kuris iš jų nieko nereikalauja, o vadovas renkasi darbuotojus, kurie už jį balsuoja. Lygiai taip pat padaryta Lietuvos aukštosiose mokyklose. Trečia, būtina integruoti išeiviją į virtualią erdvę. Turi būti parodytas aktyvumas nustatant kontaktus su naujaisiais išeiviais, neigiamą patirtį Lietuvoje kompensuoti teigiama, kad išliktų teigiamas įspūdis. Taip pat sustiprinti lietuvių išeivių emocinį ryšį su Lietuva, stiprinant lietuvio tapatybę. Būtina gerinti Lietuvos įvaizdį tarp užsienio lietuvių, nes visiems susidaro įspūdis, kad lietuviai užsienyje apie Lietuvą mano blogiau nei iš tikrųjų yra. Buvo pasiūlyta įtraukti išeivius į organizacinių ir administracinių procesų tobulinimą, panaudojant užsienyje įgytą patirtį. Sukurti duomenų bazę apie lietuvių užsienyje“.

Įsitraukdama į diskusiją TMID atstovė **V. Bagdonavičienė** pastebėjo, kad: „duomenų bazė – abstrakti sąvoka. Jeigu mes kreipsimės į užsienyje gyvenančius fizikus, rašytojus, muzikus ir paprašysime jų adresų, žmonėms kils klausimas, kam šie duomenys reikalingi. Reikia paruošti tam dirvą. Pavyzdžiui, ponas A. Teišerskis gali pradėti rinkti pasaulio lietuvių fizikus ar chemikus, tačiau kokiam nors tikslui, pavyzdžiui, tam, kad po metų surengtų susitikimą, forumą ar pan.“

R. Kabečius priminė ir konferencijos metu išsakytą pageidavimą „tiesiog susiskaičiuoti... Dar buvo pasiūlyta kurti Europos lietuvių bendruomenių asociaciją“.

Ž. Ilgūnaitė pastebėjo, kad tokia asociacija „jau įkurta, tik dėl jos pavadinimo neapsispręsta. Jos tikslas – suvienyti Europos Sąjungos lietuvių bendruomenes ir sutartinai vykdyti bendrus kultūrinius bei švietimo pro-

jektus, nes taip patogiau, greičiau galima viską įgyvendinti. Kai išsirutuliojo ES šalių lietuvių bendruomenių asociacijos idėja, neteko prasmės Vokietijos pasiūlymas įkurti kultūros centrą su reikalų tvarkytojo etatu“.

Užsienio reikalų ministerijos valstybės sekretorius **A. Rimkūnas**, apibendrinamas dvi dienas vykusią konferenciją, sakė: „Pasisakymų, diskusijų turinys buvo įvairus ir gerokai platesnis nei mūsų pasirinkta tema – ekonominė išeivijos dimensija. Tai neišvengiama ir, manau, gerai. Ypač gerai, kad mes tokį susitikimą organizavome būtent čia, Dubline. Airijos patyrimas emigracijos srityje yra nepalyginamai didesnis. Mums naudinga išgirsti apie kai kuriuos šioje valstybėje vykstančius procesus. Sisteminti nėra paprasta. Manau, kad dvi strategijos, kurios buvo pasiūlytos per gegužės mėnesio konferenciją Vilniuje – „Virtualioji Lietuva“ ir „Gerovės Lietuva“ – turėtų būti kertiniai akmenys diskusijoms ir jų įvairovei. Vakar kalbėjome apie ekonominius veiksmus ir pripažinome, kad jie nėra vieninteliai – dar yra kultūrinių, socialinių veiksmų. Vis dėlto ekonominiai veiksniai yra svarbūs. Kalbėdami apie virtualiąją Lietuvą, t.y. užsienyje esančius lietuvių, pripažinome, kad jų įtaka, veiksmas, darbai gali turėti teigiamos įtakos „gerovės Lietuvai“. Antra vertus, paaiškėjo, kad užsienyje gyvenantys lietuviai tikisi paramos ir iš Lietuvos Vyriausybės, kas irgi yra natūralu, suprantama. [...]

Užsienio valstybėse yra daug gerų dalykų, daug gerų dalykų yra ir Lietuvoje. Kai kurie iš jų pranoksta užsienietiškus. [...]

Emigracija yra objektyvus procesas. Lietuvos valdžia nesirengia jo neigti, nes tai neįmanoma. Stodami į Europos Sąjungą patys stengėmės, kad darbo jėgos judėjimas būtų laisvas. Dabar duris atvėrė tik trys valstybės, netrukus atvers kitos. Sutinku, kad turime stengtis valdyti tą procesą, jo neribodami ir neskatinami emigruoti iš Lietuvos. Tai bandoma įgyvendinti per „Virtualiosios Lietuvos“ strategiją, t. y. pirmiausia stengiamasi suburti užsienyje gyvenančius lietuvių, kad jie jaustųsi lietuviai, kad ir kur gyventų. Kaip girdėjome šiandien iš pra-

nešimų, būrimasis padeda konkrečiame darbe, versle ir pan. Iš sambūrių atsiranda rimtesnės struktūros, prekybos rūmai ir pan.

Vienas iš „Gerovės Lietuvos“ strategijos elementų yra stengimasis sugrąžinti ir paskatinti sugrįžti išvykusius. Papildyti Lietuvos vidinius išteklius išoriniais – ne vien pinigais, bet žiniomis, patyrimu ir pan. – būtų labai didelis indėlis į gerovės Lietuvos kūrimą. Vakar Airijos atstovas pasakė vieną įdomią mintį: vasarą ir per Kalėdas, t. y. tais laikotarpiais, kai daugiausiai žmonių grįžta atostogų, valdžia ypač aktyvi na informacinę kampaniją, aiškinančią apie tai, kas yra gero Airijoje, kokie pokyčiai mokesčių, investicijų srityje ir pan. Mes pasirengę pasiūlyti šią idėją Lietuvoje atitinkamoms institucijoms, nes toli gražu ne visiems užsienyje esantiems lietuviams prieinamas internetas informacijai gauti, todėl tikslinė kampanija tinkamu laiku turėtų būti efektyvi.

Esame pasirengę siūlyti dar vieną dalyką. Kalbėjome apie tai, kad Lietuva ne itin svertingai atveria verslo ar valstybinių institucijų duris lietuviams, kurie tam tikrą laiką buvo užsienyje, ypač tiems, kurie studijavo universitetuose magistrantūroje, galbūt doktorantūroje ir panašiai. Su Laimonu² esame bandę suformuluoti šūkį, pavyzdžiui, „Kiekvienai Lietuvos valstybės institucijai – bent po vieną žmogų, baigusį užsienio universitetą“. Imsimės bandyti tokią strategiją įgyvendinti. Galvojome, kaip tai pritaikyti Užsienio reikalų ministerijoje, kuri dabar yra gana uždara sistema. Žinome, kad yra jaunų žmonių, įgijusių patyrimą, ilgesnį laiką gyvenusių užsienyje, studijavusių

ten. Reikėtų atverti vartelius tokiems žmonėms nepažeidžiant mūsų vidinių sistemų interesus.

Apskritai mūsų diskusija pavyko ir buvo įdomi. Mes girdėjome įdomių pranešimų ir labai konkretaus patyrimo iš Airijos, Jungtinės Karalystės, Vokietijos, Ispanijos. Airijos sumanytas leidinys „Kaip išgyventi Airijoje“ ir kita informacija labai praverstų.

Manau, naudinga buvo ir tai, kad susitikote su Lietuvos ekonominės plėtros agentūros vadovu, kuris supažindino, kaip galima rasti jus dominančios informacijos, investuojant Lietuvoje ir panašiai. Reikia diskutuoti šia tema ir ateityje [...]“.

Baigdama konferenciją TMID atstovė **V. Bagdonavičienė** pabrėžė: „Turbūt daugeliui susitikimas pasirodė naudingas. Iš pasisakymų galėtume dar ilgai mokyti, juos nagrinėti. Galbūt šitie svarstymai po kurio laiko bus patiems įdomūs: galėsime stebėti, kaip greitai keičiasi situacija. Man džiugu, kad nepaisant Lietuvos neigimo randasi labai daug pozityvių dalykų. Airijos lietuviai ieško galimybių padėti Lietuvai. Nepaisant to, ar jie ruošiasi čia likti, ar vieną dieną grįžti, jų mintys, planai glaudžiai susiję su Lietuva. Tai jau labai didelė investicija. Turėdami tokių išievių visose valstybėse, galime tuo pasidžiaugti – tai didelė ir konkreti parama“.

Reportažą parengė Ilona Bučinskytė pagal TMID įteiktą konferencijos „Lietuvos išieivija: ekonominis matmuo“ stenogramos tekstą, kuris sutrumpintas, gramatiškai ir stilistiškai taisytas.

Nuorodos

1 2005 m.

2 Laimonas Talat-Kelpša.

Santraukos rusų kalba (Резюме)

Виолета ПАРУТИС. Дом в миграции: конструирование «дома» литовских и польских мигрантов в Объединенном Королевстве.

Конструирование «дома», в котором мы чувствуем себя как дома, как мы делимся этим «домом», и как его называем – это все является основополагающей частью идентичности личности. В статье обсуждается смысл «дома» в миграции, анализируется 46 углубленных интервью с литовскими и польскими мигрантами, проживающими в Объединенном Королевстве.

Ева АКСТИНАВИЧЮТЕ. Антропологическая перспектива идеи «дома»: цель людей литовской диаспоры – безопасно ли место «в движении»?

В статье обсуждаются вопросы, связанные с тем, что для литовцев диаспоры, «возвращающихся» в Литву является «домом», какие символы, реликвии, виды деятельности охватывает данное понятие. Где находится их «дом», как и почему происходит возвращение в Литву литовцев, долгое время живших в эмиграции, или это только «движение» в глобальном пространстве.

Гядас МАЛИНАУСКАС. «Переживает ли ребенок кризис?»: исследования влияния временной рабочей миграции на ребенка.

В статье рассматриваются особенности влияния на ребенка временной рабочей миграции в Литве. Особое внимание уделяется переживаниям ребенка, которые он испытывает, когда его родители отправляются на заработки за границу.

Томас БАЛКЯЛИС. Литовское правительство и репатриация беженцев Первой мировой войны в Литву, 1918-1924 г.

В статье исследуется судьба Литовских военных беженцев (так называемых *военных ссыльных*) 1919-1924 г. в контексте послевоенного политического и социального формирования Литовского государства и нации.

Арунас АНТАНАЙТИС. План основания литовских колоний в 1918-1940 годах.

Автор статьи исследует появившиеся в период Первой Литовской Республики планы основания литовских колоний. Целью основания литовских колоний было стремление изменить нерегулируемые правительством процессы эмиграции.

Лайма БУЦЯВИЧЮТЕ. Интеллектуальное художественное творчество в эгзиле.

Статья посвящена обсуждению понятия интеллектуального художественного творчес-

тва либерального и католического крыла в эгзиле. Творческий акт в эмиграции воспринимался как органически важный процесс подсознания, который способен облегчить бремя исторической обиды.

Линас САЛДУКАС. Политические стремления литовцев США в начале Первой Мировой войны.

В 1914 году на конгрессе литовцев США в Чикаго были четко сформулированы и высказаны этнически обоснованные стремления большей части литовской нации по вопросу независимости Литвы, высказана позиция по вопросам отношений с соседними государствами и народами.

Mūsų autoriai

PARUTIS Violetta

University College London, School of Slavonic and East European Studies, socialinių mokslų doktorantė; violetta_parutis@yahoo.co.uk

AKSTINAVIČIŪTĖ Ieva

Vytauto Didžiojo universiteto Sociologijos katedros doktorantė, Socialinės antropologijos centro jaunesnioji mokslo darbuotoja; i.akstinaviciute@smf.vdu.lt

MALINAUSKAS Gedas

Laplandijos universiteto Socialinio darbo katedros doktorantas, Vytauto Didžiojo universiteto Socialinio darbo institutas; gedasmalinauskas@yahoo.co.uk

BALKELIS Tomas

Humanitarinių mokslų daktaras, mokslo darbuotojas, School of History, University of Nottingham; tomas.balkelis@nottingham.ac.uk.

ANTANAITIS Arūnas

Istorijos magistras, Lietuvos Respublikos Seimo nario padėjėjas; aranta@lrs.lt

BUCEVIČIŪTĖ Laima

Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė; laima82@yahoo.com

SALDUKAS Linas

Humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų centro mokslo darbuotojas l.saldukas@hmf.vdu.lt

DONSKIS Leonidas

Politologijos katedros profesorius, humanitarinių ir socialinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos instituto direktorius; l.donskis@pmdi.vdu.lt

DAPKUTĖ Daiva
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Išėjimo studijų centro mokslo darbuotoja;
d.dapkute@hmf.vdu.lt

ŪSAITĖ Kristina
Istorijos magistrė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Išėjimo studijų centras;
k.usaite@hmf.vdu.lt

VAIČENONIS Jonas
Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Istorijos katedra ;
j.vaicenonis@hmf.vdu.lt

KARMALAVIČIUS Ramutis
Humanitarinių mokslų daktaras, docentas,
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
vyresnysis mokslo darbuotojas;
ramutis.karmalavicius@delfi.lt

MOCKŪNAS Liūtas
Žurnalistas, literatūros tyrinėtojas,
„Akiračių“ mėnraščio redaktorius

BUČINSKYTĖ Ilona
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Išėjimo studijų centro jaunesnioji mokslo
darbuotoja;
i.bucinskyte@hmf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų

tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridėta santrauka anglų kalba (600–1000 spaudos ženklų) ir santrauka rusų kalba (500–600 spaudos ženklai). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio pageidautina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote). Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšnys (//), knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.

- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, dvigubas brūkšny (*//*), periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pava-

dinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT- 44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba atsakinėjai redaktorei Daivai Kuzmickaitei el. paštu: d.kuzmickaite@pmi.vdu.lt

OIKOS

2006 Nr. 2

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS
ISSN 1822-5152

Redaktorė *Nijolė Šorienė*

Serijos dailininkė ir meninė redaktorė *Kornelija Buožytė*

Maketuotoja *Rita Žalaitė*

Tiražas 600 egz.

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, Vilnius LT-01135

versus@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino AB „Aušra“

Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas

ausra@ausra.lt | www.ausra.lt